

ANTUN RADIĆ

SABRANA DJELA

XI

DR ANTUN RADIĆ:

SABRANA DJELA

XI.

SELJAČKA SLOGA

DR VLADKO MAČEK I RUDOLF HERCEG

ZAGREB 1938.

SABRANA DJELA D^{RA} ANTUNA RADIĆA.

HRVATI I CAREVINA

»Dom« 1909. — 1910.

»Dom« 1909.–1910.

»U okviru monarkije«.

Sve hrvatske zemlje — Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna i Hercegovina, Istra, Medjumurje i Rieka — imadu se sjediniti »u okviru monarkije«. Tako kaže glasoviti program od god. 1894.

Što znače ove rieči: »u okviru monarkije«, to ne samo da ne zna narod, nego toga pravo ne znaju — ili barem na to ne paze — ni naši političari, i to oni, koji vode prvu rieč. I to je razlog, što je u našoj politici, a po tom i u celom narodnom životu nastalo ovo, što je danas: vlada bez sabora i proti volji izabranim narodnim zastupnicima. Možda sve to i vidi tko od tih političara, ali nitko nema kuraže izaći s tim pred narod. No mi smo uvjereni, dok se to ne kaže, ne ćemo se dalje pomaknuti. Dok se to ne kaže, ne ćemo biti na čistu s Frankom, koji ima isti program, kao i hrv. stranka prava, koja je u saborskoj većini, pa ipak se ove dvie stranke žestoko pobijaju, te dok na Franka sve više i sve mu se ruža, on, sve takav kakav jest, ne samo da se ne da maknuti ni uništiti, nego mu sami njegovi protivnici od dana u dan daju sve više važnosti i pred narodom i pred tudjinom, tako da se bez njega ne može već ništa: zove ga i Wekerle, a kažu i Beč.

Što je dakle na stvari?

Evo, što je: Temelj današnjim hrvatskim političkim strankama postavljen je pred 70 godina, — onda, kad se je naš narod »probudio«, kad je sam sebe osjetio i počeo sam snovati svoju budućnost. Ono, što se je radilo god. 1848. i 1861., to je bio samo nastavak onoga, što se je god. 1835. zasnovalo.

A što su zasnovali god. 1835. naši »preporoditelji«, Gaj i drugovi, prvi buditelji naroda, prvi narodni pisci — političari? — Zasnovali su jedinstvo »ilirskoga« naroda: Hrvata, Slavo-

naca, Dalmatinaca, Istrana, Kranjaca, Bačvana, Bosanaca, Srbalja — i t. d. Sve je to bila kao pjesma, sve kao u magli, — ali su iz Beča ipak za kratko vrijeme zabranili i »ilirsko« ime: bilo je pogibeljno. Zašto? Zato, što se je mislilo, da naši »Ilirci« hoće da osnuju novu ilirsku državu — izvan okvira monarkije.

Jesu li na to mislili naši oci i djedovi? Jesu, ili nisu, — ali mogli su misliti, a oni u Beču mogli su se bojati. Ta jedva je bilo prošlo 20 godina, što je Napoleon, car francezki, preokrenuo cielu Evropu i stvorio preko noći državu, kojih nikada na svijetu nije bilo! A i u Beču su znali valjda, da je Kranjac Vodnik pjevao: »Ilirijo, ustani, Napoleon te zove!« A glas Napoleonov bio je zatjerao strah u kosti mnogoj okrunjenoj glavi.

No bilo kako mu drago, ilirstvo je bilo g. 1848. pokopano: oduševljene »ilirc« vodio je njihov vojvoda, ban Jelačić, na Magjare, da obrani cara i carevinu i da Magjare, koji su se htjeli od carevine otrgnuti, natjera »u okvir«. I s pomoću ruskom natjerao ih je, a onda su zavlada u Ugarskoj i Hrvatskoj Niemci — do 1860., kadno ustade Ante Starčević.

Što je on htio? — Ako za »ilirc« možemo sumnjati, za A. Starčevića ne možemo: on nije htio imati nikakvog posla »Austrijom«. Htio je ono isto, što i Magjari. A što je to?

To je ono, što je teško kazati i gdje se naša politika počinje plesti i motati. Stalno je toliko, da A. Starčević nije htio ni za što i ni za koga čuti, nego za hrvatskoga kralja: slobodna i ujedinjena Hrvatska pod svojim zakonitim kraljem.

To se je dugo naučalo. Mi, koji smo odgojeni u starčevićanskom zraku, — mi smo to shvaćali tako, kako se je pisalo: ujedinjena (velika) i slobodna Hrvatska, koja nema s nikim posla, nego sa svojim kraljem. A kad smo čitali, da je Kvaternik, drug Starčevićev, bio kod Napoleona III., cara francezkoga, koji je caru Franji Josipu oteo Italiju (1859.); kad nismo nikada u starčevićanskim novinama vidjeli nikakve bilješke i viesti o carskom i kraljevskom bečkom dvoru, recimo: o radosnim događajima, kao porođenju itd., a uvijek i uvijek o dušmanskoj Austriji, koja je onako dala smaknuti mučenike Zrinjskoga i Frankopana, — razumije se, da smo mislili i više i dalje. A i moglo se je misliti, jer su se još uvijek (1859.—1870.) dielile zemlje i stvarala kraljevstva, a »Austrija beži iz Italije i Nemačke«. Pripoviest o tom — to nam je bila svakdašnja

hrana i sve je mislilo, da »Austrija« ne će obstati — šta! Ni 24 sata!

Svi smo tako mislili, koji smo se držali za Hrvate, za rodoljube. Tko tako nije mislio, bio je »slavoserb«.

»Slavoserbi«, koji su govorili, da su nasljednici »iliraca« pobijali su A. Starčevića i ovu njegovu politiku. Zato su ih starčevićanci nazivali »austrijancima«. No nekim čudom — ove se dvije stranke god. 1894. slože i načine jedan program: prvi napisani program. U tom su programu i one rieči: »u okviru monarkije«, pače se tu kaže, da Hrvatska ima posla i s nekim drugim, a ne samo sa svojim kraljem, naime: s monarkijom.

A što to znači? — To znači, da Hrvati hoće ostati ne samo pod današnjim svojim vladarom, — nego i to, da će ostati »u okviru«, t. j. u istom oblogu, u obruču, u kolobaru, u kojem su i druge kraljevine i zemlje, te da ćemo s njima imati neke zajedničke poslove. Drugim riečima: po tom je programu monarkija naša kuća. A ako je to naša kuća, onda mi treba da joj pomazemo k napredku, da ju podižemo i riečju i činom, da nju i gospodara joj u potrebi branimo, pa i hvalimo, a ne da ju možda ogovaramo, ili se pače njezinoj šteti i sramoti veselimo... Sve bi to moralo tako biti po tom programu od g. 1894.

A mjesto toga mogli smo čuti jučer (g. 1906.), gdje u hrvatskom saboru prvak hrv. stranke prava, koja takodjer pristaje uz taj program, Tuškan, viče, da bi on odmah »s puškom na Beč«! Ta je prvak i opet izabran u sabor, a to je dokaz, da i njegovi izbornici tako misle, — ili da ništa ne misle i ne smiju misliti, kad ne znaju ni to, što se slaže s njihovim programom.

Mi ove sgode »s puškom na Beč« ne spominjemo sada zato, da to i opet pokudimo, nego zato, da nam bude jasno ovo:

Svi mi Hrvati, školani i neškolani, koji hoćemo da budemo i mislimo da jesmo rodoljubi, nemamo druge misli, kad govorimo o domovini i politici, nego slobodnu i ujedinjenu (veliku) Hrvatsku, samostalnu svoju kraljevinu, kojoj nije gospodar nitko i koja nema posla s nikim. Sve nad nama i oko nas — to je naš prokleti dušmanin, s kojim se imamo boriti, kojega imamo mrziti.

Da tu nitko ne misli na nikakav »okvir«, to se razumije. Naši politički govori i zdravice upravo su takove, kakve su

mogle biti god. 1848. i 1866. kad su se još — dielile zemlje i stvarale nove države.

No sve su to danas samo prazne rieči. Zemlje se danas ne diele, države se danas ne stvaraju, kao još pred 40 i 50 godina. Zašto? Zato, što od god. 1870. po prilici sve evropske države imaju veliku stalnu vojsku (čega do onda nije bilo), pa svaka čuva svaki svoj komadić zemlje i pazi na svaki kret naroda. Zato je ilirsko-starčevićanska hrvatska država izvan okvira — pusta i prazna rieč. Tko hoće što za Hrvatsku, ima ostati »u okviru«, mora imati posla s Niemcima i Magjarima — mora ići k njima, s njima se razgovarati, ugovarati i t. d. i — u prijeljstvu živjeti.

A to je posve nješto drugo, — no toga nema nitko kuraže pred narodom kazati, — ni sam Frank.

No o tom u drugom članku.

(»Dom«, God. 1909. Br. 4.)

»Carevci«.

Kad je poslie proglašenja »riečke rezolucije« seljačka stranka oštro ustala proti toj novoj politici i ustrajno ju pobijala, pojavila se prvi put — ne znamo, da li prije u »Pokretu« ili u »Srbobranu« — rieč »carevci« ili »cesarevci« kao poruga hrv. pučkoj seljačkoj stranci. Tom su se porugom od sgođe do sgođe, kad je trebalo navaliti na seljačku stranku, ili na predsjednika njezinoga gl. odbora, rado služile i druge novine. Premda smo vrlo dobro znali, što znači ta poruga, voljeli smo ju držati samo jednom od onih mnogih, a često i glupih poruga, kojih je na žalost puno naše novinstvo, pa se na to nismo osvrtnali. No ovih dana poslužila se tom porugom i »Hrv. Sloboda« u članku, koji je podpisan. Ista »Hrv. Sloboda« narugala se više puta tomu, što je gl. odbor hrv. pučke seljačke stranke brzojavno čestitao Nj. Veličanstvu kralju i što je predsjednik gl. odbora priobćio u »Domu« zahvalu na tu čestitku, a svaki put je »Hrv. Sloboda« seljačku stranku — cesarevce — stavljala u isti red s Frankom.

Sve je ovo razlog, da se na ove javne izazove javno oda-

zovemo, a ujedno da svoje pristaše i čitaoce uputimo, o čem se radi. Nedavno smo u »Domu« pisali, kako četiri ili pet hrvatskih stranaka prisije i mami narod na »program od god. 1894.«, u kojem stoje i rieči »u okviru monarkije«, a ipak sve te stranke zajedno ili ne znadu, što te rieči znače, ili vode narod za nos, kad jedni idu »s puškom na Beč«, a drugi se pače rugaju, ako druga stranka čestita vladaru te monarkije!

Ne hoteći se dalje upuštati u kakvo razmatranje ili razlaganje mi otvoreno kažemo, da nas je ovakva politika dovela onamo, gdje smo danas, naime: da nema sabora, jer ne dade kralj. Kojim načinom misli ova politika izaći iz ovoga škripca, mi doduše ponešto znamo, ili barem slutimo, ali za takvu politiku nismo. Mi svu našu političku snagu tražimo i vidimo u narodu, s kojim i pred kojim govorimo i radimo otvoreno. U druge se posle mi ne upuštamo, i to ne samo zato, što znamo i na svoje oči vidimo, kako su naši djedovi i naši savremenici ovakove »posle« skupo platili i narod upropašćivali, nego i zato, što držimo, da je otvorena borba čovjeka i naroda najdo-stojnija.

No videći, da pristaše one druge politike taj naš rad i postupak izvirgavaju ruglu, bit ćemo prisiljeni i narodu otvoreno kazati, o čem se radi. Tako će i oni biti prisiljeni, da nas radi toga, što smo »carevci«, pred narodom obtuže. Mi ih na to i pozivamo, neka jednom toj pogibeljnoj igri ili podpunoj nezrelosti u našoj politici bude kraj. Neka ta gospoda pred narodom jasno i otvoreno kažu, što su »carevci« i što su krivi.

Za sada ovoliko.

(»Dom«, God. 1909. Br. 7.)

Hrvati i carevina.

I.

U času, kad u banskoj Hrvatskoj još uvijek nema reda, jer već drugu godinu nema sabora, a kad se u Ugarskoj mienja vlada, Hrvatska Pučka Seljačka Stranka sprema se za svoju glavnu skupštinu: priredjuje širom domovine kotarske skup-

štine, da uputi i sasluša i one svoje pristaše, koji ne će moći na glavnu skupštinu u Zagreb.

Tim kotarskim skupštinama predložilo je predsjedništvo glavnoga odbora HPSS na odobrenje ovaj brzojav Njegovomu Veličanstvu, uzvišenom našem vladaru i gospodaru, cesaru i kralju Franji Josipu Prvomu:

»Skupština Hrvatske Pučke Seljačke Stranke, počimajući viećanje o javnim poslovima domovine, u nepokolebivoj dje-dovskoj vjernosti uzvišenoj kući austrijskoj, u iskrenoj odanosti Njom vladanoj carevini, koja je pod sretnim vladanjem Vašega Veličanstva providnostnim razvojem prilika i probudjenjem slaven-skih naroda svim trim evropskim glavnim plemenima postala jednako draga, u neograničenoj ljubavi prema domovini i na-rodu hrvatskomu, koji je sjedinjenjem Bosne i Hercegovine sav žezlu uzvišene kuće austrijske, hvala Bogu, povraćen, a namje-rama Vašega premilostivoga Veličanstva, po kojima su i najširi slojevi pučanstva — a to je u nas Hrvata seljačstvo — ili već dobili, ili im je, kao saboru kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, vladarskom riečju naviešteno podieljenje političkih prava, ohrabren za svoju budućnost u carevini, kojoj će ujedi-njena i političkim pravima uređjena Hrvatska biti stalni stup na Jadranskom moru i Balkanu, — sviestna sudbonosnosti doba, koje proživljujemo, s potpunim pouzdanjem i zahval-nošću upire oči u Vaše cesarsko i kraljevsko Veličanstvo, pre-milostivoga svoga gospodara i vladara. Svevišnji poživi i blago-slovi Vaše carsko i kraljevsko Veličanstvo!«

Premda ovaj brzojav nije na prvi pogled (ne gledamo li na to, što je spomenuta i Bosna-Hercegovina) — ništa drugo, nego izražaj podaničke vjernosti Vladaru i pouzdanje u Njega, ipak s obzirom na današnje političke prilike ima i političko zname-novanje, tako da se ima smatrati jednim važnim korakom u gradjenju programa Hrvatske Pučke Seljačke Stranke.

Kako je poznato, program HPSS ne kaže mnogo o državo-pravnom položaju Hrvatske prema Ugarskoj i carevini. U IV. točki prvoga diela programa HPSS kaže se samo ovo: »Budući da je državopravni odnošaj Hrvatske prema Ugarskoj i prema habsburžkoj monarkiji posljedica hrvatske narodne snage i po-litičkih prilika, ne može HPSS stavljati o tom medju svoje stalne zahtjeve, nikakovih pojedinosti!«

Seljačka stranka dakle nije o odnošaju Hrvatske prema carevini u svojem programu kazala do sada ništa. Tek sada, kad su nastupile druge političke prilike, imade zgodu i osjeća nuždu, da i u toj stvari udari stalnim pravcem. Taj je pravac samo naviešten u spomenutoj brzojavci, jer se u nekoliko onih rieči više i ne može kazati. Zato je potrebno, da se sadržaj i smjer ovoга brzojava potanje protumači i obrazloži.

Glavno je u brzojavu cesar i carevina ili Austrija. Radi tih rieči zovu nas već i Rauhove novine »cesarevcima« i »Austri-jancima«! Da vidimo dakle, što je to.

I.

Prije svega: je li naš vladar cesar?

Uzvišeni naš vladar jest cesar ili car austrijski, kralj ugar-ski i češki, i t. d., i kralj Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Kako je došlo do ovih i još drugih naslova, to je lako raz-ložiti. Hrvatska je nekada, prije 800 godina, imala posebnoga svojega vladara, koji je živio i svoj dvor imao u Hrvatskoj. Kad je hrvatska vladarska loza izumrla, priznali su Hrvati kralja ugarskoga svojim kraljem, a kad je već pred 600 godina iz-umrla i loza ugarskih vladara, birali su hrvatski velikaši više puta kralja našoj domovini, dok nisu Hrvati god. 1527., dakle skoro pred 400 godina, izabrali i priznali svojim kraljem nad-vojvode austrijske, a god. 1712. priznali pravo na prestolje i ženskoj lozi iz te vladarske kuće, koja je god. 1804. (1. kolo-voza) primila naslov i čast »cesar od Austrije«, u kojem je na-slovu »Austrija« od tada ime uzvišene ove vladarske kuće, koja i danas sretno i slavno vlada u Austriji, Ugarskoj, Češkoj, Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji i još drugim kraljevinama i zemljama, koje su po izričnoj odredbi vladarevoj zadržale ne samo sve svoje stare naslove (t. j. kraljevine su i dalje kralje-vine, vojvodine su vojvodine i t. d.), nego i svoje pravo i svoje zakone, ili ustav, kojega se zajednički vladar ima držati upravo tako, kao da vlada samo jednoj kraljevini, na pr. samo Hrvat-skaj.

Zato ima ljudi, pa i političara, koji kažu, da mi Hrvati ne-mamo cesara ili cara, nego da imamo kralja. Naša domovina, kažu ovi, nije carevina, nego kraljevina. Mi imamo posla, kažu

ovi isti, samo s našim kraljem, a cesar ili car vlada u Austriji. — Ovo je mišljenje u Ugarskoj kod mađarskih političara posve utvrđeno.

Ovo je mišljenje uzrok ne samo svim našim domaćim smutnjama i našem političkomu neuspjehu, nego je jedino ovo mišljenje pomoglo Mađarima do premoći gospodstva nad Hrvatskom, jer su gotovo svi slovenski narodi, pa i Česi i Hrvati, uvijek pristajali uz ovo mađarsko mišljenje.

A ovo je mišljenje sasvim krivo. Da posve vidimo, o čemu se radi dati ćemo ovaj primjer:

Jedna seljačka zadruga ne može se nikako složiti, koga bi između svojih zadrugara priznala za gospodara zadruga, pa napokon umoli susjednoga vlastelina, neka on bude zadrugi gospodar, ali da zadruga ipak ostane na okupu i da zadrugari ne postanu tomu vlastelinu kmetovi. Vlastelin pristane. No zadrugari, da pokažu, da oni nisu vlastelinu kmetovi, ne će mu za živu glavu kazati »naš vlastelin«, nego »gospodar naše zadruge«. Dobro. Za malo vremena ima ta zadruga neki spor s drugom zadrugom, a zastupa ju, naravno, njezin gospodar, vlastelin, koji zbija stvar na korist zadruga izravna i uredi, jer mu i gospoda kao gospoda idu na ruku i jer gospodar one druge zadruga poštuje vlastelina i ne će mu se zamjeriti, i to ne zato, što je gospodar zadruga, nego zato, što je vlastelin. »Lako vam, — znadu sada reći zadrugari one druge zadruga, — kad je vaš gospodar vlastelin.« Gdje bi sada recite, bila pamet i obraz ovim zadrugarima, kojima je gospodar vlastelin, kad bi oni rekli: »Nije istina! Naš gospodar nije vlastelin, on je samo naš gospodar!« I kakvoća bi to smisla imalo, kad je njihov gospodar u istinu vlastelin i kad upravljajući zadrugom svoje uspjehe postizava samo kao vlastelin i samo zato, što je vlastelin; Ne bi li upravo ludo bilo, kad njegova zadruga ne bi nikako htjela priznati, da je njezin gospodar vlastelin?

»Da, on jest vlastelin, ali mi nismo njegovi kmetovi! I neka on ne misli, da može nama vladati kao vlastelin! On je nama samo gospodar zadruga! Mi smo slobodna zadruga: Mi smo njega izabrali!« — I tako opet dolazimo na ovo prvo: da nije vlastelin.

No to je samo fiškalsko mudrovanje. I dok budu fiškali, koji najočitiiju stvar znadu vrlo mudro zaplesti, a sve na svoju

korist, dok oni budu vodili našu politiku, iz ovih trica i kućina mi se ne ćemo izbaviti, jer upravo tako mudruju naši fiškalski političari o našem vladaru veleći, da nije cesar, nego samo kralj. A mi velimo: Tko nije slijep i glup ili zasliepljen i zaglupljen fiškalskom mudrolijom, taj mora vidjeti, da onaj vlastelin nije prestao biti vlastelinom, kad je primio u ruke gospodarstvo one zadruga, pa da se drži i vlada kao vlastelin: ima svoju vlastelinsku volju i sve ostalo. A ako ovim zadrugarima nije to pravo, pa ako oni tomu vlastelinu ne mogu prkositi, kako bi mogli na pr. kojemu svinjaru, da su ga izabrali za gospodara, — zašto nisu izabrali gospodarom svinjara?

Tako je to i s našim vladarom. Sasvim je naravno, da naš vladar, koji je austrijski cesar, vlada drugačije, nego što bi vladao vladar, koji bi svu moć i čast imao od toga, što je hrvatski kralj. Zato je glupo i smiješno, što se o tom naklapa, da mi nemamo cesara.

Slično je i s carevinom, s »Austrijom«. No o tom u slijedećem članku.

(»Dom«, God. 1909. Br. 26.)

II.

Ne treba dokazivati, da od hrvatske politike u ovo 40 posljednjih godina nema ništa. To vidi i kaže već svatko, tko i malo samo pazi, što se to kod nas radi. Sasvim neuki seljaci, koji nisu ni malo upućeni u politiku, znadu reći, kad čuju kakav politički govor: Od toga ne će biti ništa! Gospoda tako k nama dolaze već 40 godina, pa nikad ništa, nego sve to gore!

Tako misli neupućeni narod. A bolje nije ni među gospodom. Baš ovih dana čitamo u jednim novinama, koje pristaju uz današnju saborsku većinu, da su i ovoj kukakvnoj samostalnosti banske Hrvatske — dani odbrojeni. Nije ni čudo. Skoro će biti dvie godine, što se u banskoj Hrvatskoj vlada bez sabora, bez naroda. Ban Rauch svaki čas ide u Peštu po naputke i zapoviedi. Novine su javile, da tamo mora moljakati i čekati kakvoća ministarskoća savjetnika, — on, hrvatski ban! — Videći posvemašnju nemoć hrvatske saborske većine čovjeku dolazi strašna misao: da je ovo zadnji hrvatski sabor i zadnji hrvatski ban...

Dakle tu smo danas s našom hrvatskom politikom: nitko ne zna, što će od nas biti, svi dopuštaju, da može biti sve, da od nas mogu sve načiniti, jer nitko ne zna, možemo li što mi Hrvati i sami, dapače svatko vidi, da ne možemo ništa. Eto: sva nam je nada do sada bila u našem saboru. Godine smo se i godine tješili, da će sve biti drugačije, samo da jednom dobijemo većinu u saboru. Sad imamo i tu većinu, pa ni ona ne može ništa!

Ima li dakle ikakvoga smisla ovakova naša politička borba? A ima li možda koji drugi put, kojim bi mogli postići ono, za čim idemo!

A za čim mi Hrvati idemo? Što hoćemo?

Na ovo pitanje znade odgovoriti svaki pametniji dječarac, koji dobro sluša, što se stariji razgovaraju: Hoćemo da se upostavi hrvatska država, da bude opet ujedinjena i slobodna i da nema ni s kim posla, nego sa svojim hrvatskim kraljem, koji se ima okruniti u Zagrebu hrvatskom krunom.

Ovo je pisani program nekih hrvatskih stranaka, a svaki Hrvat, kad hoće da kaže pravu domoljubnu riječ, ovako govori.

Na prvi mah ovo se čini i sasvim naravski. Mi smo Hrvati imali svoju samostalnu državu i svoga kralja; poslije smo dobre volje izabrali sebi za kralja vladara druge države, a on nam je zajamčio, da će čuvati i poštivati naše zakone i po njima nam vladati. Dakle neka i bude tako, a nitko se drugi nema pravo miešati u poslove naše države.

No stoljetna naša povjest, a i povjest drugih naroda, očito je dokazala, da to tako ne može biti.

Pa ako i ne gledamo na sve ono, što je do sada bilo, t. j. na ono, što nas uči naša i tudja povjest, očito je svakomu, da je velika razlika između države, koja ima sama svoga vladara, i između države, koja ima vladara zajedno s kojom drugom državom.

To je tako očevidno, da toga ne bi trebalo ni razlagati, da naši političari nisu i u narod unesli mišljenje, koje se na ovu veliku razliku ni malo ne obazire. Zato moramo i to razložiti barem u kratko.

U državi, koja ima sama svoga vladara, može doći do takvoga sukoba, između naroda i vladara, da napokon nadvlada onaj, koji je jači. Tko tu sad ne vidi golemu razliku između

vladara, koji vlada samo jednoj državi, i između vladara, koji ima pod sobom više država? Očito je naime, da će vladar, koji ima pod sobom više država, upotrebiti jakost tih drugih država proti onoj, koja se na njega diže, — kako je to bilo god. 1848., kad su se Magjari digli na svoga kralja, a kralj na njih poslao svoju hrvatsku vojsku. — A što bi tek bilo, da je na pr. mjesto srbijanskoga kralja Aleksandra, kojega su Srbi god. 1903. ubili, Srbiji bio vladar, recimo, turski sultan? Ne bili ciela Turska udarila na Srbiju, jer je ubila njezinoga vladara? A ovako su Srbi obračunali sa svojim vladarom — i nikomu ništa.

Nema dakle baš nikakvoga smisla govoriti na pr. ovako: Hrvatski kralj ima činiti to i to. Kakvoga je smisla imalo n. pr. govoriti i pisati, da hrvatski kralj ima osvojiti Bosnu (dok je bila pod Turskom) i sjediniti ju s Hrvatskom (kako je to znao pisati pok. A. Starčević)? Kako se može zahtijevati, da vojska ugarska, češka, galička i t. d. ide u rat, da Hrvatskoj pribavi zemlje? Ovakav zahtjev imao bi smisla onda, kad bi hrvatski kralj poveo u rat za Bosnu samo hrvatske regimente. A bi li ove mogle Bosnu Turčinu oteti?

U kratko: »hrvatski« kralj, koji bi imao paziti samo na to, što hoće Hrvati, to ne znači ništa, jer takvoga kralja nema.

Jednako nema smisla govoriti, da Hrvatska ima posla samo sa svojim kraljem i ni s kim drugim. To se prosto ne može ni pomisliti. Ne ćemo govoriti o tom, što vladar, koji ima pod sobom više država, mora ipak imati samo jednu vojsku, koja mora koji put ići u rat na korist jednoj, a na štetu drugoj državi toga jednoga vladara, tako da te države radi uzdržavanja vojske imadu i te kakvoga posla jedna s drugom, nego ćemo spomenuti ovo: Vladar ima potvrđivati zakone, koje sabor stvori. Razumije se, da zakon jedne države može biti na štetu drugoj državi? (na pr. kad se radi o uvažanju robe). Što će u takvom slučaju zajednički vladar? Hoće li u jednoj državi potvrditi zakon, koji je na štetu drugoj državi? Ako hoće, i to svagda i uvijek, potvrditi sve, što mu koji sabor predloži, onda takvoga vladara i ne treba, jer taj nema svoje volje; ako ne će, kojoj će državi učiniti po volji, a da se drugoj ne zamjeri? — Tu nema druge, nego da se države među sobom sporazumiju, t. j. da tu stvar zajednički urede, — a to znači, da moraju imati jedna s drugom posla.

Dakako, da je sve ovo, što razlažemo, daleko od onoga mišljenja, koje se često izkazuje riečima: »Bog i Hrvatil!« — kao da tobože nama Hrvatima ne treba nikoga do Boga. A mi mislimo, da treba. Zato ovo i pišemo.

(»Dom«, God. 1909. Br. 29.)

III.

Na kraju posljednjega razlaganja o ovoj stvari spomenuta je rečenica: »Bog i Hrvatil!«

To je rečenica, to je geslo onih Hrvata, koji žele, nastoje i rade, da se uzpostavi, da se opet stvori velika i slavna hrvatska kraljevina, koja ne bi imala posla s nikim osim sa svojim kraljem.

Ima Hrvata, kojima je u tim riečima i u toj želji sva politika: Ili to — ili ništa! Sve je ostalo petljanija, ako nije izdajstvo!

No iz dosadašnjega se našega razlaganja vidi, da to nije tako, jer Hrvatska posebnoga svoja kralja nema i jer mora imati posla i s drugim kraljevima i zemljama, kojima vlada isti vladar, koji i Hrvatskoj. A politička naša prošlost nas uči, da je sve nastojanje, da se stvori velika i slavna hrvatska kraljevina, bilo uzaludno: hrvatska politika, kako smo rekli na početku, nije donesla nikakvoga ploda.

A zašto nije imala ploda?

To treba jednom reći otvoreno, i to ovako:

Velika i slavna Hrvatska sa svojim hrvatskim kraljem u kraljevskom sjaju, moguća i jaka sa svojom vojskom i t. d., — onako kako je nekada bila i kako su druge države, — to je čisto gospodstva misao, to je gospodski program.

Samo školana gospoda znadu za velike i jake države, za silne i moguće careve i kraljeve u njihovom sjaju i gospodstvu, — jer su to naučila iz knjiga; samo gospodi je puna i glava i duša strašnih ratova, kojima su silni cesari i kralji širili granice svoje države i stvarali velika carstva. Samo školanoj gospodi znade zaigrati srce, kad čuju ime Hanibala, Scipiona, Kserksa, Aleksandra, Cesara, Karla, Petra i Napoleona Velikoga i tolikih drugih, jer su godine i godine s drhćućim srcem i plamenom mladom dušom čitali i slušali o velikim djelima

ovih vladara i junaka, s njima se radovali i tugovali — i u mladoj plemenitoj duši snovali sreću i slavu i svojoj domovini... Pa kad je jednom u knjigama došao red i na Tomislava, Krešimira, Pavla Šubića, Hrvoju i na druge vladare i junake Hrvate i na njihovu domovinu, našu ljubljenu, a malu, nesrećnu i kukavnu Hrvatsku, — što je naravnije, nego da je mnoga mlada duša uzplamtjela željom za starom veličinom i slavom domaćom, ili čak onakvom, za kakvu se čulo kod Rimljana, Franaka, Franceza i t. d.?

Da, kod školanih ljudi to je sasvim naravski. Ali što zna o slavi i veličini koje države, o moći i sjaju silnih careva i kraljeva narod, neuki seljački narod, kojemu je sve znanje o silnim carevima i vladarima u kakvoj pripoviesti »Bio jedanput jedan car« i koji o državama i carstvima znade toliko, da ih ima do devet, te se može otići čak u »deveto carstvo«? O tom velika većina naroda ne zna sasvim ništa, a ni o slavnoj nekada i velikoj Hrvatskoj pa ni o slavnom Tomislavu, Krešimiru i t. d.

Nije moglo dakle biti ni govora o tom, da bi se narod hrvatski digao, da stvori veliku i slavnu Hrvatsku, pa je zato, da uz put kažemo, sasvim krivo, kad se kaže da je program o ujedinjenoj i slobodnoj Hrvatskoj »izvadjem iz duše naroda«.

I tako je očividno, da je za ovakav program ujedinjene, slobodne i samostalne Hrvatske bila s uvjerenjem jedva koja stotina školane gospode: djaka, odvjetnika, svećenika i gdje-koji obrtnik ili trgovac, koji je s ovom gospodom došao u doticaj. Razumije se po tom, da se nastojanje za ovaj program nije nikada moglo uzeti ozbiljno, i to tim manje, što je u Hrvatskoj uvijek bilo dosta tudjinske i potudjinčene gospode, koja su bila proti ovom programu. Što je gdje-gdje i gdje-kad znao i narod listom pristati uz ovaj program, nije to bilo radi velike i slavne Hrvatske, nego radi tudjinske i domaće sile i krivice, koju je narod sve to jače osjećao.

No mnogo je važnije ovo: Ovakav program zaveo je našu narodnu politiku u jednu veliku političku zabludu.

Kako se je naime neprestano govorilo i pisalo, da je Hrvatska imala nekada vladare svoje krvi i da je bila sama svoja, stvaralo se sve po malo mišljenje i osjećanje, da mi Hrvati živimo pod tudjim vladarom i u tudjoj državi. A kako su Hrvati bili u susjedstvu i državnoj zajednici s Magjarima, koji su se

pače digli proti svojemu i našem kralju; kako su dalje nekoji odlični hrvatski politički prvaci uzgojeni među Talijanima, koji su se takodjer oružjem digli proti carevini austrijskoj, a Magjari su i Talijani zbilja i postigli ili sasvim ili u glavnom ono, što su htjeli, pa ih je cijeli svijet zato i slavio, bilo je ovakovo mišljenje i jedno vrieme upravo dično i pohvalno u celom prosviećenom svijetu, osobito pred neprijateljima Austrije i njezine vladarske kuće. No što se je dogodilo? Magjari su dobili svoje i kralj se je s njima pomirio, a oni su se primirili i proglasili kralja »prvim Magjarom«! Talijani su se oslobodili i stvorili svoju državu, s kojom je Austrija za malo sklopila prijateljski savez. A Hrvati? Hrvati i dalje viču na Austriju kao na tudju državu!

»To se razumije, da viču! Da nisu vikali Magjari i Talijani, ne bi bili oni ništa dobili! Hrvati još ne viču dosta! Još su preveć vjerni! Zato ništa ne mogu dobiti!«

Ovako bi tko mogao na to odgovoriti. No i to je nova za bluda, i to tako sudbonosna, da bi nas mogla stajati glave!

Nije naime istina, da su Magjari dobili onda, kad su vikali, nego onda, kad su došli k pameti, te se vladaru pokorili. Kad su vikali, onda su bili bijeni (1848.)! — A Talijani? Za njih je samo u jedan dan u jednom boju poginulo 12.000 Franceza na zapovied cara Napoleona III.! A koliko ih je poginulo u ludo! Pa koliko ima Talijana samih! A koliko ih je poginulo u ludo! Pa koliko ima Talijana, a koliko Hrvata? Talijana ima sedam puta toliko, koliko Hrvata! — A onda: Kad su se Magjari i Talijani dizali proti toj tudjinskoj carevini, u kojoj smo i mi, bila je proti njoj i Francezka, i Pruska, i Talijani i Magjari, a od onda su se stvari sasvim promienile: danas je Pruska s carevinom, a za Magjare smo i Talijane već kazali.

A napokon: Za slobodu Ugarske i Talijanske bili su toliki velikaši, toliki prosviećeni i na glasu ljudi, dok smo mi Hrvati za naš prvi narodni program našli jedva jednoga i to siromašnoga grofa (Janka Draškovića) i tek nekoliko školanih mladića!

No zar zbilja treba hrvatskomu narodu ovako dokazivati potrebu razborite politike? Zar zbilja tko kod nas misli na to, da bi nam trebalo i ginuti za naš narodni program?

Odgovor na ovo pitanje otkriva svu neozbiljnost i nerazboritost naše politike. Ta kad bi tko htio ginuti, imalo bi to još nekakvoga smisla: ili bi se stvorila staroslavna, ujedinjena i

slobodna Hrvatska, ili bi borci za slobodu poginuli, pa bi bio jednom kraj! Ali na to nitko i ne misli, a ipak se govori i piše tako, kao da je nama Hrvatima ovaj čas udariti na dušmane. Evo na pr. što čitamo u jednim novinama za narod pred četiri pet dana: »Kao mi, tako su već g. 1670. mislili nitko manji nego Krsto Frankopan i Petar Zrinjski, koji se proti Švabi htjedoše sa Turčinom složiti, a zato im g. 1671. odsjekoše u Beču glave. Ali čini se, da se Stipa Radić počinje pobojavati za svoju glavu, pa udara na nas, da ugodí velikoj gospodi, koja ga drže još i sada pogibeljnim puntarom. A Radić je eto čisto pitom i miran«. (»Hrv. Nar.« 29. srpnja o. g.)

Ali zašto se ovdje kaže, da Stj. Radić nije puntar, i zašto mu se ručaju, da je pitom i miran? Zacielo zato, što seljačka stranka kani poslati brzoglav Nj. Veličanstvu kralju, u kojem kaže, da je vjerna uzvišenoj vladarskoj kući i odana carevini! I premda ove novine spominju slogu s Turčinom i Zrinjskoğa i Frankopana, za koje se zna, što su htjeli, vidjet ćete: Čim ovo naše pisanje izadje na svjetlo, zgražat će se one novine (»Hrv. Nar.«), koje su to pisale, da ih mi denunciramo, t. j. da ih tužimo »Švabi«, velikoj gospodi«! Poreći će, da su što mislili — i pravo će imati, jer onako može pisati doista samo onaj, koji ništa ne misli. A da upitate i druge naše vodje i političare, što misle pišući tako, — ne bi vam znali odgovoriti baš ništa!

Takav je eto duh naše narodne politike; vječno pred očima stara i slavna ili ujedinjena i slobodna Hrvatska, a u srcu mržnja na tudjina »Švabu« i njegovu carevinu, koja nam je toliko zla učinila. Vječno podjarivanje i njegovanje mržnje, neprijateljstva, nepomirljivosti, i to, pamtimo dobro: Samo je jedan dušmanin: »Švaba«! Magjaru smo pod petama, ali proti Magjaru se toliko ne viče, nego je »Švaba« i to kriv, što nas Magjar gnjava! S Magjarom se možemo i složiti i bratimiti, ali sa »Švabom« — nikada! A taj »Švaba« — to je carevina i njezin vladar i njezina vlada.

To su eto one goleme zablude naše politike, koje nam ne dadu ni koraka napried. Mi mrzimo carevinu.

No i tu treba da razlikujemo: To su zablude gospodske naše politike, jer samo naša gospoda mrze carevinu. Narod o tom ne zna ništa, jer on osjeća na sebi silu magjarsku i domaću krivicu gospodsku. No gle i tu liepoga bezglavlja: Naša gospoda,

koja se bez švabske knjige, bez švabskoga govora, bez švabskih običaja, bez švabskoga ponašanja i bez svega švabskoga ne mogu ni maknuti, — ta ista gospoda, kad stanu voditi politiku, ne znadu drugo, nego proti Švabi!

Ovo već nije ni bezglavlje, ovo je podpuno bezumlje.

Treba li dalje razlagati, da uz ovakvo bezumlje, ne može biti govora o uspješnoj politici? Od kuda uspjeh, kad gospoda hoće nešto, što narod ne će i za što narod i ne zna? Može li narod imati povjerenja u gospodu, koja viču na Švabu, a sama su više Švabe, nego Hrvati? Može li narod imati povjerenja u gospodu, koja se bratime s Magjarom, dok Magjar narod gnjavi? Može li se razložno očekivati, da će narod ikada ovo bezumlje shvatiti i s gospodom se u politici složiti? Ima li smisla i dalje u narod unašati ovo bezumlje, radi kojega se naša gospoda najviše natežu? Ta sva naša politika nije drugo nego natezanje radi austrijanštine, a za koju nitko pod Bogom ne zna kazati, što je! A kad se pravo pogleda, ta hrvatska austrijanština nije ništa drugo nego djedovska vjernost austrijskoj vladarskoj kući i iskrena odanost austrijskoj carevini. I premda nema Hrvata, koji bi ozbiljno mislio na kakovu nevjeru uzvišenoj našoj vladarskoj kući, i premda i narodne naše stranke kažu u svojem programu, da žele Hrvatsku »u okviru monarhije«, t. j. u carevini, — ipak dan na dan doživljujemo ovo bezumlje, da se naši gospodski političari i novinari rugaju, kada tko samo spomene djedovsku vjernost uzvišenoj kući austrijskoj i iskrenu odanost njezinoj carevini!

Ovomu bezumlju treba učiniti kraj.

(»Dom«, God. 1909. Br. 31.)

»Sin neba«.

To je pridjevak kitajskom vladaru (caru): on se pred svojim podanicima zove »Sin Neba« ili »Sin božji«.

Koliko taj Sin Neba drži do toga svojega naslova, vidi se po ovom događaju: God. 1860., osvojila je mala englezko-francuska vojska kitajsku prijestolnicu Peking i prisilila kitajsku vladu na pogadjanje. Nije bilo druge. Sin Neba morao se

pogadjati s neakvim sinovima Zemlje, i ne samo pogadjati i popuštati, nego i platiti silnu ratnu odštetu od nekoliko stotina milijuna. Sve je to išlo kako tako, ali je teško išlo, kad su Englezi i Francezi zahtievali, da Sin Neba primi na svoj dvor evropske poslanike, koji će imati pravo doći pred njega u poslu svoje države. Sin Neba napokon pristane, ali zahtievaše, da i evropski poslanici kao i ostali kitajski podložnici moraju pred Sinom Neba tri puta pasti na zemlju (t. j. plaziti po trbuhu!). To je Sin Neba zahtievao već i prije od visokih poslanika, ali toga Rusi nisu htjeli činiti pa zato nije na kitajskom dvoru ni bilo stranih poslanika. Nisu na to htjeli sada pristati ni Englezi, ni Francezi. Trinaest godina trajalo je pogadjanje, dok napokon nije popustio Sin Neba te tako istom god. 1873. prvi put, od kada stoji starodavno kitajsko carstvo, pustio pred sebe čovjeka, koji nije pred njim plazio na trbuhu i primio evropske poslanike.

Kitaj (ili Kina) je silno carstvo u Aziji. U tom carstvu živi preko 400 milijuna (400.000.000) ljudi, t. j. skoro deset puta toliko, koliko u cijeloj našoj carevini. To je četvrtina svih ljudi na svijetu. U susjedstvu Kitaja, u Indiji, u kojoj vladaju Englezi, živi malo ne isto toliko ljudi (preko 300 milijuna), tako da u samoj Indiji i Kitaju živi polovica celoga svijeta.

Kad čovjek, koji samo nešto malo čita, ili čuje, što se po svijetu događa, promisli, koliki je to svijet, taj Kitaj i Indija, pa ipak se o njem ništa ili gotovo ništa ne čuje, stalno će se u čudu pitati: Kako je to? Amerika je čak preko mora, pa za nju znadu (na žalost) već i mnogi seljaci, a za silni taj Kitaj nitko i ne pita. Tko čita novine, taj zna, da su pune vesti i glasova iz celoga svijeta, a o Kitaju i Indiji opet ništa, osim, što se nedavno javilo, da je umro kitajski car, — i onda opet ništa, kao da tamo svijet i ne živi. Kako je to?

Kitaj, Indija i u obće sva Azija, — to je sasvim drugi i drugačiji svijet, i to po tom, što je tamo posve druga prosvjeta, drugo mišljenje i drugo uređenje života, nego što je ovdje kod nas, u Evropi i Americi, a sve to više i u azijskom Japanu. Mi ovdje imamo evropsku ili zapadnu prosvjetu, a oni tamo imaju azijsku ili istočnu prosvjetu. Mi se u Evropi hvalimo, da smo pravo prosviećeni samo mi, a ono u Aziji, da za pravo i nije prosvjeta. U našim knjigama možemo čitati, da smo za pravi

ljudski napredak samo mi Evropljani, pa zato da ćemo mi napokon zavladati celim svijetom.

Čitajući ili slušajući ovakvo razlaganje, mnogi bi čovjek mogao pomisliti, da je ovo zbilja samo prazna hvala ili pusto hvalisanje, jer svaki čovjek kaže za sve svoje, da je to najbolje i najljepše, pa tako i mi Evropljani mislimo, da je naša prosvjeta, naš život i naše mišljenje najbolje i najljepše, — a isto tako misle možda i azijski narodi. Ta i za njih se čita, baš na pr. za Kitajce, da su davno prije nas znali praviti porculan, da su gojili svilce i pravili svilu, da su prije nas poznavali barut i magnetsku iglu, da su vrlo marljivi i miroljubivi, pa ne trpe vojnika i t. d.

I u istinu — tu je teško odmah odsjeći, tko ima pravo i koja je prosvjeta prava. — Ima ih, koji kažu, da je naša evropska prosvjeta već zato bolja, što mi Evropljani zbilja i dosta naglo osvajamo cijeli svijet; no drugi kažu, da to ne dokazuje mnogo, jer može koji put i gori nadvladati boljega, a ni to nije baš stalno, da li su puške, topovi, ratni brodovi i sve drugo, čime mi Evropljani druge narode pod svoju vlast spravljamo, — je li sve to baš znak bolje prosvjete. Možda je baš ona prava ljudska prosvjeta, koja mrzi rat i ubijanje, koja ne ide za otimanjem. A moglo bi se još koješta priložiti i na jednu i na drugu stranu, ali tim putem ne bismo valjda došli skoro do kraja, i to zato, što ni najveći učenjaci nisu složni u tom, što je to pravi napredak i to zato, što baš bogatstvo i prevelika mudrost često vodi do zla.

No mi sad o tom ne ćemo dalje razpravljati, nego evo po čem može svatko prosuditi, što je u istinu napredak, a što nije:

Neka tko misli o dobru i o zlu, kako mu drago, jedno je očevidno, a to je ovo: Dok čovjek ne misli i ne živi po svojoj glavi i po svojoj duši, ne može kod njega biti govora ni o zlu, ni o dobru. Ako na primjer tko i radi dobro po nečijoj zapoviedi i nalogu, a sam ne zna, radi li dobro ili zlo, a možda bi radio i zlo, da može, — za toga se ne može reći, da je dobar. I ne samo da nije dobar, nego nije mu ni dobro, nije sretan, jer je za čovjeka najveća sreća to, što zna, da je dobar i da hoće dobro. Takve sreće nema i ne pozna onaj, koji ne zna, što je dobro.

A sad vi pomislite narod, nad kojim vlada i zapovijeda

jedan čovjek, koji kaže, da je on Sin Neba, i taj čovjek ima vlast i silu sve mu se mora pokoravati, i to ne samo zato, što ima silu, nego poglavito zato, što je on Sin Neba. Taj čovjek ima službenike, koji ga slušaju kao Boga, a narod ima slušati ove službenike, jer su oni službenici Sina Neba, koji im je dao vlast i kojemu su oni po volji. Može li se u takvom narodu roditi kakva misao, koja bi bila protivna misli Sina Neba i njegovih službenika? Može li tu čovjek doći do drugoga spoznanja dobra, nego što je ono, — što mu nalaže Sin Neba i njegovi službenici? — Može, ali mora biti pripravan ne samo na to, da ga proglaše protivnikom Sina Neba, t. j. protivnikom samoga Boga, nego i na to, da ga kazne smrću. A toga se jednoga i drugoga ljudi boje, pa zato najviše i miruju. Njihova je misao zastrašena i potlačena vladom Sina Neba na zemlji, ona miruje. A kad miruje misao, miruje i čovjek. I tako silni kitajski narod već tisuće i tisuće godina živi sve do danas pod vladom Sina Neba. Silni taj narod samo životari, jer miruje, tako da tisuće i tisuće godina nijedan Kitajac nije osjetio ni želje ni volje, da se uputi kamo po svijetu te da vidi, kako se to drugdje živi, dok su Evropljani već davno pokucali i na kitajska vrata. Poznata je u svijetu rieč, da se je njetko ogradio kitajskim (kinezkim) zidom i da k nikomu ne ide i nikoga k sebi ne pušta.

Očito je dakle, da ta iztočna prosvjeta (ako se tako može zvati) stvara od čovjeka i duševnoga i tjelesnoga mrtvaca, kojemu je potlačena misao i ubijena volja za sve. I zbilja: najveći mudraci iztočni nisu izmislili ništa drugo nego to, da čovjeku ima biti prva i glavna briga, da ubije svoju volju, pače i samu volju za život. A da to nije dobro, to je očito, jer bez života nema ni dobra, kao ni zla.

Ne ćemo sad razpravljati ni o tom, kako su iztočnjaci došli na ovakovu misao — da je najbolje i ne živjeti — pa ćemo samo kazati, da se ovom duhu protivi naša zapadna evropska prosvjeta i postavlja proti tomu zahtjev slobode. Nema dobra, dok ne znaš za dobro, nema napredka, dok nemaš volje, da se ganeš. Dobro mora čovjek sam spoznati, svojom voljom prihvatiti i za njim ići. Samo tako postaju ljudi, a bez toga su stado, koje ne zna ni za zlo, ni za dobro.

Čovjek bi mislio, da se to sve samo po sebi razumiye, ali povjest dokazuje, da je radi ovakvoga mišljenja — za slobodu

— bilo strašnoga boja i u našoj Evropi. Taj se boj bije i danas, a kad se pravo prosudi, može čovjek lako spoznati, da je uvijek na jednoj strani onaj kitajski »Sin Neba«, a na drugoj evropski poslanici, koji ne će da pred njim tri puta padnu na zemlju i time priznadu, da je on zbilja Sin Neba.

Ali nema pomoći: treba da se svi spustimo na Zemlju, na kojoj smo svi jednaki, svi slobodni, svi braća — i svi odredjeni, da se do neba, do najvišega blaženstva i sreće popnemo svojom mišlju i dobrotom svojom.

(»Dom«, God. 1909. Br. 2.)

Srbi pod optužbom.

Na drugom mjestu donášamo optužnicu, što ju je kr. drž. odvjetnik dne 12. o. mj. podigao protiv domaćih Srba radi veleizdaje. Ta je optužnica tiskana na preko 100 strana, a mi smo iz nje izvadili samo glavnije stvari, dakako bez ikakvoga dodatka. Mi se ni ovdje ne kanimo baviti tom optužnicom te razlagati, je li, nije li opravdana, jesu li okrivljenici krivi, ili nisu, — jer to spada samo na sud. Mi ćemo ovu stvar razmotriti samo toliko, koliko se tiče politike, jer je ovo politička parnica.

A i to ćemo obaviti u kratko te postaviti i razjasniti samo njekoja pitanja, koja se svakomu kod ove vrlo važne parnice nameću.

Što je otkrila optužnica?

Političke naše novine neustrpljivo su čekale ovu optužnicu, da se jedan put znade, što je to s tim Srbima, kad se o tom toliko pisalo, tako da je radi toga prošle godine došlo do takvoga sukoba između samoga bana Raucha i srbske samostalke stranke, da je o tom imao odlučiti dvoboj. U tom sukobu rekao je ban Rauch, da on zna nešto o Srbima, ali da ne može kazati, jer je to »državna tajna«. Premda se nije moralo očekivati, da će optužnica otkriti tu »državnu tajnu«, ipak se je čulo dosta glasova, neka što prije izadje optužnica, pa da znamo, što je.

No optužnica nije izrekla gotovo ništa što ne bi već davno bilo poznato. Godine i godine mogao je svatko čitati u »Hrv. Pravu« pod naslovom »Propagandini službenici na djelu« gotovo sve ono, što sad čitamo u optužnici, tako te se čini, kao da je optužnica izvadak iz uvodnih članaka dopisa u »Hrv. Pravu«: kako hrvatski narod grčko-iztočne vjere nije do nedavna ni znao za nikakvo srbstvo, dok ga učitelji, popovi, i t. d. nisu stali učiti, da je Srbin, širiti u taj narod srbsku zastavu, srbski grb, pače i sliku srbijanskoga kralja Petra Karađorđjevića i t. d.

I ono, što optužnica spominje u vezi hrvatskih Srba sa Srbijom, i to je mnogima bilo već poznato iz knjižica bosanskoga Srbina Gjorgja Nastića pod naslovom »Finale« »Moje afere«. A koješta se je moglo čitati već davno u službenim »Nar. Nov.«, koje su godine i godine obširno opisivale srbske »svetosavske besjede« i nabrajale službene odličnike, koji su na tim slavama bili nazočni. Na »svetosavsku besjedu« u Zagrebu, koja se osobito svečano slavila, dolazio je uz druge predstavnike oblasti i ban Khuen Hedervary.

Može se pače reći, da je sve ono, što optužnica spominje o Srbima u Hrvatskoj, znao čeli naš svijet, osim pojedinih dogadjaja (n. pr. vježbanja srb. sokola u pucanju, seljačkih jašilaca i još koješta).

Što je razlog ovoj parnici?

Kad se koja vlada odluči, da po drž. odvjetniku (jer je drž. odvjetnik podčinjen vladi, a nije nezavisan, kao što je sud) podigne koju političku parnicu, ima za to razlog. I zbilja su naše novine pisale, da vlada baruna Raucha podiže ovu parnicu protiv Srba zato, što su Srbi složni s većinom hrvatskoga sabora proti Rauchovoj vladi. Sama pak optužnica kaže, da bi hrvatski Srbi bili u svojem veleizdajničkom poslu prešli na čine (t. j. latili se oružja i t. d.), da nije došlo pripojenje Bosne i — ova iztraga. Očito je dakle, da je optužnica podignuta zato, da se za vremena sprieči napredovanje veleizdajničkoga nastojanja, a ujedno se iz toga razabire, da je Bosna pripojena zato, da se sprieči srbska propaganda.

No sve to nije dosta. Treba se naime sjetiti, da hrvatski Srbi koješta, što optužnica spominje, rade već 20 godina. Oso-

bito ne treba zaboraviti, da su »svetosavske besjede« s pjevanjem svetosavske pjesme (u kojoj je program propagande, kaže obtužnica) — pod srbskim barjakom obdržavale javno, svečano i uz sudjelovanje službenih osoba i samoga bana. No nada sve ne treba zaboraviti, da je sabor kralj. Dalmacije, Hrvatske i Slavonije god. 1887. stvorio tako zvani »srbski zakon«, koji priznaje naziv »srbsko-pravoslavna crkva«, dozvoljava upotrebljavanje ćirilice i kod oblasti, što spominje i obtužnica. A i samo posrbljivanje svega »vlaškoga« provadjalo se s dozvolom vlade, koja je na pr. dozvolila, da »Vlaška Kapela« promieni svoje ime u »Srbsku Kapelu«.

Po svem je tom očito, da se je politika prema Srbima sasvim promijenila. Za Khuenove vlade bili su Srbi u Hrvatskoj svuda na prvom mjestu te nitko nije smio dirnuti ni samo srbsko ime. Dosta se je sjetiti, da su Srbi Khuena proglasili »srbskim« banom.

Gdje je uzrok i što je cilj ovoj velikoj važnoj promjeni, — to je valjda »državna tajna«. No i mi drugi, koji ne znamo za državne tajne, koješta vidimo, pa ćemo to s vremenom i razložiti. Za sada je dosta kazati, da je Rusija, u koju su se Srbi uvijek uzdali, slaba: za tim, da u Srbiji nema kralja Milana, koji je živio u prijateljstvu s Austro-Ugarskom, i napokon: pripojena je Bosna. Promienilo se mnogo, pa se promienila i »srbska politika« u Hrvatskoj.

Posljedice srbske parnice.

Da je živ A. Starčević, on bi zacielo rekao, da je ova parnica »austrijanština« i to kroz drugu, a ne »desetu« ruku, kako je on obično govorio. Bacilo — rekao bi on — u prostotu smutnju, nekā se kolje, a do toga će oni obaviti svoje.

I doista — hrvatska bi politika radi ove parnice mogla zaboraviti na sve: i na to, što nema sabora, što se novci troše bez privole narodnog zastupstva, što se osnivaju u Hrvatskoj magjarske škole itd. U Hrvatskoj je danas kao u jednoj magjarskoj pokrajini. Madjari idu napried, kao da im nitko ne smeta.

Radi ove parnice moglo bi biti gore, pa bili Srbi odsudjeni, ili ne bili, držali se kukavno ili junački. Uplaše li se, pristat će uz Magjare i magjarone, pa eto nam onoga, što je bilo za

Khuena: ne shvate li prave svrhe ovoj parnici, a uz to se uplaše, imat će s njima neprilika i naša carevina, a još više Hrvatska, osobito u tom slučaju, ako se sve, što je srbsko, odvrati od Hrvata, te se onda ne bi moglo ni misliti, da bi bosanski Srbi poželjeli doći k Hrvatskoj. Ova bi parnica mogla dakle učiniti, da Bosna ne bude sjedinjena s Hrvatskom.

No moglo bi poslie ove parnice biti i nješto dobra. Promienilo se, rekosmo, mnogo, — pa treba da Hrvati prema tomu udese svoju politiku. Drugi je položaj nastao već pripojenjem Bosne, a sad, kad velika politika u monarkiji, mienja svoje držanje prema Srbima, a sudeći po svem i prema Magjarima, dolaze u drugi položaj i Hrvati.

Zato je dobro, što je ovo »srbsko pitanje« iz novinskih članaka došlo pred javnost, pa makar i pred sud, gdje svatko ima paziti, što govori (na što se u novinama ne pazi). Ne će tek biti, nego već jest očito, da je monarkija tu i da bez nje, a kamo li proti nje, nema govora o razboritoj našoj zajedničkoj narodnoj politici, — o čemu do sada nisu bili na čistu ni svi Hrvati, a kamo li Srbi. Tim će se naša politika smiriti i primiti posla — doma.

Sporazumiju li se na ovom temelju barem najglavnije naše opozicionalne stranke, biti će kratko vladanje baruna Raucha i svakoga njemu sličnoga bana. Sporazumiju li se na tom temelju sve opozicionalne stranke — gotovo je stalno, da će posljedica ove parnice biti Rauchov pad, a magjarski uzmak iz Hrvatske.

(»Dom«, God. 1909. Br. 3.)

Obtužnica proti Srbima radi veleizdajstva.

Već jedno pol godine javljaju novine, kako kr. državno odvjetništvo u Zagrebu zatvara po Hrvatskoj Srbe, i to radi toga, što su spremali, da Hrvatsku priklope Srbiji pod kralja Petra Karagjorgjevića. Novine su o tom dan na dan pisale, javljajući imena novih okrivljenika (kojih do sada ima svih ravno 53, a jedan je u zatvoru umro) i prigovarajući, što se okrivljenicima tako dugo ne kaže, zašto su zatvoreni, t. j. zašto im se ne dade ob-

tužnica i ne povede proti njima razprava. Pisalo se o tom i više, jer to zatvaranje i optuživanje Srba ima i veliku političku važnost, o čem međutim govorimo na drugome mjestu, a ovdje ćemo spomenuti, što treba, o samoj stvari.

Medju zatvorenim okrivljenicima ima najviše trgovaca (15) i učitelja (13), onda po 5 obč. činovnika i svećenika, po 3 umirovljena činovnika, posjednika, obrtnika i seljaka, dva liečnika i jedan djak visokih škola. Većinom su to ljudi oženjeni i s djetom (svi imadu 103 djece), svi do sada nekažnjeni (osim dvojice radi uvrede poštenja), a stanuju u Glini i Pakracu ili u okolici tih mjesta, a onda u Lici. Svi su dakako pravoslavne (grčko-iztočne) vjere. Svjedoka proti njima 260. Tuženi su po §. 58. kazn. zak. radi zločina veleizdaje, (koji se po zakonu kazni smrću), »da su u svezi sa političkim društvom »Slovenski Jug« u Beogradu, kojemu je svrha, da provede u kraljevinama Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, te Bosni i Hercegovini, misao veliko-srbske države, a onda ... da se, podignućem sveobće revolucije u ovim zemljama i uz vojnu snagu kraljevine Srbije i kneževine Crne Gore, ove kraljevine i zemlje otrgnu od Austro-Ugarske monarkije i prisajedine kraljevini Srbiji, i tako stvori jedna srbska država pod žezlom kralja kraljevine Srbije Petra I. Karagjorgjevića — sljedeći tu svrhu provadjali su u području kraljevina Hrvatske i Slavonije organizacije ... u tim organizacijama držali sastanke, na ovima razpravljali i zaključivali, kako da se u ovu svrhu provede veliko-srbska propaganda u području ovih kraljevina, te i sami ... govorom i širenjem ... koledara »Vardar«, beogradskih političkih listova ... zavodili ... narod grčko-iztočne vjere, učeći ga, da je već po toj vjeri »Srbin« — istovjetan sa narodom u kraljevini Srbiji, i da se s ovim treba sjediniti; da su kraljevina Hrvatska i Slavonija, te Bosna i Hercegovina bile »srbske« zemlje, da moraju, ma i silom opet pripasti kraljevini Srbiji, da mora opet biti srbsko sve od Zemuna do Jadrana; da će ovim kraljevinama i zemljama zavladati Petar I. Karagjorgjević, koji će ih od nužde i mačem osvojiti, pak će tada narodu biti bolje; nadalje ... popularizirali su grb kraljevine Srbije, te barjak kraljevine Srbije sa i bez tog grba, sliku srbijanskog kralja Petra I. Karagjorgjevića, pjesme, kojima se veliča Srbstvo, Srbija i kralj Petar, te ga za sve to oduševljavali i tako zaveli do poklika »živila Srbija« — »živio kralj Petar

I. Karagjorgjević!« — dapače već narod dielom tako zaludili, da već ovog smatra svojim kraljem; nadalje, da su ... narod grčko-iztočne vjere zaveli ... na ekonomski i socijalni bojkot (t. j. da ne trguju i da se ne druže s Hrvatima) protiv sugradjana Hrvata drugih vjera, dapače i na teror (zastrašivanje) protiv ovih, te napokon, da su ... nastojali iz občinske i pučke nastave izključiti činovnike i pučke nastavnike, koji nisu grčko-iztočne vjere — a u uređivanje občinske uprave i obće pučke škole, na javno izloženim napisima — dapače zemaljskim putokazima — provesti »srbsko« (ćirilsko pismo, kao vanjsko obilježje »srbstva«, što je sve već dobrim dielom i provedeno — te se tako... stranom javno, stranom krioma, pojedince i u savezima, pletkarstvom, nukanjem, poticanjem, zavodjenjem riečju, pismom, tiskotvorom i predstavama u slici, savjetom i vlastitim činom, priobćivanjem na tu svrhu vodećih tajnosti i osnova, bunjenjem te snubljenjem — podхватili djelovanje, smjerajući na otrgnuće Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, te Bosne i Hercegovine iz uzakonjenog jedinstvenog državnog saveza i zemaljskog obsega Austro-Ugarske monarkije, na pritegnuće ili bar povekšanje pogibelji za tu državu iz vana, te na pobunu i građanski rat u državi; pa time počinili zločinstvo veleizdaje.

U obrazloženju se kaže, da se u Hrvatskoj i Slavoniji nije prije više godina ni znalo za srbsko ime, grčko-iztočna vjera se nije nazivala »pravoslavnom« odnosno »srbskom vjerom«; narod nije pomišljao, da sebe po samoj toj vjeri smatra i iziće »Srbinom«.

Do tog vremena nije grčko-iztočna crkva na području kraljevine Hrvatske i Slavonije, kao i ni jedna druga crkva na zemaljskoj kruglji, imala ni svoj »crkveni« barjak ni svoj crkveni grb, — prvi u trobojki crven-plavo-bieloj, a potonji u obliku »crvenog« krsta, koji dieli bieli štit u četiri polja, od kojih ima svako slovo »C«, a štit krunu.

I ćirilsko pismo, tu tobožnju srbsku osebinu, nije do toga vremena narod ni poznavao.

Povjest je dokazala, kaže optužnica, da sav narod grčko-iztočne vjere u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji nije ovamo došao iz Srbije i da nije srbskoga poriekla, nego je tek jedan dio, koji je za turskih provala pobjegao iz Srbije ovamo napose

u Srijem, Banat itd., a sav ostali grčko-iztočni živalj, dolazio je pod imenom »Vlasi«.

Sve je to iztaknuto jedino i samo u tu svrhu, da se ustanovi, kako u većem dielu naroda kraljevine Hrvatske i Slavonije, vjere grčko-iztočne, po porijeklu i njegovoj političkoj prošlosti nije bilo, niti je moglo biti oslona, preduvjeta, klice, iz koje bi od sebe u narodu te vjere nastali gore spomenuti pojavi, na koje se je nadovezala veleizdajnička velikosrbska propaganda, koja je predmetom ove kaznene parnice, već da su svi ti pojavi plod političkoga podhvata izvan naroda.

Već onda, kada su se iztaknuti pojavi početkom godina hiljadu osamstoosamdesetih, stali javljati, isticano je u javnosti, da imaju svoj izvor u Beogradu. Tu propagandu, prozvanu »veliko-srbska propaganda«, priznaje novinstvo beogradsko, a nedavno ju priznao i sam srbski ministar Milovanović.

U službu te veliko-srbske propagande, uzeta je prije svega »Crkva« i njezine konfesionalne »škole«, koje imaju dužnost širiti srbstvo, što i čine.

Kada se ovako među grčko-iztočni živalj razširilo srbsko ime i on odgojen kao »Srbini«, stali su među narod širiti »srbski grb«, »srbski barjak« i »srbsko pismo«, a pošto je to bilo razšireno, stali su narodu, po »vjeri Srbini«, dokazivati, da se je pod tim znakovima doselio iz kraljevine Srbije, te da je on identičan (isti) sa narodom, koji živi pod srbskim imenom u kraljevini Srbiji, jer i on ima »srbski barjak« i »srbski grb«, »srbsko pismo«, što da je uz »krstno ime« obiležje jednoga i u sveukupnoga srbskoga plemena i naroda.

Putem svetosavskih beseda i prigodnih drugih zabava stala se širiti uspomena na bivše srbsko carstvo, na cara Dušana, cara Lazara, i t. d. a u sv. Savsku pjesmu bi uvršten veliko-srbski politički program, koji obzirom na zemlje Austro-ugarske monarkije ide za tim, da su Bačka, Banat, Srijem, Lika, Krbava i Banija srbske zemlje, a srbstvo sve od mora do Dunava.

Od kako je zasio na prijestol kraljevine Srbije kralj Petar I. Karagjorgjević i osnovano u Beogradu društvo »Slovenski Jug«, o kom će niže biti govora, a u ovim krajevima provedena organizacija »Srba«, odgojen je grčko-iztočni živalj u t. zv. »srbskim zemljama« van granica »Srbije«, da već govori »ovo su srbske zemlje, tu je Srbija i biti će«, i po tom već drži, da su te zemlje

po pravu dio kraljevine Srbije, te da već sada smatra srbskoga kralja svojim kraljem, a da su »šokci Hrvati« u tim zemljama odnarodjeni Srbi, renegati i austrijski plaćenici.

Ova tendencija veliko-srbske propagande jasno upućuje na to, da je njen pokretač onaj, u čiju korist se ova provodi, a to je kraljevina Srbija, i da su oni, koji na toj propagandi rade, u službi kraljevine Srbije.

Za to imade pismenih dokaza.

Zemljopis iz kraljevine Srbije sa kratkim opisom sviju »srbskih zemalja« za učenike i učenice IV. razreda, izdan u Beogradu godine 1906., uči: »Srbski narod živi u ovim zemljama: kraljevini Srbiji, Crnoj gori, Staroj Srbiji, Makedoniji, Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Istri, Hrvatskoj, Slavoniji, Srijemu, Banatu, Vidničkoj i Sredačkoj oblasti. Od ovih srbskih zemalja »slobodne« su samo kraljevina Srbija, Crnagora, a ostale su pod »tudjinskom upravom«.

Jasnije u političkom programu izražuje se beogradski list »Narodne Novine« od 15. veljače 1907. br. 3., u kojem se veli: »Srba u svim zemljama ima deset milijuna duša. A više od 6 milijuna je pod tudjinskom vlašću. Srbskomu narodu je pisano da bude velik i slavan narod, da ima veliku i moćnu državu. Ali to će biti samo onda, kad se oni Srbi, koji su još pod tudjinskom vlašću oslobode tudjina, pa se sve srbske zemlje ujedine. Tome srbskome jedinstvu težimo svi mi Srbi, koliko nas god ima, gde bili. Ali to još nije dosta. Treba i da radimo, jer će i nama biti mnogo lakše i ugodnije živjeti, kad budemo svi ujedinjeni«.

»Srbobran« pak kao glavni organ srbske samostalne stranke u Hrvatskoj u br. 189. od 9. rujna 1907. među ostalim piše, da je Srbija najpozvanija, da ocieni i to, koja politika najbolje odgovara zajedničkim srbskim interesima. Za Srbiju ne može biti svejedno kakovu politiku vodi »srbski narod izvan Srbije«, pa se već po tom smije zaključiti, da srbska samostalna stranka u Hrvatskoj usvaja gore označeno stanovište službene Srbije.

Koledar »Vardar« za god. 1908. — piše, da »Kolo srbskih sestara« skuplja prodajom tih koledara i sabiranjem milodara sredstva za srbske borce, njegovanje srbske snage po svim srbskim zemljama i za veliko-srbsku propagandu, te zaključuje:

neka svako srbsko dete usplamti, kad vidi srbsku zastavu, a beli dvoglavi orao, neka mu je druga ikona».

Ovo jasno govori za čime ide ovako šireno kulturno ujedinjenje »srbskoga naroda« u srbskim slobodnim i neoslobodjenim zemljama.

Ta kulturna pak hrana širi se medju grčko-iztočni živalj svih »srbskih zemalja« i putem »srbskih zemljoradničkih zadruha«, koje imaju tiesnih veza sa članovima organizacije srbske samostalne stranke.

Kao jednu od osobitih organizacija za veliko-srbsku propagandu valja naposeb iztaknuti »srbske sokole«.

Ma da od godine 1879. u Hrvatskoj postoje društva »Sokol« sa svrhom gojenja tjelovježbe i ma da izvršujućim članom može biti svaki, to je ipak došlo do osnutka posebnih »srbskih sokola«. Izvršujući članovi tih srbskih sokola nisu samo mjestni žitelji, nego i seljaci iz najudaljenijih mjesta. Uz to iztiču svjedoči, da se u taj »Sokol« najvole primati izsluženi vojnici, pa s tim u savez valja dovesti i pismo dra. Laze Popovića u Karlovcima, na Peru Bekića, starješinu srbskog Sokola u Dvoru, od 6. IV. 1907., u kojem se kaže: »ako ima član sokola pušku, a vi udesite, pored strele i gadjanje puškom u nišan, razume se bez velike larme. I ovdje pripazi, kakav će učinak izvesti to na seljake. Ja držim, da ćeš me shvatiti«. Po tom je već očito, da se tu stvara neka narodna vojska, koja rabi i kao zastrašujuće sredstvo, jer se narodu prieti, da će doći »Sokolaši«, koji imaju pravo ubijati i paliti.

Mimo toga ti sokolovi polaze u redovima na zborove med narod pod srbskim barjakom, tamo pred seljačtvom vježbaju kao kakova vojska, a uz to uče ga srbske pjesme i šire srbske knjige, a vodje njihove drže političke govore za srbstvo.

U Pakracu i Zemunu članovi srbskoga sokola nose znak »Dušana silnog«, u Beogradu, srbski sokol u Gospiću dopisivao je s tim »Dušanom silnim«.

Iz toga svega sliedi, da »srbski Sokoli« u Hrvatskoj imaju da sačinjavaju jednu »narodnu srbsku vojsku«, koja imade služiti veliko-srbskoj propagandi, za sada djelovanjem riečju, a dogodice činom.

Istodobno stalo se i potiskivati, što nije srbsko, napose i ime hrvatsko.

Provodi se poslovni, pače i društveni bojkot svega, što bi moglo biti na putu »srbskoj stvari«. Srbstvo dieli se od svega, što se nije htjelo odreći čistoga hrvatskoga imena. Najjasniji dokaz tomu pruža nam savez hrvatskih učiteljskih društava, od kojeg su se odielili svi Srbi učitelji, kad taj nije htio primiti u naziv i »srbski« ili se posve odreći hrvatskoga naziva, i organizovali posebni savez srbskih učiteljskih društava, u koji su stupili i učitelji »srbskih konfesionalnih škola«. — Učitelji pak upravo tog saveza su listom stupili u organizacije srbske-samostalne stranke, a sam savez u svezu sa »Srbijom«.

U javne institucije unosi se uz hrvatsko ime, gdje se ovo kao uzakonjeno nije dalo brisati, i srbsko ime uz nauku, da je ovo jedno te isto, da su srbski i hrvatski narod jedan narod, tako, da je g. 1906. i u saborsku adresu ovih kraljevina htjelo se prvi unieti i »srbski narod«, prem ga ni temeljni drž. zakon, nagoda, ne poznaje.

Veliko-srbska propaganda dala se osobito na posao nakon što je g. 1903. zasio na prijestol u Beogradu kralj Petar I. Karađorđević i nakon što je iste godine u Beogradu osnovano društvo »Slovenski Jug«. Ovo društvo postavilo si je zadaćom: ostvariti srbsku ideju ujedinjenjem svih »jugoslavenskih zemalja« u jednu državu.

To dokazuje brošura »Finale sa revolucionarnim štatutom«, zaprisegnut iskaz Gjorgje Nastića, smjer i sadržaj političkoga tjednika »Slovenski jug«, kao i dolje iznešeni dokazni materijal iztrage.

Ne dugo iza osnutka »Slov. Juga«, koji je imao veza sa kraljevskim dvorom u Beogradu, a za čiji se rad naposeb oduševljavao srbski prijestolonasljednih Gjorgje, te komu je bio vodja Jaša Nenadović, artiljerijski srbski kapetan i rođjak kralja Petra, a u kome su djelovali i srbski oficiri (Milan Pribičević, brat nar. zast. Svetozara Pribičevića, te okrivljenika Adama i Valerijana).

Oficiri zavjerenici dolazili su ne samo u Lipik i Pakrac, nego pojedince ili u društvu i u staru i Bosansku Gradišku, pa Glinu, i podržavali sastanke i veze sa članovima organizacije »Srba« iz ovih kraljevina i iz Bosne i Hercegovine.

Svi ovi oficiri dolazili su pravilno pod tuđim i tajnim imenima, a i pod lažnim značajem.

Stalo se služiti i zastrašivanjem, noćnim obilaženjem oboružanih masa po pojedinim mjestima uz pucjavu iz revolvera, pa i povike: »Tu će zavladata kralj Petar, tu će biti Srbija!« Mi smo Srbi i tu mora biti »Srbija« i jahanjem oboružanog banderija po mjestu, a po danu uz izazivno pjevanje srbskih pjesama, pa širenjem zastrašujućih glasina, da će Srbi dići katoličku crkvu dinamitom u zrak, kad bude tamo sakupljen narod.

Tim postupkom podržavaju se mase naroda u neprestanoj uzrujanosti i trzavici, spremaju na oružanu akciju u većem stilu, a napose katolički živalj zastrašuju, da mu se tim smanji otporna snaga.

Značajno je, da se baš u vrijeme, kad se osobito živo radilo u Beogradu u »Slovenskom Jugu« tečajem godine 1906. i 1907. stalo živo provodjati i organizacije »Srba« srbske samostalne stranke.

Pojedini pak članovi tih organizacija činili su izjave u smislu »mi radimo na tom, da se Austrija potrga i da se odcepimo od Ugarske te pripojimo kraljevini Srbiji«.

Po svemu tomu mora se razložno zaključiti, da su baš te organizacije uzročnici gore opisanih pojava, nadalje, da su te organizacije nastale u savezu sa »Slavenskim Jugom« u Beogradu.

Zato se i mora reći, da su te organizacije ne samo odbori za svesrbsku propagandu, nego i organizacije revolucionarne.

Dok su te organizacije već bile na djelu, stalo se u Beogradu, u »Slovenskom jugu« misliti na to, kako da se što slobodnije udesi i izvede revolucionarni rad. Plod toga rada bila je izvedba »privremenog statuta organizacije u cilju oslobođenja južnih Slavena (Slovenaca, Hrvata i Srba)«. Taj statut priobćen u Nastićevoj brošuri »Finale« pisao je vlastoručno Milan Pribićević.

Osim toga ima se smatrati plodom gornjeg rada odluka Adama Pribićevića, da po savjetovanju sa »našim kaponjama«, što su očito mogli biti samo narodni zastupnici srbske samostalne stranke u Zagrebu, podje u Ameriku, da tamo osnuje po smislu toga statuta revolucionarnu ekspozituru, o kojoj govori i on sam u svojem pismu na Gjorgja Nastića.

Ovo opet nužno namiče misao, da je srbska samostalna stranka bila ne samo u svezi sa »Slovenskim Jugom« u Beogradu, nego da je i bila s njim i na revolucionarnom radu.

Iz ovoga obrazloženja jasno izlazi, da iznešene akcije nisu prosto jedna politička sanjarija, već jedan dobro smišljeni i zasnovani podhvat, koji je u svom nastojanju već tako napredovao, da je već naskoro mogao pristupiti realizovanju same svrhe, makar i najprotupravnijim sredstvima i načinom.

Kako je taj rad bio ozbiljan i obsežan, i kako je uz to rad »službene Srbije«, odgovarao njezinim intencijama, pokazuju dnevni događaji u pitanju Bosne i Hercegovine. »Slovenski Jug« od 28. septembra 1908. veli: Red je, da južni Sloveni podignu glave. Aneksija Bosne i Hercegovine nije dakle svršen čin. Ona treba da otvori jednu krvavu bitku. Ovu lepu borbu treba da oglasi Srbija. Naši saveznici čekaju nas bratski svuda u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji i Slovenačkoj. Naš krvavi barjak treba da pronosi slobodu svima južnim Slavenima. Rat Austriji, što pre rat Austriji! Naša jugoslavenska propaganda danas je zaista revolucionarna. Nisu više od potrebe rieči, već hrabrost i krvi, mnogo hrabrosti i mnogo krvi...

Za tim obtužnica obširno spominje svjedoke i dokaze za svaki kotar i gotovo za svakoga okrivljenika, a onda potanko pripovieda po knjižici Gjorgje Nastića (Srbina iz Bosne), kako se revolucija spremala u Beogradu; kako su tamo putovali Pribićevići (Valerijan i Adam, braća Svetozara Pribićevića, nar. zastupnika), kako su se pravile bombe i snovala urota proti crnogorskom knezu Nikoli.

Napokon se obtužnica osvrće i na to, kako se okrivljenici brane: da nisu ono činili ni govorili, čim su okrivljeni, a što jesu, to nije, kažu, veleizdajstvo ni revolucija.

(»Dom«, God. 1909. Br. 3.)

Zagorac i Supilo.

Ova su dva prva političara u Hrvatskoj. Za njih znade gotovo svako diete. Kamo sreće, da su na glas došli po čem drugom, a ne po nesrećnom bratimstvu s Magjarima poslie jednako nesrećne »riečke rezolucije«!

Dugo su išli zajedno, a sad su se ne samo rastali, nego i zavadili, i to tako, da su ih pune novine: Supilo piše proti Zagorcu u svojem »Nov. Listu«, a Zagorac proti Supilu u svojoj »Hrvatskoj«. No ako se ne varamo, ova bi svadja mogla biti narodnoj našoj stvari na korist, jer se po svem čini, da je doista nesrećnu i sramotnu politiku riečke rezolucije vodio Supilo, a ostali rezolucionalaši, ili barem nekogi, da su toj politici bili davno protivni, ali se nisu usudili ustati proti Supilu, koji se je već bio proglasio »oberbanom«! Istina je, i Zagorac se je bio pustio upravo u očajni boj za tu politiku i to osobito onom knjižicom »Gje je istina, ili tko vara narod?«, u kojoj je branio pred narodom tu nesretnu politiku i Magjare. Ali po svem se čini, da je Zagorcu već previše toga, a da još ima snage i volju za borbu na drugom, boljem temelju. Istina je i to, da to ne ide tako lako — krenuti zagrezla kola drugim putem — jer je velik dio naroda, osobito gospode, gutajući gotovo tri godine u tolikim novinama same hvale za tu »novu« politiku, — jer je, kažemo, velik dio naroda upravo natjeran u »koaliciju«, za koju i danas velika većina novina piše, da nam je to jedini spas i jedino, što imamo, — a ta »koalicija« još se ni danas nije odrekla te nekakve »nove politike«. Zato se zast. Z. dao na vrlo teški posao, u kojem je već do sada doživio i neugodnosti s raznih strana. Koliko ga naime ne štedi sam Supilo, toliko su mu i drugi do jučer prijatelji i suborioci odmah u početku podmetnuli — po običaju — nečiste namjere: da sve to radi za djakovačku biskupiju! Iz toga »prijateljskoga« vrela došlo je to, kako smo zabilježili, i u naš »Dom«. No tko pomno i s brigom za domovinu čita, što zastupnik Z. dalje piše, dobiva dojam, da to piše iskren čovjek. Nije doduše običaj u drugom svijetu, da se o takvim stvarima piše ovako iskreno, kako to čini zast. Z., ali mi se Hrvati na žalost tek učimo politike, u našoj su politici ili sami mladi ili novi ljudi, — pa se može i to razumjeti i izpričati.

Što će iz svega toga pisanja i nastojanja zastupnika Zagorca izaći, to se još ne može reći, jer ga, kako smo već spomenuli, ne gleda krivo samo Supilo, nego gotovo i svi njegovi do jučer prijatelji u koaliciji, dapače i drugovi u vlastitoj stranki (na pr. zastupnik Tuškan u Sisku, koji ga prosto zove

lopovom u »Nov. Sisačkom Glasu«). Zato čekajmo još malo, a sada čujmo, što zastupnik Zagorac piše.

O »Supilovoj politici« piše zast. Zagorac:

Politika, koju je počeo Supilo, bila je osramočena još prije, nego se je mogla razviti. Već njegov put po Italiji g. 1903. i njegovi sastanci sa talijanskim političarima imali su za posljedicu, da su ga proglasivali protivnikom monarkije, plaćenikom Italije itd. To nije moglo učvrstiti ugleda društvu, u kojem je Supilo imao prvu i glavnu rieč. Nadalje Supilova hodočašća u Beograd bila su uzrokom, da su ga smatrali saveznikom Srbije proti monarkiji, a smatraju ga i danas, kako nam svjedoči pisanje poluslužbenih bečkih listova. Sve se to znade u odlučujućim krugovima i sigurno ne utvrđuje ugleda koalicije, kojoj je glava Supilo.

Kad se je njegova politika sa Magjarima izjalovila, što sam mu ja prorokovao, i kad sam mu ja najpouzdanijim dokazima dokazao, da ga odlučujući krugovi monarkije smatraju veleizdajnikom i tome slično, okrenuo je on svoju politiku sasma na protivnu stranu. Dok je prije upotrebljavao svaku zgodu, da se meni naruga kao Austrijancu, Luegerovcu i slično, pretvorio se on najednom od najvećega pobornika za slobodu Magjarske i Hrvatske proti austrijskom nasilju — u pristašu tako zvane »velike Austrije« i stao propoviedati prelom sa Ugarskom. Dana 3. travnja viećao je u Lovrani puna dva sata sa Luegerom i nekoliko puta posjetio ga u Beču — sve bez znanja koalicije. Magjari su doznali za to. Ugled koalicije spao je kod Magjara na ništicu. U klubu koalicije hvalio se, kako mu je uspjelo Luegera uvjeriti, da je riečkom rezolucijom mislio Magjare namagjariti. Kako dokazuje kasnije pisanje Luegerovih novina, Supilo je bio onaj, koji je osto namagjaren. Mudri austrijski političar samo je htio izpipati Supila.

Ja, koji sam sve to znao i pratio (i mimogred spominjem, nikada u životu govorio niti sa ministrom Wekerleom i Kossutom, niti sa Luegerom) — nisam mogao shvatiti politiku g. Supila. Pitao sam se, što taj čovjek hoće, koju politiku smatra za dobru i koristnu. Lutajući ovako onemogućiti će svaku koristnu politiku — i tako je bilo. Stoga bi se usudio savjetovati koaliciji, neka se u buduće čuva »političara« i »državnika« kao Supilo. Odatle moje naprezanje kroz dugo vrieme, da izadjem iz

toga meteža, dok napokon nisam presjekao taj čvor i došao do slobode.

Osim toga spominje g. Zagorac pojedine Supilove čine, koji su koaliciji škodili. Tako g. Z. piše:

Supilo je nebrojeno puta na predloge nas pravaša odgovarao posprdno: »šta ćete Vi pravaši sa Vašom državopravnom politikom, sa deklamacijama« itd. Bezbroy puta nagovarao me, da ne iztičem toliko taj pravaški program, jer da nam to škodi, a ja sam mu odgovarao: da ne smijemo spaliti sve mostove za sobom, jer ako nas Mađari prevare, — kako ćemo se vratiti k narodu.

Kad se u svibnju g. 1906. radilo o izboru delegacije u peštanski sabor, predložio je dr. Pinterović, da se taj izbor ne obavi dotle, dok nam Mađari ne zajamče, da će ispuniti naše pravedne zahtjeve. Jedni su poduprli taj predlog, no Supilo je bio proti. Zaključeno je bilo, da imade još iste noći otputovati Supilo u Budimpeštu, da izvesti Kosutha i da se upita. Vratio se iz Pešte i stao moliti i zaklinjati, neka se to za Boga ne učini, da se ne izabere delegacija, jer bi sabor u Pešti bio krnj. Kosuth, reče on, moli nas, neka toga ne učinimo, već neka svakako izaberemo delegaciju, »kao uslugu za protuuslugu«. Većinom glasova bude zaključeno, da se izabere delegacija. Ovo je bila temeljna pogreška, od koje potiče sva nedaća i sav neuspjeh riečke rezolucije. Kamo sreće, da smo onda odmah načinili prelom. Narod bi nas na rukama nosio, a sebi bi bili prištedili mnogo gorku.

U pitanju glasovite »deklaracije« dane u peštanskom saboru tražili smo mi, da se u nju uvrsti, da je trajni bratski sklad između oba naroda moguć samo na temelju podpune ravnopravnosti. Supilo se tomu protivio s razloga, da se Mađari ne razdraže! U opće je Supilo u ovo doba brižno izbjegavao svaki i najmanji sukob s Mađarima, da im se ne zamjeri.

Kroz 40 godina tvrdilo se, da u Budimpešti postoje dva sabora, mađarski i zajednički ugarsko-hrvatski. Mađari su mučke to priznali. Kada je g. 1907. u ljetu predsjednik Justh htio tomu dati vidljiva izražaja i odredio, da se za vrijeme razpravljavanja samo mađarskih posala skine hrvatska zastava sa zgrade parlamenta, tada je Supilo — ne pitajući koaliciju izposlovao, da se opet izvjesi hrvatska zastava, jer da je sabor uvijek zajednički!

Ne ću spominjati napose, koliko su ugledu koalicije škodile njegove izjave o predlaganju vlade, o Bosni i Hercegovini itd. Supilo je neograničeno vjerovao Mađarima i nas sve ostale »nevjerovane Tomaše« htio o tome da osvjedoči. Niti za pragmatiku nije htio vjerovati da je to djelo mađarske nevjere i neiskrenosti, nego je dokazivao neprestano, da je to maslo Beča i Austrije! Sve to nije istina. Pragmatika je djelo mađarske zanesenosti i neiskrenosti prama Hrvatima, a bila je poznata već u lipnju 1906., te su Mađari već onda, još u vrijeme najdublje prijateljstva i tobožnje ljubavi s nama snovali napadaj na naše svetinje.

Dalje zast. Zagorac priobćuje svoj tako zvani »memorandum« (ili spomenicu, t. j. spis, koji bi imao nekoga na nešto sjetiti ili spomenuti), o kojem piše:

U listopadu g. 1907. preporučeno mi je, neka u kratko odgovorim na sljedeća pitanja: 1. Koji je cilj hrvatske stranke prava; 2. stanovište hrvatske stranke prava prama kruni i dinastiji; 3. stanovište hrvatske stranke prava prama Austriji; 4. stanovište hrvatske stranke prava prama Ugarskoj; 5. odnos hrvatske stranke prava prama Srbima; 6. stanovište gledom na Bosnu i Hercegovinu. — Na ova pitanja odgovorio sam spisom, koji je u Beču predan onima, koji su to htjeli znati, dana 13. prosinca 1907.

U tom se »memorandumu« spominje izbor današnje vladalačke kuće na hrvatsko prestolje (u Cetin gradu god. 1527.), zakonski članak 42. hrv. sabora od god. 1861., kojim je člankom izrečeno i po kralju potvrđeno: da je god. 1848. svaka sveza između Ugarske i Hrvatske bila prestala. Po svem tom ima kraljevina Hrvatska pravo, da bude posve samostalna pod vladom habsburške kuće. No dok postoji nagodba s Ugarskom od god. 1868., koja je mnoga hrvatska prava prepustila zajednici, zapravo Mađarima, treba tu nagodbu pregledati (revidirati) i popraviti tako: 1) da bana imenuje sam kralj; 2) da zajednička vlada nema nikakove vlasti (eksekutive) u Hrvatskoj; 3) da zastupanje na zajedničkom saboru bude ravnopravno; 4) da se sjedini Dalmacija; 5) da se zakoni o porezu, gospodarstvu, trgovini, prometu i domobranstvu stvaraju u hrv. saboru; 6) da vojska, carina (trg. granica i trg. ugovori) i nov-

čano uredjenje (novac, banka) ostane i dalje zajedničko cijeloj monarkiji. —

Kako je poznato, i Frank je predao Beču jedan »memorandum« i pravio s njim već podavno silnu galamu u svojim novinama, predočujući narodu, da je tim Bog zna što učinio. Ne znamo, što misli g. Zagorac o svojem »memorandumu«, no mi smo dužni upozoriti svoje čitaoce na ovo. Ovi memorandumima imaju među ostalim i tu svrhu, da političari, kojima oni gore »povjere« sastavljanje ovakovih spisa, budu jedno vrijeme — mirni te da okruženi svetom tajnošću (o kojoj ipak štogod šapnu), važno i blaženo čekaju ispunjenje svojih predloga. A kad vide, da od memoranduma nema ništa, onda ga — otkriju svijetu — i stvar je svršena. No vrijeme je međutim prošlo.

(»Dom«, God. 1909. Br. 5.)

Srbi — gospodari u Hrvatskoj.

»Srbi — Srbi — Srbi!« Od dana u dan sve su hrvatske novine pune Srba, kako smo to mi unapried rekli, kad je počela parnica proti njima. Među ostalim — za to je ta parnica i podignuta. I mi bismo najvoljeli, da o toj stvari ne pišemo, ali moramo, da se vidi, kamo ta »politika« vodi.

Kako je poznato, glavnu rječ o Srbima vode Frankove novine »Hrv. Pravo«, u kojima čitamo i ovo:

Dne 2. veljače o. g. na Sviečnicu, bila je skupština frankovske »hrv. čitaonice« u Zagrebu. Ta je skupština izabrala za predsjednika čitaonice poznatoga bivšega predstojnika Khuenove vlade, Kršnjavija, a on je u skupštini držao govor, u kojem je rekao, da mi Hrvati imamo četiri neprijatelja, i to Magjare, Niemce, Talijane i Srbe, a najpogibelniji su, kaže Kršnjavi, Srbi. Sada se radi o tom, kaže dalje, tko će biti gospodar u Hrvatskoj: Hrvati ili Srbi.

Na prvu tvrdnju, na ime: da su Hrvatima najpogibelniji neprijatelji Srbi — i to domaći Srbi — na to se ne ćemo potanje osvrutati. Reći ćemo samo ovo: Do sada su svi naši rodoljubi i domaći i strani učenjaci naučali i vjerovali, da je nesloga

slavenskih naroda najveća njihova nesreća. I nije bilo čovjeka, koji bi se usudio i pomisliti, a kamo li javno naučati, da se treba boriti najprije proti rodbini, proti »braći«, kako se ono kaže, i to proti braći, koja su s nama zajedno pod tuđim gospodstvom i jarmom. Sad je eto došlo novo vrijeme, koje ne pozna nikakove »braće«, nego uči, da treba gledati tobože samo na svoju korist. Mi te tobožnje nauke ne ćemo pobijati i dokazivati, da će ona tri neprijatelja biti mnogo brže gotova ne samo sa Hrvatima, nego i sa Srbima, ako se Hrvati i Srbi budu sami među sobom borili. To je tako očito, da je o tom do jučer bio uvjeren sav svijet.

Nama je ovaj čas glavno, da upozorimo svoje čitaoce na onu drugu tvrdnju, naime: da se sada radi o tom, hoće li u Hrvatskoj biti gospodari Hrvati ili Srbi. »Tek kad bude to pitanje riješeno, tek onda ćemo se miriti i bratimiti«, — dodaje još tomu Kršnjavi.

Zapamtimo dobro: Srbi hoće da budu u Hrvatskoj gospodari. Kršnjavi ne kaže: Kad mi Hrvati nadvladamo Srbe i postanemo gospodari u Hrvatskoj, onda ćemo se miriti i bratimiti, — nego kaže: »kad to pitanje bude riješeno«, t. j. kad bude riješeno, tko će od nas biti gospodar. Po tom je moguće — po mišljenju Kršnjavijem — da bi u Hrvatskoj mogli Srbi postati gospodari. Pa ako postanu, onda ćemo se s njima miriti i bratimiti.

I to je, radi čega ovo pišemo. Ona naime politika daje Srbima kud i kamo više, nego svi oni, koji se danas sa Srbima mire i bratime. Zašto? Zato, što svi oni, koji su danas za sporazum sa Srbima, kažu, da su u Hrvatskoj gospodari Hrvati (t. j. da se u Hrvatskoj ima voditi hrvatska politika), ili barem da budemo gospodari jedni i drugi, — dok je Kršnjavi spreman miriti se i bratimiti sa Srbima i onda, ako oni postanu gospodari u Hrvatskoj.

U kratko: Kršnjavi je priznao Srbima i srbskoj politici u Hrvatskoj jednako pravo kao i Hrvatima: proglasio ih je, da tako kažemo, ravnopravnom strankom, koja ima pravo boriti se, pa ako nadvlada, ima pravo gospodovati.

A je li moguće da Srbi nadvladaju?

Na to odgovara sam Kršnjavi. On piše (u »Hrv. Pravu« od 6. veljače o. g.): »Srbi će se s Magjarima sdružiti protiv nas, čim

to bude koristilo njihovim ciljevima, da li se mi s njima klali ili ljubili».

Dakle Srbi će se složiti protiv nas Hrvata s Magjarima. A može im pomoći i kraljevina Srbija. A može im pomoći i Rusija, i Italija — i Bog zna, tko još. I ako nas nadvladaju, bit će »to pitanje riješeno«, a onda će se Kršnjavi i njegovi sumišljenici sa Srbima miriti i bratimiti!

To se razumije! Tko prizna Srbe za ravnopravnu ratujuću stranku u Hrvatskoj; tko im prizna, da imaju jednako pravo gospodovati, kao i Hrvati, samo ako budu jači, tomu dakako ne će preostati drugo, nego da se s njima ne samo miri i bratimi, nego da im i ruke ljubi, kad postanu gospodari.

Ne treba razlagati, da se mi s ovom politikom ne slažemo. Po ovoj politici mogu sutra u Hrvatsku doći Japanci i postati joj gospodari. Možda i mogu, — ali što ne može biti, to je ovo: Ne može biti, da bi se pravi Hrvati ikada s ovakvim nasilnicima htjeli miriti i bratimiti, — pa bili ti nasilnici baš i naša braća Srbi!

Evo, do čega dovodi politika špekulacije! Oni isti ljudi, koji kažu, da Srbima u Hrvatskoj ne priznaju ni imena, — spremni su im priznati i gospodstvo, — samo ako Srbi budu jači!

Možda će se tko čuditi, što je politika Frankove stranke došla u ovakvo strašno protuslovlje, kojim se sama tuče pred ciljnim pametnim svijetom. Ali mi se ne čudimo, jer vidimo, da je ta politika odbacila svaki obzir na pravo, na pravicu, na osjećaj, pače i na razbor, već ima pred očima samo uspjeh svojih političara, — špekulaciju.

(»Dom«, God. 1909. Br. 6.)

Naši lutorani.

»Lutoran« je kod nas gadna rieč; to je isto, što i poganin ili bezbožnik.

Lutorani imadu ime od Lutora ili bolje Lutera; doktor Martin Luter bio je prije 400 godina katolički redovnik (fratar) augustinskoga reda i naučitelj (profesor) u visokoj školi

(sveučilištu) u njemačkoj zemlji Saskoj. Taj je Luter ustao proti rimskom papi i proti nauki katoličke Crkve: nije priznavao nikakvoća crkvenoga ugleda osim sv. pisma, bio je proti redovničkim zavjetima, proti bezženstvu katol. svećenika, proti crkvenim častima i posjedima, proti čašćenju svetaca, proti nauci o čistilištu, proti svim sakramentima osim krsta i pričesti (koja se ima davati i vinom). To je nova »obnovljena« (»reformirana«), »evangelička«, »protestantska« ili »lutoranska« vjera. Radi ove nove vjere, koju je u Švajcarskoj naučao i širio Calvin, bilo je preko sto godina mnogo ne samo nemira i svadje, nego i dugotrajnih krvavih ratova, dok nije malo po malo postavljeno i novo vjersko poglavarstvo, naime nova Crkva, i to »protestantska« ili »lutorska« i »obnovljena« (reformirana) ili »kalvinska«, koje su jedna drugoj vrlo protivne, a u svakoj ima vrlo mnogo nesloge i nesklada. Uz ovu vjeru pristale su i u njoj ostale skoro dvie trećine Niemaca (ciela Pruska), pa je i njemački kajzer (»lutoran«), zatim njemački susjedi Danci i Švedi, a od ostalih naroda trećina Magjara (koji su »Kalvini«) i Slovaka (oni su »lutorani«). Kod romanskih naroda (Talijana, Franceza, Španjolaca i t. d.) i kod ostalih Slavena ili nije bilo nove ove vjere, ili je odmah u početku uništena.

Krivo bi imao, tko bi mislio, da je ovu novu vjeru stvorio sam Luter, jer jedan čovjek ne može u toj stvari ništa. Za to treba — ako ništa drugo — barem to, da ljudi hoće slušati novi kakav nauk. A toga je bilo, i to davno prije Lutera. Davno prije Lutera prigovaralo se biskupima i svećenicima, da grješno živu, da im je samo do novaca i imetka, da papa za novce oprašta griehie itd. Ovakvi se prigovori i dan danas rado iznašaju i još radije slušaju, a kamo li ne bi onda, kad je svećenstvo bilo neuko i u istinu strašno razuzdano. No samo radi toga ne bi valjda nikada došlo do vjere, da nije bilo i drugih, i to mnogo većih stvari.

Prije svega treba znati, da su se njemački vladari stotine godina prije toga na život i smrt borili s rimskim papom, i to ne radi vjere, nego radi vlasti i gospodstva. Protivnost dakle papi bila je u cijelom njemačkom narodu obična stvar i bez obzira na kakvu vjeru. Ta se je protivnost najviše opazala kod velikaša i plemića, jer su oni morali mnogo puta u rat za papu

ili proti papi, pa su naravski neprestano pretresali tu politiku, koja se je stotine godina vrtjela oko pape.

K tomu je bilo među ljudima sve to više znanja, iskustva i učenosti. Do onda preko tisuću godina nije u Evropi bilo gotovo ništa osim Crkve, njezinih službenika i njezinih nauka. Tu je bila sva istina, — sva mudrost, sva vlast, — i to sve od samoga Boga. Nigdje na svijetu nema toga. No ljudi su sve to više putovali u daleki svijet (na pr. u Palestinu za križarskih vojna), vidjeli druge narode, druge vlade i druge vjere, pa su sve to počeli prosudjivati po zdravom i slobodnom razumu, tako da se je cijelo mišljenje o redu i vladanju u svijetu promijenilo. Školani ljudi, kojih je bilo sve to više, počeli su o svem tom razmišljati, pisati i naučati. Bili su to sami svećenici. Najglasovitiji su osim Lutera Viklif u Engleskoj (umro g. 1384., baš 99 godina prije rođenja Luterova), Jan Hus u Českoj (spaljen na lomači god. 1415.) i Kalvin (u vrijeme Luterovo) u Švicarskoj.

Uz to je nered u Crkvi bio doista strašan i nesnosan (bila su na pr. na jedanput tri papel), tako da je radi toga nereda i obće pokvarenosti svećenstva i naroda bilo više obćih crkvenih sabora i skupština, na kojima se sve to iznašalo i o svem tom razpravljalo. Po tom je posve naravski, da su prigovori proti papi, svećenstvu i cijeloj Crkvi bili obična stvar, tako da nije bilo ni malo čudno, kad je opet jedan fratar počeo javno prigovarati papinskim naredbama i postupanju svećenstva. A pošto se je toliko toga nakupilo, a fratra — Luteru — poslužila sreća (ili nesreća) te uz njega pristali mnogi velikaši, — stvar je postala vrlo ozbiljna: državna vlast dade novoj vjeri slobodu, počela se osnivati nova Crkva — bez pape.

Rimska se Crkva primi posla, da zaprieči širenje nove vjere. Državna vlast stane pristaše nove vjere progoniti. Nastade dugotrajni, pa i krvavi boj, koji je doduše prestao, — ali je mržnja i neprijateljstvo ostalo do danas. Ovo obnovljenje Crkve (ili »reformacija«) razdielilo je i same članove katoličke Crkve u dva neprijateljska tabora, koji se bore i dan današnji: stvorilo je »slobodnjake« ili slobodoumnike (liberalce), koji i dalje pobijaju katol. Crkvu, premda iz nje ne izstupaju, i na »natražnjake« (»reakcionarce«), koji Crkvu i cijelo njezino uređenje brane. — Da se to bolje razumije, treba reći, da su po tom nastale baš dvie stranke, koje se otvoreno pobijaju, a ne

radi se tu samo o raznim prigovorima, kojih je i prije bilo među katolicima.

Ovaj otvoreni boj traje, kako rekosmo, i danas u krilu same katoličke Crkve. Razumije se po tom lako, da liberalci slave začetnike reformacije kao borioce za pravu vjeru, za čestit život, za slobodu itd., a reakcionarci ih kude kao učitelje laži, smutljivce, nepokorne oholice, zavoditelje naroda i protivnike samoga Boga. Zato se lako razumije, što se je u onim zemljama, gdje je katol. Crkva pomoću državne vlasti reformaciju nadvladala, ne samo zatro i sam trag nove vjere, ako ga je bilo, nego se o širiteljima nove vjere i njihovim pomagačima nije smjelo stotine godina gotovo ni pisnuti. Za to se je i o reformatorima u hrvatskim zemljama pisalo vrlo malo, i to plašljivo, a o reformaciji u slovenskim zemljama izašla je prva veća i temeljitija knjiga tek ovih dana prigodom 400-godišnjice rođenja kranjskoga »lutorana« Primuša Trubarar.

Treba naime znati, da smo i mi Hrvati, a i Slovenci, imali svoje »lutorane«. Za širenje nove vjere tiskale su se u dalekoj i tudjoj njemačkoj zemlji i hrvatske knjige glagolskim i ćirilskim pismom, a prvi naši velikaši, Zrinski, osnovali su u Nedežliću (u Medjimurju) i tiskaru za tu stvar.

Pa što mi danas imamo suditi o tim našim »lutoranima«? Hoćemo li ih dizati do neba, ili im proklinjati i spomen?

U tom je pogledu vrlo poučna slovenska knjiga, što ju je nedavno izdala »Slovenska Matica« u Ljubljani pod naslovom: »Trubarjev zbornik«. U toj je knjizi potanko razloženo, što se zna o ljudima, koji su novu vjeru širili među našim Slovencima. Glavno je tu razlaganje slovenskoga profesora dra. Frana Ilešića o prvaku slovenskih lutorana, Primušu Trubaru, i o cijeloj toj stvari. Iz toga razlaganja zabilježiti ćemo u kratko ovo:

Liberalni Slovenci slave svoje »lutorane« i ponajviše zato, što su to bili tobože narodni slovenski ljudi, koji su prvi počeli pisati i tiskati knjige u slovenskom jeziku, osnivati slovenske škole, pače htjeli osnivati i narodnu slovensku Crkvu. Sve to na žalost nije tako. Trubar je doduše pisao i tiskao knjige u slovenskom jeziku, ali njemu nije bilo do slovenskoga jezika, koliko do širenja nove vjere. Po svoj prilici Trubar ne bi bio pisao slovenskih knjiga, kad bi Slovenci samo razumjeli i njemačke knjige, a to se vidi već po tom, što je na višoj školi u

Ljubljani dao njemačkomu jeziku mjesto pred slovenskim. No ipak je istina, da je »lutoran« Trubar počeo pisati slovenske knjige i osnivati slovenske škole.

Za naše hrvatske »lutorane« ne može se ni to kazati. Treba naime znati, da su se Hrvati od starine služili kod službe božje »svojim jezikom, te su baš one godine, kad se je Luter tek rodio (1483.), tiskali prvu knjigu hrvatsku, i to hrvatsku misnu knjigu ili »misal«, tako da »lutoranske« hrvatske knjige nisu kod Hrvata bile Bog zna kakva novost.

Naši dakle stari »lutorani«, hrvatski i slovenski, ne zaslužuju posebne kakve slave kao »narodni« ljudi. A ako ih pak kada tada slave današnji liberalci, nije se tomu čuditi, jer u današnjoj borbi između liberalaca i reakcionaraca dobro dolazi i jednima i drugima sve. No ovakova borba ne vodi ničemu. Zato mi držimo, da je jedini pravi put ovaj, kojim je udario spomenuti Slovenac Ilešić, koji nije pristao uz nijednu stranku, nego mirno i razložno, ali ipak odlučno i otvoreno kazao istinu, koju možda spoznaje i jedna i druga stranka, samo nema kuraže, da to prizna.

Kamo sreće, kad bi se ovim ozbiljnim načinom mogla razlagati i druga važna pitanja, radi kojih je danas većina prosvjećenih Hrvata razdieljena u spomen ta dva neprijateljska tabora! S tom željom napisano je i ovo nekoliko redaka o našim »lutoranima«.

(»Dom«, God. 1909. Br. 7.)

Mile Starčević.

Knjige pišu, da je Luj XVI., posljednji francezki kralj prije velike bune (revolucije), bio vrlo dobar čovjek i dobar vladar. Pa ipak taj dobar kralj ne samo da nije mogao u svojoj državi ništa popraviti, nego je i sam izgubio krunu i život.

Zašto? Zato, što je nadošlo bilo posve novo vrijeme, nove misli — nova politika, a dobar je kralj bio iz staroga vremena, imao stare misli — držao se stare politike. On bi bio htio narodu kraljevskom svojom dobrotom i milošću dati ne samo koješta, nego možda i sve, — ali narod nije više htio nikakve

milosti, narod si je uzeo sam, što je mislio, da mu treba: narod se digao i velika revolucija odpuhnu i kralja i kraljevstvo.

Ovo nam je palo na pamet, kad smo ovih dana pročitali proglas dra. Mile Starčevića na Hrvate, da dodju na sastanak dne 9. ožujka o. g. u Zagreb.

I doista rieči Mile Starčevića zvuče u našim ušima kao kraljevske rieči iz davne — davne davnine. I ne samo da zvuče, nego to i jesu doista kraljevske rieči, jer mi ni časka ne oklijevamo priznati, da su Starčevići — kraljevski hrvatski rod po mnogim biljezima. Ili zar bi mogao i pravi potomak hrvatskih kraljeva uvjerenije, ponosnije, stalnije i nepomirljivije čuvati i tvrditi hrvatsku misao, misao kraljevstva hrvatskoga, nego što ju je čuvao i tvrdio Ante Starčević? Ili zar nije isti taj Ante Starčević celomu pokoljenju Hrvata bio — pa i danas je — pravi kralj, pače više nego kralj, — jer je vrhovnički vladao mislima, dušama i srcima stotina tisuća Hrvata? Pa onaj golemi David, koji je već svojom golemom pojavom djetinjemu srcu naroda bio kralj! A onda dolazi Mile s kraljevskim doista poštovanjem i pobožnošću pred »blagopokojnim stricem« svojim i s kraljevskom upravo vjerom u pravdu i u milost božju i u Hrvate ... Bog i Hrvati! ...

Sve je to istina, sve je to tako, sve smo to napisali iz vlastitog opažanja, — pa ipak kako je sve to nama daleko tako starinsko, kao i oni stari kraljevi hrvatski, »koji počivaju tamo na solinskom polju«! Mi to sve poštujemo, mi sve to mišlju tetošimo i k srcu privijamo, a da smo pjesnici, mi bismo to i u pjesmu složili, — ali ništa više, jer ne znamo, što bismo s tim dalje počeli, nego da kliknemo: Slava, čast i — mir hrvatskim kraljevima i njihovim potomcima, — a mi hajdemo na ozbiljni posao, na koji nas zove novi život i nove potrebe!

Mile Starčević zove na sastanak sve iskrene Hrvate, jer svi iskreni Hrvati su pravaši! I doći će dan 9. ožujka — nije daleko — a na sastanku tome biti će — mi već vidimo — vrlo, vrlo malo Hrvata. Hoće li to biti dokaz, da ima vrlo malo iskrenih Hrvata? Nas na pr. ne će na tom sastanku biti, pa smije li itko reći, da mi, koji se kupimo pod imenom hrv. pučke seljačke stranke, nismo iskreni Hrvati?

A zašto nas ne će biti na tom sastanku? Zašto ne će biti ni drugih, bez sumnje iskrenih Hrvata?

Na ovo pitanje morao bi sebi odgovoriti Mile Starčević barem poslie sastanka, ako već nije na to mislio prije sazivanja ovoĝa sastanka.

Mi ne ćemo potanko odgovarati na ovo pitanje, nego nam je reći samo ovo:

Doista je istina, da svi iskreni Hrvati poštuju hrvatsku prošlost i žele srećnu i častnu budućnost hrvatskomu narodu, pa ako je to pravaški program, onda su doista svi iskreni Hrvati — pravaši. Samo je opet drugo pitanje, mogu li svi »pravaši« biti u jednoj političkoj stranci, t. j. mogu li »svi iskreni Hrvati« biti u jednoj stranci. Mogli ne mogli, mi vidimo, da — nisu. Mi dapače vidimo i to, da ima sve više »pravaških« stranaka. To je posve naravski: Cijeli narod ne može biti u jednoj stranci, a kad se dan na dan piše i govori, da nije iskren Hrvat, tko nije pravaš, onda se to tako razumije, da iskreni Hrvati hoće da budu pravaši, ali kad ne mogu biti u istoj stranci s drugim pravašima, jer hoće i još nešto drugo, — osnivaju novu pravašku stranku.

A to je ono, na što, kako se vidi, Mile Starčević ne misli: ima još nešto, što iskren Hrvat može htjeti, a da ipak ne prestane biti iskren Hrvat. Drugim riečima: Misao pravaška (starčevićanska) samo je narodna, a nije i politička i društvena (socijalna) i prosvjetna i t. d. A danas se stranke ne diele samo po narodnom programu, nego i po onim drugim strujama, — a u tom pravaška misao pušta podpunu slobodu, jer o tom ništa ne kaže.

Kakve to može imati posljedice u političkom životu, dosta je spomenuti samo jedan primjer.

Svima nam je poznato, u kakvu je nas Hrvate dovelo srbsko pitanje. Do jučer smo svi mislili, da pravaši imaju u toj stvari jasno mišljenje, naime: protiv Srba. I doista vidimo, kako se pravaši oko Mile Starčevića natječu s Frankom u nepriznavanju Srba, pišući vazda »Srbi«, t. j. tobožnji Srbi. No uz to vidimo, da stari pravaš, svećenik Ivo Prodan, ne samo da priznaje Srbe, nego im daje i zastavu! I dok novine Mile Starčevića pretiskavaju Prodanovo pisanje, u isti čas pobijaju Franka, što je za »Austriju« — ni malo ne misleći na to, da protivnike Srba (a to su do jučer bili svi starčevićanci-pravaši) političke prilike upravo gone k Austriji!

Ali nije samo to, nego i ono, što je još pogibeljnije: Kad su samo pravaši iskreni Hrvati, pače, kad je dosta reći, da si pravaš, i već si iskreni i pravi Hrvat, — onda se lako razumije, što se sve to više javljaju kojekakvi uĝursuzi, koji viču, da su pravaši, dakle pravi iskreni, pače jedini pravi Hrvati! To je Mile Starčević gorko i sam izkusio.

Do toĝa eto vodi kraljevska pobožnost, prema »blagopokojnom starcu«. Pobožnost naime nije glavno ni u vjeri, a kamo li u politici, jer se pobožnost daje i — hiniti.

A što da kaĝemo tek o pučkoj politici, što o seljačkom napretku i pravu, — kad bismo na sve to od pravaša »iskrenih Hrvata«, dobili uz poruĝu još i prikor, da »mužu (seljaku) previše rep diĝemo«!

Po svem tom, kolikogod razumijemo pokušaj Mile Starčevića, osobito u današnjim prilikama, vidimo, da je to opet jedan pokušaj stare naše — nemoćne gospodske politike.

No kolikogod je ovaj pokušaj Mile Starčevića proti celomu našem mišljenju, mi u njem vidimo pošteno nastojanje, koje će pače koristno biti. Poznato je naime iz povjesti, da su se vladari samodržci, koji su driemajuć vladali po boĝjoj milosti, vrlo često ljudski raztrieznili, čim su — sazvali sabor. To je i naravski. Dusi, koji i preko groba vladaju, imaju vlast samo nad pojedincima i u tami, a na skup ljudi u svjetlu dana i živoj javi njihova moć ne djeluje...

(»Dom«, God. 1909. Br. 8.)

U meteĝu.

Većina hrvatskoga sabora, a i ciela domovina došla je, kako svi već vidimo, u veliku nepriliku. Da iz te neprilike izađemo, kušalo se i kuša se koješta. Najprije se, i to dugo vremena, gledalo i čekalo, ne bi li se većina kako nagodila s Maĝjarima, srušila Raucha i došla na vladu. Kad to nije nikako išlo, počeli su se sve po malo javljati glasovi, da ova nova politika (»novi kurs«) ne valja, već da se treba vratiti na stari put: na staru — pravašku politiku. U tom nastojanju iztiču se

tri pokusa: pokus zast. Zagorca, pokus Mile Starčevića i pokus dalm. Hrvata, Prodana i drugova.

Zast. Zagorac, pošto je konačno izstupio iz većine (koalicije), a ostao posve sam, gotovo smiešan i izrugan od svih (a osumnjičen od mnogih), morao je nješto učiniti, da sve to kako tako popravi. I zbilja: ovih dana proglasi u novinama, da neide više u Peštu. To je javio posebnim pismom predsjedniku peštanskoga sabora. U tom pismu veli, kako mu je odmah u početku teško bilo kao pravašu ići u Peštu, ali da je mislio, da će tim koristiti domovini, da će naći »miran sporazum i izmirenje sa mađarskim narodom«. Ali — veli dalje — mi smo Hrvati u to vrijeme (kao da prije nismo!) doživjeli od Mađjara velike nepravde i zato ne može više u peštanski sabor. Kad se je g. Z. ovako najadikovao, porekao je sve, što je pisao u onoj knjižici: »Istina o riečkoj rezoluciji ili tko vara narod«, a potvrdio ono, što se je u seljačkoj stranci o »riečkoj rezoluciji« odmah od početka mislilo i pisalo. U toj je knjižici naime g. Z. branio riečku rezoluciju osobito proti seljačkoj stranci i učio narod, da nama Mađjari nisu nikada zla napravili, nego da je to sve kriv Beč, kamarila, Austrija i t. d. A u svojoj najnovijoj »poslani« napisao je g. Zagorac doslovno ovo: »Hrvatski narod je iskusio dosta zla i nevolje, od drugih naroda, ali od nikoga toliko, koliko od Ugarske.«

Koalicionaške novine (»Pokret«, »Obzor«) silno su se oborile na Zagorca, što u tom pismu među ostalim kaže Magjari: »Ako ne možemo uz Vas postići svoju slobodu i samostalnost, nego baš moramo drugomu služiti, onda ćemo si potražiti boljšega i poštenijega gospodara.« Ove novine tumače te rieči tako, da se zast. Z. ne će više boriti za slobodu, nego hoće da bude sluga, i to u Beču, pa da bi sada i posljednji naš čovjek tomu gospodinu, gdje god se pojavi, morao zagrmiti: Daleko ti vrata, gospodine! Tko nije svoj gospodar, nego sluga, taj ne može zastupati niti jednoga Hrvata, a kamo li cijeli narod!

Malo je teško razumjeti, zašto ove novine dižu gotovo hajku na zast. Zagorca, dok u isto vrijeme pišu, da će se on (sada 9. ožujka) priključiti Mili Starčeviću, koji u svojoj »Hrv. Slob.« saborsku većinu (koaliciju) ljudski podupire. Bit će, da ovim novinama nije drago, što Z. tako bezobzirno priznaje

griehe i pogreške koalicionaške politike, u kojoj po svem sudeći ove novine još čvrsto vjeruju. Doista, zast. Z. vrlo se slabo brani i jedva će se pred koliko upućenim ljudima obraniti. No on za tim i ne ide. Njemu je zacielo samo do toga, da može stupiti pred svoje izbornike te da pred njima jednako bezobzirno udari na rezolucionašku politiku, kako je prije bezobzirno udario na njezine protivnike. Zast. Z. bio je naime, kako je to sam priznao, toliko mudar, te nije spalio onoga mosta, koji vodi k narodu, t. j. glasovitoga »programa god. 1894.« No tim je priznanjem g. Z. porušio stupove, koji taj most drže, naime: povjerenje. Jer kad je g. Z. već onda mislio, da će se možda morati vratiti k narodu, to je znak da je on dobro znao, da zlo radi, — samo je špekulirao; a ako špekulacija ne podje za rukom, vratit ćemo se k narodu. Sada narod ima razloga misliti, da g. Z. i opet samo špekulira.

U ostalom — — to će se vidjeti, što će na to narod. Za sada je gotova stvar, da zast. Zagorcu nije pošlo za rukom da ikoga predobije, a kamoli da okupi ikoliko znatniji broj političara za ono, što je htio. Eto, ni onaj jedini zastupnik, koji je s njim, Harambašić, ne će da položi peštanski mandat. Tu je opet s Harambašićem složna — cijela koalicija...

Ozbiljnim nam se činio pokušaj trojice zastupnika Hrvata iz Dalmacije, da se sazove narodno vijeće iz svih hrvatskih zemalja. No i tu se pokazalo, da ni prvi naši ljudi ne znadu, što hoće.

O nastojanju Mile Starčevića i drugova govorimo na drugome mjestu.

I tako — od svega ništa. A kad se sve to dobro promisli, onda čovjeku postaje i previše očito, da onako, kako jest, mora biti, i da nikakvi »dušmani« nisu svemu zlu krivi, nego smo krivi mi, koji ni sami ne znamo, što hoćemo. Ta da nas ti dušmani sve zajedno pozovu hoteći nam udovoljiti, — oni ne bi znali, što bi s nama počeli, kao što ni mi sami, kad se sastanemo, ne znamo.

A svemu je tomu najviše krivo to, što vodje svih naših stranaka vode tajnu politiku. Frank eto javno govori i piše, da ima jamstva (»garancije«), ali ne će da ih kaže, — i njegovi kažu, da ima pravo, neka ih slobodno drži tajno. Koalicija, koja je ovih dana zajedno sa seljačkom strankom dala onu

»Izjavu«, takodjer nema ni najmanje volje, da javno što kaže. Mjesto da skupštinu sazivlju i na njima govore Nikolić, Badaj, Rojc, Supilo, Medaković, Lorković, — oni to prepuštaju socijalistima, za koje svatko zna, što im je glavno i o čem će govoriti. Proti Rauchu i njegovoj gospodi puštaju ova velika gospoda »male ljude«, vodje socijalista, koji ne samo da ne mogu ništa odlučna kazati o našoj politici, nego im oblast može vrlo lako skupštinu zabraniti i razičarati, što ne bi baš tako lako išlo, kad bi se za tu stvar zauzela i presvietla gospoda.

Po svem tom ne preostaje hrvatskomu narodu nego čekati »pljusk izvana«, t. j. dok ga jači kamo ne porinu. Mogla bi doći i kakva »pljuska iznutra«, kad već narodu dodija, ali da do toga ne dodje, za to bi se barem morali starati svi, pa i kraljevska Rauchova vlada.

(»Dom«, God. 1909. Br. 8.)

»Gdje su Zrinski, Frankopani?«

Njekoji smo dan napisali, da se je u posljednjih četiri, pet godina mišljenje naših vodja i sve naše hrvatske gospode vrlo promijenilo. — Spomenuli smo, da se mnogi od onih, koji su do jučer »priznavali« Srbe u Hrvatskoj, danas ne priznavaju ni Slavenima, i obratno: oni, koji do jučer nisu Srba ni priznavali, danas im sami nude njihovu zastavu!

Koliko je smetnja nastalo u glavama naše gospode i u drugim velikim stvarima, to nam najjasnije potvrđuje i ovaj primjer:

Mnogima će biti poznato, kako su osobito starčevićanci slavili hrvatske velikaše, prvake i narodne mučenike: Petra Zrinskoga i Frana Krsta Frankopana, koji su bili obtuženi, da su se urotili proti svojem kralju, te su 30. travnja g. 1671. izgubili glavu u Bečkom Novom Mjestu. Na dan 30. travnja svake su godine starčevićanske novine bile u crnini, pune poziva na zadušnice za duše velikih mučenika, a za koji dan pune viesti i opisa, kako je rodoljubno starčevićansko građanstvo mnogobrojno sudjelovalo kod zadušnica, a iza toga obično kod svečane večere (komersa), gdje su oduševljeni Hrvati na-

rodne mučenike slavili, narodne dušmane proklinjali, nad tužnom sudbinom domovine jadikovali, zaklinjući se, da će nevine mučenike osvetiti i Hrvatsku osloboditi... Oblasti su, naravski, zabranjivale i same zadušnice, a govornici na svečanim večerama bili su pravi veleizdajnici.

Tako je to trajalo mnogo godina, dok se sve to nije najednput promijenilo: Hrvati (»rezolucionaši«) sporazumjeli se s Mađarima, a hrvatski se sabor jednodušno i jednoglasno pokloni uspomeni hrvatskih velikaša i velikana, pače umoli kralja, da s njih skine sramotni žig izdajstva i nevjere te dopusti, da im se kosti s čašću i slavom prenesu u domovinu. To je bio jedan čas, kakvoća nije još bilo u hrvatskom saboru. Pomislite samo: Srbin zastupnik Budisavljević slavi Zrinske i Frankopane u hrvatskom saboru s jednakim oduševljenjem kao starčevićanski Hrvat Elegović. Našla se braća složna barem u jednoj, ali velikoj stvari...

Ali to je bila, čini se po svem, zadnja slava, što je Zrinskima i Frankopanima izkazana, jer je poslije sve na njih zaboravilo. Vidi se to najbolje po ovom:

Književno društvo »Matica Hrvatska« izdala je prošle godine veliku knjigu pod naslovom: »Posljednji Zrinski i Frankopani«. Tu su knjigu napisali prvi naši učenjaci i književnici, Klaić, Šišić, Horvat, Hranilović, Šegvić, Deželić i t. d.; tu je riečju i slikom predočeno gotovo sve, što se zna o posljednjim Zrinskim i o Frankopanu, — pa ipak nijedne hrvatske novine nisu te knjige posebice ni spomenule, a kamo li da bi o njoj progovorile obširno i pozvale narod: »Evo, sad imamo, što smo davno željili, imamo veliku i podpunu knjigu o najvećim Hrvatima. Čitajmo ju, dajmo ju u ruke mladeži našoj, neka u njoj razžari sveti plamen ljubavi za dom, za pravicu, za slavu i čast nevinih mučenika!«

A nije to jedini primjer. Četrdeset godina sijala su naša gospoda mržnju na Mađare, — a onda se s njima pobratila veleći, da nam Mađari nisu ništa krivi! Gotovo jednako bilo je sa Srbima, a nije mnogo drugačije ni sa svećenstvom: do jučer sve novine pune oduševljenja za »dično naše svećenstvo«, a danas je mnogima prva stvar — boj s popovima.

I tako možemo reći, da je hrvatski narod na vječnim mukama: jedne ne prestanu, već druge počnu. Trzaju ga gospod-

ske rieči i novine ne za samo srce i za samu dušu sad proti ovomu, sad proti onomu, sve pod zvučnim riečima, kao što su one u gromovnoj pjesmi: »Gdje su Zrinski, Frankopani?« uz koje se rieči potresala mnogomu duša, — a za ništa. Da, uz takove gromovne, a sutra već zaboravljene rieči ne može naš narod nikad doći do toga da sam sebe upita: »A gdje smo mi?«

Mi smo ovu stvar spomenuli sada za to, jer je i ovo dokaz, kako školana naša gospoda hrvatski narod među uvijek i uvijek na strašne duševne muke. Što mislite, kolikim je Hrvatima, osobito mladeži, razpaljeno srce i ojadjena duša n. pr. čitanjem knjige »Urota Zrinsko-Frankopanska«, — a čemu, kad se slavitelji Zrinsko-frankopanskoga mučeništva ne usudjuju danas o tom ni pisnuti? Čemu su narod uzalud razpaljivali i razdraživali? Zar samo zato, da razpaljen i razdražen navali na rođenu braću i susjede, s kojima mu je dieliti zlo i dobro cijeli život?!

Neka nitko ne misli, da mi žalimo, što se i dalje ne razpije mržnja na krvnike hrvatskoga naroda, jer mi smo uvjereni, da se na mržnji ne može ništa trajna sagraditi. Mi, istina, znamo, da se krvava krivica ne može zabraniti, — ali se može okajati i popraviti. A krvave krivice nanesene hrvatskomu narodu nisu ni kajane, ni popravljene. A da i jesu, to još ne bi bio razlog, da se ne spominju kao trajna opomena, da se ne ponove.

(»Dom«, God. 1909. Br. 8.)

Na kojem se temelju slažu naša gospoda?

Zabilježili smo već razne pokušaje, da se hrvatske stranke slože na drugom temelju, nego što je onaj, na kojem počiva današnja koalicija.

Da vidimo najprije, na kojem temelju počiva koalicija.

Tako zvana »hrvatsko-srbska koalicija« složila se najprije na temelju sporazuma s Magjarima. No pošto se je sporazum s Magjarima za kratko vrijeme razbio i koalicija stupila u borbu proti ugarskoj vladi i proti banu Rauchu, kojega su Magjari

poslali u Hrvatsku, — danas se doista ne zna pravo, na kojem se temelju drži koalicija na okupu, time manje, što je hrv. stranka prava već više puta proglasila, da je odstupila od riečke rezolucije, a ipak ostaje u koaliciji.

I tako koalicija nije, što ne rieč, ni na nebu ni na zemlji, jer niti je uz Magjare, niti je uz »Beč« (na koji su njezini ljudi htjeli »s puškom«), a što je najgore: ona nije odlučno i jasno ni za takovu politiku, koja bi se mogla nazvati hrvatskom politikom. I baš to, što većinu u hrvatski sabor izabраниh zastupnika sačinjavaju stranke i ljudi, koji, kako rekospo, nisu sa svojom politikom ni na nebu, ni na zemlji, — baš je to krivo, što je ta koalicija došla u škripac, a cijela hrvatska politika zagrezla, pa se sad s ove, sad s one strane kuša, ne bi li se kako dalo dalje.

No ima ih koji pitaju: Pa zar nije dosta to, što se koalicija bori proti Rauchu i proti ugarskoj vladi? Zar je i to »ni na nebu ni na zemlji?«

Kad se koalicija i ne bi proti Rauchu borila i od nevolje (jer je i narod proti Rauchu), borba proti Rauchu i u obće samo »borba« — to nije dosta. Pravi, razboriti, ili kako se kaže: »realni« političari nisu nikada zadovoljni samo s »borbom« bez obzira na to, može li borba imati uspjeha. Kad bi bila dosta samo borba, bila bi dosta i ona borba s vjetrenjačama, kojoj se gospoda znadu inače rugati.

A može li borba proti Rauchu imati uspjeha? Do sada ga nema (premda mi baš ni strašne borbe ne vidimo). No recimo: imat će uspjeha. A kakvoga? Da se makne Rauch. Za sada barem o drugom nema spomena. I to je baš ona neprilika: koalicija bi htjela zamieniti Raucha, a ne kaže, što ima biti dalje. A to je ono, bez čega se ne može dalje. Poslie riečke rezolucije došlo je sjedinjenje Bosne i Hercegovine, a — o tom koalicija nije kazala ili ništa, ili ono, što je kazala, ne ide u račun onima, koji odlučuju. Vladar je proglasio, da je sjedinjenje gotovo, a koalicija proglašuje, da će trebati upitati predstavnike naroda, t. j. muslimanske i srbske prvake (gospodu), koji su svi listom proti sjedinjenju. Da je koalicija u saboru, rekla bi isto. Zato nema sabora.

Dok se sve to zna, za nas je ludost boriti se proti Rauchu u očekivanju, da će vladar postaviti na njegovo mjesto koga

od koalicije. Tu je mnogo razložnija politika Gjorgja Karagjorgjevića,

To zna u ostalom i koalicija, to znadu njezini Srbi (samostalci). No Srbi ne mogu pristati uz sjedinjenje Bosne, jer bi to bilo tobože izdajstvo. A bez Srba nema koalicije, — zato im mora koalicija popustiti, ne smije ih ostaviti »izdati«. Na koncu konca dakle, koaliciju — koliko je još na okupu — drže Srbi.

Je li po tom čudo, što se Frank toliko hvali, da ima »garancije«, t. j. jamstvo, da će provesti svoj program? Ta Beč je sretan, što u Hrvatskoj ima makar koga za sebe, a proti Srbima! Nije bilo druge — Beč zapalio svieću starčevićanskomu vragu, te on slobodno osniva legije, pače uz Raucha u Hrvatskoj vlada! Sve zato, što je proti Srbima, koji su danas pogibeljni!

Sve ovo nije tako daleko, da se ne bi moglo dokučiti, pa se zato lako razumije sav daljnji razvoj naše politike.

Franka smo spomenuli. On, videći, da je borba proti Rauchu uzaludna, ne samo da nije proti njemu, nego mu očevidno pomaže, pače je to i otvoreno priznao, da je s njim složan, što se tiče Srba. No kako je »Beč« u neprilici baš radi Srba, počeo se Frank sve više naklanjati Beču i vladati se kao čuvar monarkije, »Austrije«, — postao je u očima mnogih »austrijanac«. No starčevićanci, koji su od uvijek bili proti Austriji, nisu mogli radi obraza pristati uz takvu politiku — te Franka ostaviše oba Starčevića i nekoliko drugova, pa sad nastoje okupiti i druge pravaše. O tom, kao i o pokušaju zast. Zagorca, koji se s koalicijom razkrstio poglavito radi Srba, već smo pisali.

Sad se javljaju dva nova pokušaja, oba od strane katoličkih svećenika: »Jutro«, kako smo već u kratko javili, zove katolike svih stranaka da budu spremni i složni protiv neprijateljima Crkve, a jedno dvadeset svećenika poziva u »Hrvatstvu« na okup sve »pravaše« ne izključujući ni frankovaca.

O slozi na »pravaškom« temelju mi smo već nešto kazali posljednji put. Danas dodajemo ovo: Prava pravaška misao jedva je milija onima, koji odlučuju, od srbske propagande. Oni, koji se možda nadaju čemu od toga, što je Frank u milosti, ljuto se varaju. Frank nije u milosti radi pravaštva... Htjeti nešto kod onih gore postići pravaštvom proti koaliciji, loš je račun. A htjeti nešto samo pod imenom pravaškim, nije ozbiljno ni dostojno, a zavadja se tim i narod.

A što se tiče katoličkoga temelja, reći ćemo za sada ovo:

Hrvatskomu narodu i domovini bilo je već i gore, nego što mu je danas, pak nitko ne zna o tom ništa, da bi se katoličko svećenstvo — kojemu je u Hrvatskoj bilo uvijek dobro — bilo listom diglo, da svojim ugledom, obrazovanošću, položajem i imetkom spasi ili barem pridigne domovinu. U tom su bili vodje — i stradalci — drugi, a svećenstvo je — uz častne i doista ne riedke izuzetke — bilo ili postrance, ili na strani jačega. To je i naravski, pa mi tomu i ne prigovaramo. Svećenstvo ima svoju zadaću, a i svoj red.

Zato, koliko ne prigovaramo, nego i hvalimo poricanje, da se svi katolici i u saboru slože ne samo za obranu, nego i za širenje i učvršćivanje katoličke misli, toliko smo ne samo proti tomu, da se sva briga za domovinu prepusti svećenstvu, nego i proti tomu, da svećenstvo cijelu javnost zastrašuje i uzbuđuje svakim časom, čim se gdje god javi koji njemu protivni glas. Budimo jednom o tom na čistu, da nije već i Vjera u pogibelji, ako je u pogibelji osoba i ugled ili korist kojega svećenika. A što se tiče i otvorenih protivština svećenstvu i Crkvi, to je već prošlo vrijeme, kad je radi toga bilo moguće pozivati cijeli narod, da sve drugo pusti, pa da krene u križarsku vojnu na krivo-božce, — kako bi to htjeli neki naši katolici.

A za tim nekako idu i ovi svećeničko-katolički pokušaji: sve pustiti, samo da se obrani Vjera; a kad bude sigurna Vjera, — onda će biti sve dobro. Svećenstvo dakle nema toliko pred očima pogibelj, koja prijeti domovini, nego više, ako ne jedino, pogibelj, koja prijeti Vjeri, t. j. Crkvi i — samomu svećenstvu, t. j. njegovoj moći, ugledu i koristi. Zato se od svih tih pokušaja ne bismo imali ničemu nadati ni onda, kad bi naše svećenstvo bilo složno, što nije. Ta nesloga u ostalom ne dokazuje

samo to, da Vjera nije u pogibelji, nego daje slutiti, da naše svećenstvo stoji pod raznim, i to političkim uplivima iz vana.

Po svem u kratko: naša gospoda od pravaštva i katoličtva ni korak dalje. A svega smo toga imali do sada — skoro nam je uteklo: I previše... Pa kako bismo mogli povjerovati, da će ova gesla dobiti novu snagu, da narod pobude, oduševi i slože? Ta mi smo svi ili većinom barem i pravaši i katolici, — pa što nam manjka, da ne možemo dalje?

Premda se je ovo razlaganje previše otegnulo, moramo kazati još ovo:

Ni pravaštvo ni katoličtvo nije politički program; ni jedno ni drugo ne odgovara ništa na najpreča politička pitanja, bez kojih mi Hrvati ne možemo napried. Zato ni pravaštvo ni katoličtvo ne može naše politike napried pomaknuti.

Uza to ni pravaštvo ni katoličtvo nema smisla za nužne potrebe, narodnoga života, pa po tom nije kadro ni jedno ni drugo probuditi i složiti za politički rad celoga naroda.

To neka bude ujedno odgovor onim dobrim ljudima, koji uvijek i uvijek vaze i pitaju: Zašto se vi gospoda ne složite? Ta i sami se pravaši ciečaju, mjesto da se slažu, a za njima i katolici, pače svećenici, koji jedni druge grde gore nego...

Niti je dakle valjan temelj, niti je na njem sloga moguća.

Pravi je temelj živa i krvava potreba i nužda najvećega djela naroda, seljačtva, za koju nitko od te gospode i ne pita. Ta živa potreba jedina je kadrā i najveći dio naroda, seljaštvo probuditi i u radu za obće dobro, pa dakako i za slobodu domovine — o čem naša gospoda tako rado govore — složiti.

Bez toga temelja — sve je gospodska bezposlica.

(»Dom«, God. 1909. Br. 9.)

Poljaci i Rusi u Galiciji.

Za nas je Hrvate u današnje vrijeme, kad se u Hrvatskoj vodi parnica proti Srbima radi izdajstva, kad se proti njima skupljaju legije (oružane čete), a proti Srbiji sprema rat, za nas je dobro pogledati malo na sjever, gdje takodjer vlada nesloga medju dva slavenska naroda, medju Rusima i Poljacima.

Poznato je, da se »slavenskoj neslogi« vesele ne samo Niemci, nego ima i medju samim Slavenima ljudi, kojim ta nesloga dobro dolazi, jer im daje prilike, da se mogu mirne duše odreći slavenstva i pomagati — tudjinu, izgovarajući se, da od slavenske sloge i onako ne će nikada biti ništa.

Kako sami sebe varaju, jasno je na prvi pogled.

Eto, medju Hrvatima i Slovencima nema nikakve svadje ni nesloge, isto tako medju Rusima i Bugarima, pa ni medju Česima i Poljacima. Nesloga vlada medju Rusima i Poljacima i medju Srbima i Hrvatima, a zašto, vidi se odmah: Rusi su i Srbi — pravoslavni, a Poljaci su i Hrvati katolici. Uzrok dakle neslozi i svadji ne leži možda u slavenskoj naravi, nego u tom, što su slavenski narodi različne vjere. A te razlike u vjeri nisu stvorili Slaveni, nego drugi narodi, koji su se radi toga još gore klali, nego danas vjerom razdijeljeni Slaveni.

No da tko ne bi pomislio, da uzrok neslozi i svadji leži baš u samoj vjeri i vjerovanju, t. j. u tom, što jedni Slaveni (katolički) vjeruju na pr. u čistilište, a drugi ne vjeruju, nužno je naglasiti, da tomu nije tako. Kršćansko vjerovanje samo po sebi djeluje na čovječju dušu jednako u katoličkoj i pravoslavnoj Crkvi. Ali ima nješto drugo, i to ovo: Drugi su širitelji i poglavari katoličke, a drugi pravoslavne Crkve, i to od starine. Katolička i pravoslavna Crkva bile su preko tisuću godina jedno, a onda su se razdvojile. A zašto su se razdvojile, to je duga pripoviest, koju jedni pripoviedaju ovako, drugi onako, no svakako je istina, da se poglavari njihovi nisu s dobra i od ljubavi razdvojili. A kad su se jednom razdvojili i svaki za se osnovali svoju zajednicu ili Crkvu, išli su i dalje svaki svojim putem i vodili za sobom narod, koji nije ni pojma imao, a ni danas ga nema o tom, zašto se je kršćanska Crkva razkolila. Pri tom su najgore prošli oni narodi, koji su tim crkvenim razkolom i sami razdvojeni, jer su jedan dio naroda i povukla pa i potjerala za sobom gospoda i poglavari jedne, a drugi dio gospoda i poglavari druge Crkve. Tu je s vremenom moralo doći do mržnje, a onda i do nesloge u narodu, i to već zato, što su poglavari i jedne i druge Crkve morali propoviedati i naučati, da je njihova vjera i Crkva prava, a ona druga da je kriva. Uz to su se s vremenom pokazale i zbilja neke razlike u životu i vladanju medju narodom jedne i druge crkve: jedni

su više postili, drugi su se više izpoviedali i u crkvu išli, i t. d., a to sve djeluje i na ostali život. K svemu tomu došlo je još i to, što su poglavari jedne crkve pristali uz ovu, a drugi uz onu politiku (obično pravoslavni uz Rusiju, a katolici uz Austriju), i tako su katolici i pravoslavni postali neprijatelji, a od katolika i pravoslavnih u jednom narodu nastala su zbilja kao dva, i to neprijateljska naroda.

Crkveni ovaj razkol najviše je zavadio Hrvate sa Srbima i Poljake s Rusima i tako dao tujinskoj, osobito njemačkoj i austrijskoj politici oružje, kojim po volji i dosta lako vlada nad Hrvatima i Poljacima.

Većina Poljaka (do deset milijuna) živi u ruskom carstvu, oko tri milijuna ima ih u našoj monarkiji u Galiciji i isto toliko po prilici u pruskoj državi u Poznanju.

U Galiciji žive uz Poljake i Rusi ili Rušnjaci, koje Niemci zovu »Ruteni«, a neki ih, i to krivo, zovu »Rusini« (kao da bi mi Srbe zvali »Srbini« ili građane »građjanini«). Poljaci žive na zapadu, a Rusi na iztoku, bliže Rusiji. I na iztoku ima Poljaka, koji su tu posjednici (vlastela, gospoda), a Rusi su seljaci. Rusi su pokatoličeni pravoslavni (grko-katolici ili »sjedinjeni«, »umiljati«), a ima ih nješto manje od Poljaka. Osim Rusa i Poljaka ima u Galiciji toliko židova, koliko u cijeloj Ugarskoj (do 800.000!) i to četvrt milijuna Nijemaca! (Sretna zemlja, ta Galicija!)

Gospodari su i gospoda u Galiciji — Poljaci, a Rusi su gotovo sami seljaci (»hlopi«), pak grko-katolički popovi, te od tuda i rieč, da je uz Ruse samo »pop i hlop«. No u novije vrijeme počeli su se Rusi boriti za ravnopravnost s Poljacima, pa su mnogo i postigli: dobili su ruske škole (gimnazije), a na sveučilištu u Lavovu nauča se i ruski. No razumije se, da s tim Rusi nisu zadovoljni, nego bi htjeli, da budu u svem ravni Poljacima; da dobiju podpuno svoje sveučilište, da ruski jezik bude u svem ravan poljskomu i t. d. Ova je borba tako žestoka, da je nedavno jedan Rus ubio galičkoga namjestnika Poljaka grofa Potockoga.

No tu ima jedna vrlo zanimljiva stvar, i to ovo: Galički Rusi pripadaju takozvanomu malo-ruskomu plemenu, od kojega većina živi u južnoj Rusiji ili Ukrajini, domovini glasovitih konjanika kozaka, gdje tih Malo-Rusa ili Ukrajinaca ima do 20

milijuna. Budući da se malo-ruski jezik malo razlikuje od veliko-ruskoga ili pravoga ruskoga (moskovskoga) jezika, i budući da Rusi u svojem carstvu ne daju prave slobode nikomu, to je u Rusiji zabranjeno izdavati knjige u maloruskom jeziku, nego Malorusi pišu velikoruskim jezikom, pa su dali ruskoj književnosti glasovitih pisaca (na pr. Gogolja). U Rusiji naprotiv, t. j. u Galiciji, vlada ne samo da ne brani izdavati knjige i novine u maloruskom jeziku, nego još i pomaže Rusima u nastojanju oko širenja maloruske književnosti — samo da odieli galičke Ruse od velikoruske književnosti.

I Poljaci sami nisu protivni razvoju maloruske književnosti, i to osobito zato, da oslabe onu rusku stranku u Galiciji, koja je sama proti maloruskomu književnomu jeziku i koja izdaje knjige i novine u (veliko-) ruskom jeziku. Treba naime znati i dobro naglasiti, da su sami Rusi u Galiciji razciepani na dvoje: jedni pišu maloruskim jezikom i žele se i politički sjediniti s Malo-Rusima u Rusiji i — ako Bog da — stvoriti posebnu državu — Ukrajinu, kako je nekada obstojala. Drugi pišu velikoruskim jezikom i misle — valjda — da bi se jednom njihova domovina — iztočna Galicija — mogla sjediniti s ruskim carstvom. Ovoj drugoj stranci protive se Poljaci i vlada još i više, nego »Ukrajincima«, no obadvie ove ruske stranke upravo su kao stvorene za austrijsku politiku, koja je najsretnija i najbolje uspieva, kad netko ne može ništa napraviti.

Za slavensku je stvar spor rusko-poljski u Galiciji zato vrlo važan, jer ima Rusa u Rusiji, koji kažu, da Rusija svojim Poljacima ne smije tako popustiti, dok Poljaci ne popuste Rusima u Galiciji. Budući da slavensko bratimstvo i sloga nema gotovo nikakvoга smisla, dok se ne sporazumiju dva najveća slavenska naroda, Rusi i Poljaci, — vrlo je važno pitanje, kako će se razviti ova stvar u Galiciji.

O tom je nedavno pisao poznati našim čitaocima ruski general Volodimirov, koji liepo razlaže, da nije razborito ni pravedno zahtievati od Poljaka, da u Galiciji popuste Rusima. General Volodimirov razlaže to ovako: Da se Rusima u Galiciji uzmogne dati sve ono, što oni traže, za to treba vremena, dok naime galički Rusi dostignu Poljake u naobrazbi, u gospodarstvu i t. d. A u Rusiji su Poljaci obrazovaniji i u svem napredniji od Rusa, pa im ruska vlada ne daje ništa (nijedne i nikakve

škole!), a mogla bi im odmah dati sve. Osim toga Poljaci bi se u Galiciji popustivši Rusima zamjerili austrijskoj vladi tako, da bi lako izgubili svu vlast, — a u Rusiji ne bi dobili ništa!

Ovakvih Rusa, kakav je Volodimirov, ima doduše malo, ali do nedavno nije bilo ni jednoga. Danas ih ima sve to više, pa to svakomu Slavenu daje nade, da će se glavna zapreka slaven-skoj slozi, spor rusko-poljski, ipak jednom na sreću slavenstva riješiti.

(»Dom«, God. 1909. Br. 9.)

Što vriedi čistoća u gospodarstvu?

Ima mnogo ljudi, koji misle, da je čistoća samo za ljepotu, pa zato na nju ne mare, jer vele: od toga nema koristi, a s tim je brige i troška.

Da to nije tako mogao bi se umniji čovjek uvjeriti već po tom, što se svuda po svijetu i gotovo svagdje vidi blagostanje i čistoća zajedno, drugim rječima: Ljudi, koji dobro žive, žive obično u redu i čistoći, a za sirotinju je poznato, da je obično i nečista i neuredna. A ovo dvoje ne ide zajedno bez razloga. Koji su tome razlozi, to će se vidjeti iz daljega razlaganja.

Što vriedi čistoća za gospodarstvo, vidi se najbolje — da prostite — po gnoju. Gdje je sve čisto, tu se svaki gad i smet, osobito životinjski i čovječji gnoj, pomno sprema na jedno mjesto, na jedan »liepo« uredjeni kup, na — gnojište. A što gospodarstvu vriedi gnojište, to je dobro poznato. Mi danas naravski ne možemo sebi pravo ni pomisliti, da bi kuća mogla biti i bez gnojišta, — a ipak je bilo vrijeme, kad toga nije bilo. Kako je to negda moralo čudno biti, kad se je našao prvi čovjek, koji je počeo životinjski gnoj skupljati i čak u redu držati! Komu je teško vjerovati, da toga negda nije bilo, taj neka misli samo na to, kako još većina našega naroda gotovo nimalo ne pazi na čovječji gnoj. Koliko bi se o tom dalo pripoviedati, kakova je to neprilika po selu — radi onoga mjesta, do kojega svatko ide pješice! ... Koliko toga opere kiša i odnese u — Crno more! A negda je tako za stalno bilo i sa životinjskim gnojem, pa i danas se toga još nalazi.

A kako je s tim, tako je i sa mnogom drugom nečistoćom, koja bi se na ovaj način dala ne samo odstraniti, nego i na korist gospodarstvu okrenuti. Ne treba na pr. pitati, je li liepo vidjeti u selu, osobito rano u jutro, kad cestom ili ulicom prodje koja stotina blaga na pašu, a onda ljudi to razgaze i raznesu na opancima i kolima po dvorištu, a i po kući. Ne pita se zato, je li to liepo, nego je li to koristno. Ne bi li se i to moglo svaki dan pročititi i pobrati — i na korist okrenuti? Ne ću reći, da bi to morale činiti baš mlade one snaše ili djevojke, koje idući u jutro koja k materi, koja k teci, koja kamo preko sela, onako zlovoljno mrgode lice, kad — osobito bosa! — ukalaju noge? Mogao bi to učiniti koji starčić — i ne bi se kajao ni on, ni njegovi, a selo bi bilo mnogo ljepše, a ne bi se koješta poznalo ni na pragu, ni na obojcima, ni na gaćama, kako se sada dosta toga vidi.

Kad smo došli do odjela, da odmah nastavimo: Nečisto odijelo nije samo nagrada, nego i šteta. Prašina, koje su pune naše kuće, strašno izjeda odjeću, a blato obuću. Prašina se tako ujede u odjeću, da bi ju morao poderati, kad bi ju htio kefom dobro očistiti. A kad odjeća nije čista, kao da već nije nova, — pa bježi i kupuj drugu! A tko ju čuva i čisto drži, taj se je nanosi. Jednako je ili još gore s mnogim orudjem i posudjem. Ne drži britve čisto, bome je ne će dugo imati, a da i ne govorim o tom, kako ćeš pjevati, kad budeš bradu strugao! A i rdjavi nož znaš da nije za drugo nego da njim ustrojiš dušmana. A jesi li pio vino iz pokvarena bureta (bačve, lagva)? Ako jesi, — tu ni vina, ni bureta, meni vjeruj! I tako redom.

Nego eto nas kod pila, pa evo koju i o jelu. O, tu mi se smiluj, dragi Bože! Počet ću s najnečistijom živinom — da prostite — sa svinjom. Nečista je, kažu, neka jede kao svinja, što i jest! Oh, ljudi moji, nemojte, koji još tako mislite. Ta gledali ste i sami, ako niste sliepi, što sam gledao i sam: Hrani čovjek svinju (hoće mu se slanine!) i sipa bome u kopanju kukuruz baš obilno, štono rieč: ne štedi. A gledam ja: kopanja dakako kopanja, ali puna — puna, kako da kažem? Puna je onoga, čega je pun i sam kotac. — »Pa vidiš, da ipak jede!« — Pa jede, nesrećo, mora jesti, kad je gladna i kad je svinja, — ali gledaj kako jede! Kukuruz još kako tako. Ali sad naliže napoja

(spirina), ili zameta s brašnom ili posijama (mekinjama), — pa gle, koliko toga prodje po zlu u onom gadu!

A i kad ljudi jedu, vidi se još svašta, premda se tu naravski bolje pazi. Ipak ne bi ni tu bilo na štetu, kad bi se pazilo i bolje. Mnogi doduše kažu: »Od šta sit, od toga i debeo.« Ne vjerujem pravo, jer znam, da je čovjek mnogo puta sit, a još nije ni okusio; nečisto je, gadi mu se, ne može više. A ako i dirne štogod, ostavi za malo, ni sit, ni gladan, — a i to je šteta. Jelo je na pravu korist, kad se tečno potroši, a ne kad se prebire, bi ne bi, pa raztepe. Bolje malo, pa da ide u slast, nego pun stol, pa da polovica prodje po zlu, a o zdravlju da i ne govorim.

No tu dolazimo do glavne stvari, naime: do toga, da je čistoća ne samo koristna, nego i ugodna i liepa.

Tu već čujem glas: — A, što ja pitam, je li što ugodno i liepo, — ako od toga nema korist!

Tako misle mnogi, a imaju krivo, jer je lako dokazati, da ugodne i liepe stvari donose čovjeku korist. Svaki seljak dobro zna, da vol na pr. ne ore — rogovima, pa ipak, kad kupuje volove, gleda i na rogove, i ako mu se ne dopadaju, otkine prodavaocu barem desetacu. Je li istina? A na što se sve ne gleda kod konja? Već se tu vidi, da ljudi ljepotu bome i novcem plaćaju.

Ali nije to ono pravo, na što sam mislio. Govor je o čistoći.

Čovjek po svojoj naravi ljubi čistoću, jer čistoće nema bez reda, a red je onda, kad je svaka stvar na onome mjestu, na koje spada. A to želi čovječja narav, čovječja duša: ona, kao slika božje misli, koja je ovaj svijet tako liepo i divno uredila, da je tamnu noć zvjezdama okitila, a zimsku pustoš sniegom pokrila, — duša traži red, traži svakoj stvari pravo mjesto, te nije pravo mirna ni zadovoljna, dok nije »sve u redu«. I tek onda, kad je sve barem kako tako u redu, kad je čovjeku duša mirna, onda je tek on sposoban — za rad i za užitak, a dok je čovjek nemiran i nezadovoljan, ne može ni raditi, ni uživati. A bez rada — nema gospodarstvu napredka, kako bez užitka nema ni pravoća života, pa ni rada. I tako je čistoća, — bez koje nema reda — glavni uvjet rada i užitka.

Jednako veliku vrijednost ima čistoća za život medju ljudima. Od bezbrojnih primjera dosta će biti, da se spomene ovo:

Čovjek, s kojim svatko rado govori, kojemu svatko rado u kuću dolazi i ostaje češće i duže u prijateljskom razgovoru, takav čovjek ne će za stalno biti u životu bez prijatelja, koji mu može pomoći svaki čas, makar i u maloj stvari. A recite, molim vas, kako je ono, kada ti tko dodje u kuću, pa nema kamo ni haljine objesiti (jer na svakom klinu — ako ga imaš — visi kakav komad odjeće, ili možda blatom zagaženi obojci), a kamo li sjesti, jer i na klupama i na stolicima ima svagdje nešto, i to po mogućnosti zamusano? Što, ako ti kuća nije pometena, ili ju tvoja domaćica ide mesti gostu pod nos? Što, ako ti za vratima smrdi napoj? ... Hoćeš, da dalje nabrajam? Ne ću, nego bježim s tvojim gostom i čekaj, dok se opet navratimo. A baš smo, vidiš, htjeli pitati, bi li tvoja žena htjela peći kruh za one radnike, koji eno popravljaju savsku obalu. Zaslužili bi dobro. Ali kad je onaj škriban vidio, kako ti je po kući, prošla ga volja jesti kruh, što bi ga tvoja žena miesila. Ta gledao je, kako je ono maloga brisala, pa odmah rukama k onomu »šporetu«, na kojem kuha i od kojega je puna kuća smrada...

*

»E, gospodine moj, lako se vama gospodi rugati našoj sirotinji! Lako vama uz vaše služkinje i junose držati red u kući, jer vi ne donášate iz štale na nogama onoga, o čem ste na početku govorili. Vi štale nemate, a i ceste su čiste pred vama, pa ne možete zagaziti. A čim bi vaša milostiva uprljala ruke? Ni djetetom ne bi, ako ga ima, jer ste joj odmah našli tri služkinje: dojlju, dadilju (vi kažete: kindsmedl) i još kuharicu. Ne treba njoj ni kruha miesiti, kad bi i znala ... I tako dalje! Sve vi to pripovijedajte i prodičite sebi, a ne nama. Mi da smo i živi, a vi od naše muke i od svoje čistoće možete biti debeli ...«

Imaš, brate, koji si se javio, i ti pravo, — samo imaš krivo, što kažeš, da se rugam sirotinji. Oj, ne rugam ne, jer je i meni teška bila i ona i njezina nečistoća. Za to sam ju i zapamtio.

(»Dom«, God. 1909. Br. 10.)

Novi Starčevićev program.

Od 10. o. mj. ima naša politika novi Starčevićev program.

Kako je naime poznato, odielio se Mile Starčević s nekoliko drugova u travnju prošle godine od Franka, a na spomenuti dan sazvao je, kako smo već javili, u skupštinu sve prave »pravaše« i tu protumačio, nadopunio i promienio glasoviti »program od god. 1894.«, kojega je primila ciela opozicija (»obzoraši« i »pravaši«), a prvi ga potpisao pok. A. Starčević.

O nastojanju Mile Starčevića i drugova mi smo već pisali. Po našem pisanju svatko je mogao vidjeti, da mi ne samo da ne stojimo neprijateljski proti tomu nastojanju, nego mu po zasluži priznajemo sve, što se jednomu poštenomu nastojanju priznati mora. Mi ćemo reći i više, i to iz duše: Nitko valjda sretniji od nas, da se stara stranka prava nije raztepla i pokvarila. Da nije toga bilo, po duši kažemo, ne bi bilo ni seljačke stranke, — jer je ne bi trebalo. Istina je, da stara stranka prava ne bi bila po današnjem našem mišljenju, što no rieč, naš ideal, t. j. najbolja stranka, što si ju možemo zamisliti; ali je istina, da je ona mogla to postati. Stara naime stranka prava nije bila gospodska stranka. Ona ne samo da je seljački narod kako se ono kaže »ljubila« i seljačtvom se kao jezgrom naroda ponosila — doduše malo već po navadi stare gospode, koja su se dičila svojim kmetovima — nego je ona već radi naših izbornih prilika (jer su kod nas izbornici većinom seljaci) davala seljačtvu u politici toliko mjesta i važnosti, koliko je to u ono vrijeme bilo moguće. A da je nepokvarena ostala na okupu, ona bi se bez sumnje bila pretvorila u pravu seljačku stranku, ako se i ne bi tako zvala. Ona je imala sve, što za to treba: pravu narodnu domaću gospodu iz svih staleža i iskreno i pošteno mišljenje i držanje prema seljačtvu. Ta toliki su njezini ljudi po svojem mišljenju i životu bili pravi seljaci. Gospodska stranka — to su bili »obzoraši«, a »stekliši« su bili pravi narodni ljudi, u glavnom sa zdravim shvaćanjem narodnoga života i narodnih potreba.

Mi bismo mogli još i više toga reći u pohvalu staroj stranci prava, i to iskreno i otvoreno, kao što smo iskreno i otvoreno napisali i ovo. Mi naime ne mislimo, da su osnivači seljačke

stranke izmislili i započeli nješto, što ne bi nitko drugi ni znao, ni htio, ni mogao, te da je po tom hrvatskomu narodu i domovini — ili samo hrvatskomu seljačtvu — jedini spas seljačka stranka, t. j. baš ona i onakva, kakva je danas. Svega ovoга, što je danas u seljačkoj stranci, bilo je ovdje više, ondje manje i prije nje, a s vremenom bi bilo toga i više, ili baš i sve ono glavno, što je danas u seljačkoj stranci. A najzgodnija je za to bila baš stara stranka prava.

No mi svi znamo, što se je dogodilo: Stranka se prava raztepla na više dielova, tako da ju danas treba s nova okupljati s djelomice novim programom.

Pomislio bi tkogod: Nu, ako je sve to tako, sad, kad je stara stranka prava opet obnovljena, sad ne treba seljačke stranke!

Kamo sreće, da je tako!

Ali — što se je dogodilo, dogoditi se je moralo, i što je prošlo, nikad se više ne vraća.

Krivo je mišljenje, da je samo Frank raztepao i pokvario stranku prava. Da je samo tako! Ne bi to doduše bilo utješno, da jedan čovjek, tudjinac srcem, dušom i plemenom, može napraviti toliko zla, — ali ipak bismo se mogli kako tako varati i tješiti.

Ali je Franku tlo bilo već medju hrvatskom gospodom pripravljeno. Teško je u malo rieči kazati, što se je tako na gore promienilo, da se je stranka prava mogla i morala pokvariti i da je jedan tudjinski židov mogao u njoj, a po tom u rodoljubnoj hrvatskoj politici doći do prve rieči. Zato ćemo kazati samo glavno.

Prva naša »narodna« gospoda, stari naši »domorodci« ili »rodoljubi«, tamo prije 60 do 70 godina pa i poslie, nosili su narod upravo na srcu: sve, što su mislili i radili, mislili su i radili »za narod«, da mu olakšaju težki život i da ga prosviete. Samo se po sebi razumije, da je taj »narod«, o kojem se toliko mislilo, govorilo i pisalo, — da je to bio seljački narod.

No s vremenom se to silno promienilo. Gospode je u Hrvatskoj bilo sve to više, a bila su sve to siromašnija: mnoga vlastela (posjednici, plemići, spahije) propadoše, njihove posjede dobiše u ruke tudjinci (i židovi), pa gospodi nije preostajalo drugo, nego da idu u državnu službu, — da živu na račun

naroda. Činovništvo se strašno umnožilo. Još pred 50 godina nije bilo valjda ni trećinu toliko gospode — činovnika, koliko ih ima danas. Drugi su išli u odvjetnike (fiškale)). Svi ti žive od naroda, pa već ne samo ne govore o narodnoj biedi i nevolji i o krivicama, koje se narodu čine, nego o tom rado i ne slušaju, pače prigovaraju, kad bi tko što o tom spomenuo. To je posve naravski, — jer oni i sami čuju mnogo gorku proti sebi radi tih krivica. K tomu su došle silne štedionice-gulionice, kojih ima u svakom većem mjestu i po više i u kojima su većinom »rodoljubi«. Što se tu radi, to je poznato, pa nije čudo, da je glas o narodnoj biedi i nevolji i tu zamuknuo. Napokon je sve to teži život i mnogoga župnika prisilio, da malo bolje pripazi na svoje dohodke, koji i opet dolaze jednim dielom od naroda, i tako se i iz svećeničkih usta sve to manje čuje rieč o biedi i nevolji »siromašnoga naroda«. I tako nitko više ne govori o tom, da bi narodu trebalo olakšati kakvo breme i da bi mu trebalo pomoći.

No time je i naša politika postala posve drugačija. Mjesto o narodu govori se sve to više o domovini, koju tuđinci pritištu i tlače. I tako su nastali mudri programi o oslobodjenju domovine, — tako mudri, da ih ne razumiju ni sama ona gospoda, koja su te programe podpisala i prihvatila. To je tako mudro, da se može tumačiti i ovako i onako. Pa kako bi to razumio narod? Kako bi mogao uz to pristati i za to se oduševiti, kad tu nema ni rieči o onom, što njega svaki dan tišti!

Stranka prava nije imala ovako »mudroga« programa do god. 1894., — pa je uz nju i za nj bio čitav narod, stranka je imala oduševljenih pristaša u svim staležima, — bila je prava narodna stranka. Zašto? Zato, jer se je iskreno mislilo i osjećalo za narod. Svatko je i bez pisanoga programa znao, da ti ljudi hoće narodu dobro.

Dok je gospode činovnika bilo malo i dok su to bili dobrim dielom, osobito na višim i najvišim mjestima, tuđinci, — rodoljubi su mogli uzimati u zaštitu narod proti svakoj krivici i nasilju. No kad su i rođaci i braća i djeca tih rodoljuba počeli pritiskivati narod po uredima, pisarnama i štedionicama, — vika je na krivice najprije posve utihnula, a onda se oborila na tuđince, Magjare, koji nam gospodare, koji nam sve otimaju

i t. d. I što je tko više pritiskao narod, to je čutio veću potrebu vikati na tuđince i za slobodu domovine ...

To je za političke sljepare bilo stvoreno.

Što je bilo dalje, o tom sljedeći put.

(»Dom«, God. 1909. Br. 11.)

Rat i narod.

Milo i blago proljeće već je tu. Trebalo bi se spremati na mirni i koristni rad, a sva su sela puna razgovora i jauka, da će biti rata. Novine o drugom i ne pišu, nego o ratu.

S kim rat? Zašto rat?

Oni, koji su imali nositi glavu u torbi u tom ratu, ne znaju o tom ništa, kao ni oni, koji su plaćajući poreze i daće namaknuli novce za silne ratne troškove. Narod nema ni pojma, čemu rat i komu će koristiti. Naroda za to nitko ne pita, nego samo: jedan plati, a drugi pušku na rame, pa hajd, kuda te vode i zapoviedaju!

No rata valjda ne će biti, ako Bog da, a mi ga spominjemo s ovoga razloga:

Ima ljudi, koji misle, da je to posve naravski, da narod ne zna, čemu rat, i da ga nitko ne pita. — »Liepo bi to bilo«, — govore ovakvi — »kad bi vladar ili ministri pitali po selu ljude, hoće li im se u rat! Toga nije nikada i nigdje bilo! Kamo bi takva država došla, koja bi svoje podanike pitala, hoće li u rat!«

Ovako misli većina ljudi i sviet se zbilja po tom ravna: Dodje zapovied, — e — nema druge: u rat! Ljudi se tomu pokoravaju mirno i tupo, kao kakvoj božjoj nesreći, kao na pr. tući.

A ipak sve to nije tako! Nije istina, da stotine tisuća ljudi idu u rat kao muha bez glave. Prvo nije to ni istina za naše unovačene vojnike, koji su prisegli vjernost kralju i poslušnost svojim poglavarima. Tu već svakoga pojedinca veže prisega, da i ne govorimo o dužnosti prema svojoj domovini i vladaru, što se samo po sebi razumije u svakoj uredjenoj državi.

No može se dogoditi u svakoj državi, da ni vojnička pri-sega, ni osjećaj dužnosti prema državi nije dosta za vođenje rata. Vojnici se pozivu odazovu, stupe u bojne redove i bore se; ljudi, koji ostanu kod kuće, izvršuju sve odredbe oblasti, što se tiče rata, — ali sve to ide nekako tromo, mlitavo, od nevolje i nužde i kao pod moraš. Tako je bilo, kažu, na ruskoj strani u rusko-japanskom ratu.

Treba dakle i danas, a trebalo je i uvijek, još nešto drugo, da država uzmogne narod povesti u uspješni rat: treba da narod barem većinom pristane na rat s dušom i srcem. Drugačije se jedva dade rat i pomisliti. Tko će naime vjerovati, da stotine tisuća ljudi može jedan čovjek ili nekoliko ljudi na silu i proti volji natjerati pred kuglje i bajunete u smrt? Pišu doduše učenjaci, a govore i drugi ljudi, da se čovjeku, kad se nadje u mnoštvu ljudi, ciela duša nekako promieni, te da i ne zna, što čini. Istina je i to, da je današnja država sa svojim mnogo-brojn timer plaćenim službenicima (činovnicima) i častnicima (oficirima), a besplatnim vojnicima jedna strahovita sila, u kojoj pojedinca čovjeka gotovo sasvim nestaje. No uza sve to stoji, što smo rekli, da i narod treba da pristane na rat.

To nam dokazuju najbolje pripreme u našoj državi za rat, koji smo na početku spomenuli.

Poznato je naime celomu narodu po banskoj Hrvatskoj, a i dalje, kako se ljudi upisuju u dobrovoljne čete ili »legije«, »za kralja i za Hrvatsku«. Ove bi »legije« imale biti proti Srbima, s kojima se naša država sprema na rat. Poznato je dalje, kako se u isto vrijeme u Zagrebu vodi parnica proti Srbima, koji su optuženi, da su htjeli Hrvatsku spraviti pod kralja Srbije.

Sve se to događa u oči rata sa Srbijom, a ne treba posebice spominjati, kako to sve djeluje na narod: ta gdje koji bi odmah sam na nože, a kamo li ne bi s celom vojskom u rat!

A da vam je čitati njeke ruske novine! Tu čitamo na pr. brzojav iz Biograda, da su katolici Hrvati u Raiću jedan dan ubili 10 pravoslavnih Srba, a policija isti dan zatvorila 52 Srbina! U Bosni je vlada zabranila izdavati knjige ćirilicom! Zabranjene su i gusle! Na školama pravoslavnih crkvenih obćina učitelji su Hrvati-katolici, Niemci i Magjari i Česi-katolici! Svaki učitelj mora znati magjarski! Katoličke župe

osnivaju se za 3—4 činovnika! Prije 30 godina bila je u Bosni i Hercegovini samo 1 (jedna) katolička crkva, a sad ih ima 200! Pravoslavnim Hrvatima zaplijeňuje se zemlja, kuća, imetak i tako dalje.

Kad ovo ruski pravoslavni čovjek čuje, razumije se, da će mnogi zaželjeti i sam u rat proti takvim ugnjetaćima pravoslavne njihove braće, a mnogi vojnik ne će žaliti ni oklievati, nego će upravo srnuti u boj. Tako je Rusija i god. 1877. povela svoju vojsku u rat za pravoslavnu braću, na sreću — proti Turčinu. Danas se u Rusiji za Turke piše, da su ubijali samo tielo, a Austrija ubija dušu, pa da je Austrija veći dušmanin.

Kad na to čovjek pomisli, da je onima, koji našim »legijama« hoće tobože da brane »hrvatsku« zemlju, — da im je — sve hrvatsko deveta briga, i da mnogi ruski novinari znadu o srbskoj »pravoslavnoj braći« manje nego o Kitaju, — onda se čovjek ima doista u što zamisliti i pitati: Pa zar je zbilja narodno mnoštvo, zar je zbilja sviet tako plitke pameti, da ga ovakve laži mogu ne samo uzbuditi, nego i rat omogućiti? — Ovakvo je pitanje tim više na mjestu, što se ne samo neuki svijet, tako zvana »prostota«, nego što se i školani i prosvjećeniji ljudi znadu priključiti ovakvoj struji, kako se to danas vidi kod nas i u Rusiji. Treba samo slušati i znati, što se kod nas govori o Srbima i što pišu njeke ruske novine.

Tu dolazimo do vrlo važne, ali i vrlo zamršene stvari, a to je ono, što se zove »narodna duša«, »narodni osjećaj«, »narodna volja«, »narodno mišljenje«. Često se te rieči čuju i čitaju, ali je doista teško kazati, što je to zapravo. A to nije ni čudo, jer se često ne zna pravo ni to, kakva je duša, kakav je osjećaj, mišljenje i volja jednoga čovjeka, a kamo li bi se to moglo reći za veliko mnoštvo, za celi narod.

Toliko se ipak može reći, da to t. zv. »narodno mišljenje« ne nastane na jedanput i samo od sebe, nego se dugo i dugo stvara, a ima i svoje istinske uzroke. Tako se na pr. današnje »narodno mišljenje« o Srbima u Hrvatskoj stvara već skoro petdeset godina. Treba se samo sjetiti, što je pok. A. Starčević pisao o »serbežu« i kako su jedne novine (»Hrv. Pravo«) već godine i godine i to dan na dan donasale duge članke o »velikoserbskoj propagandi«, dok još nitko nije ni slutio, da bi moglo

doći do kakve parnice radi te propagande. A da se je to naroda primalo, bilo je za to dosta razloga.

Mnogo je poučniji primjer oduševljenje ruskoga naroda za »pravoslavnu braću«. Neuki ruski narod ima u svojoj duši i glavi vrlo malo osim onoga, što čuje od svojih skoro jednako neukih popova, a to je u prvom redu velika pravoslavna Crkva, te njezini dušmani: busurmani (muslimani) i Niemci.

Pače i kod prosvjećenijih naroda, kao što su Niemci, mnogo je odlučivala stara mržnja na »Vlahe« ili kako oni vele: na »Velše«, t. j. Franceze.

No kako bilo, stalno je svakako, da je narod idući u rat bio i da je još i danas žrtva gospodske ili tako zvane kabinetske politike. Vladari, njihova familija i njihovi ministri, kada žele nješto oteti, ili se žele osvetiti ili izkazati, znadu vrlo vješto baciti u narod štogod, da narod uzbune. Jedanput je to istina, koja se napuhne do laži, drugi put je to laž, sagrađena na kakvoj istinici. O tom bi se dale napisati knjige.

Svemu tomu jedini je liek: narodna prosvjeta i ustavna vlada. Prosviećen narod ne podaje se lako staroj kakvoj bezrazložnoj mržnji i u ludoj kuraži i ne vjeruje lako u bezsmislene laži, a u ustavnoj državi mora sabor (t. j. narod) dati za rat ljude i novac, a to ipak ne ide tako lako.

(»Dom«, God. 1909. Br. 12.)

Što možemo, a što ne možemo?

Dok ovo pišemo, dolaze viesti: Ne će biti rata!

Rusija je priznala pripojenje Bosne-Hercegovine našoj carevini, i čim se to čulo u Srbiji, srbijanski kraljević Gjorgje, koji je najviše bio za rat, — odrekao se nasljedstva, kralj i narodna skupština je to priznala, a ratni ministar je odmah odredio, da se srbijanska vojska po malo vraća kući. Rata, dakle, hvala Bogu, ne će biti.

A što će biti kod nas u ovoj banskoj — skoro smo napisali: u ovoj Frank-Rauchovoj — Hrvatskoj? Što će biti po ostaloj domovini, kuda ima Hrvata: u Dalmaciji, Istri, pa i u toj tužnoj Bosni i Hercegovini? Hoće li se u banskoj Hrvatskoj

išto pomaknuti napried? Hoće li biti sazvan sabor? Što će sada naše stranke? — Hajde da to promotrimo, pa da kažemo, što bi moralo sada biti.

Danas se već očito vidi, da hrvatski sabor nije sazvan radi »srbskoga pitanja«. Došlo je naime na red pitanje o Bosni i Hercegovini, i to zato baš sada, jer sada navršuje Nj. Veličanstvo car i kralj 60 godina svoga vladanja, pa je to bila najljepša zgoda, da ove zemlje konačno metne pod svoju vladu. No glavni je razlog pripojenju to, što je Turska dobila sabor, pa je bila pogibelj, da će Bošnjaci birati zastupnike u turski sabor. K tomu se lani navršilo baš 30 godina, odkada naša carevina drži Bosnu, a kada tko koju nepokretnu stvar drži 30 godina bez prigovora, onda je njegova.

No kako bilo, bosansko je pitanje dovelo bansku Hrvatsku u veliku nepriliku. Većina naime hrvatskoga sabora bila je proti tomu, da se Bosna pripoji našoj carevini. Zašto je bila proti? Zato, da ove zemlje i onaj naš narod ne dodje pod vladu Niemaca i Magjara, koji u našoj carevini imadu vlast u rukama. Osobito su proti pripojenju Bosne bili Srbi-samostalci, domaći hrvatski Srbi, koji su se s Hrvatima spregli u takozvanu »hrvatsko-srbsku koaliciju«. Za ove se Srbe pače kaže, da su htjeli ne samo Bosnu, nego i bansku Hrvatsku spraviti pod vladu Petra Karagjorgjevića. Radi toga se, kako je poznato, vodi sada u Zagrebu parnica proti Srbima, koji su radi toga (radi izdajstva) obtuženi. Što više: jedne bečke novine pišu, baš ovih dana, da su i neki zastupnici od koalicije bili u nejakvoj svezi sa Srbijom i da su odanle dobivali i novaca!

No kako bilo; istina je ovo, što zna cijeli svijet: Susjedna kraljevina Srbija spremala se radi Bosne s našom carevinom na rat, i to tako ozbiljno, da se i naša carevina morala spremati. Spremalo se dakle s jedne i druge strane, i to dugo, skoro pol godine; a uzrujanost na jednoj i na drugoj strani velika. Nije šala: rat! Napokon eto glas: Srbija popušta — ne će dobiti ništa!

A ipak je Srbija sama svoja, samostalna država i kraljevina, koja ima svoju vojsku i sve svoje — i eto: ne može ništa, mora popustiti! Nije doduše velika — kao banska Hrvatska po prilici — ali je svoja, i rekao bi čovjek: Srbijanci znadu biti i složni, barem proti neprijatelju, — pa eto, kako rekosmo: Ne

može ništa! Sam kraljević njezin, koji je išao u Rusiju, da traži pomoći, koji je i kod kuće bunio na rat, — mora se odreći čak i kraljevskoga nasljedstva, — samo da prije dodje do mira.

Tu je sad čas, da mi Hrvati pomislimo: A što mi možemo? Što možemo mi, koji nemamo sami svoje države, nego u zajednici s Ugarskom, gdje su gospodari sami Magjari? Što možemo mi, koji ni s Ugarskom nemamo svoje vojske, nego ciela carevina ima jednu vojsku? Što možemo mi uz naše neprilike: uz Magjare, koji imadu vlast i kod nas; uz Srbe i Židove, uz dosta veliku neslogu naše gospode, uz neukost velikoga diela naroda? Što možemo mi, kad je naše novčano gospodarstvo u rukama ili našim neprijateljima, ili ljudima, koji za Hrvatsku ili za Hrvate ne mare?

Ovo je pitanje na mjestu danas, kad vidimo, kako ništa ne može Srbija, koja je, kako rekosmo, ne samo sama svoja, nego je još k tomu imala velike zagovornike, kao što je Rusija. To je pitanje na mjestu osobito zato, što i hrvatski političari, a i narod, koliko mari za politiku, nastoje, da postignu nešto slično, što je htjela Srbija. Kao što je naime Srbija htjela ujediniti srbske zemlje i srbski narod, tako rodoljubni hrvatski političari nastoje ujediniti hrvatske zemlje i narod. Oko toga se vrti ciela hrvatska politika.

Istina, je, ima razlika izmedju onoga, što hoće Srbi, i onoga, što hoće Hrvati, jer Srbi su htjeli sjediniti sa Srbijom dvie ovelike zemlje, koje su bile u posjedu naše carevine, a Hrvati nastoje sjediniti zemlje, koje su sve pod jedinim vladarom, »u okviru monarkije«.

To je doduše razlika, i to velika razlika. Ali kad se pomisli, da se oni isti, koji se protive ujedinjenju srbskih zemalja, protive i ujedinjenju hrvatskih zemalja, a da Hrvati nemaju gotovo nikakvoга zagovornika i nikakve pomoći, onda je doista na mjestu pitanje: Možemo li mi to?

Mi ne kažemo, da to ne bi bilo dobro, što hoće naši hrvatski rodoljubi. Ne kažemo ni to, da o tom ne treba nastojati, a još manje, da toga ne treba uvijek na pameti držati, nego naprotiv, mi to sve priznajemo. Ali u isti čas, osobito poslie tolikoga izkustva, upozorujemo, da su to velike stvari, koje neidu tako lako, pa da nije dobro, ako samo na to mislimo, a za sve drugo malo marimo, — osobito za ono, što možemo postići.

Da na dugo i široko ne razlažemo, što je to, što možemo postići, reći ćemo u kratko: Starajmo se za naše domaće stvari, gdje nam velika i nama neprijateljska politika ne može toliko smetati. Te domaće stvari — to je občina, županija i naš domaći sabor, a osobito prosvjetni i gospodarski rad. Znamo mi vrlo dobro, da se prsti velike politike osjećaju čak u našim obćinama i županijama, a kamo li ne bi u našem saboru. Mi znamo i to, da se i prosvjetnomu i gospodarskomu nastojanju bacaju klipovi pod noge. Sve mi to znamo, ali smo čvrsto uvjereni, da se ipak može mnogo učiniti na svakom tom mjestu. Treba samo držati na pameti, da se ne može sve najedanput, nego redom. Krivo je mišljenje, da ćemo ujediniti hrvatske zemlje, dok nismo pravi gospodari u obćini, u županiji, u saboru, pak dok nemamo svojih banka i drugih gospodarskih uredaba.

Na sve ovo trebalo je upozoriti osobito sada, kad će se u našoj politici za stalno mnogo toga promieniti. Srbi ne će biti uništeni ni u banskoj Hrvatskoj poslie parnice, a kamo li u Bosni poslie sjedinjenja, nego će se oko njih i oko Bosne još bogzna kako dugo vrtjeti sva politika. Hoćemo li se radi toga svadjati i klati, a tudjinci, neprijatelji i spekulanti neka do toga pune žepove i stiču vlast na svakom koraku?

Mi ne smijemo i ne ćemo tako, nego nastavimo podvostručenom snagom rad u seljačkom narodu za njegov gospodarski, društveni i politički napredak i oslobodjenje, — a onda nam oslobodjenje domovine ne će uteći.

(»Dom«, God. 1909. Br. 13.)

Frank za Raucha.

Javili smo u kratko, kako je Josip Frank dne 19. ožujka kazao, da bi vlada bana Raucha pala, kad bi Frankova stranka pristala uz koaliciju. Javili smo i to, kako je radi toga ustalo proti Franku »Hrvatstvo« i kako je sam Frank počeo »Hrvatstvu« odgovarati. Taj Frankov odgovor tako je pun praznih rieči i tako zapleten i raztegnut, da valjda nikada još nigdje nije nijedan vodja napisao ovakove blezgarije. U prekičerašnjem broju »Hrv. Prava«, t. j. u petom već članku, došao

je Frank do glavnoga dokaza. Kako je taj glavni dokaz mudar i na koji način izveden, neka čitaoci sude po ovom izvadku:

»Na čistoj ideji hrvatstva ... (i t. d.) leži jedan tlak ... Taj tlak sastavljen je iz raznih komponenata (sastavaka): iz mađjarske, njemačke, talijanske i srbske misli ... Taj se dakle tlak sastavlja iz faktora $a+b+c+d$, pa ga nazivljemo skupnim imenom T. Ovaj T mora sa svojih prsiju skinuti čista ideja hrvatstva«.

No ako odstranimo iz Frankova pisanja ovakvu pljevu i prašinu, t. j. prazne rieči, evo, što ostaje:

Jos. Frank piše, da hrvatski ban, dakle i Rauch, izvršuje ono, što hoće mađjarska, njemačka, talijanska i srbska misao, a da ga može srušiti samo cijeli sabor. U saboru, kaže dalje, ima 88 zastupnika, a među njima 16 od Frankove stranke. Za tim priznaje, da je dne 19. ožujka rekao: »Nema dvojbe, kad bi se mi (frankovci) stavili uz bok hrvatsko-srbskoj koaliciji, tada se vlada baruna Raucha ne bi mogla održati«, a odmah dalje piše: »Absurd (bezumlje) je tvrditi, da ovih 16 (frankovskih) mandata može izvesti ono, što po mojem govoru može učiniti faktor S« (t. j. cijeli sabor).

Razumijete li? Najprije kaže, da bi Rauchova vlada pala, kad bi frankovci pristali uz koaliciju, a onda: da je bezumlje misliti, da bi 16 frankovaca moglo Raucha srušiti! Pa zašto onda kaže, da bi Rauchova vlada pala, kad bi uz koaliciju pristali i frankovci? — Tu nema drugoga odgovora, nego taj, da Frank svoje čitaoce drži za teliće, da prostite. Jer i svako diete znade ovo: Ako nas ima stotina, koji svi zajedno nešto možemo, a nadje ih se među nama deset, koji ne će s nama, onda su oni krivi, ako ništa ne učinimo, premda oni samo ne mogu ništa i premda je doista bezumno misliti, da deseterica mogu ono, što može stotina.

Ovako se dokazivanje zove učeno sofizam, t. j. zasljepljivanje ili podmetanje. Frank je naime rekao, da bi frankovci s koalicijom mogli srušiti Raucha, a sada se brani veleći, da frankovci sami ne mogu srušiti Raucha. No druga je stvar »frankovci s koalicijom«, a druga »frankovci sami«, pa nitko i ne kaže, da bi frankovci sami mogli Raucha srušiti. To je dakle podmetanje ili prikriveno (t. j. dvostruko) lažanje.

No i bez obzira na ovo Frank i dalje pred poštenim i ra-

zumnim svietom tuče sam sebe. Čuli smo evo, kako se brani, da frankovci sami ne mogu srušiti Raucha, nego bi to mogli samo zajedno s koalicijom. Zato dalje ponavlja, što je rekao u govoru, zašto se frankovci ne mogu proti Rauchu složiti s koalicijom. No to i jest glavno pitanje. Na to pitanje odgovorio je Frank već u svojem govoru: Ne možemo se složiti sa koalicijom, jer je ona protivnica čistoj hrvatskoj misli. Dobro, recimo da je tako. No pita se: A nije li i Rauchova vlada protivnica čiste hrvatske misli?

Na to je odgovorio sam Frank, kad je napisao (u istom broju »Hrv. Prava«), da svaki ban izvršuje ono, što hoće Mađjari, Niemci, Talijani i Srbi, a za Rauchovu vladu kaže samo još to, da ona ne pomaže srbizmu (srbskoj misli), pa da za to ne bi bilo »uputno«, da Frankova stranka sruši vladu bana Raucha. Zato Frank i pita: »Je li bolje za oživotvorenje čiste ideje hrvatstva, da ona imade na svom putu k cilju četverostruki tlak« (t. j. Mađjare, Niemce, Talijane i Srbe), »ili samo manji tlak« (t. j. Mađjare, Niemce, Talijane — bez Srba)? Ja mislim, da je odgovor jasan.«

Dakle Frank je za Raucha zato, što je Rauch proti srbstvu, jer smo se tako riešili barem jednoga protivnika ili neprijatelja. Dobro. No Frank je sam rekao, kad bi frankovci pristali uz koaliciju, onda bi Rauchova vlada pala, t. j. pao bi ban, koji izvršuje ono, što hoće Mađjari, Niemci i Talijani. To znači, da je koalicija proti Mađjarima, Niemcima i Talijanima. Kako je sada to? Ako je bolje za čistu ideju hrvatstva, kad se odstrani samo srbski »tlak« (kako to čini Rauch), ne bi li kud i kamo bilo bolje, kad bi se odstranio onaj trostruki »tlak«: mađjarski, njemački i talijanski? A ako se ne bi odstranio, onda nije istina, što je Frank rekao, da bi frankovci s koalicijom mogli Raucha srušiti.

Ili je možda srbski »tlak« pogibeljniji od trostrukoga »tlaka« mađjarsko-njemačko-talijanskoga? Ako jest, zašto Frank to ne kaže i ne dokaže?

Žao nam je, što smo toliko vremena i prostora potrošili na ove sljeparije. Ali što ćemo, kad ovaj nesretnik — vrag zna, Bože prosti, kojim načinom! — već tolike godine zasljepljuje velik dio naroda! Možda ipak tko progleda, kad ovo pročita i prosudi.

(»Dom«, God. 1909. Br. 14.)

Hrvati i Srbija.

Zanimivo pismo od god. 1868.

Kod izpitivanja optuženih Srba pročitano je na razpravi dne 5. travnja jedno pismo od god. 1868. Pismo se našlo kod optuž. Moje Hrvćanina iz Dubice, a branitelj Mazzura je rekao, da je to pismo pisao pok. vodja »narodne« poslie (»obzoraške«) stranke Matija Mrazović. Pisao ga je Matiji Banu, koji je u ono vrijeme bio u srbskom Biogradu pouzdanik Hrvata. Kako je to pismo došlo k Hrvćaninu, to se ne zna.

Ovo je pismo vrlo poučno i za današnju našu politiku. Iz njega se vidi, kako su Hrvati bili u svezi sa stranim vladama i od njih očekivali pomoć za svoju slobodu. »Narodna« (ili Stros-majerova) stranka bila je u svezi sa Srbijom, vodja stranke prava, Kvaternik, tražio je pomoć u Francezkoj, a poslie i u Rusiji. Glavno u tom pismu glasi:

»Ne mogu se nikako sprijateljiti s mišlju, da se srbska vlada odriče akcije u Bosni, jer bi to... značilo odreći se bitnoga uvjeta za državni obstanak kneževine srbske. Ako Bosnu i Hercegovinu zauzme Austrija ili recimo Ugarska, Srbija je izgubila uvjete svoje samostalnosti, jer će se narod nagnuti državi naprednijoj, gdje bude imao toliko srodnih živaljah. Narod, istina, ne će propasti ni u tom slučaju, ni ovkraj ni onkraj Save, ali će nastati prelazno vrijeme pod tudjinskom vladom, koje bi se dalo sada najzgodnije prikratiti i tim prištediti narodu one muke prelaznoga vremena...

Prokletstvo će biti na dinastiji, koja nije umjela spojiti svojega životnoga interesa s interesima narodnim. Nu napokon ili će narod pod tudjinskom vladom malaksati, te će tudjinac posegnuti i za Srbijom, ili, što je vjerojatnije, Jugoslavenstvo u sadašnjoj Austriji, boreći se sa tudjinstvom, u samoj će ovoj Austriji ojačati... te će narod u sadašnjoj Srbiji poseći za naprednijom vladom... da se pridruži većini naprednijega srodnoga življa. Nu samo kad se postigne jedinstvo narodno, ono će morati već po svojem broju konačno uroditi samostalnošću, na koju toliko vabi geografski položaj. U ovom slučaju dokazat će se, da srbski i pravoslavni živalj, uza sve uvjete samostalna rada i sredstva neodvisne države, nije dorasao prednjačiti

Jugoslavjanstvu... pak će se morati zadovoljiti zadaćom pasivnom, da bude atrahiran (privučen) od srodnoga hrvatskoga i katoličkoga življa...

Naš će narod morati podnositi sadašnji udes sve donekle; pod tudjom vladom mi ovdje, gdje sva snaga državne vlasti proti nami i našim namjeram ide, ne možemo za sada razviti one snage, kojoj se hoće slobode i nesapeta razvoja svekolike narodne snage.

Mi smo ovdje upravo rad uzmak srbske vlade dospjeli u nepovoljnije okolnosti, nego li bi to bilo, kad se ne bi bili pouzdavali u političku pronicavost i rodoljublje srbske vladě i odvažnost kneza Mihajla.

No, bilo kako mu drago, ako se srbska vlada, ako se knjaz Mihajlo, ne drže zvanim prednjačiti u akciji, koja smjera na oslobodjenje braće izpod turskoga jarma, mi ne držimo za shodno, ni za moguće, da to djelo u kojoj drugoj kombinaciji poduzmemo — ako ne pomoću države, u kojoj živimo. U iskrenost drugih državah manje interesiranih ne možemo vjerovati, a ne želimo biti tudjim oružjem, da se slabimo bez koristi. Mi... se bojimo, da bi se srazili sa srodnim žalibože zaostalim i nerazvijenim življem srbskim... a to bi bila neiskazana nesreća po našu ideju.

Od ovuda možete razabrati, da ja ne bi mogao preuzeti nikakove misije i fidencu (povjereništvo), koja bi na to smjerala, da izazivamo podporu za jednostrani rad samo od svoje strane...

Narodi ostaju... vlade se i sredstva mienjaju. Ako je sadašnja srbska vlada iznevjerila ugovor sa narodnom strankom u Hrvatskoj, treba nastojati da se taj ugovor ponovi ili od ove iste vlade ili da dodju na kormilo drugi muževi, koji će taj savez nadovezati i stalnije i krepkije održati sve dotle, dok se ne izvede narodni program.

Velika je nesreća, što je do sada bilo premalo vezah medju nami. Nu još veća bi pogreška bila, razkidati današnje veze.

Budući da mi ne javljate ništa o uspjehu poslanja T. u Berlin, to držim, za stalno, da je jalovo ispalo. To se je dalo predviditi. Ni sa Ruskom ne ćete bolje proći. Zajednički rad... mogao bi računati na podporu Ruske, Prajkze i Italije... Od vašega odgovora zavisi naše držanje i na političkom polju i u

štampe. Mi ne ćemo slijedit nikoga. Mi smo već do sada mnogo žrtvovali za ovu ideju, u buduću neka se znade, tko je kriv, da su naše žrtve pale na neplodno polje.»

Naši se čitaoci sjećaju, što smo nedavno pisali o »okviru monarkije« i kazali, kako naši preporoditelji, Gaj i drugovi, prije 70 godina nisu znali, gdje im je mjesto; kako je i pok. A. Starčević o tom maglovito pisao te nije htio ni čuti za »Austriu« i kako je (prava) narodna t. j. Strosmajerova ili »cbzoraška« stranka Starčevićev program kasnije pobijala. Sad iz ovoga pisma eto vidimo, što se je u ostalom već i prije znalo, da je i narodna stranka, nasljednica preporoditelja (koja se poslije prozvala »neodvisna narodna stranka«), — bila još god. 1868. u svezi sa Srbijom. No tu se već jasno vidi, da se Hrvati ništa ne nadaju od Srbije i da računaju s monarkijom. I doista, nije ni čudo ni zamjera ni Gaju, ni Strosmajeru, ni Starčeviću, što su do god. 1867., t. j. do nagodbe između Austrije i Ugarske, gledali, što će i kako će, jer do onda se doista nije znalo, kamo Hrvatska spada; to je odredila tek austro-ugarska nagodba 1867. bez Hrvata, a god. 1868. Hrvati sami, t. j. Rauchov činovnički sabor. K tomu je baš god. 1868., konačno oslobođena i Srbija od Turaka, a za tim (1882.) proglašena i nezavisnom kraljevinom. Poslije god. 1868. trebalo je stvoriti novi hrvatski narodni program, jer je ilirsko-jugoslavenska misao radi nagodbe zajednice Hrvatske s Ugarskom i radi nezavisnosti Srbije izgubila pravi smisao. No taj novi program nije stvoren do danas — i zato naše stranke tako lutaju.

(»Dom«, God. 1909. Br. 14.)

Zaista — prieka potreba.

Mi smo već više puta napisali da je naša hrvatska politika posve zagrezla. Koliko smo godina uzdisali, da nam je kako dobiti u sabor većinu zastupnika, koji bi bili proti vladi, pa će biti sve dobro! I eto: Danas imamo proti vladi ne samo većinu, nego vlada nema baš nijednoga zastupnika, — pa je još i gore, nego je ikada bilo! Vlada radi bez sabora, bez naroda, što hoće: troši pače već drugu godinu novce, ne pitajući sabora.

Čemu onda sva dugotrajna borba i muka, čemu osvješćivanje naroda, čemu izdavanje novina, čemu skupštine i sastanci, čemu očajna izborna borba — sve za većinu u saboru, kad ni ta većina ne može eto ništa? Nije li tu na mjestu pitanje: A može li što naš narod? Nije li tu uzaludna svaka borba?

Istina je doduše, što se kaže, da hrvatski sabor nije sazvan zato, što to nije dopuštala velika politika, naime sjedinjenje Bosne i pogibelj rata. No poznato je i to, da narod ne pokazuje gotovo nikakvo nezadovoljstvo, a kamo li nemira radi toga, što se sabor ne sazivlje. Dapače se ni među samim zastupnicima nije opazilo upravo ništa, po čem bi se vidjelo, da teško podnose, što im se uzima njihovo glavno pravo. — No nije samo to! Našlo se dosta zastupnika, političara, novinara i drugih ljudi, koji su se javno i neprikriveno još i veselili, što je saborska većina, tako zvana »koalicija«, došla u nepriliku te ne može dalje. — »Pravo vam budi! To je ta vaša politika!« — govorili su i pisali mnogi i to oni, koji se drže za najbolje hrvatske rodoljube!

A što sve ovo dokazuje?

To dokazuje prije svega ne samo to, da naš narod ne očekuje baš mnogo od sabora, pa da mu je prilično svejedno, da li sabor vieća ili ne vieća, — nego i to, da ni sami narodni zastupnici ne drže baš mnogo do toga, da li će viećati u saboru ili ne će. No o tom dalje ne ćemo govoriti, jer se to ne daje tako lako popraviti.

Mnogo je važnije ovo: Mlitaost i mrtvilo u samoj saborskoj većini i među njezinim pristašama očito dokazuje, da nemaju prave volje dalje tjerati svoju politiku, jer su izgubili cilj, jer su se — prevarili. Da o drugom ne govorimo, dosta je spomenuti »riečku rezoluciju«, kojom su se bili zagrijali za Magjare i oko koje su se bili okupili, a od te »rezolucije« — ništa. S tom »rezolucijom« bili su u svezi i neki drugi planovi, u kojima se koalicija također prevarila. No ne hoteći ta većina ni pred svojim pristašama, a kamo li pred protivnicima priznati, da se je prevarila i da je zagazila nekamo, kamo ni sama nije mislila, — dala je svojim različnim protivnicima prilike, da su i oni tako zagazili pobijajući koaliciju, da su se napokon razišli ljudi, koji su do jučer jednako mislili, a nijedni nisu pravo znali, kamo sve

to vodi. U jednu rječ: naši su vodje i političari izgubili narodni program, — ne znaju, što bi i kako bi.

To se valjda već posvuda opaža, pa i u koaliciji. To je valjda razlog, što je uskršni »Obzor« bacio misao, da bi se hrvatske stranke, koje su u sadašnjoj saborskoj većini, složile u jednu stranku (da bi načinile »fuziju«) — t. j. da bi stvorile neki zajednički program.

Ovu je misao — no s mnogo dubljih i u istinu rodoljubnih razloga — prihvatila i jučerašnja »Hrv. Sloboda«, koja kratko, ali liepo i doista pošteno i rodoljubno u članku pod naslovom »Jedna prieka potreba« razlaže, kako smo mi Hrvati zavadjeni strančarstvom, kako medju nama nema bratskoga sporazuma, kako jedni na druge svaljujemo krivnju za naše narodne neuspjehe, — a morali bi svi nositi odgovornost za našu sreću i nesreću.

Mi se s »Hrv. Slob.« podpuno slažemo, jer doista je prieka potreba, pače nužda, da se mi Hrvati i bratski sporazumijemo i dogovorimo, držeći na pameti, da smo svi jednako odgovorni za javne neuspjehe našega naroda. Mi ćemo svoje u toj stvari i opet učiniti.

(»Dom«, God. 1909. Br. 15.)

Vlasi ili Rumuni.

Izmedju Bugarske i Rusije stoji danas posebna samostalna država, kraljevina Romanija, Rumunija ili Rumunjska.

Čudne misli dolaze čovjeku na pamet, kad dodje govor na ovu državu, koja postoji jedva 50 godina! Tko je išao u školu i učio povjest ili prošlost celoga svijeta, uzalud bi ga pitali što god, što su Rumuni i kakva je to rumunjska država, jer o tom povjest ne zna ništa. Nego evo, što zna povjest:

Nama na iztoku, odmah iza Dunava i onda sve dalje na lijevoj mu strani, izmedju Magjara, Srba i Bugara na jednoj i Rusa na drugoj strani, živi narod, koji nije ni Magjar, ni Slaven, a još manje Niemac: živu Vlasi ili Rumunji. Ima ih mnogo — preko osam milijuna ovdje na okupu na lijevoj strani Dunava.

Što su ti Rumuni i od kuda su? Kojega su roda i plemena? — To se ni danas stalno ne zna. Jedni kažu, da su to potomci

rimskih naseljenika i vojnika, koji su malone prije dvie tisuće godina ovdje na Dunavu branili granice rimskoga carstva od navala divljačkih naroda; drugi kažu, da su se ovi Vlasi ili Rumuni naselili ovamo mnogo kasnije, istom prije 600 godina, i to s juga. Ovo je drugo lakše vjerovati, jer i danas ima dosta Rumuna (Aromuna, Cincara) ne samo u susjednoj Srbiji (oko 200.000!) i Bugarskoj, nego i udaljenoj Macedoniji i ostaloj Turskoj, pa u Grčkoj, pače nješto malo i u Istri (na Učki), gdje su već pohrvaćeni. Svih Rumuna ima tako do devet milijuna.

Rumunjski ili vlaški jezik sličan je malo talijanskomu, a to je dokaz, da su Rumuni zbilja već u starini, tamo prije 2000 godina, naučili rimski govor. No u rumunjskom jeziku ima sila slavenskih, a onda grčkih, turskih i arbanaskih riječi. Niemštini nema u njihovom jeziku ni traga, a to je dokaz, da nisu od starine na Dunavu, jer je dolje na Dunavu dugo bilo raznih germanskih (njemačkih) naroda (Gota, Gepida).

No što je osobito vrijedno spomenuti, jest ovo: Cijeli duševni život rumunjskoga naroda, t. j. sva prosvjeta njihova počiva na slavenskom temelju. Spomenuli smo već, da u rumunjskom jeziku ima sva sila slavenskih riječi. K tomu treba dodati, da su mnoga imena mjesta u rumunjskim zemljama čisto slavenska. Evo na pr. u srcu današnje Rumunjske mjesto Tirgovište (t. j. Trgovište), pa dalje mjesta: Radovan, Dragašani, Slatina, Zimnica, Jalomica (rieka) i t. d. i t. d. Vlaški i moldavski vladari (»hospodari«) zvali su se: Sebeslav, Tugomir, Rado, Vlad i t. d., a to su slavenska imena. A kad još spomenemo, da su se Rumunji ne samo u crkvi, nego i inače služili do najnovijega vremena samo slavenskim jezikom i ćirilskim pismom, tako, da kakvom rumunjskom jeziku nema u pismima i knjigama do najnovijega vremena gotovo ni traga, onda će svatko priznati, da su Vlasi ili Rumuni svoju prosvjetu dobili od Slavena.

Pita li se, što su Vlasi ili Rumuni bili u državnom i političkom pogledu, to nalazimo ovo: Vlasi ili Rumuni javljaju se pravo istom u ono vrijeme, kad su Turci-Osmanlije u Evropu i navalili na bizantinsko (grčko-rimsko) carstvo, t. j. prije 500 godina po prilici. Od toga vremena javljaju se tri vlaške kneževine, i to dvie na Dunavu: Vlaška na lijevoj strani Dunava, i odmah uz nju dalje do ruske granice Moldava. To su tako zvane »Dunavske kneževine«. Treća vlaška kneževina leži

između ovih dviju i Ugarske, a to je Sibinjska (Sibinj-gradska, tako nazvana po glavnom svojem gradu Sibinju) ili Erdelj.

Ove su kneževine, bile dugo posve samostalne, imale su svoje knezove (koji su se u Vlaškoj i Moldavi zvali slavenskim nazivom »hospodari« t. j. gospodari), koji su u stoljetnim bojama s Turcima i u cijeloj politici za vrijeme turskih ratova imali važno mjesto i mnogo su odlučivali. Sibinjski ili erdeljski vojvoda Ivan Zapolja bio je prije 400 god. i kralj ugarski, pa su uz njega pristajali i neki hrvatski velikaši, a i ostali vojvode sibinjski (erdeljski), kao na pr. Rakoci, Betlen, Bočkaj, Apafi, imali su odlučnu riječ u politici između Turske i Ugarske i bečkoga dvora, dok napokon tek prije 40 god., nije u Erdelju prevladala mađarska stranka, koja je god. 1866. u erdeljskom saboru proglasila sjedinjenje Erdelja s Ugarskom, na što je 17. veljače 1867., kraljevskom naredbom razpušten i erdeljski sabor.

Vlaška i Moldava, imajući svaka svoga »gospodara«, držale su se između Ugarske, Turske i Poljske, a poslije Rusije, stotine godina, a onda su padale sve to više najprije pod vlast tursku, koja im je za gospodare slala carigradske Grke (»fanariote«), dok napokon ne padoše pod vlast rusku. No poslije rusko-turškoga »krimskog« rata god. 1856. izgubi Rusija vlast nad Vlaškom i Moldavom, a velike vlasti odluče mirom u Parizu (30. kolovoza 1856.), da narod ovih dviju kneževina imade sam odlučiti, kako će se urediti. I tu sad počinje novo doba za rumunjski narod. Sabori vlaški i moldavski postupali su složno, dok dne 4. prosinca 1861., nije Turska dopustila, da se obadvie kneževine sjedine. God. 1866. prisile urotnici kneza Aleksandra Kuzu, da se zahvali, a već za dva mjeseca izabere narod obćim glasovanjem njemačkoga princa Karla od Hohenzollern-Sigmaringena knezom nove Rumunjske. Poslije drugoga rusko-turškoga rata (god. 1877.), u kojem je taj knez stajao na strani Rusije, proglašena je kneževina Rumunjska samostalnom (do onda je bila pod zaštitom turskom), a god. 1881. kraljevinom.

I tako je stvorena nova rumunjska država, koja broji danas preko pet milijuna naroda. Od ostalih Rumuna, kojih ima najviše (do tri milijuna) u Erdelju, najviše se čuje o ugarskim Rumunima (Mađari ih zovu »Olah«, t. j. Vlah), koji se očajno, ali do sada uzalud bore proti pomagjarivanju. Dosta se čuje

i o macedonskim Rumunima, koji se tamo bore s Grcima, Srbima i Bugarima. Za Rumune u Bugarskoj i Srbiji nitko i ne pita.

U velikoj politici stoji kraljevina Rumunija uz susjednu Austro-Ugarsku i uz Njemačku, a u domaćoj politici ima mnogo brige sa židovima i s uredjenjem seljačkoga posjeda.

*

Čudne misli, rekosmo na početku, dolaze Hrvatima, kad pogleda na ovu novu državu u našem susjedstvu. Kad ju gledaš, kako se uz Dunav i Crno more prepričala između Bugarske i Rusije, nehotice pomišljaš: Zato su joj i dali slobodu, da razdieli slavenstvo, da odvoji Ruse od Bugara i Srba, kako su Mađari i njihova država već pred tisuća godina odvojili Čehe i Slovake od Slovenaca i Hrvata. To je za stalno djelo velike, i to njemačke politike. Čovjek tomu vjeruje tim više, što se Bugari šire baš do ruske granice, ali bugarska država ne medjaši s Rusijom, jer su velike vlasti zemlju uz rusku granicu (tako zvanu Dobruču uz Crno more) priklopili Rumunjskoj.

Kad Hrvat dalje pomisli, da su se za posljednjih 100 godina oslobodili toliki narodi i stvorile nove ili obnovile stare države, onda se bolno pita: A što je krivo nama Hrvatima, te ne možemo doći do jedinstva i slobode? Pa kad su se oslobodili te dobrim dielom i ujedinili Grci (1829), Srbi, Mađari, Talijani, Rumuni i Bugari, — zašto ne možemo ništa postići mi Hrvati? Jesmo li mi onda spavali, kad se je to snovalo i kovalo? — Nismo spavali, nego su se baš u ono vrijeme — od 1848. do 1870. — pojavili i djelovali prvi naši rodoljubi i političari — Strossmayer, Starčević, Kvaternik — i njihove stranke. A zašto nismo ništa postigli, to bi trebalo posebno razložiti, a bilo bi vrlo poučno.

(»Dom«, God. 1909. Br. 15.)

Jedini pravi put.

Sada već i novine najjače stranke u koaliciji »Hrvatska« pišu, da je kod nas Hrvata sve mrtvo, da se ništa ne radi, da nitko nema volje za ništa. Eto, piše, »Hrvatska«, Mađari su za vrijeme Rauchova vladanja osnovali i otvorili do trideset ma-

gjarskih škola u Hrvatskoj, a nitko se i ne miče proti tomu. Nego što bi trebalo? Trebalo bi se primiti »sitnoga rada«: poučavati narod, osnivati škole, radničke i seljačke gospodarske zadruge, priredjivati prosvjetne i domoljubne zabave i t. d.

Javili smo, kako je već o Uskrsu pisao i »Obrzor«, da koalicija ovako ne će ništa postići, nego da bi se sve hrvatske stranke-koalicije (bez Srba) imale sjediniti u jednu stranku i onda primiti posla. Mi sad ne pitamo za ovo sjedinjenje hrvatskih stranaka proti kojemu su, uz put budi spomenuto, ustale sve novine koalicije, osobito Supilo u svojem riečkom »Novom Listu«, nego nam je glavno, da pokažemo, kako se evo nikako ne da sakriti, da ciela velika koalicija ne može ništa.

Mi smo o tom već pisali, zašto koalicija ne može ništa, pa smo rekli, da ne može ništa, jer je počinila velikih političkih pogrešaka, pače i narodnih grieha, osobito u onoj glavnoj svojoj misli, koja je izrečena i u hrvatskom saboru: »s puškom na Beč!« No to nije glavni naš razlog. Kad smo mi to pisali, mi smo koaliciju sudili kao gospodске političare, koji su i u svojoj gospodskoj politici zlo i krivo radili.

No to nije glavni uzrok neuspjehu naše politike. Mi smo naime uvjereni, da naše političke stranke ne bi imale trajnoga i stalnoga uspjeha ni onda, da nisu počinile onih svojih pogrešaka, i to zato, što ne idu pravim putem.

Koji je to pravi put, mi to dokazujemo i razlažemo već četiri godine, t. j. od kada postoji hrvatska pučka seljačka stranka. Mogao bi nam doduše tko god prigovoriti, da smo mi kao i ostale naše stranke, od kojih svaka kaže, da je ona jedina prava i spasonosna stranka. No mi smo već o tom svoju kazali. Mi smo nedavno pisali, da bi na ovaj put bila došla i stara stranka prava, da nije bilo kojekakvih smutnja. A sada evo vidimo, da se iz »najjače stranke« u koaliciji, iz mrtve hrv. stranke prava čuju razboriti glasovi, koji u glavnoj stvari upućuju na isti put, kojim mi idemo.

Što zapravo hoće »Hrvatska« sa svojim »sitnim radom«? — Hoće, da prestanemo voditi samo gospodsku politiku, pa da počnemo raditi u narodu, t. j. da svi podjemo onim mučnim i trnovitim putem, na kojem treba predobivati čovjeka po čovjeka, selo po selo, kotar po kotar. Mučan je to doista put, koji su do sada izkušali samo širitelji hrv. pučke stranke, a drugi

su ih rodoljubi radi toga nazivali »rajzenderima«, koji se skiću po selima i t. d.

No mi se sve bojimo, da ni oni, koji sada preporučuju »sitni rad«, još pravo ne razumiju, da je taj rad doista ne samo potreban, nego da bez njega ne može biti trajnoga političkoga uspjeha. Zato i opet dozivamo svima u pamet ono, što svatko danas vidi na svoje oči: Imamo saborsku većinu, — koja ne može ništa! Zašto?

Mjesto odgovora na ovo kobno pitanje mi ćemo sjetiti naše čitaoce na ovo: Sad se vodi u Zagrebu razprava protiv hrvatskih Srba. Pa što tu vidimo? Tu dolazi na vidjelo, da se srbstvo u Hrvatskoj očituje u pučkim listovima »Privredniku« i »Srpskom Kolu«, zemljoradničkim zadrugama, u obćini, u školi, u trgovini, u krčmi, pače na čaturama, čašama i flašama, pa čak i na komadima odjeće: na pregačama i košuljama! A uza to se čestiti srbski učitelji i svećenici diče i ponose time, što su zalazili k seljacima, s njima viećali i drugovali. Zato, vidite, sa hrvatskim Srbima — koji nemaju ni većine, ni države ni vlade — imade posla ne samo cielo hrvatsko novinstvo i ciela hrvatska vlada, nego i ciela monarkija, a gleda na njih ciela Europa!

I dok to sve na svoje oči vidimo kod hrvatskih Srba, dotle naš narod mora slušati Franka, koji propovijeda, da se ne može ništa, — dok ne srušimo nagodbu i ne dobijemo vladu u ruke! I u isti čas viče taj čovjek, da su najveća pogibelj Srbi, koji nemaju vlade!

O tom »sitnom radu« bilo je po našim novinama dosta spomena, nu svi su naši političari bili proti takvom radu. Zašto? Jedni zato, što su krivo mislili, da onaj, tko je za taj sitni rad, ne mari za veliki rad, za velike narodne ciljeve: za ujedinjenu i slobodnu domovinu. No ti isti mogu eto vidjeti kod naših Srba, da to nije tako, jer državni odvjetnik (kojega Frank na pr. silno brani i hvali) posve pravo dokazuje, da je svaka ona čutura sa srbskim grbom služila velikoj srbskoj misli! Dakle sitni rad ne smeta velikim ciljevima, na koje se dakako ne smije nikada zaboraviti. No to je suviše i spominjati, kad svi mi, koji smo za taj tobože »sitni«, a u istinu veliki rad, bez prestanka naglasujemo, da samo tim sitnim radom možemo postići velike narodne ciljeve.

No naši se gospodski političari tomu »sitnomu radu« protive i s drugih razloga, od kojih je najglavniji ovo: Sitni rad ide polako, on odmah ne donasa uspjeha. Mnogo je lakše porazgovoriti se malo s tuđjom gospodom magjarskom i utanačiti s njima to i to: dobit ćemo vladu i t. d. Tu je odmah i vlast, i čast, i slava, i ugled, a i ugodan život bez muke i velike brige.

A to i jest ono, za čim ljudi, a osobito gospoda idu. Zato se protiv ovakve politike moramo boriti i otvoreno ju pobijati, tu druge nema. Takvu politiku vode spekulanti, kojima nije do naroda.

Druga je stvar s pravim rodoljubima, koji su se »sitnoga rada« bojali zato, što su mislili, da bi u sitnom radu mogli i morali zaboraviti na velike narodne ciljeve: na ujedinjenu, slobodnu i slavnu domovinu. S ovima se dađe govoriti, dapače moramo nastojati, kolikogod možemo, da im otvorimo oči.

U tom nam — na žalost — dosta pomažu i toliki neuspjesi gospodske naše politike, za koju eto i sami njezini pristaše priznaju da ne vodi k cilju. K cilju vodi jedini pravi put — rad u narodu.

(»Dom«, God. 1909. Br. 16.)

Parnica proti obtuženim Srbima.

Naši čitaoci vide, da se mi malo bavimo parnicom, a druge su hrvatske novine još uvijek svaki dan pune izvještaja o razpravi, koja se u toj stvari vodi pred sudbenim stolom u Zagrebu. A mi nismo o toj stvari mnogo pisali zato, jer je ova stvar paklenski mudro zamišljena, pa o njoj nije bilo dosta kazati samo nekoliko riječi ili za Srbe ili proti njima, dok ljudi malo ne progledaju, tko za čim ide. Danas, pošto je na razpravu prošlo preko punih 30 dana i preslušano 45 obtuženika, vidi se u ovu stvar bolje, pa ne treba mnogo razlagati.

Prije svega da kažemo nekoliko riječi o tom, što se je do sada čulo na razpravi. Sud »predočuje« svakomu obtuženiku ove »pojave«: da se od nekoliko godina »natrag narod grčko-iztočne vjere« počeo nazivati srbskim, da se u školi i občini

širi ćirilica kao srbsko pismo, da se izvješuje srbski barjak i srbski grb i da se po kućama nalazi slika srbijanskoga kralja Petra; pojedinim obtuženicima upisuje se u krivnju, da su predlagali u občinskom odboru uvođenje ćirilice, a trgovcima, da su prodavali srbski kalendar »Vardar« (koji piše, da je Hrvatska srbska zemlja), razpačavali list »Srbsko Kolo«, koji uzvisuje kralja Petra. Uz to su Srbi bojkotirali katolike Hrvate i svuda se od njih dielili. Sve se je to radilo po jednom planu, sve je to velikosrbska propaganda koja ide za tim, da se hrvatske zemlje otrgnu od carevine i priklope Srbiji; sve je to dolazilo iz Biograda, gdje postoji društvo i list »Slovenski Jug«, koji ima zadaću, da tu propagandu širi. — Obtuzenici odgovaraju, da se pravoslavni narod od vjekada zove srbskim, da ćirlicu dozvoljuje zakon, da se srbska zastava slobodno izvješivala i u nazočnosti oblasti, koje toga nisu branile. Oni, koji su prodavali kalendar »Vardar« i širili »Srbsko Kolo«, kažu, da nisu opazili onoga pisanja. Što se tiče slike kralja Petra, te su slike pravljene u Beču, a to u ostalom nije ikakva izdaja, jer su i razne novine i listovi donasali tu sliku, a ima po kućama i slike pravljene u Beču, a to u ostalom nije nikakva izdaja, jer su »Slovenski Jug« vele gotovo svi obtuzenici, da za to društvo ne znaju. Što se napokon govorilo, da je ovo srbska zemlja i da će ovdje vladati kralj Petar, treba dokazati, tko je to, kad i gdje govorio, a trebalo je odmah kazniti one, koji su to radili. Nije istina, kažu obtuzenici, da su bojkotirali Hrvate, naprotiv je u posljednje vrijeme sve to veća sloga i ljubav medju Hrvatima i Srbima, a Srbi su vazda vjerni podanici Nj. Veličanstva našega vladara i kralja.

Ovako teče izpitivanje dan na dan. Tečajem razprave bilo je dosta živo i događalo se koješta. Branitelji su prigovarali, pa su globljeni, njeke i po više puta (sa 100 K i više). Njeke su obtuzeni znali što god kazati, ili smijati se ili koju odgovoriti državnom odvjetniku, pa su bili izključeni od razprave, odsudjeni na samotni zatvor i na post. Od nekoliko dana nijedan obtuzenik ne će da odgovara na pitanja državnog odvjetnika, jer je uvriedio obtuženoga dra. Gjurića.

Novinski izvještaji o razpravi silno se razlikuju jedni od drugih, jer svake novine donose samo ono, što ide u prilog njihovom mišljenju. Njeke novine, medju njima i njeke magjarske

pišu, da se je ciela parnica izvrgla u nekakvu komediju. Strani su novinari otišli. Ovih je dana došao u Zagreb iz Praga Čeh profesor Masarik, a iz Krakova Poljak Zdiehovski.

Mi o cijeloj stvari sudimo u kratko ovako: Tko kaže, da su Srbi obtuženi zato, što su proti Hrvatskoj i Hrvatima, taj se gorko ruđa i Hrvatima i Hrvatskoj. Srbi su obtuženi, da su radili proti carevini (monarkiji), pa ako im se što u tom dokaže, bit će i pravo, da budu kažnjeni. Što se tiče rada i nastojanja za srbstvo, a proti Hrvatima, to se ne može nijekati, da toga među Srbima ima dosta; da to pred sud, mislimo, ne spada. To srbsko nastojanje — koliko dakako nije u svezi s kraljevinom Srbijom — dokazuje samo to, da su Srbi u Hrvatskoj jedna politička stranka, s kojom neka obračunaju druge stranke na biralištu i u saboru, a nipošto pred sudom.

Ova će parnica srbskoj stranci samo koristiti, pa bili Srbi osudjeni ili odriešeni. Nama je to žao, jer smo protivni srbskoj politici u Hrvatskoj s razloga, što ta politika nema razborite svrhe. Srbi su u Hrvatskoj posve ravnopravni državljani, a što ide dalje, to je nerazborito, jer širenje srbstva i posrbljivanje onoga, što je hrvatsko, — nema, kako rekosmo, u Hrvatskoj razborite svrhe. Zato nipošto ne odobravamo, što njeke novine toliku reklamu prave Srbima. Iz celoga svijeta eto dolaze ljudi, da vide Srbe — u Zagrebu, a za Hrvate nitko i ne pita; a ako pita, onda ih grdi, jer sad su prvi Hrvati: Akurti, Tarabocchia i Frank. Srbi im mogu biti zahvalni...

(»Dom, God. 1909. Br. 16.)

Od kuda nerad i mrtvilo?

Već smo više puta napisali, pa i opet ponavljamo, da je većina hrvatskoga sabora sasvim nemoćna. Dok eno u samoj Turskoj pada vlada silnika od starine, sultana, dotle u Hrvatskoj vlada već skoro poldrug godine jedan čovjek, što ga je ovamo poslala ugarska vlada, ban Rauch, ne pitajući sabora, postavlja i premješta činovnike, zapovijeda im, povišuje plaće, dieli podpore i t. d. i t. d. i naravski na sve to troši silne državne novce, što ih je narod težkom mukom skupio u državnu blagajnu.

Pa što je to s nama? Turci nisu kršćani, nego krivovjerci; u Turskoj ima različitih naroda; narod je tamo kud i kamo manje prosviećen od našega naroda, — pa ipak eto u Turskoj se može, a kod nas ne može nitko ništa!

Ne mislimo, da su bune i nemiri dobar znak za koju državu i narod, pače mislimo protivno. No jednako je zlo, kad u kojoj državi ili nad kojim narodom vlada očita krivica i nasilje, a nitko se ipak ne miče. A mi se Hrvati doista ne mičemo, premda nam se svaki čas i na svakom koraku čini krivo, premda trpimo nasilje. Što je to, dakle s nama?

Neka nitko ne misli, da ćemo ovdje sasuti prigovore na ovu ili onu stranku, koja je tomu kriva. Isto tako ne ćemo i ne možemo ovaj put pokriviti ni gospodsku politiku, za koju inače znamo pisati, da je svemu kriva.

Ne ćemo naime reći, da se ne mičemo zato, što nam je narod neupućen i nesložan te nema rieči u javnom životu. A ne ćemo to reći zato, jer znamo, da je naš narod i u staro vrijeme, bio još i manje upućen i da je imao još manje rieč, — pa naša gospoda velikaši, nisu dali, da nad njima tudjinac vlada po volji.

Pa i u novije vrijeme, i to još do nedavna, znala su se naša nova, školovana gospoda upravo odlučno i neustrašivo boriti proti tudjinu i nasilju. Sjetimo se samo nekih stekliša-pravaša, sjetimo se borbe proti Khuenu! Danas svemu tomu ama baš ni traga!

Nješto se je dakle u toj stvari silno promienilo, a to je ovo: Gospoda hrvatska, inteligencija hrvatska izgubila je smisao za državnu hrvatsku samostalnost i slobodu.

Da ovo pravo razumijemo, treba razložiti, da je to posve naravski. Danas je naime posve drugo vrijeme i druge prilike, nego što je to bilo prije 60 godina i kasnije, kad su se i kod nas javili prvi rodoljubi i borci za narodnu i državnu slobodu. Onda je, kako je poznato, kipjelo u cijeloj Evropi: dizali su se i borili Talijani, Mađjari, Poljaci, Rumunji i Bugari. Bilo je to vrijeme, kad je u Austriji bila njemačka samovlada (absolutizam), a slobodu je narodnu u Evropi branio francezki car Napoleon III. Od onda se mnogo promienilo: Glavni su narodi, Mađjari i Talijani, svoje postigli, a u Austriji nema više njemačkoga absolutizma. I tako se je sve po malo stišalo, dapače su i Mađjari i Talijani danas — austrijski saveznici. I tako su Hrvati u

svojoj borbi ne samo osamljeni, nego i u bezuspješnoj borbi malaksali. Na velike se promjene ne može misliti, pa nema ni velikoga oduševljenja. A ni tuđjinska vlada, pod kojom nam je živjeti, nije gospodi pretežka, u mnogom je pače lakše i ljepše: plaće su uredjene i povišene, službe su mnogobrojne i svaki dan ih je sve više, — pa što gospodi fali? To se najbolje vidi pod Rauchovom vladom: činovnici su zadovoljniji, nego prije.

Sve nam ovo tumači, zašto državnopravni program ne privlači više naše gospode i zašto se na tom temelju ne mogu složiti. Državopravni program upotrebljuju njeka gospoda još samo kao praznu rječ pred neupućenim narodom.

Zato u našoj politici vlada ovakav nerad i mrtvilo: jedna misao, koja je vodje naroda oduševljavala, slagala i na rad poticala — danas je pobjedila i ne oduševljava nikoga. A druge misli i drugoga cilja naša gospoda još nemaju. A tužan je i jadan čovjek, koji nema misli i cilja. Zato je tužna i jadna naša gospodstva politika.

Što se nas tiče, mi na slobodu, sreću i slavu domovine ne zaboravljamo — ali za nju drugačije radimo. Mi nemamo ni Jelačića, ni Košuta, ni Kavura, ni Napoleona, mi ne sanjamo o kraljevskoj kruni i plaštu, kojim se zaodjeva slavna naša »majka Hrvatska«, — kako su to liepo znali govoriti, pisati i pjevati naši otci i djedovi. Mi ne dielimo gradova i ne mjerimo zemalja ... Mi gledamo živu braću, narod naš, kojemu treba prosvjete, pravice, blagostanja i sreće — jednom riečju: dostojnoga ljudskoga života. Ta naša braća, jerbo su živa i hoće živjeti — oživiti će i našu mrtvu politiku.

(»Dom«, God. 1909. Br. 17.)

Državna banka.

Najnovije viesti javljaju, da je ugarska Vekerlova vlada pala, i to radi banke: nije se mogla složiti s austrijskom vladom. Mađari naime zahtjevaju posebnu i samostalnu ugarsku banku, a austrijska vlada ni kralj ne će da na to pristanu. Sudeći po tom, što je radi toga pala vlada, mora to bankovno pitanje biti

važna stvar, pa će biti dobro, da našim čitaocima razložimo barem glavno, što je potrebno za razumijevanje ove stvari.

Prije svega treba spomenuti ovo: Malo ima ljudi, koji pitaju: Kako je to da komadić papira, kao što je banka na pr. od 10, 100 ili 1000 K, vrijedi toliko, da se možeš ne samo dobro najesti i napiti i obući, nego i volove, pa i kuću kupiti? Ima ljudi, koji su tih »komadića papira« dosta imali te srećno i s ovoga svijeta otišli, a da nikada nisu na ovo ni pomislili. Njima je bilo dosta znati to, da se za one »komadiće papira« zbilja može dobiti sve, što čovjeku treba, pa što im treba dalje pitati i znati?

I to je doista, rekao bi čovjek, u toj stvari glavno. Što me briga, kako je to i zašto je to, da za »komadić papira« možeš sve dobiti, — samo kad je tako! Mnogi bi jošte dodao: »Daj ti meni samo nekoliko kila tih »papirića«, — pa da vidiš, hoće li mi vrediti!«

Ali ipak nije sasvim tako! Bilo je vrijeme, i to kod nas, pod našim i pod današnjim vladarom i kraljem našim, da je čovjek imao tih »papirića« baš i nekoliko kila, pa za njih nije mogao ništa ili gotovo ništa dobiti! A u Francezkoj prije 100 i nešto više godina bilo je još gore. Može se dakle dogoditi, da »banka« ili papirni novac — ne vrijedi! Ima dosta i neukih ljudi, koji su o tom nešto strašno čuli, pa to dobro pamte te osobito, ako imaju tih »papirića«, znadu biti u velikom strahu, osobito prije rata: boje se, da bi mogli sve izgubiti, ako banke ne budu ništa vredile. Kako je to? Što je to s tim »bankama«?

To je ovako: Onaj papirić, što ga zovemo »bankom«, zbilja sam po sebi ne vrijedi ništa, jer nije čovjeku baš za nikakvu potrebu, osim da se diete s njim koji čas zabavi, dokle ga ne podere. A ako ipak tko za papirnatu banku hoće dati i vola i konja, koji mu treba, moglo je do toga doći samo po dogovoru i po običaju, i to ovako: Dok nije bilo nikakvih, ni papirnih, ni kovanih novaca, nije se ni kupovalo, ni prodavalo, nego samo mienjalo: Tko je imao, recimo, trideset ovaca, a trebala su mu dva vola, dao je svoje ovce za tuđe volove. Ili kad je ženi trebala preslica ili vreteno (a muž joj toga nije znao napraviti), odnesla je kakvomu majstoru zdjelu meda itd., kako se to još i danas gdje gdje na selu događa, da pastiri kupuju duhan za jaja, t. j. oni za pravo samo mienjaju.

Razumije se, da je ovo slaba trgovina, i to poglavito zato, što je nezgodna. Teško je i pomisliti, da bi tko tako mogao kupiti veliki posjed od tisuću jutara zemlje, jer bi morao dotjerati i do tisuću volova. Slične i druge neprilike s takovom trgovinom svatko može i sam lako pomisliti, pa to nije potrebno i dalje razlagati. Zato je posve naravski, da su ljudi sve to više mienjali samo one stvari, koje se lako nose i koje se ne kvare. Tako su na pr. naši pradjedovi prije 500 do 600 godina davali kralju mjesto poreza kunine kože. Neuljudjeni narodi daju i danas jedni drugima u zamjenu za druge stvari — nekakve školjke. No velika i prava promjena u toj stvari nastala je onda, kad su ljudi pronašli kovine, kao što je željezo, bakar, srebro i zlato. Kovine imaju to svojstvo, da se ne kvare (t. j. ne gube vrijednosti), a mogu se lako prenašati i čuvati. I što se kovina manje kvare (na pr. zlato), to više vrijedi. A njeke su kovine ne samo liepe (kao zlato), nego i vrlo potrebne. Zato nije čudo, što je bilo naroda, koji su sve druge stvari rado davali i za željezo, t. j. da su imali željezne novce (u Grčkoj). Napokon je prevladalo srebro i zlato, te se za ove kovine može dobiti svaka druga stvar, t. j. srebro i zlato postalo je glavno sredstvo zamjene, postalo je, što mi danas, kažemo — novac.

Sve su ovo, reći će tkogod, više ili manje poznate stvari, ali kako je papir postao novac? Srebro je i zlato liepo, možeš od njega svašta liepo napraviti, ne će se nikada pokvariti, pa nije čudo, da se za nj može dobiti druga stvar. A što je papir? Pa onda još ovo: Da srebro i zlato vrijedi, vidi se i po tom, što ću ja za kakavgod komad srebra i zlata dobiti, što hoću, a ne treba da dadem baš okrugli onaj komad srebra i zlata, na kojem je careva glava. Vidi se: zlato je zlato, bilo kao grudica, nekovan ili kovano kao kolačić: ono vrijedi. A gledaj papir: neka je ne znam kako naslikan i naličen, i neka je kolik plahta, nitko mi za nj ne da ništa, — ako na njem ne piše baš ono i onako, kako mora pisati, t. j. ako nije banka! Što je onda ta »banka«?

To je ono pravo! Papir vrijedi zato, što na njem »piše«. I još to nije glavno, što piše, nego se pita: tko piše i što piše. A da se odmah razumije, zašto je to glavno, dosta je kazati ovo: Imućni koji gospodar u selu treba centu soli i pošalje svoга momka k trgovcu u grad s ceduljicom, na kojoj mu piše: Dragi

gazda, evo vam ova potvrda, da ste mi dali centu soli, dajte mi odmah sol pošaljite. Trgovac pošalje, ali cedulju čuva, jer na njoj »piše«! Cedulja vrijedi sama centu soli!

Ovaj trgovac može s ovom ceduljom otići k drugomu trgovcu i uzeti od njega na pr. pol cente slanine i ostaviti mu kao zalog ovu cedulju, jer ova cedulja vrijedi centu soli. Ova cedulja nije još doduše »banka«, ali joj ponešto slična: od papira je, a vrijedi toliko i toliko. Ali evo da vidimo, kako bi ovakova cedulja mogla svoju vrijednost izgubiti. Kad bi koji gazda kod svakoga trgovca i majstora ostavio po nekoliko ovakvih cedulja, moglo bi se dogoditi, da za ove cedulje ne bi nitko ništa dao. A dogodilo bi se to onda, kad bi tko s ovakvom ceduljom došao k tomu gazdi i zahtijevao, da mu za cedulju dade vrijednosti, koliko na njoj piše (na pr. centu soli, par opanaka i t. d.), a gazda mu ne bi dao, jer nema, t. j. jer je previše ovakvih cedulja izdavao, jer je — previše dužan! A dok bi se ovomu gazdi vjerovalo, mogle bi njegove cedulje ići iz ruke u ruku — kao »banka«.

No ovakvih »banka«, koje bi izdavali pojedini ljudi, nema nigdje, a nije ih nikada ni bilo, i to zato, što bi ovakove »banke« mogle ići od ruke do ruke samo u jednom kraju, gdje bi ljudi dobro poznali onoga, koji je te banke izdao i koji za nje jamči, a čim bi takva »banka« otišla malo dalje, ne bi već za nju nitko ništa dao, jer ne bi poznao, onoga, tko ju je izdao. Zato su prave banke došle u običaj i dobile vrijednost istom onda, kad je država počela izdavati ovakve cedulje.

A može li se i državi vjerovati? Ne može li se dogoditi i državi, ono isto, što i pojedincu, koji bi izdavao ovakve »banke«, t. j. ne bi li se moglo dogoditi, da i država izdade toliko tih cedulja, da nitko za njih ne bi ništa dao? — Može se i to dogoditi, pa se je već i dogodilo. Država (t. j. vladar ili njegova vlada) znala je izdati ovakve cedulje, na kojima je pisalo, da vrijede toliko i toliko srebra ili zlata, a onda najednput nisu te cedulje vrijedile — ništa! To je bilo ono, čega se i danas nekoji sjećaju i boje: da bi takozvani papirni novci mogli izgubiti vrijednost. Zato više ni država ne izdaje ovakvih ceduljica, jer su se ljudi dosta pri tom opekli. Tko zna, koliko država ima vrijednosti i koliko može izdati ovakvih cedulja, koje zbilja — vrijede? Toga pravo ne zna nitko. Zato su političari izprobali,

da je najbolje, da ovakve cedulje izdaje netko, za koga se zna, koliko ima i koliko može ovakvih cedulja izdati. Najsgodniji bi za to bio jedan bogataš, za kojega zna ciela država, kad bi se tako bogat i tako poznat čovjek mogao naći. Ali toga nema. Zato se udruži više bogataša, pak oni izdaju cedulje, koje imaju vrijednost kao srebro i zlato. Ali da oni naroda ne prevare, t. j. ne izdadu više cedulja, nego što bi ih mogli srebrom, zlatom ili drugom vrijednošću namiriti, moraju biti pod državnim nadzorom — i to je onda državna banka.

Što je dakle »državna banka?« — U praktičnom životu državna banka nije ništa drugo, nego uredba, od koje čovjek može dobiti zajam (kredit), t. j. jamstvo, (»cedulju« ili »banknotu«), da onaj papir, kojim se u prometu »služimo« ima neku vrijednost. Razlika je između državne banke i drugih banki samo u tom, što druge banke dobivaju cedulje (papirne novce) od državne banke, i to uz kamate, — a državna banka pravi sebi sama cedulje (papirne novce), pa ne plaća nikomu kamata. Razumije se po tom, da državna banka zasluži mnogo na kamatama, što joj druge banke za njezine cedulje plaćaju, pa zato i ona daje državi u to ime njeku odštetu. U cijeloj našoj carevini ima samo jedna državna banka, i to »Austro-ugarska banka« u Beču.

*

Razumijete li sada, zašto se Magjari bore za posebnu svoju banku? Mnogi bi na to odgovorili: Razumijemo! Htjeli bi i oni praviti novce!

Premda ovo nije baš tako, ali na koncu konca — ipak je tako. Premda državna banka ne može »praviti novaca« koliko bi htjela, ipak je istina, da ona može davati kredit na velike svote te time pomagati onomu, komu hoće. Novac ima danas veliku i odlučnu vrijednost, a pravi mu je izvor u državnoj banki. Zato ju žele imati i Magjari.

Dakako, da bi i ta posebna magjarska državna banka mogla dospjeti u takav položaj, da njezine cedulje ne bi ništa vrijedile, pa to mnogi i proriču veleći, da bi u Ugarskoj nastao »krah« (sve bi propalo), kad bi se osnovala posebna magjarska banka. Mi te stvari tako potanko ne poznamo, pa ne kažemo ništa. Ali držimo, da je moguće, da Magjari i magjarski židovi

putem svoje državne banke drugim ugarskim državljanima (Slovacima, Rumunima i t. d.) jednoga liepoga dana otmu gotovo sav njihov imetak te ih sprave na prosjački štap. U slučaju takvoга »kraha« oni bi već za vremena svoje ugrabili (pukovali zemlju, sgrade, zlato i t. d. ili pobjegli u tudjinu). — Magjarima i židovima vrijednost, a drugima — bankine cedulje! Mi držimo Magjare i židove za to podpuno sposobnima. Mi smo pače uvjereni, da sva ta borba za magjarsku banku nije drugo, nego spremanje na veliku jednu otimačinu. Magjarima ide tiesno, ne da se više živjeti, blizu je (to kažu mnogi) konac kraja, »krah« na sve strane. Treba zato nekoga na fini način oplieniti. A koga, nego ostale ugarske državljane, koji još nešto imaju od svoje poštene muke. A da su danas banke glavne gulionice i unesrećiteljice naroda, to je valjda dosta poznato. No to sve ide još polako. Magjarska samostalna banka imala bi tu stvar pospješiti tako, da bi se jednim mahom zakrenulo vratom milijunima ljudi!

(»Dom«, God. 1909. Br. 17.)

Prava i zdrava misao.

Češki profesor i zastupnik u bečkom carevinskom vieću (saboru) Masarik, došao je nedavno u Zagreb, da vidi i čuje, radi čega se i kako se vodi parnica protiv obtuženih Srba. Iza toga je došao glas iz Beča, da zastupnik Masarik sprema u bečkom saboru upit ili interpelaciju radi te stvari, i to u prilog Srbima, a proti onima, koji su ovu parnicu povelili. Ta je Masarikova nakana uzbunila sve protivnike Srba, osobito Franka, koji je radi toga sazvao svoje zagrebačke pristaše na vieće, na kojem se o tom razpravljalo i odlučilo, da se predsjedništvu bečkoga sabora pošalje veliki brzojav, s molbom, da se taj brzojav u saboru pročita. U tom se brzojavu kaže, da čista stranka prava diže svoj glas proti tomu, da se naše domaće stvari iznašaju pred bečki sabor i pred lice Evrope, a onda se dokazuje, da su obtuženi Srbi protiv carevini (monarkiji), jer su Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu nastojali odtrgnuti od nje i spraviti ju pod Srbiju.

Razumije se, da se je o tom u hrvatskim novinama dosta pisalo. Javila se i »Hrv. Slob.« veleći, da je posve u redu, da ova stvar dodje pred bečki sabor, i to ne samo zato, što u bečkom saboru sjede Hrvati iz Dalmacije i Istre, pak Slovenci, a jednih se i drugih i te kako tiče sve, što se događa u Hrvatskoj, nego osobito zato, što su Srbi obtuženi, da su proti monarkiji, a bečki sabor zastupa tri petine ciele monarkije, pa kako ne bi taj sabor imao pravo reći svoju o stvari, koja se ne samo tiče monarkije, nego se i vodi u ime monarkije!

Da iskreno kažemo, mi nismo očekivali, da će »Hrv. Slob.« ovako progovoriti, premda je razumljivo, da svaku sgodu rado upotriebi proti Franku. Misao naime, koju je ovdje »Hrv. Slob.« natuknula, vrlo je daleko od starčevićanske politike, a po našem je dubokom uvjerenju to prava i zdrava misao.

Evo, o čemu se radi: Je li dobro, da se ciela carevina (monarkija) t. j. i bečki (a ne samo peštanski) sabor mieša u hrvatske stvari?

Starčevićanci njegda, a sada Frankova stranka odgovaraju na to: Sačuvaj Bože! Nitko na svijetu neka se ne mieša u naše domaće stvari!

A mi kažemo na to: Kamo sreća, kad bi se ne samo bečki sabor, nego i ciela Evropa htjela samo miešati u naše stvari! Kamo sreće, da su hrvatski političari znali to isposlovati, da ostali prosviećeni sviet stane pitati, što se to kod nas radi!

Mi ćemo ovo svoje mišljenje i razložiti.

Tudjinci, osobito Niemci, rado se rugaju nama Hrvatima, da smo još na pol divlji, da smo neuljudjeni ili nekulturni. Tu nam čine, nema sumnje, krivo, ako gledamo na naš, kršćanskom naukom prosviećeni i stoljetnim ljudskim životom uljudjeni narod.

No u jednoj je stvari ovaj prigovor opravdan (premda Niemci baš nemaju mnogo prava ni u tom nama prigovarati): Što se tiče državnoga života, mi Hrvati nismo u tom podpuno uljudjeni. U državnom životu najglavnija je stvar to, kako se tko služi vlašću, koja mu je dana. Uljudjen se čovjek pozna najbolje po tom, koliko znade obuzdavati svoju snagu. Čovjek, koji se svojom snagom služi kao živina, nije ni bolji od živine. Otac na pr. koji svoje dijete, samo zato, jer je slabije, sili, da mu radi kao rob, — to je divljak. A što se tiče upotrebljavanja

državne vlasti, ne treba nikada zaboraviti ne samo to, da mi Hrvati nismo još nikada imali pravo uređene svoje državne vlasti, pa se u tom nismo još ni uvježbali, — nego ne treba osobito nikada zaboraviti na to, da smo mi Hrvati dobrim dielom bili do jučer sasvim pod vlašću azijata (Turaka), a i danas smo pod vlašću Magjara, koji su takodjer azijati. A kako se azijati služe vlašću to je poznato. Zato je za državnu vlast, kad ju dobije u ruke naš čovjek, zlatna upravo ona narodna rieč: »Dopalo ciganina carstvo, pa prvo ga objesio svoга čačul« Pomislili smo na one naše jadnike u obćinskim uredima, koji su se znali derati pred seljakom: Ja sam tvoj bog! Sjetimo se, kako su se vladali ne samo pristaše stare magjarske stranke, nego i pristaše koalicije, dok je bila na vladi: vodja ovakve stranke, koja je na vladi, bio je u gradu ili kotaru gospodar, kao u svojem spahiluku, prietio ovomu i onomu, pače nije u miru puštao ni suda! Sjetimo se, što su počeli frankovci raditi, čim su malo osjetili, da je vlada uz njih: počeli pucati iz revolvera na svoje protivnike! A što bi bilo da dobiju vladu!

Uzalud dakle sve: naš je narod božji narod, da tako kažemo, — ali mi se vladati i sebi gospodariti ne znamo. Da smo svoji i da nema nad nama tuđe vlasti, jedva bi što bolje bilo, nego što je u Srbiji, gdje ni kralj nije siguran za svoju glavu!

Mi sad ne ćemo na duго razpravljati, što je tomu krivo, no to moramo reći, da je mnogo kriv magjarski način vladanja, po kojem se gospoda (uz riedke iznimke) i kod nas ravnaju. Zato, ostanemo li mi i dalje samo pod Magjarima i s Magjarima, naša vlada ne će biti nikada uljudjena ili kulturna. Zato je dobro, što se za naše domaće stvari brine i netko u Evropi!

Istina je, u bečkom saboru sjede i Niemci, koje mnogi (ne samo Slaveni) drže za nasilnike i neljude (barbare) i koji su doista i nama Hrvatima mnogo zla i krivice učinili. Ne možemo ni o tom duго razpravljati, nego samo kažemo ovo: Razlika je ipak medju Niemcima i Niemcima. Drugo su južni (uz to katolički) Niemci, drugo su Prusi (Prajsi), koje i sami južni Niemci mrze kao nasilnike. A onda austrijska je vladarska kuća vladajući već preko 600 godina neprekidno nad Niemcima u Austriji i nad susjednim narodima stvorila zbilja jednu uljudjenu (kulturnu) vlast i državu, kojoj se osobito mi iz blizine Turske i Magjarije možemo mirne duše i kud i kamo s više pouzdanja

povjeriti, nego Magjarima i Židovima. Osobito kad bi hrvatsko seljačstvo znalo, kako se je prosviećena carica Marija Terezija prije kojih 150 godina oborila na neuljudjenu hrvatsku gospodu velikaše i plemiće, kad su ono povješali na hiljade kmetova-seljaka, znalo bi prosuditi, što znači biti pod prosviećenom vladom. Tako mi mislimo o toj stvari s gledišta uljudbe (kulture). S političkoga gledišta ova je stvar još važnija. Mi smo naime uvjereni, da Hrvati ne će svojih računa razčistiti bez bečkog sabora.

Bit će ih dakako, koji će na sve to reći: A kamo naša državna samostalnost?

Na to nam je odgovoriti, da bi sljeparija s tom državnom samostalnošću imala jednom prestati. A sljepari se s tom tobožnjom hrvatskom samostalnošću, na sve strane, Rauchove novine eto viču, da koalicija podkapa i izdaje hrvatsku državnu samostalnost, kad u Pešti iznaša (jer u Zagrebu ne može) vladine nezakonitosti. Tko će pametan vjerovati, da je Rauchovoj vladi do hrvatske državne samostalnosti? A što radi s tom samostalnošću Frank, to je već rugoba. Ta on nema riječi proti Rauchu, koj u Hrvatskoj vlada po zapovjedi iz Pešte, — a braniti će hrvatsku samostalnost proti bečkomu saboru, koji u Hrvatskoj nema ni svoga pandura! U ostalom, on zna, što radi, t. j. šta mu je raditi.

Ne bojmo se mi za našu samostalnost, jer se već nemamo za što bojati. Gledajmo radje, da dodjemo u svijet, uljudjeni (kulturni) svijet, i budimo uvjereni, da naša narodna samostalnost, ne će biti nipošto manja, ako ne bude veća. Zato neka Beč vieća o nama, jer to vieća dio uljudjenoga svijeta, dio Evrope.

(»Dom«, God. 1909. Br. 18.)

Nar. zastupniku Stj. Zagorcu.

Gospodine zastupniče!

Na javnoj skupštini dne 9. svibnja 1909. u Koprivnici govorio sam o političkom položaju s narodnoga, a ne stranačkoga stajališta, pa nisam nijedne stranke gotovo ni spomenuo, a

koliko sam spominjao koaliciju, jednako sam, držim, hvalio njezine ljude i kuduo njezinu politiku, i to samo radi Bosne-Hercegovine i radi riečke rezolucije. Svršio sam svoje razlaganje izjavom: da je politički položaj takav, da nam ništa nije tako potrebno kao sloga. Govorio sam, kratko rečeno, informativno, da slušaoce po najboljem znanju uputim.

Ja znam, da ovakvi politički govori ne vode do stranačkoga uspjeha, ali znam i to, da služe političkomu odgoju naroda.

Vi ste ipak, g. zastupniče, odmah iza mene zatražili, dobili, prihvatili i nastavili rječ u posve protivnom pravcu, naime ne za slogu, nego za svadju, do koje bi odmah bilo i došlo, kad za svadju ne bi bila potrebna dvojica, t. j. da smo se i mi pristaše seljačke stranke htjeli svadjati.

Tim svojim postupkom Vi ste, g. zastupniče, dokazali ne samo to, da nemate najnuždnijih svojstava za sudjelovanje u savremenom javnom životu, nego i to, da imate naprotiv mnogo drugih svojstava, koja Vas iz sudjelovanja u javnom životu prosto izključuju.

Na moj govor, u kojem sam naglasio potrebu sloge, Vi ste, g. zastupniče, odgovorili, da »dr. Radić nije ništa nova rekao, pa da »seljačke stranke ne treba«.

Ova Vaša rječ, koliko odgovara Vašemu uvjerenju, pokazuje prije svega, da Vi g. zastupniče, ne spoznajete jošte uvijek, da je stvaranje i obstanak različitih stranaka u prosviećenom i naprednom društvu upravo takva nužda, kakva je nužda složno ili istosmjerno djelovanje različitih stranaka u određenim slučajevima. Vi ste, činilo bi se, još uvijek pristaša glasovitih »dvaju tabora«. A po mnijenju svih ikoliko pokročilih ljudi vjera ili bolje dogma ta »dva tabora«, tako je priprosta ili primitivna, kao i ona pradavna staroslavenska vjera, po kojoj ima u svijetu »bieli bog« i »crni bog«. U ta dva tabora ne dadu se više nagoniti ni naši seljaci.

No ovaj nedostatak u Vašem spoznanju ne bi Vas još, s obzirom na političku našu zaostalost, morao izključivati iz javnoga djelovanja. Ima i nešto drugo, mnogo gore. Vi ste naime moju spremnost i spremnost pristaša seljačke stranke za slogu upotriebili pred politički neupućenim slušateljima u svrhu, da porečete seljačkoj stranci pravo na obstanak dokazujući ovako:

Pa kad smo složni, što treba kakva seljačka stranka uz našu starčevićansku! Šta treba mutiti?

To je, g. zastupniče, perfidija, ili — da me bolje razumiju čitaoci našega lista — to je podmukla prevara.

Sav Vaš govor bio je izvratanje i zavadjanje. Vi, koji ste jučer izskočili iz jedne stranke u drugu; Vi, koji danas (molim čitaocima, da oprostite) ližete, što ste jučer pljuvali, Vi ste imali obraza pred neupućenim slušaocima u sav glas vikati, da sam ja bio s Vama u jednoj stranci, pače tajnik te stranke, pa da sam iz te stranke izstupio, što bi imao biti moj grijeh! Gdje je stranka prava od g. 1898? Obstoje li ta stranka? Jeste li Vi u njoj?

Pa da Vas čovjek ne prezire!

Politički sadržaj Vašega govora bio je konfuzan, nevješto spetljan. Vikali ste proti meni u sav glas: »Ni s Bečom, ni s Peštom!«, a zaključili govor o tom: Bit ćemo s onim, koji nam dade više«. Koji daje više, to ćete dakle suditi Vi, pa onda ne će biti grijeh, ako budete išli s Bečom ili s Peštom. — Potvrdili ste, što sam govorio proti riečkoj rezoluciji, pa ipak dokazivali, da je bila dobra, da je srušila »lopovsku vladu« (a kakva je sadašnja, na to mi niste ni na ponovni upit odgovorili)! »Probali smo i bilo je dobro!« rekli ste. »I opet ćete probati?«, rekoh Vam ja. »Ne ćemo!« odvratili ste ljutito, a ja ne znam, zašto ne bi, kad je bilo dobro!

Jadna li naroda, koji Vas može slušati!

Ja se na sve ovo ne osvrćem radi Vas, nego radi poštenoga društva, u kojem ste od nedavna. Ja naime na žalost imam razloga držati, da Vi perfidiju držite političkom kriepošću. No za društvo, u koje ste došli, nemam razloga to držati, pa da se zna, da umijem i da hoću razlikovati poštene rodoljubne borce i radnike od političkih spekulanta i pustolova (koji »probaju!« — na račun žepa i časti narodne!), morao sam ovo kazati, premda ne diram rado ni u koga. Poznam Vas naime dugo, pa znam, da ste osnivali radničku (dakako kršćansku) organizaciju, da ste po istom koprivničkom kotaru vodili dra F. Potočnjaka (koji je bio vrlo blizu socijalistima), da ste na život i smrt branili Magjare, koje danas grdite i t. d. i da ste u svem tom bili neobuzdani psovač i vikač ne žacajući se nikada onakovih per-

fidija, kakovu ste počinili i na spomenutoj skupštini u Koprivnici, i drugih sličnih pomagala. Sad ste isti posao nastavili u Starčevićanskoj stranci prava po mojem sudu na štetu njoj i na nesreću hrvatskoga naroda.

U Zagrebu, dne 11. svibnja 1909.

Dr. A. Radić.

(»Dom«, God. 1909. Br. 19.)

Što hoće dr. Josip Frank?

U novinama dr. Josipa Franka možemo razabrati, da on iz petnih žila nastoji, kako da nas Hrvate što više omrzi sa našom slavenskom braćom. Da spoznamo, zašto mu je do toga toliko stalo, treba da razmotrimo ovo:

Prije svega moramo dobro znati, kakovi su Magjari i kakov je život većine naroda, t. j. seljaštva tamo preko Drave u Ugarskoj. Kako je kukavan život nama hrvatskim seljacima, jer nas previše pritišću svakojaki nepravedno razdieljeni porezi i nameti, to je poznato. Poznato je i to, da mi seljaci u mnogim krajevima imademo malo zemljišta, tako da je na tom nemoguće živjeti. Pa ipak u našim seljačkim rukama ima šest dielova zemljišta, a tekar sedmi diel je u rukama veleposjednika, od kojih ponjekoji imadu po 30, 40 i više tisuća rali, te je upravo porad ovih velikih posjeda nama seljacima u mnogim krajevima jako tiesno i upravo nemoguće živjeti. A sad pomislimo, kako mora biti seljaku tamo preko Drave.

Za nepravedno razdieljene poreze i namete ne ćemo ni pitati, već ćemo radje pitati, ima li tamo seljački narod na čem živjeti, ima li što svoga zemljišta, jer za seljaka poljodjelca nema crnije biede od one, kad nema svoga zemljišta.

Najprije pogledajmo koliko imadu gospoda veleposjednici tamo u Ugarskoj:

Knez Nikola Esterhazi	ima 421.053 rali;
Grof Fridrik Šenborn	„ 151.731 „
Grof Tasilo Festetić	„ 134.541 „
Vel.-varadinski biskup	„ 189.933 „
Ostrogonski nadbiskup	„ 91.702 „
Koločki nadbiskup	„ 23.142 „

Osim spomenutih veleposjednika ima jošte nebrojeno plemstvo i još drugi bogataši, koji imadu silna imanja u svojim rukama, tako da u gospodskim rukama ima devet dielova zemljišta, a istom je deseti dio u rukama ugarskih seljaka. Je li onda čudo, da je od svake stotine ugarskih seljaka, poljodjelca 66, dakle dvije trećine seljačkoga naroda nema na čem živjeti, nema svoga zemljišta? Pomislimo samo, kakav je život tih ugarskih seljaka. Živi su nam svjedoci naša seljačka braća, koju su naša službena

gospoda magjaroni vodili na peštansku izložbu, te koji su, kad su se vratili kući sa izložbe, pripoviedali, da su u Ugarskoj vidili seljake, koji kud i kamo gore živu nego naši cigani, da na pr. na svojim mršavima konjima ti seljaci nisu imali niti za jednu krunu vrijednosti od remena, već im je sve bilo potrgano i špagom povezano. Takav je jadan seljački život tamo preko Drave u Ugarskoj.

Zašto dakle dr. Josip Frank nas hrvatske seljake mrzi sa našom slavenskom braćom?

O tom ne treba mnogo razlaganja. Pomislimo samo, iz kojega plemena vuče svoju lozu taj naš »ober-Hrvat«.

Svi znamo, da je dr. Josip Frank rođeni židov. On je osjećao, da kao židov ne će moći provadjati velikih osnova između kraljevine Hrvatske i Ugarske, jer ne će imati povjerenja u narodu. Zato se je pokrstio, te jošte mu se pružila prilika, da je postao vodjom jedne hrvatske političke stranke, pa danas već naziva jedino sebe rodoljubom hrvatskim, a sve drugo su izdajice, prodanci itd.

Prema Magjarima je sasvim blag, dočim prema našoj slavenskoj braći već nema pogrd, kojima se nije nabacio na njih i na one Hrvate, koji rade o slozi sa slavenskom našom braćom. Takovi Hrvati, to su Vlasi, slavonsri, cigani, prodanci i t. d. Zašto ih Frank tako grdi? — Prosudimo: Magjari još nisu zaboravili Jelačića. Od kuda Jelačiću takva snaga, da je zadao strah i Magjarima? — Svi znamo, da je neumrlj i slavni naš hrvatski ban Josip Jelačić pozvao u složan rad slavensku braću, te u toj slavenskoj slogi potegnuo sablju na magjarske naše tlačitelje. A to je onaj isti ban, koji je nas seljake oslobodio od tlake!

A svako diete zna, da je Jelačić sada živ, da bi dr. Josip Frank pisao za njega, da je vlah, slavonsrb, izdajica i t. d.

A zašto? Zato, što svaka ptica svome jat u leti, a to isto čini i dr. Josip Frank. Već smo spomenuli, da je on rođeni židov, i njegova krv neprestano ga vuče tamo preko Drave u Ugarsku, jer tamo je njegove židovske braće do 800 hiljada, — tamo oni gospodare zajedno sa magjarskim spahijama. Kako ne će on raditi o tom, da nas sdruži s Magjarima, gdje bi čifuti u slogi sa svakojakim bogatašima zapoviedali, kako je to sada u Ugarskoj! Ali pokraj takvih magjarskih i čifutskih gnavitelja jao si ga siromašnomu i seljačkomu narodu, jer od onih 800 hiljada židova niti jedan ne kopa niti ore, već svi do jednoga živu iz gšefta na ledjima seljaku, a siromah seljak podnaša nepogode vremena, radeći po vrućini i po zimi, po kiši i blatu, i ono, što pri radi, ne ufa se potrošiti, već u sdvojnosti mora prodati svome tlačitelju čifutu, koji na tom vuče profit i liepo živi. I tako čifut, koji za nepogode vremena ni ne znađe, već gleda iz dućana kao sova iz šuplje hrasta, liepo sa seljačkom mukom živi, dočim seljak, koji podnaša nepogode vremena, pokraj svoje muke strada od glada i golotinje, a s tim su uvijek razne bolesti. Tako je siromašnomu seljaku u čifutskom magjarorsagu.

A kakvi su nasilnici i bezsramni ti čifuti, kad samo dobiju vlast! U Pešti su 1901. godine na visokoj školi, skinuli sva razpela te ih potrgali i

pobacali u djubre i blato. Tako rade čifuti, gdje se osile te mogu komandirati!

A što rade već i kod nas? Razapinju nas seljake na križ, kako su razapinjali Sina Božjega. Može biti ovo pišemo iz mržnje proti židovom, te može biti ovo nije istina? Zar nisu to gotovi čavli i križ za seljaka, kad čifut uzme u najam čitavi veliki posjed ral po 7, 8 forinti, a preprodaje seljacima ral po 30, 40 forinti i više?! Od toga čifutskog razapinjanja koliko je stradajuće seljačke sirotinje već sasvim izdahnulo, a kako je mnogobrojna sirotinja, koja je pobjegla iz domovine! Samo je nama kršćanima velika šteta, a još veća sramota, što u našem svećeničkom staležu ima i onakovih, koji čifutima u njihovom prokletom radu i pomažu, i to već u političkom radu i u saboru.

No ustrpimo se, braćo seljaci, i to će proći, te će sunašce i pred naša vrata doći. Putimo našu seljačku braću, da se je nama boriti samo mirnim i zakonitim putem i da kod izbora narodnih zastupnika treba da ne dajemo svojih seljačkih glasova onakovim zavoditeljem, koji nas žele odkinuti od naše slavenske braće, te nas prikovati uz čifutski Magjarorsag, gdje bi morali hraniti do 800 hiljada židova. I zato s Magjarima ne ćemo imati nikakove zajednice osim onoga, što moramo imati radi ostale carevine, kao što je vojska, uzdržavanje carskoga dvora i jošte gdje što tomu slična. Zato naši hrvatski rodoljubi, a u prvom redu osnivači i vodje naše HPSS uče i razlažu, da nam je jedini put do blagostanja što prije se razkrstiti s Magjarima te raditi o što većoj slozi sa našom slavenskom braćom. I upravo toga radi dr. Josip Frank ocrnjuje ove naše rodoljube, da su to vlasi, slavonsri, izdajice i t. d., kako su novine dr. Josipa Franka pred nekoliko dana takovim pogrdama častile predsjednika naše HPSS, gospodina Stjepana Radića zato, što je pošao u Rusiju u Petrograd.

I takovi rodoljubi — to su bjegunci i izdajice zato, što nam traže prijatelja kod naše slavenske braće. Dakako, po nauku dra Josipa Franka nama Hrvatima ne treba nikoga, već neka budemo sami za sebe, da nas tako osamljene što lakše strpa u čifutski Magjarorsag. To je želja toga pokršćenoga židova. To je dokazano, kad je u Pešti s najvećim našim ntprijateljem, sa magjarskim ministrom Vekerlom, u zatvorenoj sobi punih pet sati razgovora, a posle je pisao, da toga ne treba nikome na nos vješati.

I takav pokršteni židov veli, da je on jedini pravi i najveći Hrvat!

Valent Poljak.

Dodatak uredništva. Priobćili smo rado ovo razmatranje Valenta Poljaka i njegovih drugova: Mate Poljaka, Mije Pavlovića i Josipa Kuzmića, kojima je ovo pročitao i koji su ovo s njim potpisali te se zacielo s njim slažu. No naš prijatelj Poljak ne će nam zamjeriti, ako i radi njega i radi naših čitalaca i pristaša ovomu njegovomu razlaganju dodamo i ovo:

Valent Poljak, obični neškolan, a marljivi seljak, koji je u »Domu« napisao već više takovih članaka, kojih se ne bi stidio

ni mnogi visoko školani čovjek, dao se je evo na posao, da sam po svojoj pameti politiku dra. Jos. Franka razčini i prosudi. U tom poslu držao je V. Poljak na umu dvoje: pleme dra. Jos. Franka (njegovo židovstvo) i njegove čine: razgovor s Vekerlom. Ovo dvoje doveo je Poljak u svezu s drugim političkim pojavama kod nas u Hrvatskoj i susjednoj Ugarskoj: Jelačićovo slavenstvo, oslobodjenje seljačtva i rat na Magjare, a u Ugarskoj djelovanje Židova i bogataša. Pogubno djelovanje Židova podkriepio je i primjerima iz poznatoga mu seljačkoga života u njegovoj okolici.

Ovakvom se dokazivanju ne može ništa prigovoriti. To nije pusto psovanje i neobuzdano bjesnilo, nego tu govore razlozi. Zaključak bi dakle morao biti istinit.

No tu treba da prijatelja Poljaka upozorimo na ovo: On misli, da Frank radi za Magjare, i to zato, što ga njegova narav i pleme vuče u njegovo jato, k Židovima, koji s Magjarima vladaju u Ugarskoj. Frank nastoji, da i u Hrvatskoj zavladaju Židovi. Zato nas Hrvate nastoji omraziti sa Slavenima, jer ćemo onda biti osamljeni, pa će nas Magjari tako pod se spraviti. — No proti ovomu prigovoru brane Franka nehotice mnogi njegovi protivnici, koji baš danas pišu, da Frank drži s bečkim kršćanskim socijalistima, kojima je vodja bečki načelnik Lueger i koji će ovih dana pohoditi Zagreb, a jedini se Frank veseli njihovu dolazku! Uz to su uz Franka mnogi hrvatski svećenici. Kako bi dakle Frank radio za Židove i Magjare?

Što je dakle istina?

To je po Frankovom vladanju dosta teško prosuditi, jer on očito mnogo toga čini, samo »da se vlasni ne dosjete«. Dobro je poznato, da je on bio proti katoličkom svećenstvu, a za Židove. Danas je eto uz kršćanske socijale, protivnike Židova. No istina je i to, da oštro i otvoreno nije protiv Židova nikada, pa nije ni danas. Magjare je znao štediti i ulagivati im se, no magjarska prevlast u Hrvatskoj do sad mu, čini se, ne dolazi dobro u račun.

Po svem tom mi ga u kratko sudimo ovako: Frank je po naravi Židov i zato ne će nikad biti protiv Židova. No on se iznevjerio glavnom obilježju i svetinji židovskoj: vjeri židovskoj. On se je time od židovske cjeline odkinuo, o tom nema sumnje. Zato on može biti i uz kršćanske socijale, što pravi

Židov ne može. Zato on doduše radi po svojoj židovskoj naravi, jer se narav promieniti ne da, ali ne radi za židovstvo, nego — za sebe. Zato, jer radi za sebe, protivan je magjarskoj prevlasti dotle, dok od nje nema ništa. No čim bi Magjari dali vlast u Hrvatskoj njemu, Franku, on bi bio zadovoljan. No on bi bio zadovoljan i onda, kad bi mu do vlasti nad Hrvatskom pomogli i kršćanski socijali. Zato koleba između svećenstva i Židova, između vlade i opozicije, između Beča i Pešte.

(»Dom«, God. 1909. Br. 19.)

Ban Jelačić 1848.

Dne 20. svibnja ove godine navršilo se 50 godina poslije smrti bana Jelačića.

Što je bio ban Jelačić?

Magjari i mnogi Hrvati kažu, da je ban Jelačić bio austrijski, bečki, carski sluga, da je branio nasilnu i natražnjačku bečku politiku, a pobijao magjarsku slobodu. Magjari još kažu, da je bio magjarski izdajica, koji je za volju »tudjincu« oružjem ustao na vlastitu državu — Ugarsku.

Mali dio Hrvata kaže, da je Jelačić bio hrvatski i slavenski rodoljub, branitelj prava hrvatske kraljevine i naroda.

Što je istina?

Istina je, da je Jelačić branio cara i carevinu austrijsku proti Magjarima; ali je ujedno istina, da je branio i slobodu i prava kraljevine i naroda hrvatskoga proti istim Magjarima.

Pita se samo: Kako je Jelačić došao do toga, da je morao braniti slobodu i prava svojega naroda proti Magjarima, koji su se borili za slobodu? Kako je došlo do toga, da je mogao braniti cara, carevinu i njezinu politiku, kad je cijeli prosviećeni svijet bio proti toj politici, koja nije davala slobode nikomu, pa ni Hrvatima? Je li ban Jelačić bio sluga stare vladarske politike, koja je tlačila slobodu naroda, ili je bio na strani onih, koji su se borili za slobodu i za narod?

Na kojoj strani je bilo njegovo srce i njegova misao? Da li na strani gospode i tlačitelja, ili na strani naroda i boraca za slobodu?

Sam po sebi, t. j. po svojem odgoju i mišljenju, Jelačić nije

bio možda ni odlučan narodnjak, a kamo li buntovnik ili revolucionarac. No ondašnji vodje hrvatskoga naroda Gaj, Kukuljević i drugi, koji su Jelačića htjeli za bana, bili su odlučni slavenski i hrvatski narodnjaci, ali nisu bili buntovnici. I to je bila sreća za Hrvate. Magjari su naprotiv, t. j. njihovi vodje i velikaši, bili buntovnici, t. j. oni su se silom i oružjem digli na zakonitoga svoga vladara. Već je to bilo dosta, da Hrvati ne pristanu uz Magjare. A kad se zna, da su magjarski buntovnici htjeli Hrvatsku pod svoju vladu, onda je očito, da Hrvati nisu nikako mogli ustati na obranu takve »slobode«.

Pita li se, je li Jelačić vodio dobro politiku, kad je ustao proti Magjarima, da brani Hrvatsku i carevinu, mora se odgovoriti: Jest, dobro je radio. Treba naime znati, da je Hrvatska, kad je Jelačić postao ban, bila sasvim podložna Ugarskoj, t. j. novomu ugarskomu (magjarskomu) ministarstvu i vladi. Toj ugarskoj vladi nije se Jelačić pokorio — i tim je Hrvatsku u istinu iztrgnuo izpod Ugarske, i to sigurno za uvijek. Da to nije onda učinjeno, Hrvatska bi bila i danas za sigurno, a možda i do vieka sasvim pod Magjarima.

Da Jelačićeva politika ništa nije drugo postigla, ovo bi bilo dosta, da se ime Jelačića bana spominje, dok bude Hrvatske.

Istina je, nije to zasluga samo bana Jelačića, nego su to sve pripravili ondašnji vodje hrvatski, koji su narod hrvatski probudili i utvrdili ga u misli, da smo mi Slaveni i Hrvati nešto drugo, nego Magjari, i da je Hrvatska drugo, a Magjarska drugo. No ta misao nije mogla postati čin — bez snage, bez oružja. A za to je trebalo vojvode i junaka i državnika. A to je bio Jelačić. On je, može se reći sigurno, stvorio novu narodnu državu hrvatsku, koje već nije bilo, kad je on postao ban. No u onom času, kad je Jelačić ban, pošto ga je car skinuo s banske časti i vlasti, ostao na svojem mjestu sam samcat sa hrvatskim saborom, kojega je sam sazvao, te navijestio Magjarom rat, u onom času, kad Jelačić nije bio austrijski general, nego samo hrvatski ban, i to ne po imenovanju carevom, jer ga je car skinuo, nego po volji hrvatskog naroda, — u tom času bio je Jelačić samostalni vladar, predstavnik nove hrvatske države. To je kratko trajalo, ali onda je Hrvatska uzkrsnula. To njezino uzkrsnuće bit će, dok je bude, svezano s imenom Jelačića bana.

(»Dom«, God. 1909. Br. 20.)

Ban Josip grof Jelačić.

Petdesetgodišnjica njegove smrti.

Obitelj Jelačić rodом je iz Bužima u Hrvatskoj (kraj Une na medji turske Hrvatske), a poznata je već prije 200 godina. Otac glasovitoga bana Jelačića, bio je Franjo Jelačić, krajiški (graničarski) častnik (oficir) u vrijeme francezkih ratova. Taj Franjo Jelačić postao je baš prije 100 godina baronom, i to radi hrabrosti u ratu s Napoleonom.

Josip Jelačić, kasnije ban hrvatski, rodio se god. 1801. (16. listopada). Mati mu je bila barunica rođ. Portner iz obitelji baruna Kneževića. Već kao dječak od osam godina dodje Jelačić u bečku vojničku školu. U 24. godini oboli od nekakve čudne grlobolje i malo da nije umro, jer je odležao godinu dana! Godine 1831. podje u Italiju, koja je onda bila pod Austrijom, i tu ga upozna glasoviti austrijski vojvoda Radecki. God. 1837. dodje kao major za adjutanta feldcajgmajstoru i upravitelju Dalmacije, gdje je imao prilike upoznati ne samo dalmatinske Hrvate, nego je imao dosta posla i s Crnogorcima. God. 1842. dodje u Glinu kao oberstar (pukovnik) i tu ostade do god. 1848.

Za vrijeme Jelačićeve mladosti hrvatski narod nije imao nikakvih vodja i za Hrvatsku nije nitko ni pitao: Hrvatska je od god. 1790. bila pod vladom ugarskom, koja je u hrvatske škole, koliko ih je bilo, uvadjala već i magjarski jezik. Nešto života i misli donesli su u Hrvatsku Francezi, koji su baš pred 100 godina strašno potukli carevu vojsku i bečkim mirom (14. listopada 1809.) dobili od njega uz druge zemlje i cielu bansku Hrvatsku na desnoj strani Save. No za koju godinu (1815.) složi se opet ciela Evropa proti Francezkoj, francezki car Napoleon bio skinut a Austrija dobije natrag sve, što joj je Napoleon bio oteo. Sad se u Austriji opet počelo vladati po starom redu, t. j. proti svakoj slobodi, tako, da se nitko nije smio ni maknuti. Mir i pokojnost zavlada po cijeloj Evropi. I Hrvati su mirovali. No za 15 godina (1830.) eto opet revolucije u Francezkoj, gdje skinuše kralja Karla X. i izabraše novoга Luja Filipa. Za Francezima počeli se micati i drugi narodi, a kod Hrvata se nadje mala četa mladih ljudi, uz koje pristane i stari grof Janko

Drašković, koji je živio u Parizu u Francezkoj. Ovi ljudi počeli su govoriti i pisati o slobodi naroda, o slavenskom bratimstvu i o starom pravu kraljevine Hrvatske. Najbliži i najljući neprijatelji Hrvatima i Hrvatskoj bili su Magjari. Njihovi velikaši pristali su doduše uz novi duh slobode, koji je dolazio iz Francezke, da se oslobode izpod vladavine bečkog cesara. No u boj protiv caru htjeli su povući i Hrvatsku kao da je ona pod Ugarskom. Ali su se Magjari krivo nadali. Njihovi su vodje mislili, da Hrvatska spava, kako je spavala 1790., i da u njoj imaju rieč samo velikaši i plemići. No to nije bilo tako, jer su u Hrvatskoj vodili kolo ljudi iz naroda, koji su mislili i radili samo za narod. Na čelu im je bio Ljudevit Gaj, koji je godine 1835. počeo izdavati prve hrvatske novine pod imenom »Danica«. Hrvatski su vodje spoznali, da ne spadaju k Magjarima, nego da su loza velikoga slavenskoga plemena, i to loza »ilirski«, kojoj spadaju Hrvati, Srbi, Kranjci i t. d.

Ovakom su Hrvatima u borbi s Magjarima dočekali god. 1848., kadno bukne buna, i to opet u Francezkoj: Kralj Luj Filip morade pobjeći i Francezi proglase po drugi put republiku. To je bilo na koncu mjeseca veljače 1848. (To je »veljačka revolucija«.)

Cijela Austrija, koja je bila puna nezadovoljnih naroda, nadje se u čas kao u plamenu. Magjari zatraže i dobiju od kralja posebno svoje magjarsko ministarstvo i vladu (16. ožujka 1848.). Kraljevskim namjestnikom imenuje kralj Ferdinand nadvojvodu Stjepana, a prvim ministrom grofa Bačanića.

Maknuše se jače i Hrvati. Do sada su se hrvatski rodoljubi borili s Magjarima na zajedničkom saboru (u Požunu), a s plemićima i magjaronima u županijskim skupštinama, pa je bilo već i mučenika (13 mrtvih u srpnju 1845.), na što je ban Haller pobjegao, a biskup Haulik bio namjestnik banske časti. Čim su sad Hrvati doznali, da su Magjari dobili svoje ministarstvo, povede dne 17. ožujka Ivan pl. Kukuljević deputaciju gradskom poglavarstvu zagrebačkom: neka zamoli kralja, da sazove hrvatski sabor. Gradsko poglavarstvo privoli, a rodoljubi (na čelu Gaj, Kukuljević i Vranicani) se sastadoše na dogovor za narodnu skupštinu, koja bi imala izabrati poslanike na carski i kraljevski dvor. Tu je Gaj predložio, da se kralju predloži za bana pukovnik Josip barun Jelačić, a Gaj to posebice javi nad-

vojvodi Johanu. I zbilja već dne 23. ožujka imenuje kralj Jelačića generalom, tajnim savjetnikom, upraviteljem vojne krajine (granice) i banom. To je išlo brzo i to zato, jer je u Beču bila buna: djaci, radnici i građani digoše se protiv vlade. Zato su u Beču jedva dočekali veliku hrvatsku deputaciju (više od 100 ljudi), koja se je došla caru pokloniti. Deputaciju je vodio Gaj.

Ban Jelačić počne vladati još prije svoje instalacije (uvedenja): već za mjesec dana (25. travnja 1848.) izdade glasoviti proglas, kojim ukida tlaku. Svečano je ustoličen dne 4. lipnja. No tu se već vidjelo, da su u Beču šarali i da je nastupila prava revolucija. Kralj je naime odredio, da Jelačić položi prisegu u ruke biskupu Hauliku, a Haulika nema ni u Hrvatskoj, a kamo li u Zagrebu! Jelačić je imenovan banom, a onoga, koji bi ga imao po odredbi kraljevoj uvesti u banstvo, — nema! Ali narodne vodje ne izgubiše glave, nego pozvaše pravoslavnoga patrijarha — nadbiskupa Rajačića iz Srijemskih Karlovaca, koji je Jelačiću čitao bansku prisegu. Ustoličenje se obavilo na trgu sv. Katarine pred mnogobrojnom gospodom, velikašima i narodom.

Sutra dan 5. lipnja, sastao se hrvatski sabor, a Jelačić javi saboru, da ga kralj zove u Innsbruck u Tirolu, kamo se je car pred bečkom revolucijom bio sklonuo. Magjarska je vlada naime zahtijevala od kralja, da Jelačića skine i hrvatski sabor raspusti. Zato Jelačić pohiti na carski dvor, a s njim patrijarh Rajačić i još neki rodoljubi. No magjarska vlada nije nikako dopustila, da Jelačić dodje pred kralja sam, nego da bude nazočan i magjarski ministar knez Esterhazi. Tako je i bilo, samo što su osim Esterhazija bili nazočni i mnogi nadvojvode i dostojanstvenici. U toj audienciji razloži ban, što hoće on i Hrvati, a kralj na to odredi nadvojvodu Johana, da pomiri Hrvate s Magjarima. To je bilo 19. lipnja. Medjutim se već prije čulo, da je car skinuo Jelačića, a sada, kad se Jelačić vraćao kući, čita zbilja u službenim novinama carski proglas, da je skinut.

Proglas bio je izdan već 10. lipnja pa premda je Jelačić bio poslije toga kod kralja, nije mu ništa rečeno! »Što sada?« upitaše ga njegovi. »Svaki na svoje mjesto!« odgovori ban. I tako ostade Jelačić na svom mjestu, premda je bio skinut. Do pomirenja s Magjarima nije došlo, nego se ban i sabor spremio na obranu oružjem. Vojska hrvatska (do 40.000) bila je u Italiji, a Jelačić skupi novih 50.000 vojske i krene dne 11. rujna preko

Drave na Magjare, pošto je car i kralj dne 4. rujna opozvao onaj proglas od 10. lipnja.

Kako je Jelačić s vojskom unišao u Beč (31. listopada) i u Peštu (5. siječnja 1849.), pa kako su Rusi napokon potukli Magjare, to bi bilo dugo pripoviedati. Dosta je reći, da je Jelačić prvi postao slavan i da mu je novi car Franjo Josip dao grofovstvo (1853.). No narod hrvatski nije dobio ništa, nego njemačke činovnike i njemački jezik. To je banu otrovalo dušu i srce i pomračilo um. Tako otrovana srca i pomračena uma umre dne 20. svibnja 1859.

(*»Dom«, God. 1909. Br. 21.*)

»Za našu djecu«.

Prošle nedjelje bila je u Zagrebu i u drugim gradovima po Hrvatskoj njeke vrsti parada ili svečanost, tako zvani »Dječji dan!«. Priredilo je tu svečanost jedno žensko ili gospojinsko društvo, u kojem su većinom učiteljice. A tomu je društvu zadaća i svrha, da se stara »za našu djecu«, t. j. za svačiju djecu, i to za slabu i bolježljivu djecu, koju treba poslati kamo na drugi ili čisti zrak, da se ojačaju i ozdrave. Ovo je već druga svečanost u tu svrhu, a stvar dobro napreduje. Već poslie prve svečanosti skupilo se, kako čujemo, oko 50.000 K. Treba naime znati, da se kod te svečanosti ne samo sabiru darovi, nego se u posebnim za to priređenim šatorima prodaju razne stvari (jelo, piće, kojekave sitnarije) uz veću cieniu, nego što stvar vriedi, samo da društvo više dobije. Prodavačice su i sabiračice darova gospodje i mladež ženska, mužka, pače i djeca. Kao i kod drugih takvih sgoda, prodavačice su i nuditeljice izkićene i u posebno odielo (kostim) obučene. Obično se oblače u »narodno« (t. j. seljačko) odielo. Ovaj put bilo je nekoliko gradskih momaka u seljačkom odielu. Sudjelovala su pače i seljačka djeca, i to djevojčice iz Subotice (u Ugarskoj), koje su bile obučene kao »kraljice«, »križarice« ili »mladarice« (ladarice), koje o Ivanju ili o Križevu, kako je gdje običaj, idu od kuće do kuće, pjevajući i sabirući darove za svoje veselje (jaja, slaninu i t. d.).

Radi ove gradske gospodske parade bilo je ovih dana, a već i lani kod prve svečanosti, prepirke po novinama. Vriedno je kazati koju rieč o razlozima, s kojih je nastala ta novinska prepirka.

Ovo je tako zvana »dobrotvorna parada«, t. j. ljudi se zabavljaju, vesele se i troše, a nešto od toga troška ide za tu »našu djecu«. Ne znamo, od kada, ali ovakve su »dobrotvorne« zabave i svečanosti u prosviećenom svijetu već davno obične, pa je već bilo i toga, da su ljudi plesali na pr. za pogorelce, za ranjenike, poplavljenike itd. No proti ovakvim zabavama, gdje jedni plivaju u obilju i razkoši, da se drugima od njihovih »mrvića« namakne kora kruha, dizali su se vrlo često oštri prigovori, a prigovarali su i osudjivali ovakav postupak najprosvjećeniji i najplemenitiji ljudi, prvaci u društvu, osobito književnici, koji su znali ovakvu dobrotvornost i milosrdnost sebičnoga i obično glupoga građanstva izvrći nesmiljenomu ruglu. Sad su ovaj prigovor prihvatili svećenici veleći, da je to rugoba, kad se djeca imućnih roditelja zabavljaju, da se siromašnoj djeci pomogne milostinjom. To vriedja siromake, kažu ovi. A oni, koji zagovaraju ove zabave, kažu, da to i jest ono pravo, kad čovjek daje milostinju, a da to ne opazi ni on sam, a ni siromasi, kojima se daje.

Krivo bismo pitali, kad bismo sada pitali koji imadu pravo? Treba naime znati, da će protivnici svećenstva reći »bielo«, ako svećenici kažu »crno«, i obratno. Ovdje ni jedni ni drugi ne misle na stvar, o kojoj se prepiru, nego im je vazda na pameti njihova protivština.

A na samu stvar treba gledati ovako:

Mnogi bi čovjek slušajući tu prepirku i gledajući tu paradu mogao reći: »A pa što treba kakvoга društva i kakve parade »za našu djecu?« »Svatko se neka stara za svoju djecu, za sirote je tu napokon obćina i njezina sirotinjska blagajna, u koju idu tolike globe.«

Ovakvo je mišljenje krivo.

Život je bio uvijek, a dandanašnji je osobito tako zapleten ili kompliciran, ljudi se danas tako naganjaju za dobitkom i srećom, uspjeh je i neuspjeh, sreća i nesreća danas tako brza i nenadana, da čovjek može u tren oka postati siromah. A to je zato, što se danas sve radi tako na veliko (velike tvornice.

veliki kapitali), a sve među sobom tako povezano, da nitko ne može svega toga pregledati i na sve to paziti, nego mnoge poslove radi na sreću »na riziko«, pa kad jedan padne, povuče za sobom stotinu drugih, ni krivih, ni dužnih. — Ali nije ni to glavno, osobito kod nas, nego je važnije ovo:

Bolji ili lošiji život znatne množine ljudi danas je u rukama državnoj vlasti. Treba samo na pameti držati, da država daje dobro plaćene službe, da određuje poreze, obavlja velike radnje i gradnje (željeznice i t. d.), daje polakšice i izdaje zabrane i t. d., i t. d. Sve ovo jednima olakšava a drugima otežava život, i to često tako, da se jedni obogaćuju, dok drugi stradaju, a da se ipak ne može svagda prstom pokazati, komu je učinjeno krivo. Školati se na pr. može svatko i postati gospodin s liepom plaćom, pa tko je kriv onomu, koji se ipak nije školao?

Sve su ovo uzroci, da je u svakom društvu i narodu bilo i da ima sirotinje, a da i ne govorimo o onima, kojima je Bog dao manje sposobnosti, pa ne mogu sreće dostići, ili koji su i sami krivi svomu siromaštvu.

Ima ih, koji misle, da bi se država imala starati i za siromake. No to nije moguće, i to jedno zato, što ni tu ne bi bilo svima pravo, a drugo zato, što bi se onda malo tko sam za se starao, kad bi znao, da će se država za njega poskrbiti. Država u ostalom čini u toj stvari, što je najnužnije.

I tako nema druge, nego tako zvano »društvo«, t. j. njetko i svatko, primi ovu stvar u ruke i tako se barem ponješto izravna ono, što je društveno i državno uređenje poremetilo.

Ne radi se dakle kod ovih stvari ni o »milostinji« ni o kakvom »milosrdju«, nego o udovoljenju društvenoj pravici. Ne radi se tu ni o »siromasima«, kojima je tobože milije, ako se i ne vidi, da im se daje milostinja. Milostinja se ne dieli u društvu, nego svatko to obavi sam sa sobom, po onoj doista pravoj: da ne zna ljevica, što čini desnica. A ni sramežljivi »siromasi«, koje bi čovjek darivao onako »za šalu« i »u igri«, — doista nisu nikakvi siromasi, nego društveni nametnici, osobito današnje doba gdje nitko »za šalu« i »za igru« ne daje svoje muke, — osim obiestnika, koji po tom takodjer nisu drugo nego društveni nametnici.

Nema tu dakle posla sdušnost ili pobožnost, koju bi imali pravo naučati i suditi o njoj samo svećenici i za koju odgovara svatko svojoj savjesti, nego je to stvar javnoga društve-

noga djelovanja, u kojem dakako ne samo mogu, nego i moraju sudjelovati svi članovi društva bez obzira na vjeru — upravo tako, kako svi moraju plaćati porez.

Zato imadu krivo oni svećenici, koji su ovoj stvari protivni radi toga, što nema vjerskoga (katoličkoga) biljega. Svećenstvo je naime proti ovoj svečanosti i proti cijeloj toj stvari i zato, što na pr. u sobama, gdje su smještena ta slaba i bolježljiva »naša djeca«, nema razpela. A nema razpela, branile su se gospodje, zato, što među tom djecom ima i židova. Medjutim je ove godine stvar popravljena time, što je vlada u sporazumu s duhovnom oblašću ovu stvar preporučila, dozvolila školskoj djeci slobodu od škole na taj dan i t. d., a postavljeno je, čujemo, i razpelo. Katoličke novine nisu se ipak posve umirile, samo ipak tiše mrmljaju. No sad su proti toj stvari ustali socijalisti veleći, da ne treba razpela!

Do ove prepirke radi razpela došlo je ne samo radi toga, što je katoličko svećenstvo u Hrvatskoj nešto više zabrinuto i uzrujano ovih posljednjih godina, od kada je i kod nas započeo »katolički pokret«, nego i radi toga, što svećenstvo po našem sudu krivo shvaća cielu ovu stvar, naime: da se tu radi o milostinji i milosrdnosti, t. j. o jednoj kršćanskoj krieposti, pa da tu onda mora biti i kršćansko obilježje. O tom shvaćanju trebalo bi više kazati, no bojimo se, da se ovo razlaganje previše ne otegne. Toliko ćemo ipak reći, da kršćanske krieposti zaslužuju svako poštovanje, ali da su, kako se do danas u životu očituju, preslabe, da udovolje svim zahtjevima današnjega života.

Što se razpela tiče, imade svećenstvo pravo, ako se itko razpela baš protivi ili ga ne može ni vidjeti. Ta naša su djeca u ogromnoj većini kršćanska, mi smo u ogromnoj većini kršćani, a siromašna naša djeca — zacielo su bez izuzetka kršćanska (židovi su riedko siromašni), pa zašto bi komu razpelo smetalo?

No znamo mi na žalost vrlo dobro, od kuda ova prepirka radi razpela. Znamo mi, da ima ljudi, koji do razpela ne drže ništa. Bog im neka sudi, to je stvar njihove savjesti. Ali nije stvar njihove savjesti, nego se to tiče čitavoga društva, t. j. svih nas, kad radi toga svoja mišljenja ili uvjerenja izazivaju smutnju te ne samo zastrašuju i one, kojima je razpelo svetinja, nego i

škode dobroj stvari, dokazujući ujedno, da im nije do dobre stvari, nego do inata s popovima.

Nesrećni taj inat! Kako će još dugo njime dražiti jadni neuki svijet — i jedni i drugi: i framasoni i popovi! I njihov je inat kriv, što mnogi ne mogu vidjeti crkve ni razpela. Svagdje bi htjeli gospodovati, pa to ljudima omrznilo te ih odbacuju, a s njima zamrziše i našu vjeru i njezine svetinje.

To je živa istina. U cijeloj ovoj stvari ne bi bilo došlo do prepirke, da nema borbe između framasona i popova: popovi svuda vide framasone, a framasoni popove, i gdje god jedni druge vide, bacaju si klipove pod noge. Štoga se dobra gdje započne, odmah se gleda: jesu li na čelu popovi, ili framasoni. Ako nisu popovi, udri odmah na jednoj strani: to su framasoni, protivnici Boga, Crkve, vjere i svećenstva, to je proketo djelo! Ako je pak pri tom koji svećenik, udri odmah framasoni: to je ježuvitsko maslo, bježite od toga!

A o »našoj djeci« do zgrade više.

(»Dom«, God. 1909. Br. 23.)

Učinimo kraj tomu ruglu!

Hrvatska gospodska politika postalo je pravo ruglo!

Prije svega: sva je politika u novinama — osim tučnjave na ulicama, o čem ćemo još koju reći. A što pišu te novine? Da li što uče, razlažu? Da li javljaju, da se gdje što uradilo ili da se barem kani?

Ništa od svega toga!

Mjesto toga dan na dan isto, i to većinom takva svadja, mržnja, psovanje, podrugivanje, — kao da to pišu sama obična i razuzdana djeca, ili kao da se nad grabežom krvare kakvi ... mrzko je i reći.

Novine od koalicije tešu dan na dan o veleizdajnicima — Srbima, o Masaryku i o još mnogim učenjacima po svijetu, koji kažu, da je cijela ta parnica jedna rugoba, kako i jest, — samo što nije na žalost prva takva rugoba u Hrvatskoj: ta bilo je po tamnicama i Hrvata, i to baš nekako 52 mladića (prije 14

godina, radi spaljenja mađarske zastave), — pa se nije radi toga sav svijet uzbudio.

Frankove novine i opet isto: o »vlasima«, »veleizdajnicima«, o »slavosrbima«, o beogradskim dinarima! Za odgovor dobivaju opet dan na dan u mnogobrojnim novinama koalicije: tudjinski izmećari (sluge), austrijski izazivači, legionari, razbojnici ... Frank! Frank! Frank! — ori se dan na dan po svim novinama. Jedne novine (»Hrvat. Slob.«) čini se, za to se i izdaju, da unište Franka: pune su ga u svakom broju!

I tako Srbi, slavosrbi i Frank — to je danas sva naša gospodska politika. Od Franka i Srba — od Srba i Franka — ni korak dalje.

Ovo je ruglo od politike.

Kad čovjek ne bi znao, što je to gospodska politika, morao bi se čuditi, kako se je moglo ovakvo ruglo roditi. Ta je li moguće, da imade moždjana, koji misle, da će u Hrvatskoj biti i za vlas bolje, ako njezini Srbi već sutra ne budu pitali ni za srbsko ime, a kamo li za kakvu zastavu ili srbsko pismo, ćirilicu? Ima li takvih moždjana, koji misle, da je prva potreba srbskih stanovnika u Hrvatskoj, da im se »prizna ime«, pismo i još kakva, recimo, narodna »svetinja«? Ne, takvih moždjana nema! — Pa kako je onda to, da smo se gotovo radi toga poklali, i to ne samo mi Hrvati sa Srbima, nego i sami Hrvati među sobom?

Da, to je ono! Trebalo bi znati, ili se sjetiti, da Frank već preko deset godina bez prestanka piše u svojim novinama o srbskoj »propagandi«, dok još za sjedinjenje Bosne ni za parnicu protiv Srba nije bilo ni spomena! Ta odmah, čim je počela seljačka stranka, odmah je proti njoj digao hajku radi Srba! Paklenski je morao govoriti seljacima, koji su upravo biesnili na pristaše seljačke stranke, i to u kraju, gdje srbsko ime nije ni poznato! Je li već onda znao, da će se Srbija spremati na rat i da će protiv Srba trebati skupljati legije?

Nije znao, nego su mu kazali oni, koji su se spremili na sjedinjenje Bosne, jer oni su znali, da Bosne ne će dati tako lako Rusija! Zato je Frank imao zadaću, da za taj čas razpiruje mržnju na Srbe. Imali su tu zadaću i drugi, svaki na svoj način. Trebalo bi samo znati, što je radio veliki župan Rubido, koji je

takodjer bio upućen u te stvari. Trebalo bi znati, što su govorila već davno nekoga velika gospoda u Bosni.

No zašto i mi eto pišemo opet o Srbima?

Evo, zašto: Velika gospodska politika bacila je ovo srbsko pitanje medju nas Hrvate; ona politika, koja neuki narod razjari i razdraži, a onda ga vodi i goni, kamo hoće! A razjaruje i razdražuje narod time, što u njega baca takove rieči i misli, koje proglašuje velikima i svetima, koje narod tim više oduševljuju, što ih manje razumije. Tih velikih rieči i misli, koje malo tko pravo razumije, a radi kojih bi se mnogi poklali, pune su naše novine. »Pangermanizam! Drang nach Osten! Ruska auto-kracija (carska samovlada)! Svjetska misija (zadaca) pravoslavne Rusije! Natražnjačka Austrija! Dušanovo carstvo! Ježuviti! Framasoni! Čista hrvatska misao!« — Eto, to su rieči, kojima gospoda, što po vlastitoj bedastoći, što po gotovom planu stvaraju stranke i struje u narodu. Oko tih se rieči natežu i pravdaju godine i godine, — a za prave narodne potrebe, za pravi narodni napredak nitko i ne pita.

Zato mi od prvoga početka do ciele te politike nismo držali i ne držimo ništa, i to već zato, što hrvatski narod u svim tim stvarima ne može ništa odlučiti, nego ga gospoda mogu, kako rekospo, samo razjariti i razciepati i onda goniti po volji, da postignu svoje ciljeve.

Mi tražimo prije svega pravicu i slobodu za narod, koji danas toga nema, a to je seljačstvo: samo ono, što narod može tako rekući rukom opipati ili drugačije na sebi osjetiti, — samo to držimo mi političkim uspjehom i samo za tim idemo.

Dakako, mi pri tom mislimo na cijeli hrvatski narod, s kojim smo po naravi isto, jedan narod, pa dakako, da nam je i do toga, da stvorimo uređenu domovinu: da ju oslobodimo od neprijatelja i t. d. No za to treba prije svega narod prosvjetom i drugim napredkom pripravit, — a onda znati, da je ujedinjivanje i oslobađanje domovine već velika politika. A o toj velikoj politici mislimo mi ovako:

»Velika«, mešetarska politika naše gospode upropastila je nas Hrvate. Mi joj ne vjerujemo, mi se je bojimo kao ognja. Tu ciganijama i prevarama nema kraja: tu je narod samo gospodska luda i žrtva. Gledajte samo, što je pod Frankom postalo od Starčevićeve samostalne Hrvatske: hajka do klanja na Srbe

(domaće ljude!) i — obrana magjarskoga bana Raucha! A slično je ili će biti slično sa svima tima »rezolucijama«, »deklaracijama«, konferencijama i starim i obnovljenim programima. Medju Tuškanom i Frankom tu nema razlike ...

Zato mi našu veliku politiku postavljamo s pouzdanjem u ruke našem vladaru, koji napokon o njoj i odlučuje. Ta on jedini ima za to sva sredstva: ugled i — vojsku. On jedini ne traži pri tom nikakvo — profita!

I to recimo narodu na skorim našim skupštinama.

Učinimo kraj ruglu, gospodskoj mešetarskoj politici!

(»Dom«, God. 1909. Br. 25.)

Što se prigovara slavenstvu?

Opet čitamo u jednim novinama (i to ne u frankovskim, nego u starčevićanskim): da je slavenska misao jedna ludorija i budalaština, upravo bezumlje, petljanija. »Hrvatima je slavljanstvo — — čitamo tu — prokletstvo. Hrvati su sebi slavljanstvom najviše škodili ... Da je kod nas za preporoda« (t. j. za Gaja i Jelačića) »bilo manje slavjanskih čitaonica, slavjanskih napredaka, slavjanskih domova i t. d., da smo mi uvijek, u svakoj sgori i na svakom mjestu izitali svoje hrvatstvo ... mi bismo uživali više simpatija (prijaznosti) kod tih istih Slavjana ... Ne bi li dakle bilo puno bolje baciti sveslavjanske obzire ... i gledati korist Hrvatske, te sljedeći primjer Poljaka, a po gotovo Srba i Bugara očijukati (namigivati), makar se i sporazumjeli javno sa Niemcima? ... (»Hrvat. Slob.« od 17. lip. 1909.).

Dakle: makar se sporazumjeli s Niemcima, pa (zašto ne?); i s Magjarima, s Talijanima, a dakako, ako bi trebalo, proti Slovencima, Srbima, Česima, Slovacima ... proti Slavenima.

Ovo je jasno rečeno. Tako jasno i otvoreno nije kod nas, što mi znamo, nitko još nikada pisao o toj stvari.

Ovo je ne samo jasno, nego i vrlo važno, i to ne samo za našu politiku, nego za cijeli naš prosvjetni i društveni život.

Zato je upravo nužno, da o toj stvari progovorimo obširnije i s razlegom.

*

Slavenska misao, misao o tom, da Slaveni spadaju zajedno, da bi jedni drugima imali biti prijatelji i pomagači, ili, kako se obično kaže: da bi Slaveni imali biti »solidarni« (t. j. svi za jednoga, jedan za sve) — ta tako zvana »slavenska solidarnost« (ili »uzajamnost«) — to je tobože bezumlje.

Mi toga ne uvidjamo. Naprotiv mi kažemo, da je ovakvo mišljenje bezumno! Što je istina, vidjet će se iz našega razlaganja.

Nitko ne poriče, da su slavenski narodi među sobom rod, rodbina, suplemenici. To bi bilo i uzalud poricati, jer su svi slavenski jezici tako slični, na pr. neškoloovani Hrvat često kaže Čehu ili Slovaku da govori »pokvareno« hrvatski, a kad su se hrvatski vojnici negdje u Italiji pod Napoleonom sastali s Rusima, rekli su isto.

A to je velika stvar. Mi sada doduše ne ćemo na široko dokazivati, da ljudi, koji slično govore, takodjer slično i misle i čute, premda je to živa istina, kad je poznato, da je govor izrečena misao i osjećaj; nama je dosta spomenuti, da je ta sličnost od naravi, t. j. toga nisu stvorili ljudi, i da će svaki Hrvat svakomu Slavenu, t. j. Slovencu, Slovaku, Čehu, Rusu i Poljaku, reći, da je to »naš čovjek«. A to ne će nikada reći ni Niemcu, ni Mađjaru, ni Talijanu i t. d.

Istina je, naša gospoda, toga toliko ne osjećaju, ili ako osjećaju, ne drže do toga ništa. Ali zašto? Zato, što naša školana gospoda razumiju većinom i njemački ili talijanski, pa često mnogo bolje razumiju i Niemca i Talijana, nego kojega Slavena, dapače gdje koji školani Hrvat bolje razumije Niemca ili Talijana, nego hrvatskoga seljaka! To je živa istina! Zato mnoga naša gospoda nikako ne mogu razumjeti, što to znači, kad se kaže »naš« čovjek! Naša gospoda ne misle na to, da je Niemac Hrvat sbilja niemac, t. j. niem: naš ga čovjek ne čuje, kao da je niem! Zato je naravski, da naša gospoda ne mogu zapravo ni shvatiti, što je to, kad u ustima stranca uhvatiš i razumiješ samo svaku desetu riječ, ili samo svoj glas. A kamo li, kad znamo, da se od Istre do Kamčatke i od Jadranskoga do Ledenoga mora čuju baš jednako riječi: Bog, nebo, zemlja, sunce, zvijezde.

mjesec, otac, mati, sin, djeca, ljudi, život, smrt ... i stotine drugih!

To dakle, taj slavenski govor, to je od Boga, i to je velika stvar, i to se poreći ne može. Je li bio bezumnik tko je to tako stvorio, — to prosudite sami.

Ali naći će se i takvih, koji će reći: Pa to nije ništa! Što zato, ako nekome narodi, koje vi zovete slavenskima, — ako slično govore i ako se nešto razumiju? Što to nas briga? Tu se pita, jesu li oni nam prijatelji i mogu li nam što koristiti? To je ono! O tom ti nama govori!

Hoću i o tom. Samo prije toga treba da još jednom spomenemo, u čem smo se složili, naime: da su slavenski narodi među sobom zbilja rod po naravi, po Bogu.

Dakle: Što nas briga, što su nam slavenski narodi rod, ako nam nisu prijatelji i ako nam ne mogu ništa koristiti!

Što nam je reći na ovo? — Evo: To nije ništa nova! Znae, da ima ljudi, koji brata ne drže za brata, — ako im nije prijatelj i ako im ne može koristiti ... No vi znate, i to, što ljudi o tom sude; vi znate, da je rod — rod, pa kakav bio, i da se pravi čovjek svojega roda ne stidi niti ga zatajuje. Događa se doduše među ljudima, da tko odbaci i svoj rod radi nepoštenja i radi zloće. No pita se, kad bi na to išlo u ovoj stvari, jesmo li zbilja mi Hrvati i po čem smo toliko bolji i vredniji, da bi mogli od sebe odbaciti toliki slavenski rod i da bi nas s njima moglo sram biti ...

No to još nije sve. Ako naime idemo na to: Što nas briga, što su nam Slaveni rod? — onda bi se mogao tko naći, pa kazati ovako:

A što nas briga za druge ljude, koji se zovu Hrvati, ako nam nisu prijatelji i ako nam ne mogu koristiti! Što briga Dalmatince za posavske Hrvate? Što zato, što oni govore sličnim ili čak skoro jednakim jezikom, — osobito, kad se nekome i ne zovu Hrvati? Što nas za sve to briga? Zašto bi mi morali spadati zajedno? Zašto bi morali raditi složno? Ako Mađjari dadu posavskim Hrvatima više, samo da puste u miru Dalmatince, — zašto ne bi primili? Što ih briga za Dalmatince? A ako Dalmatincima bude bolje pod Bečom i bez posavske Hrvatske, zašto bi tražili sjedinjenje?

I neka nitko ne misli, da nije bilo i da nema ljudi, koji ovako govore i rade!

Eto, do toga dolazimo, kad ne gledamo na rod!

Badava bi bilo reći: »Ali Hrvati su jedan narod? — Koji su Hrvati jedan narod? Po čem se to pozna? Zar po jeziku? Ta ima Hrvata, koji kažu, da ne razumiju zagorskoga seljaka. Badava bi bilo reći i to: »Hrvati su svi, koji spadaju u hrvatsku državu!«

— Gdje je ta hrvatska država? A napokon: onda su Mađjari svi, koji su u »mađjarskoj« državi!

No je li bilo nužno ovoliko razglabati? Nije li i bez toga jasno i očevidno, da viša ljudska zajednica nije moguća bez osjećaja i bez pripoznanja rodbinstva, srodnosti, koju je narav stvorila, koja je od Boga. Tko kaže: »Što me za to briga!« — taj može i rođenomu ocu kazati: Što me briga, što si mi otac!

Da je ovakvo mišljenje, koje tobože ništa ne drži do naravnoga rodbinstva među narodima, nenaravno i samo na silu izmudreno, to dokazuje stoljetni i tisućljetni život raznih naroda. Poznato je naime, da su se različni narodi kud i kamo više borili i mrzili i još danas se bore i mrže, nego narodi srodni. Poznato je posebice celomu svijetu, da baš na pr. svi slavenski narodi jednako nepovoljno sude o Niemcima, a Niemci o svim Slavenima: Hrvati, Česi, Poljaci, Rusi — od starine drže Niemce za svoje neprijatelje. Je li to samo slučaj, ili je i to — bezumlje? Kako to, da se nijedan slavenski narod nije do sada opametio, pa odbacio sve slavenske »obzire« i davno već sporazumio s Niemcima? Ili se je zbilja među nama najedanput našao čovjek, koji je iznašao onu mudrost, po kojoj će milijuni slavenskih naroda preko noći promieniti stoljetne i tisućljetne svoje osjećaje?

Vriedno se je o toj stvari još malo porazgovoriti.

(»Dom«, God. 1909. Br. 25.)

Dvoje se među Hrvatima osobito prigovara slavenstvu, i to, prvo: da se izticanjem slavenstva slabi hrvatstvo, i drugo, da nam slavenska misao pribavlja neprijatelja.

Prvi se prigovor podkrepljuje ovako od prilike: Hrvat, koji govori neprestano o slavenstvu, zaboravlja na hrvatstvo, ili barem ne iztiče i ne naglasuje svojega hrvatstva, osobito hrvat-

skoga državnoga prava. Narod je hrvatski i onako gdje gdje još neosviješten, a onda mu dolazi još slavenstvo, pa u istinu ne zna, što je. Slavenstvo je mutno, maglovito, nejasno. Malo tko zna, tko su i gdje su ti Slaveni i što bi nam mogli pomoći. Polazeći nadu u to maglovito slavenstvo, da će nas to spasiti, ne mare Hrvati sami za sebe, nego čekaju spas od toga slavenstva.

Dok mi Hrvati sanjamo o nekakvom slavenstvu, Srbi ne će ni da čuju za što drugo, osim za svoje srbstvo, pa dok su naši prvaci bajali narodu o slavenstvu, jugoslavenstvu i ilirstvu, Srbi su čuvali svoje ime, dapače ga i širili. Baš radi Srba najviše nam i škodi to slavenstvo, jer samo radi nekakve tobožnje slavenske sloge moramo samo popuštati Srbima od svoja, i to tim više, što se Srbi drže za prave Slavene (jer su pravoslavni, kao i većina Slavena, t. j. kao i Rusi, i jer nisu — oni u Srbiji — pod tuđom vladom, kao ni Rusi), — pa im mi Hrvati moramo popustiti: Ta oni bolje osjećaju, što je pravo slavenstvo! — A i pred drugim Slavenima naše nam slavenstvo samo škodi, jer i pred njima moramo braniti samo njihove, slavenske interese, a za nas se Hrvate i ne pita, kao da mi nismo Slaveni! To nam slavenstvo škodi i u tom, što se mi ne smijemo zamjeriti nijednomu Slavenu, koji k nama dodje, štono rieč, trbuhom za kruhom, jer odmah na nas viču, da nismo Slaveni. Zato je kojekakvim Pemcima i Kranjcima vrlo dobro među bedastim Hrvatima! ...

I drugi prigovor znadu prigovarači obrazložiti, premda malo slabije, i to tek u novije vrijeme. Tu se kaže: Niemci i Mađjari boje se »sveslavenstva«, tako zvanoga »panslavizma«, jer za njim vide samo Rusiju. Slavenstvo nije Niemcima drugo nego »panrusizam«, t. j. da što više Slavena dodje pod rusku vladu, pod rusku knutu (korbač). Zato mi, a ni drugi slavenski narodi u carevini, ne možemo postići ni ono, što nas ide po našem pravu, jer nam Niemci i Mađjari dovikuju, da se mi ne borimo za nikakvo svoje pravo, nego za slavenstvo; da idemo za tim, da sve poslavenimo, a onda pomalo, da sve dodje pod Rusiju, koja će već Niemcima i Mađjarima pokazati. I tako naši neprijatelji drže to slavenstvo samo urotom ili konspiracijom proti sebi, osobito proti austrijskoj carevini. I tako mi Hrvati naprećujemo sebi na vrat tolike protivnike i neprijatelje, a za ništa: za nekakvu slavensku ljubav i bratimstvo, od koje i onako nemamo nikakve koristi ...

Dosta! — Kažemo odmah, da u ovim prigovorima ima mnogo istine. No mi se nismo bojali iznieti sve ove prigovore, koliko su nam ovaj čas na pameti, uz prkos tomu, što su ovi prigovori više ili manje opravdani. A nismo se bojali zato, što znademo na ove prigovore i odgovoriti. Mi smo ove prigovore iznesli otvoreno i ne skrivajući ništa, a to zato, što nama nije do toga, da u narod širimo nekakvo slijepo oduševljenje, kojega ni sami ne razumijemo, nego nam je do toga, da narod podpuno razumije tu stvar i da ju s razlogom prihvati, ili — odbije, ali opet s razlogom.

Na prvi prigovor nije teško odgovoriti. Mi smo nedavno u prvom razlaganju o toj stvari potanko razložili, da su Slaveni medju sobom rod, rodbina, pa htio tko ili ne htio. A zna se, što se medju rodbinom događa: Za rodbinu čovjek često mnogo čini zaboravljajući sam na se, a doživi za to nezahvalnost, pače i protivština. Ta gdje koga je rodbina uništila! Hoćemo li zato prokleti svako rodbinstvo i reći, da ne treba priznavati nikakvoga rodbinstva? — No ako je istina, da gdje koji čovjek ima od rodbine sramote i štete, mnogi ima i koristi i časti. Upravo je tako gotovo na vlas i sa slavenskim rodbinstvom. Kao što gdje koji čovjek ne bi bez svoga roda bio ništa, tako i pojedini slavenski narodi imaju u mnogoj prigodi vrijednost samo po tom, što spadaju k slavenskomu plemenu.

Ne ćemo spominjati, da je Srbija i Bugarska oslobođena samo zato, što je u rodbinstvu (k tomu i u vjerskom jedinstvu) s Rusima. Spomenut ćemo samo za nas Hrvate, da se mi ne bismo bili možda nikada podigli i preporodili, da se nismo prislonili uz našu slavensku rodbinu. Danas je lako drugačije govoriti. Ali onda, kad se za nas nije gotovo ni znalo, kad Hrvati nisu imali vjere sami u sebe, ohrabrilo ih je i pridiglo samo to, što su osjetili, da nisu sami i što su ih ostali Slaveni zbilja priznali za svoje. Ta to je dovoljno poznato.

Istina je svakako, da rodbina često zanemari ili baš odbaci kojega člana svojega, i to obično najsiromašnijega i najslabijega. Tada dakako takvomu ne preostaje drugo, nego da se ogleda oko sebe i bez obzira na svoj rod traži prijatelja i pomoći. Ne poričemo, da su Hrvati koji put doživjeli ovakovu sudbinu medju Slavenima, a da bi ju mogli doživjeti i opet. No u toj stvari, kao što i u običnom životu, treba paziti na dvoje: prvo na to, jesmo

li mi i sami tomu krivi, a drugo: jesu li nam naša slavenska braća toliko kriva i jesu li tako zla i nepravедna, da nam je bolje prisloniti se k tudjinu? A što onda, ako nas ni tudjin ne će, već nas još i prezre? — Prije dakle, nego što odbacimo »sve slavenske obzire«, kako su ono nedavno pisale jedne naše novine, treba da to dobro prosudimo i da se ne prenačlimo čineći ono, što naši neprijatelji jedva čekaju.

O drugom prigovoru, naime: da nam slavenstvo pribavlja samo neprijatelja, moglo bi se mnogo razpravljati, no za sada dosta će biti ovo:

Nema sumnje, da misao o slavenskom rodbinstvu i slozi nije Niemcima i Magjarima po volji, te da bi oni voljeli, da je i nema. No to je posve naravski, jer su Niemci i Magjari svojim nasiljem upravo prisilili Slavene, da u slozi traže svoj spas. Tu slavenstvo dakle nije ništa krivo, nego što je živo. I dok su Niemci i Magjari ovakvi, tu se ne daje ništa popraviti ni pustiti.

Druga je stvar s carevinom. Moguće je, da se je koji put medju Slavenima rodila misao protivna carevini. No to nije čudo, jer u carevini i danas imaju prvu riječ Niemci i Magjari. No istina je i to, da su slavenstvu mnogi protivni i zato, što slavenstvo nije ništa drugo, nego austrijanština.

No što to znači, kad se proti slavenstvu dižu ovako protivni prigovori, te jedni kažu, da je proti carevini, a drugi da je čista austrijanština? — To znači, da slavenstvo nema jednoga i stalnoga političkoga smjera, a kamo li bi imalo jedan i stalni politički program. Je li to dobro ili zlo, to je drugo pitanje, no svakako na to treba upozoriti, jer baš radi toga nema slavenska misao medju slavenskim političarima odlučnih pristaša. To i jest glavni nedostatak slavenske misli, o kojem se tek u naše dane počelo ozbiljnije razpravljati. Tu je vrijedno zabilježiti, da se je tom zgodom mišljenje o političkoj zadaći slavenstva razdvojilo, te su jedni za rusko, drugi su za austrijsko slavenstvo, t. j. jedni su samo za Rusiju (i za Srbiju), a proti carevini, drugi za carevinu austrijsku (i za Poljake), ali nisu proti Rusiji. Jedva treba posebice reći, da smo mi s ovima drugima.

Politička zrelost i nezrelost.

Često se čuje i čita, da ovaj ili onaj narod nije politički zrio (zreo, zrel, dozorio). Što znači ovaj prigovor, toga mnogi ne znaju, dapače jedni misle time reći ovo, a drugi nešto posve protivno.

Tako neki kažu, da ni hrvatski narod nije politički zrio, i to zato, što još ne shvaća, što je to domovina, i obće dobro, nego pita samo za svoje domaće i osobne potrebe, kao na pr. za svoje parnice, za svoje pašnjake i šume, u novije vrijeme za kojekakve kanale, osobito pak za sadjenje duhana i pečenje rakije. Tko bi ovo dvoje izhodio, taj bi dobio najviše glasova, to bi bio pravi političar, pravi prijatelj naroda. Pa zato i ima političara, koji ovakve stvari narodu obećavaju i narod im vjeruje. »To je politička nezrelost! Što briga našega seljaka za mađjarski jezik na željeznicama i za mađjarske škole, što ga briga za mađjarsku zastavu i za mađjarsko gospodstvo u Hrvatskoj, — samo da je njemu duhana i rakije!«

I doista, ovako je nekada bilo posvuda po domovini, a i još je gdje i gdje. No zadjimo danas u narod, evo što ćemo čuti:

Dodjem ja u selo i počnem s ljudima razgovor o politici. Selo je baš potukla tuča (led), ili je tu bio veliki požar, ili se nekomu dogodila u nebo vapijuća krivica od kojega silovitoga pokvarenoga činovnika. I mislite li, da me ljudi pitaju kako bi se svemu tomu zlu moglo doskočiti, kako bi se narodu mogla već jednom i u Hrvatskoj osigurati njegova muka i barem takva pravica, kakvu već imaju naša gospoda?

Mjesto toga, oni naši ljudi, koji čitaju »Hrvatski Narod« ili »Prijatelj Naroda«, odmah me salete pitanjem: »A što će biti s timi Srbi? Hoće li ih zbilja odsuditi? — Oni opet, koji čitaju Frankovu »Zastavu«, ne pitaju, nego galame: »Eto, vidite tako bi trebalo i Vama i svim hrvatskim izdajicama!« Dogadja mi se i ovo: Govorim po dva, tri sata o hrvatskom državnom i o seljačkom pravu; razlažem i tumačim, kako će se za 4 godine, t. j. 1913. opet obnavljati financijalna nagodba s Ugarskom i kako bismo mi Hrvati mogli tada braniti stotine milijune svoje narodne muke, da nam ne ide više u mađjarske ruke. Tumačim, kako je već skrajnje vrijeme, da se osnuje državna, seljačka banka, koja bi postepeno preuzimala seljačke dugove, da nam

se narod ne raztepe i da nam domovina ne propa. Pripovijedam, što se je u drugim zemljama naše carevine u ovih zadnjih 10 godina učinilo za seljački stalež, osobito u Donjoj Austriji i u Moravskoj. Na koncu velim, kao obično: Ima li tko što prigovoriti ili upitati? — Čekam i čekam i nadam se, da će ih se javiti i više, koji će nešto dodati o narodnoj teškoći i o tom, što se sviet medju se razgovara, kako bi se dalo pomoći u tom i u tom. Ali mjesto toga začujem negdje otraga povik: »A zašto vi nas vežete sa Srbijom? Za što vi branite Srbe? Zašto ste vi za srbsku zastavu?«

U svom govoru ja sam, recimo, Srbe samo spomenuo i rekao, da su po krvi i jeziku naši ljudi, da su s nama u istoj domovini i da su ju dužni zajedno s nama braniti; ako to učine, onda su nam prava braća i mi ćemo njima, kao i sebi; ako to ne učine, onda su nam zla braća, koju ćemo i na dalje odvracati od zla i liepom uputom i oštrom riečju, ali nipošto silom, jer time bismo Hrvatsku samo još više oslabili i Mađjaru ju pod ostruge bacili. — Iz tih mojih rieči mogao je svatko prosuditi, da ja Hrvatske ne vežem sa Srbijom, i da nisam za srbsku zastavu itd.; pa ipak poslie dugoga i mučnoga razlaganja o državnom i seljačkom pravu ja sad moram razlagati o srbskoj politici. Ta se opet ne da razložiti bez velike politike, u kojoj na koncu konca odlučuju puške i topovi, vladari i vlade, i to vladari i vlade samo velikih država ili velevlasti.

Što sad mislite, je li ovo drugo politička zrelost, kad je ono prije bila politička nezrelost?

Bit će ih, koji će reći, da je ovo drugo politička nezrelost. A ako je ovo politička nezrelost, kad narod ne mari za svoje životne potrebe, — onda bi ono prije, kad je pitao samo za pašnjake i šume, za duhan i rakiju, — ono bi morala biti politička zrelost, — pače vrhunac političke zrelosti. A ako je tako, onda je očito, da naš narod u političkoj zrelosti ne napreduje, nego nazaduje!

Što je dakle s tom političkom zrelošću i nezrelošću?

Po našem sudu to je ovako:

Dok je ono naš narod pitao za »duhan i rakiju«, ono još nije bila ni politička zrelost ni nezrelost. Zašto? Zato, što o političkoj zrelosti ili nezrelosti može biti govora samo ondje i onda, gdje i kada narod hoće, da zajedničkim nastojanjem nešto

postigne. A toga onda nije bilo, nego je narod, i to posve pravo, držao, da mu gospoda imadu dati ono, što su mu uzela, pa ako dadu, dobro, ako ne dadu, — nikomu ništa: narod nije znao, da o tom odlučuje volja naroda, a nije znao ni puta ni načina, kako se narodna volja može očitovati, t. j. nije imao ni pojma o politici.

Danas je malo drugačije. Danas se sve to više gospode i seljaka bavi kako-tako politikom, i tu se doista vidi mnogo nezrelosti.

A nezrelost je u politici ono, kada tko hoće nješto, što ne može, kao što je to u obće obilježje nezrelosti kod ljudi: kad ne znadu prosuditi, što mogu, a što ne mogu, što može biti, a što ne može. To se opaža, kako smo spomenuli, i u našoj politici.

Ovakvu nezrelu politiku unesla su naša gospoda u narod. No to još nije nesreća, jer tu je malo ili ništa kriv naš narod, nego su tu krivi vodje narodni, gospoda, koja još uvijek vode nezrelu politiku, t. j. glavna im je briga ono, o čem oni, a ni svi mi Hrvati ne možemo odlučiti. Glavno je obilježje nezrelosti kod ljudi: htjeti biti velik i jak, imati veliko imanje, silno blago i t. d., a u politici: veliku domovinu, nikoga se ne bojati, nikoga ne trebati, nikoga ne moliti, sve svoje protivnike jednim udarcem potući i t. d. A baš je takova naša politika!

No i toj nezrelosti, koja je — kao i svaka druga nezrelost — u početku sasvim naravska, mora biti jednom kraj: ljudi dodju k pameti, pak vide, da to tako ne ide, nego da se treba primiti ozbiljnoga posla, t. j. onoga, što može biti. Tako će i naš narod sve po malo spoznati, da je ludo nas Hrvate goniti »s puškom na Beč«, kad ne znaš ni zašto, ni po što, pak će se takvomu junaku, koji je željan takvoga marša, samo smijati. I onda će se naš narod primiti posla ondje, gdje može odmah doći do uspjeha, na ime: u svojoj zemljišnoj zajednici, u občini, u županiji, u osnivanju svojih novčanih i privrednih zadruga i t. d., — a onda će tek ovako u svakom pogledu upućen, organizovan i poštovan moći ponešto, ali odlučno djelovati i na veliku politiku domovine i carevine.

Zato nas ta nezrelost naše gospode i našega naroda, koliko narod u tom ide za gospodom, mnogo ne smeta, jer je dobro poznato, da bez nezreloga ploda nema ni zreloga. Ali nas zato smeta i upravo straši pomisao na to, da bi se naš narod mogao prije politički pokvariti, nego dozoriti. A političke pokvare-

nosti ima u nas na žalost već dosta, a glavna je ova: Naša su gospoda dosta nesposobna, ne shvaćaju novih potreba, ne znadu naći načina, da narod povedu za sobom, nego se kao pijan plota drže starih i nezrelih političkih praznih riječi i onda, kad već sama u njih ne vjeruju, ali ipak takvu politiku nose u narod, jer narod tobože drugo ništa ne razumije! Tako na pr. Frank ne drži do Starčevićeve politike ništa, — ali neprestano govori i piše o Starčeviću, jer ne zna drugoga načina, da narod za se predobije.

A onda obična posljedica političke pokvarenosti: Traženje koristi u politici, trgovanje politikom, za tim tolike laži i izmišljotine, u koje ni narod ne vjeruje, a ipak se njima služi protiv političkomu protivniku, pa onda primanje mita i s njim skopčana nevjera i izdaja, — to je početak političke i narodne propasti. No tu je, mi smo uvjereni, u dobar čas došla seljačka stranka.

(»Dom«, God. 1909. Br. 26.)

Ljudevit Gaj. Stogodišnjica njegova rođenja.

Sutra, dne 8. srpnja, navršit će se 100 godina od rođenja Ljudevita Gaja.

Tko je bio Ljudevit Gaj i što je učinio za hrvatski narod i domovinu, o tom bi se moglo napisati knjige. Nješto malo kažemo o tom na drugom mjestu, a ovdje ćemo kazati, što treba znati, ako hoćemo da pravo ocienimo Gajevo političko djelovanje.

Kakav je bio politički program Gajev u doba njegove mladosti, to se ne zna i ne će se nikada znati, i to ne zato, što bi to možda bila kakva tajna, nego zato, što toga nije znao ni sam Gaj. To je i posve naravski. Mladić, bez političke škole života, mislio je i snovao zacielo ovako i onako. Ta ni današnji naši siedi političari ne znadu još pravo, što bi imalo biti od nas Hrvata... No o tom sumnje nema, da je Gaj bio žarki, plemeniti i oduševljeni hrvatski rodoljub, koji je za svoj mili dom i narod bio spreman sve učiniti i čeli život sreći naroda svoja posvetiti.

No to ne bi bilo dosta, a da Gaj nije znao i za pravi put, kojim se do sreće narodne dolazi, a taj je put narodno jedinstvo.

Nama je danas teško i pomisliti, što je Gaj našao, kad je prije 80 godina počeo raditi za jedinstvo hrvatskoga naroda. Hrvata gotovo nije ni bilo! Bili su to »Horvati« oko Zagreba, pa Slavonci, Dalmatinci, Bošnjaci..., i to ne kao danas što su, nego su to bili posebni narodi, i Bože sačuvaj reći Slavoncu, da je »Horvat«! Zato je bilo posve naravski, da su i knjižge pisali svaki na svoj način. Jednoga književnoga jezika hrvatskoga nije bilo!

Pa tko se je tu usudio ne samo pomisliti na kakovo jedinstvo, nego za to i raditi? Tko se nije bojao prigovora od gluposti i sebičnosti, tko se nije bojao neuspjeha?

To je bio Gaj. I zato je on ono, što se kaže: veliki čovjek, veliki ili genijalni um, koji je u duhu svojem vidio: To je moguće, to mora biti! Zaludu će se tomu protiviti glupost, neznanje i sebičnost!

Da ne povriedi nijednoga diela raztrganoga naroda, Gaj nije hrvatskoga imena narivavao ni »Slavoncima«, ni »Dalmatincima«, ni nikomu, nego je proglasio: Svi smo mi Iliri!

Zato su ga kasnije nekogi strašno osudili, veleći, da je od Hrvata htio načiniti Ilire, — premda je sav učeni, domaći i tuđi svijet sve nas skupa sa Srblijima zbilja zvao Ilirima, jer su Iliri nekada živjeli i svoju državu imali u ovoj našoj domovini. No lako je bilo poslie prigovarati, kad je hrvatsko ime na temelju Gajeve misli došlo do časti, i to zato, jer je središte celomu Gajevomu nastojanju bilo u onom dielu naroda, gdje se je hrvatsko državno i narodno ime sačuvalo. Ta Slavonija je bila 200 godina pod Turčinom, a Dalmacija 400 godina pod mletačkim Talijanom.

No glavni je Gajev grieh, što je bio — »austrijanac«! Već u 30. njegovoj godini (1839.) cesar mu daruje prsten s dragim kamenom, a za deset godina (1848.), kad je išao u Beč, da cesaru Franji I. predloži Jelačića za bana, imenovan je kraljevskim savjetnikom! No to još nije ništa! Kad je bečka vlada poslie magjarske bune njemštinom poklopila ne samo Ugarsku, nego i Hrvatsku, ukinula dapače i sabor, — toj nasilnoj bečkoj vladi predao je Gaj u službu svoje njegda dične »Narodne Novine«!

Da, to je istina. To su Gaju prigovarali odmah, tako da već godine 1848., odmah poslie rata, Gaj nije bio više vodja, nije bio gotovo ništa sve do smrti (1872.), nije se dapače ni pačao u politiku.

Što je to bilo?

Mi svega ni pravo ne znamo, a ne znadu još ni mnogi drugi, možda nitko. Za sitnice doduše i ne marimo, kao što je na pr. to, da je za narodnu stvar potrošio — sav svoj imetak (izjeli ga rodoljubi), pa je morao novine predati i prodati. (Poslie mu je sabor glasovao i »narodni dar«). Glavno je ovo: Gaj je pristao uz cesara i cesarsku politiku. To su mu zamjerali odmah, toga mu ne praštaju ni danas. O političaru Gaju vole i danas šutjeti i oni, koji ga slave; a kada što o tom i kažu, sažaljuju ga natucajući koješta, tako da se Gaj na koncu konca ukazuje kao nekakav politički jadnik, — a sve radi »Austrije«!

Ne znamo, hoćemo li time iztjerati na kraj pitanje o carevini Austriji, ali je nužno kazati ovo:

Naši su političari u tom pitanju nezreli kao djeca. A evo u čem i zašto:

Preporod hrvatskoga naroda, kako ga je započeo Ljudevit Gaj, bio je bez sumnje plod velikoga prevrata ili revolucije. No naši revolucionarci hoće da budu vjerniji revoluciji nego Francezi, koji su revoluciju započeli! Ta Francezi su skinuli i smaknuli svog kralja, a nije prošlo ni 15 godina, i već su imali cara! Isto tako skinuli su Francezi svoga kralja i god. 1848., a već za četiri godine imali su opet cara (Napoleona III)!

A što hoće naši tobožnji revolucionarci? Nikada se ne pomiriti ni s carem ni s carevinom!

Ovo je, kako rekosmo nezrela djetinjska politika, a vode ju gospoda do danas. Ljudevit Gaj, koji je malo dublje zaronio u sudbinu hrvatskoga naroda, koji je mnogo kušao i izkušao tražeći spas i sreću naroda svoga, koji je malo bolje poznao i Rusiju i Srbiju, a i Magjare, — on dakako nije mogao pristajati uz ovakvu politiku, koju vode ljudi, koji se za narodnom srećom nisu ogleдали dalje iz jednoga izbornoga kotara, a možda ni dalje iz koje kavane, ljudi, koji se još nikada nisu u narodnom poslu ni uznojili! I ovi Gaju prigovaraju! —

Jedno je osobito, što hrvatski seljački narod ne smije i neće Ljudevitu Gaju nikada zaboraviti, a to je ovo:

Ljudevit Gaj nije toliko mario za Bog zna kakove planove velike gospodske politike, nego ga je na rad za narod poticalo ono, što i jest najveće i najplemenitije u svakoga političara, a što se ipak vrlo riedko u njih nalazi, a to je čovječna sućut prema biednomu seljačkomu narodu. Ljudevit je Gaj sam pripoviedao, da je njega na rad za narod potaklo to, što je u svom zavičaju Zagorju, u svojoj Krapini, vidio toliko goli, bos i gladni narod, koji je njegova majka hranila i sinka svoja učila: Vidiš, to su naši, a kako su biedni!...

U tom velikoga Gaja ne nasljeđuje gotovo nitko od hrvatske gospode. I zato on nema više pravih nasljednika ni štovatelja. Ali ide vrijeme, i veliki će Gaj imati slavitelja na stotine tisuća — u seljačkom narodu hrvatskom, koji mu već danas, koliko ga pozna, kliče: Vječni zahvalni i slavni spomen Ljudevitu Gaju, komu se je prvomu medju hrvatskom gospodom ganulo srce za hrvatsku potlačenu sirotinju!

(»Dom«. God. 1909. Br. 27.)

U Budimpešti se može samo pazariti!

Mnogi se čude, kako Jos. Frank može tako dugo tolike Hrvate uza se držati. »Ta njegovo je šaranje očito! Kako se može naći i jedan čovjek, koji toga ne vidi! Taj narod ne će nikada progledati! Narodu je svejedno laž i istina! Dapače laži više vjeruje!«

U istinu, ovo može mnogoga smesti. Mnogi može, gledajući to, izgubiti vjeru, da je istina jača od laži. Ali je sve to posve naravski u narodu, koji nije u politiku upućen, koji još nije politički izvježban, ili kako se još kaže: u narodu, koji još nema političke zrelosti, o čem smo nedavno pisali. Da bude još jasnije što je politička nezrelost, kazat ćemo još jedan znak, po čemu se ona pozna.

Mnogi ste na sajmu vidjeli sljepara ili »crnoga majstora«, koji pred očima narodu guta noževe! Čovjek bi se zakleo, da je na svoje oči vidio, kako je taj sljepar progutao dugi nož! A nije, nego je gledaoce zasliepio. Kako? Učinio je svoju slje-

pariju tako brzo, da se sve nije pravo ni vidjelo, a udesio je stvar tako, da su gledaoci gledali ono, što je on htio, a ne ono, što je on radio. A radi sljepar onako, kako se radi s malom djecom, kad plaču: Uzme se zvončić ili bubnjić, pa udri zvoniti ili bubnjati, — i diete za čas zaboravi na sve.

Upravo ovako rade i politički sljepari sa nezrelim narodom. To bi se moglo liepo pokazati na Frankovoj politici, ali ne će nam se gubiti vremena.

No dogodi se, da sljepar sam otkrije svoju sljepariju, i to onda, kad mu drugi sljepar kvari »gešeft«: onda sljepar znade kazati ljudima, koji idu k onomu drugomu sljeparu: »Ljudi, ne idite tamo, to vam je sljeparija, to on radi ovako!« I onda im pokaže kako se gutaju noževi.

Tako je ovih dana učinio i Jos. Frank, na nesreću dosta poznati političar u Hrvatskoj. Vidi on, kako koalicija »s uspjehom« mešetari u Pešti, pa evo što pišu njegove novine (»Hrvatsko Pravo« od 10. srpnja 1909. br. 4090. 1. str. II. stupac, redak 5—8): »U Budimpešti se ne izvoštavaju prava hrvatskoga naroda... U Budimpešti se doista može samo pazariti«. — Dakako: to sve ide koaliciju. Koalicija dakle ide u Peštu, tobože da brani Hrvatsku i njezina prava, a u istinu samo zato, da tamo pazari, — jer »u Budimpešti se doista može samo pazariti!«

Treba li sada pitati, što je dr. Josip Frank radio u Pešti, kad je ono pet sati bio kod Vekerla? Može li mu se vjerovati, da je u Pešti branio Hrvatsku, kad eto njegove novine pišu, da se »u Budimpešti može samo pazariti«? Ako se u Budimpešti može samo pazariti, onda je tamo pazario i dr. Josip Frank.

Treba li nam za to drugoga dokaza, kad su to priznale njegove novine, koje bez njegova znanja ne pišu barem ovakvih stvari?

Mi na ovo upozorujemo naše pristaše i čitaoce, a oni neka upozoruju na to zasljepljenje pristaše Frankove stranke. Neka ih pitaju: Ako se u Budimpešti može samo pazariti, po što je onda išao u Peštu njihov vodja Jos. Frank? Sjetite ih pri tom, da Frank nije išao u Peštu samo na razgovor k Vekerlu, nego da je išao u tako zvani »kraljevinski odbor« za obnavljanje financijalne nagodbe (i dobivao 15 for. na dan cielo vrijeme, doklegod je bio u tom odboru, pa makar bio ciele mjesece u

Zagrebu i radio u svojoj pisarni). Tu ih sjetite i na to, da Frank zove svakoga izdajicom, tko je za nekakovu nagodbu s Magjari, a on se je sam dao birati u odbor (Magjaroni su ga birali!) za sklapanje nagodbe, pa nije Magjarima rekao, da će se s njima nagoditi! Nije li možda i onda išao u Budimpeštu samo za to, da pazari?

Moguće, da ćete komu otvoriti oči, ali ima malo nade, jer nemojmo zaboraviti, što je sljeparija. Ta pametni ljudi ne vjeruju ni vašarskomu sljeparu, i to ne zato, što bi znali, kako on izvadja svoje sljeparije, nego zato, što im zdrava pamet kaže, da čovjek bez štete ne može na pr. nož progutati. A zdrava pamet kaže svakomu našem čovjeku, da se šarenjak, koji je bio već i židov i bezvjerac i lutoran i sad je katolik — ne može boriti za dobro i za sreću našega potlačenoga i siromašnoga naroda, iz kojega nije niknuo i za kojega nema srca, nego da tu mora biti nešto gešefta, pazara. I te zdrave pameti ima u našega naroda dosta, — ali je na žalost nekima već pokvarena duša, pa misle: »Sve je to i onako gešeft i pazar, a čifut se u to najbolje razumije...« Ovakvima ćete badava govoriti, jer oni će biti zadovoljni, makar i znadu, da je Frank u Pešti pazario...

(»Dom«, God. 1909. Br. 28.)

Javna kontrola državne uprave.

Da u državnoj upravi u banskoj Hrvatskoj ima mnogo samovolje i nereda, to će priznati svatko, tko ikoliko dolazi u dodir s narodom ili s tom upravom. Koliko seljaka iz najdaljih krajeva domovine putuje u Zagreb, »pred bana«, da nadju lieka krivici, koja ih tišti! A koliko puta uzalud!

U zemlji, gdje činovništvo ima gotovo odlučnu rječ kod političkih izbora, gdje vlada ima zadaću, da uzdrži narodu nepovoljnu politiku, gdje je činovništvo slabo školano i obrazovano, a krivim mišljenjem o narodu protiv njega gotovo pobunjeno, gdje je narod ustrašen i neuk te ne zna i ne usudjuje se ničemu prigovoriti, samovolja i nered mora cvasti.

Ponešto se kušalo svemu tomu pomoći u saboru, tako zva-

nim interpelacijama. I doista, često su za Khuenove vlade čitave sjednice izpunjene interpelacijama o kakvom nasilnom obćinskom bilježniku! A sabor ima mnogo važnijeg posla.

Pa i kakva je to kontrola, kad se u saboru iznose samo one stvari, koje je zastupnik tek slučajno doznao?

Nije se mnogo nadati ni od tako zvanoga »upravnooga su-dišta«, t. j. nezavisnoga suda, koji bi sudio krivice svih oblasti, pa i same vlade. A nije se od toga mnogo nadati zato, što bi i onda kontrola ostala tajna, medju gospodom. A mi poznamo naše ljude i znamo, kako to ide. Danas je u obće savjest, poštivanje pravice, ili čak ljubav prema narodu — riedka stvar, tako riedka, da se njoj na volju ne smije prepustiti tjelesno ni duhovno dobro nijednoga državljanina.

Kontrola ili nadzor, dok ostaje medju četiri zida, medju samom gospodom, nije nikakva kontrola. »Vrana vrani ne će očiju izkopati!« To nije prazna rječ. Naš joj narod dobro znade smisao, on njezinu istinu kruto osjeća.

Kontrola nije kontrola, dok nije javna, dok ne dodje pred sud narodnoga mnienja. Danas, gdje se cieli sviet buni proti nepogrešivosti jednoga jedinoga čovjeka sv. oca pape, koji je nepogrešiv samo u stvarima vjerskim, danas da budu nepogrešivi toliki mladići, tek iz škole izašli, podvrženi kojekakvim uplivima i strastima, i to samo zato, što su oblast!

Da kontrola bude javna i uspješna, treba da se zakonom uredi ovako:

1. da se sve pritužbe proti odredbama, rještibama i odlukama objave (tiskaju) u posebnom službenom viestniku;

2. da se u istom viestniku objavi, kako je viša oblast ili vlada pritužbu rješila;

3. da svaka ovim riešenjem nezadovoljna stranka (i pritužitelj i oblastni službenik, proti kojemu se pritužuje) ima pravo zahtievati, da se stvar javno i konačno razpravi ili odluči ili pred obć. viećem, ili pred županijskom skupštinom, ili pred saborom.

Zakon bi, naravski, odredio i potanje, što treba.

Kad bi se stvar ovako uredila, naša bi se uprava brzo popravljala i posve popravila, te bi krupne i najobičnije nepodobštine bile za kratko vrijeme odstranjene, čim bi se o njima počelo javno razpravljati. Zato se nije bojati, da bi županijske

skupštine ili sabor imao mnogo posla s tim stvarima. Nepodobštine se dugo mogu držati samo u tami, nipošto na javi.

Jednako je važna još jedna stvar, koja također dokazuje, kako se naša uprava malo bavi pravim narodnim potrebama. Poznato je naime, kako često dolaze k vladi i banu razne deputacije moljakajući ili kakvu cesticu, ili sajam ili podporicu. Ovakvo je moljakanje, klanjanje i obijanje gospodskih pragova nedostojno slobodnih ljudi i uređene države. Ovo je upravo nakaza, koja najviše podržaje neustavni, pače robski duh i učvršćuje vladu gospodske milosti, kojoj danas, kad narod sve uzdržava žuljevima, a ne traži ničije milosti, ne bi smjelo biti ni traga. Zato je upravo nedostojna nepodobština, kad se obćine ili župe zahvaljuju, i to još javno vladi ili banu, što se je udostojao to i to dozvoliti na narodni trošak, kao da je dao iz svoja žepa. A upravo je sramotno, kad se nadje ciela politička stranka, koja vladu podupire samo zato, što pojedincima daje kojekakve pogodnosti, dakako na narodni trošak.

I ovomu neka bude kraj! Neka prestanu te sasvim neustavne, robske, nedostojne, spekulantske, a često i smiješne, a uvijek skupe deputacije, već neka se svaka stvar za obće dobro javno zahtieva i obrazloži. To bi vlada mogla naredbom urediti i zabraniti upravo sve te deputacije i poklonstva i odrediti, da se peticije, predstavke i molbe pojedinih mjesta i obćina predaju i obrazlažu javno u posebnom službenom viestniku, a isto tako i riešenje neka se daje javno.

Sve bi ovo bilo ne samo dostojnije i uspješnije, nego i jeftinije. Koliko bi ban i velika gospoda oko njega prištedili vremena, a pojedinci i vremena i troška! A kad se mogu tiskati toliki saborski zapisnici (i veleizdajnička parnica!), mogu se tiskati (pa makar na trošak interesenata) i spomenuti službeni viestnici.

Dobro bi bilo, da se ova stvar spomene i na ovogodišnjoj glavnoj skupštini seljačke stranke.

(»Dom«, God. 1909. Br. 29.)

»Što su Slaveni učinili za Hrvate?«

Ovako pitaju mnogi naši ljudi, kad se kod nas spomene slavenstvo, slavenska »uzajamnost« i slavensko bratimstvo.

Ovomu se pitanju nije čuditi. Prije svega treba naime znati, da su Slaveni jedni za druge zbilja malo učinili, i to ne samo zato, što su uz nas svi Slaveni i sami, ne izuzevši ni Rusa, u borbi i neprilici, nego poglavito zato, što ni drugi narodi, pa bili i srodni, nisu jedni za druge Bog zna što učinili. Zato, tkogod prigovara, što Slaveni nisu Hrvatima tobože ništa učinili, neka pomisli, da »medjunarodna ljubav« i dobročinstvo nije baš tako obićna stvar, nego da bi se prije moglo govoriti o medjunarodnoj mržnji i zločinstvu, za koje imamo dosta primjera.

No glavni razlog, što se ovakvim prigovorima ne treba čuditi, jest to, što naši ljudi zbilja ne znaju, da su Slaveni nama Hrvatima što učinili. A kad njetko prigovara iz neznanja, treba mu oprostiti, jer ne zna, što govori.

Otvorimo dakle knjige, pa da vidimo, što kažu.

Hrvatima dobro poznati Slovenac dr. Fran Ilešić, profesor u Ljubljani, iznio je prošle godine u hrvatskoj knjizi »Hrvatsko Kolo«, što ju je izdalo književno društvo »Matica Hrvatska«, kako su Slovenci sabirali god. 1848. novčane prinose za Jelačićevu vojsku. Ne pita se sada, jesu li Slovenci sabrali stotine ili tisuće, nego se pita, za dobrovolju, i za bratsku ljubav. Pa da Slovenci nisu dali za hrvatsku vojsku ni novčića, i da se nisu ni oglasili, ipak je to nješto drugo nego na pr. Magjari, koji su se na Hrvate spremali s oružjem. A kamo li što su Slovenci Hrvatima ne samo svako dobro željeli, što je Hrvatima svakako koristilo, nego su im eto po mogućnosti i pomagali.

No isti marljivi profesor i živi širitelj ljubavi i zajedničkoga rada medju Hrvatima i Slovencima priobćuje i u ovogodišnjem »Hrv. Kolu« vrlo vrijedne i zanimljive dokaze, kako su iste god. 1848. osobito Česi pošiljali prinose za novoosnovanu »Maticu dalmatinsku«. Tu vidimo, kako su češke »Pražke Novine«, »Narodne Novine«, »Moravske Novine«, »Novine Slavske Lipe« pozivale na sabiranje prinosa, primale prinose i oglašivale ih. Tu čitamo, da su mnoge češke obćine darivale daleku bratinsku primorsku hrvatsku braću doduše malim, ali od srca

danim darovima: po 5 for., 25 for., 2 for., 86 novč., 4 for. 64 novč., 1 for. 54 novč., i t. d., i t. d. A davale su ne samo občine, nego i čitaonice, obrtničke udruge, pa djaci, osobito bogoslovci (s geslom: »Komu mati Slava, tomu (pomažu) svi Slaveni«), pače i isti seljaci, makar s 1 ili 2 novčića!

I opet se ne pita, koliko su dali, nego se pita: A koliko su dali Magjari? Koliko Niemci? Koliko Talijani? Koliko domaći Židovi? (Koliko je dao otac Jos. Franka?)

A da potražimo, koliko su Slaveni davali za prije osnovanu »Maticu Ilirsku« (danas hrvatsku), našli bismo zacielo takodjer primjera lijepe bratske ljubavi i pomoći. Zna se na pr., da je ondašnji srbijanski knez Miloš dao za »Maticu Ilirsku« 400 zlatnih forinti, što treba spomenuti ne samo istini za volju, nego i sa željom, da se ona bratska ljubav u naša srca povрати.

Ali kud smo to zašli? Gdje se je to čulo ili vidjelo, da bi jedan narod drugomu pomagao novcem, — osim u času velike kakve i strašne nesreće (kao što se to iz čovječinih ili humanitarnih razloga ponješto uobičajilo u najnovije vrijeme)? Ta spomenuli smo, da se među narodima više može govoriti o mržnji i neprijateljstvu, nego o ljubavi, a kamoli o novčanim darovima. Narodi mogu biti zadovoljni i prezadovoljni, ako im bliži i dalji susjedi nisu neprijatelji, a veseli, ako o njima liepo i dobro govore i pišu. A ovo, što smo vidjeli kod Slovenaca i Čeha, — to je dokaz, da su Slaveni među sobom doista braća, a ne različni narodi.

A gledamo li na ono, što jedan narod može od drugoga očekivati, naime međusobnu dobrohotnost, naći ćemo opet kud i kamo više, nego što se i među najprijateljskijim narodima može očekivati. Treba naime znati, da su u vrijeme našega narodnoga preporoda, tamo od god. 1835. do 1848., toliki slavenski učenjaci i rodoljubi ne samo s ljubavlju i veseljem pratili naše nastojanje, nego su i glavom dolazili u naš Zagreb, Karlovac, Krapinu i drugamo te kao naši ljudi, prava naša braća s rodoljubima razgovarali i viećali, narod naš gledali i proučavali i za svaku se stvar zanimali, te o tom svoje zemljake ustmeno i po novinama obavješćivali. Tako je onih godina bio u Hrvatskoj Rus Sreznjevski i glasoviti slovački pjesnik Kolar. Rusa Sreznjevskoga, premda je naravski bio pravoslavne vjere,

nije nimalo smetalo, da posjeti rodoljubne hrvatske mladiće, koji su se učili za svećenike u katoličkom sjemeništu.

Zar je sve to mala stvar? Ta za Boga miloga ni u ono vrijeme, kad su nas Niemci mrzili i prezirali, kad su nas Magjari htjeli sbrisati s lica zemlje u banskoj, a Talijani u primorskoj Hrvatskoj, — ne bismo bili baš ništa napravili ni stvorili, da nije bilo ove pomoći od slavenske braće, mi bismo bili sami, kao da smo s neba pali!

»Da, ali što čine danas za nas ti Slaveni?« — pitaju još uvijek porugljivo neki naši ljudi. — Doista, mora se priznati: onolike ljubavi nema. Druga su doduše vremena, jer pravoga oduševljenja nemaju ni sami Hrvati za svoju stvar, — ali je krivo i nešto drugo, naime: Ni mi Hrvati ne marimo za Slavene.

A bilo bi i čudo, da marimo. Ta slavenstvo je kod nas bilo izvrgnuto ruglu (o čem je bolje šutjeti), a dugotrajna Khuenova vlada ipak je svoje učinila, dok eto i njegdašnji »slavosrbi« nisu počeli prelaziti u tabor Jos. Franka, koji o Slavenima ne će ni da čuje... I o tom je bolje šutjeti, ali i ne pitati, što za nas čine Slaveni, ti poruženi »Pemci, Kranjci i Vlahi«...

Kako smo daleko došli, vidi se po tom, što ni prve naše novine ne znadu barem kako-tako prepisati brzojava, kad im stigne u kojem slavenskom jeziku, kako se to desilo ovih dana, kad su krasni bratski pozdravni brzojavi česki prigodom Gajeve stogodišnjice bili u našim novinama tako nagrdjeno tiskani, da je upravo sramota! Nitko kod nas gotovo ne zna nijednoga slavenskoga jezika! A Kolar se je već god. 1841. razgovarao s našim bogoslovima dosta liepo česki, i svi naši preporoditelji učili su se od Slavena: Čeha, Poljaka, Rusa. Ta bez njih se ne bi znali ni maknuti. A današnji naši novinari ne mogu se maknuti bez njemačko-židovskih, a po malo ni bez magjarskih novina: tu im je sve znanje i putokaz.

Pa neka nam Niemci i Magjari i pomognu!...

(»Dom«, God. 1909. Br. 34.)

Kakav je učitelj, pristaša seljačke stranke.

Nikako mnogi naši ljudi ne mogu dokučiti, zašto to mi Hrvati ne možemo napried. Krivimo svadju, nehaj i sebičnost medju našom gospodom, krivimo neukost u narodu, koji ne samo da ne mari za ovo i ono, nego je u svoj neukosti tako lakovjeran, da vjeruje najgluplje i najbezbožnije laži. Krivimo i još koješta, pa se i ne varamo, jer je i to sve istina. Pa spoznavajući sve ovo zlo, dolazi nam sad jednomu, sad drugomu u glavu, da bi trebalo promieniti i popraviti, da bi trebalo »pokrenuti akciju« za ovo i ono. Imamo pače i novine, koje se zovu »Pokret«, a to ime kaže, da su ljudi, koji su oko tih novina, pokrenuli ili da pokreću nešto veliko.

Ah, ti naši »pokreti« i te naše »akcije«! Slabo svjedoče, osobito u novije vrijeme, i što dalje, to slabije. Svi smo omlitali tako, da već što god zovemo »pokretom«. Sazove na pr. koji od 50 i više zastupnika jednu skupštinu, i već bezbroj naših novina razglasuje taj događaj pod naslovom: »Skupštinski pokret«. A pokrenulo se dakako nije ništa.

Sve mi ovo palo na pamet, kad sam ovih dana dovršio razgovor s jednim mladim hrvatskim učiteljem.

— Pa kako ste ono rekli, da si sami kuhate? — upitam ga, kao da nisam pravo razumio, što mi je pripoviedao.

— Da, sam. Znae da nisam oženjen, jer još nisam stalno ni namješten, a nisam znao, hoću li dobiti i ovo mjesto. Da je bolje mjesto, sigurno ne bi ni toga bio dobio. Ali za ovo se nije nitko otimao.

— Pa kako vi to kuhate? Dospijete li? Ta imate posla i u školi.

— Liepo. Jedna žena donese mi litar mlijeka, pa to nalijem u rajnlu, skuham...

— Na čem skuham, valjda na špiritu?

— A zašto bih ja kupovao špirit, kad imam dosta drva?

— Da, ali treba drva izpiliti, naciepati, oganj naložiti. Tko vam to pripravi?

— Ja sam srežem liepo i naciepam drva za osam dana, a sam i naložim. Skuham tu litru mlijeka, nalijem polovicu na tanjur, a drugu polovicu ostavim za objed, ili za večeru, ako

za objed spržim kajganu, ili kako drugdje kažu: prazetinu ili cvrtje.

— I nikad ništa drugo: meso ili što drugo kuhano?

— Nikad. Samo koji put uzmem u jutro mjesto mlijeka slanine.

— A tko vam posprema stan? — upita ga moja supruga.

— Sam. I onako mi je uredjena samo jedna soba. To po-metom, obrišem prah...

— A u drugoj sobi nemate ništa?

— Ne, posve je prazna, kao i kuhinja, u kojoj ima dvie rajnle i tri tanjura... Ali bila je i ova soba i kuhinja puna, kad sam hranio bube, ili kako kažu njegdje, svilce.

— Svilce ste hranili? Koliko ste dobili?

— Dobio sam 58 for. Ali sam se i namučio. No sad sam već zaboravio na svu muku. Bio sam baš oslabio, i sva sreća, da sam se na vojnim vježbama oporavio.

— Na vojničkim vježbama ste se oporavili?

— Pa da. Ne samo druga i bolja hrana, nego sam se mogao naspavati. Dok sam bube hranio, ustajao sam u tri sata i prvi-put hranio bube. Onda sam ih hranio u šest sati, onda o podne, pa u tri, šest i devet po podne, i to bi trajalo sve do pol noći, a onda ustati opet u tri. Bilo mi već dodijalo. No već onda, kad sam primio novce, sve sam to zaboravio. Liepe su bile čahure: kao suho zlato. Bilo ih je šest košara, puna kola. Sve ih je gledalo. Moje su bile najljepše...

I još je malo govorio taj mladi učitelj a ja sam zašutio i mislio. Htio bih i našim čitaocima reći, što sam mislio, ali što hasni govoriti! Što hasni govoriti, kad je naš javni život, t. j. mišljenje sve naše gospode, a dobrano već i mišljenje naroda — pokvareno, te baš ova pokvarenost vlada. Htio sam reći: »Takvih nam ljudi treba!« — a bojim se, da se sav svijet ne naruga i meni i tomu učitelju: Taj učitelj je luda. Zašto nije frankovac, pa bi dobio mjesto, gdje je škola kao gospodski dvorac i gdje živi kao gospodin! — A da rečem, da je taj mladi učitelj ne samo pristaša seljačke stranke, nego da je od onih 58 for., što je poslie tolike muke dobio za svoje bube, odmah poslao 50 for. za pet dionica seljačke tiskare...

Da, da još to rečem, morao bih dodati, pa i dodajem: da se danas ovakav čovjek može naći samo u seljačkoj stranci, t. j. među nama mučenicima.

A prodike dalje o tome ne treba nikakove, osim da pristaje i protivnike seljačke stranke upozorim na ovo: Ono, što se danas zove seljačka »stranka«, — to nije samo nova i jedna više skupina ljudi, koja će se s ostalim strankama natezati za otrcane gospodske prazne rieči i otimati za zastupnička mjesta, nego je to sasvim drugih duh i misao u shvaćanju celoga života ljudskoga, i to najprije svoga. A ni o tom duhu i toj misli ne treba mnogo prodikati, kad je stvar očevitna: Hrvatskomu narodu i domovini hoće kod nas da tobože pomognu ljudi, koji po onom, što svojim radom koristi učine, ne bi imali ni hladne vode, a hoće da žive gospodski. A to je moguće samo tako, da razni ovrhovoditelji pliene narod, kojemu će ova gospoda tobože pomoći!

Onaj se mladi učitelj zove Stjepan Kranjčević, a učiteljuje u Dragotinu u dol. Hrvatskoj nedaleko Djakova. Dao mu Bog snage, da na započetom putu uztraje!

(„Dom“, God. 1909. Br. 35.)

Prvi naši slobodnjaci i narodnjaci.

Čitav hrvatski narod, koliko štogod znade o politici i o našim strankama, drži danas magjarone za protivnike svakoj slobodi i svakomu narodnomu napredku, a sve »narodne« ili protuvladine (opozicionalne) stranke drži za braniteljice slobode i narodnoga napredka. Magjaroni su, u kratko, siloviti branitelji svih starih krivica, dakle natražnjaci, a narodnjaci su borci za svaku slobodu i napredak, osobito za slobodu i napredak hrvatskoga naroda, oni su, da tako kažemo, slobodnjaci i naprednjaci.

No kad se ova stvar bolje pogleda, kako je to naime bilo u početku, vidimo nešto sasvim drugo, pa je potrebno, jer je vrlo poučno, da se to dobro razgleda i to mirno i razložno. A potrebno je to zato, što se svi naši političari i novinari u svojem

pisanju i političkom djelovanju vrlo čvrsto drže tobože prošlosti, od koje ne popuštaju ni za dlaku, pa zato nikako ne može doći do zajedničkoga rada ni među onim ljudima, koji zapravo jednako misle i za jednim ciljem idu. Pogled na prve naše stranke i na njihove misli mogao bi tu stvar malo razsvietliti te u koječem ljudima otvoriti oči. To bi bilo potrebno osobito danas, kad je nestalo stare magjaronske stranke i stare narodne (obzoraške) stranke, i kad se stara stranka prava raztepla a nekadašnji pravaši pristali uz najrazličnije političke misli i smjerove. Razgledamo li dobro to, vidjet ćemo ujedno, na koje su mjesto stupile nove hrvatske političke stranke: seljačka, naprednjačka i »kršćanska« (popovska, »furtimaška«).

Pogledajmo najprije madžarone.

Koji put se znade čitati u našim novinama, da su prvi magjaroni bili oni hrvatski velikaši, koji su god. 1.102. (prije 800 god.) priznali svojim kraljem kralja ugarskoga. No mi na ove »magjarone« ne mislimo, jer je danas teško prosuditi, kakvi su ono ljudi bili. Mi ovdje mislimo na prve prave ili moderne magjarone.

Pravi, moderni hrvatski magjaroni javljaju se u Hrvatskoj odmah iza hrvatskoga narodnoga preporoda, t. j. god. 1835. do 1848., kad je za naš narod svanulo u svem novo doba i to time, što su došle nove misli, novi ljudi i novi način javnoga djelovanja. Nova misao je bila sloboda i narod, i to cijeli narod, osobito seljački, a ne samo velikaši, plemići i svećenstvo; novi ljudi — to su bili ljudi iz naroda i za narod, a novi način — to su bile novine i knjige. Svemu tomu do sada nije bilo ni traga. Ljudi, koji su sve ovo kod nas započeli i dalje u tom smislu djelovali, to su bili naši preporoditelji Gaj, Drašković, Vukotinović, Rakovac, Vraz, Šulek, Jelačić i drugi. To je bila prva naša »narodna« stranka.

Proti ovoj narodnoj stranci stajali su pristaše dosadašnjega mišljenja i vladanja »magjaroni«. Za ovu stvar, koju razlažemo, nije tako važno, što su se ove stranke borile u županijskim skupštinama, jer je ta borba bila sasvim naravska: novi ljudi htjeli su istisnuti stare i doći na njihovo mjesto, a stari se nisu dali.

Mnogo je važnije, koje su misli ili načela branili jedni, a koje drugi. Tu je vrlo važno iztaknuti, da su se prvi magjaroni

javili kao liberalci ili slobodoumnici, t. j. protivnici svake starinske vlade, osobito protivnici svećenstva. To se osobito vidi iz knjižice, koja je izašla god. 1845. pod naslovom »Srčike«, a tiskana je čak u Lipskom (u Njemačkoj). U toj se knjižici kaže medju ostalim:

Susedi dobro, braćo, nam žele,
Jer kane zlomit stare povele.
Za čovečanstvo boja l' ne vode?
Staru krivicu kane zatresti,
K slobodi vrata svem nam otpreti.

»Susedi« koji »nam dobro žele« to su Magjari; oni kane »zlomiti« t. j. ukinuti »stare povele«, t. j. stare povlastice, plemstva i svećenstva i time staru krivicu »zatreti« i otvoriti »svem nam« vrata slobode. Oni se bore za čovječanstvo.

Još je važnije, što se u toj knjižici piše za svećenstvo, za to »crno strašilo«, za koje ima samo jedno »trovilo« (otrov) na svijetu, a to je »svetlost«, t. j. prosvjeta:

Samo je jedno u svetu trovilo,
Od kojeg pogine crno strašilo:
Svetlost je čemer za te komare,
Ko strašna bura je za gusare.

Ovo, jedno i drugo, sasvim je u smislu i u duhu prvašnjih i tadašnjih slobodnjaka ili liberalaca, koji su na svoju zastavu napisali borbu za pravo čovječanstva proti svakoj tisućljetnoj krivici. Ta se borba ima voditi osobito prosvjetom, jer je samo onaj strašni mrak, t. j. neznanje krivo, što je čovječanstvo u robstvu.

Zar ne, da su ovo zanimive stvari? Magjaroni eto propovijedaju borbu za slobodu, za prosvjetu, a proti starim poveljama, proti staroj krivici i proti mračnjačtvu. Oni zahtievaju već onda slobodu izpovijedanja vjere, slobodu tiska i porotu (pri-sežnike) za sudjenje. Oni pozivaju sve slobodnjake, bili narodnjaci ili madžaroni, da se slože u jednu stranku.

A što su onda mislili naši narodnjaci? Jesu li oni bili proti starim poveljama i proti staroj krivici? Jesu li oni bili za prosvjetu? U čem je bila razlika izmedju madžarona i narodnjaka?

Prije nego što na ovo odgovorimo, kazat ćemo u dvie rieči, kako se je stvar dalje razvijala: Jedva je prošlo poslie glasovite godine 1848. deset godina, javi se Ante Starčević (1861.) i diže glas za hrvatsko državno pravo proti Austriji. I on žestoko udara na narodnjake (»slavosrbe«) i na svećenstvo pišući, da su katolički svećenici »poživinčili« hrvatski narod i da hrvatski narod imade svoju nesreću pripisati najviše svećenstvu. Stari narodnjaci naprotiv živu u slozi i prijateljstvu sa svećenstvom, pače im je katolički biskup Strossmayer vodja. Oni po mogućnosti šire prosvjetu (osnovaše Maticu, Akademiju, sveučilište), a Starčević i njegovi pristaše žestoko i bezobzirno na to udaraju i sve to izvirgavaju ruglu. Malo prije svoje smrti pomiri se Starčević sa Strossmajerom i njegovom strankom, no time nestade i stare narodne stranke. Starčevićeva se raztepla, a javiše se nove: seljačka i napredna, malo za tim »kršćanska« (popovska, »furtimaška«). U to nestade i starih madžarona (1908.).

Hoćemo li sada da odgovorimo na pitanje, kakva je razlika bila izmedju prvih magjarona i narodnjaka, treba još spomenuti, da su naši narodnjaci nada sve uzdizali slavensko bratimstvo, kojemu se je, da uz put kažemo, Starčević takodjer rugao, i to još više, nego magjaroni.

A sada da vidimo, kakva je bila razlika izmedju magjarona i narodnjaka.

Po onom što smo rekli za narodnjake i magjarone, vidi se da su jedni i drugi bili slobodnjaci »liberali« t. j. djeca novoga vremena, koje je htjelo sav stari red porušiti. Ova misao o novom redu medju ljudima rodila se u Englezkoj, a dozrela do ploda u Francezkoj, gdje je velika revolucija skinula ne samo kralja s prestolja i uzela mu život, nego se je odrekla i samoga Boga. No Englezi i Francezi bili su slobodni narodi, t. j. nad njima nije vladao tudjinac, nego su krivicu trpjeli od domaćih ljudi. Kad se je poslie francezke revolucije misao o slobodi razširila po ostaloj Evropi, poimence po Njemačkoj, Austriji i Italiji, gdje su nad narodom vladali tudjinci (u Njemačkoj Napoleon, u Italiji i Austriji Niemci), sasvim je naravski, da su borci za slobodu, dizali svoj glas proti tudjincima, a za slobodu svojega naroda. Tako su nastali narodni liberalci, koji su se

borili za slobodu naroda, dok su se stariji ili čisti liberalci borili za slobodu čovjeka i čovječanstva. A kako su onda nad Hrvatima imali vlast Magjari, koji su također bili liberalci, sasvim je naravski, da su naši liberalci digli glas proti Magjarima. I tako su se naši liberalci razdvojili: oni, koji su imali vlast ili su bili u kakvoj vezi s Magjarima, zamrzili su narodne liberalce, a naši su narodnjaci zamrzili najprije Magjare, a onda po malo sve liberalce (jer su se Magjari držali za prve liberalce).

No ovo nije sve. Kako znamo, naši su preporoditelji na srcu nosili slavensko bratimstvo, a došlo je do toga sasvim naravski. Kad se je naime počela borba proti tudjincima, sasvim je naravski, da se je pitalo, tko je naš. A onda je sasvim naravski, da »naši« nisu bili samo Hrvati, u banskoj Hrvatskoj, nego su naši bili i Dalmatinci, i Bosanci, i Istranci, i Srbiji i t. d. pače svi, koji su našega plemena i jezika, t. j. svi Slaveni. No čim se je ova misao pojavila, magjaroni su ustali još jače proti narodnjacima, i to zato, što su Magjari vladali i nad Srbima i Slovacima u Ugarskoj. Ta što će biti od Magjara i njihove države, ako se sdruže i oslobode i ovi Slaveni! I tako je slavenstvo još više i upravo temeljito razdijelilo naše slobodnjake, tako, da se kod nas nije više pitalo, je li tko slobodnjak, nego je li narodnjak.

Sad je bilo lakše i svećenstvu. Dok se je pitalo samo za slobodnjačstvo, za koje smo rekli, da se je odreklo i Boga, svećenici su bili i morali biti proti slobodnjačstvu. Zdrav razum, dobro srce i osjećaj pravice i ponosa bio je već prije potaknuo gdje kojega svećenika, na pr. župnika Štosa (g. 1831.), da je digao svoj glas za narod i domovinu. Sad, kad se je pojavila nova, moderna, jednako odlučna i napredna misao narodna, nalazimo svećenstvo, osobito mladje, u prvim redovima narodnih boraca. I od tuda onaj magjaronski bias na svećenstvo. Narodnjaci su naprotiv svećenstvo tako hvalili i uzvisivali, da se kod nas i danas obično piše »naše dično svećenstvo«.

Kad je jednom došlo do toga, kod nas se više nije znalo, što je to slobodnjačstvo ili liberalizam. Ta oni, koji su se borili za slobodu naroda i radili za njegovu prosvjetu, liepo su se slagali sa svećenstvom, koje je bilo razglašeno, da je proti slobodi i prosvjeti; a oni, koji su u početku htjeli »zatreti staru krivicu«,

držali su s Magjarima, koji su nama uzeli sve pravice! Kad je još na to stara narodna stranka pristala uz magjarone (1873.), a ipak se i dalje zvala »narodna« stranka, izgubili su nazivi »liberalac« i »narodnjak« pravo značenje: naziv »narodnjak« nije značilo ništa, a biti »liberalac« značilo je — biti protivnik »crnomu strašilu«, t. j. svećenstvu, a o zatiranju stare krivice više ni spomena!

Zanimivo je, kako se prema svemu tomu držao Ante Starčević, pa kako se u naše dane javiše novi slobodnjaci i narodnjaci. O tom drugom zgodom.

(»Dom«, God. 1909. Br. 36.)

»Ovako se ne može dalje!«

Na svojem putovanju po domovini rekao je ovih dana podban pl. Cuvaj sakupljenim državnim službenicima, da se ovako dalje ne može, t. j. da se ovako bez sabora ne može dalje vladati.

Već je ovo priznanje dosta, da nas sve, koji smo proti ovakovomu vladanju, ohrabri. Bilo je naime već obće uvjerenje, da nam je sve nastojanje uzalud. Godine i godine nastojimo, da narod pošalje u sabor većinu zastupnika, koja će biti proti tudjinskoj vladi, a kad smo napokon do takve većine došli, — nitko nije za nju ni pitao, nego je ban, koga su poslali Magjari, vladao i trošio novce ne pitajući sabora. Mnogi su i mnogi mislili, da će to trajati Bog zna, kako dugo, možda uvijek!

Sad evo vidimo, da sam banov zamjenik kaže gotovo skrušeno i pokorno, da se dalje ovako ne može.

No g. podban rekao je i više, naime ovo po prilici: Ja sam morao poći u narod, da vidim, što narod misli i hoće, jer od politike kod zelenoga stola nema ništa.

Politika kod »zelenoga stola« (g. podban je baš rekao tu riječ), to je ono, što mi zovemo »gospodskom politikom«, proti kojoj se toliko borimo. Bilo ih je, koji su se toj našoj borbi smijali veleći, da su gospoda vladala i da će vladati, a to znači,

da će se politika voditi uvijek kod zelenoga stola, t. j. ne pitajući naroda.

I u ovoj dakle stvari kao da je nastala velika promjena, koja vlada na usta podbanova javno priznaje: gospoda su kod zelenoga stola nemoćna. Do sada su gospoda izdavala od zelenoga stola odredbe i naloge svojim županima i predstojnicima, koji su imali sve »udesiti«, kako gospoda žele, a danas ne samo podban, nego i ban moraju ostaviti zeleni stol, te ići od mjesta do mjesta, da dodju u dodir s narodom i s činovništvom.

Treba naime spomenuti i ovo treće: podban je u Bjelovaru upravo molio činovnike, da pomognu vladi, što više, on ih je molio, da poštuju njegovo političko osvjedočenje, jer on poštuje njihovo! Nema dakle ni tu više komande od zelenoga stola, pred kojom su činovnici strepili.

Sve bi ovo svjedočilo, da kod nas u Hrvatskoj kreće politika na bolje, i to poglavito u tom, što se vlada počela ravnati po volji naroda.

No kamo sreće, da je tako! Ali banska Hrvatska danas za pravo i nema vlade! Ban je na dopustu, podban putuje, drugi je vladin predstojnik takodjer na dopustu, a trećega i nema! Ovo, što se je čulo od podbana Cuvaja, dokazuje samo, da je vlada u velikoj stisci. No svejedno. I ako su ove riječi podbanove plod velike stiske, u kojoj se vlada nalazi, ipak je važno to, da vlada, ili barem onaj jedan, podban, komu je vlada ovaj čas prepuštena, ne vidi drugoga izlaza, nego da se uteče narodu, da pita za njegovu volju.

I nema sumnje, da će narod skoro biti pozvan, da pokaže svoju volju. Kako će ju pokazati?

Misleći na to i mi smo prisiljeni kazati cijeloj opoziciji: Ovako se dalje ne može!

Ostane li naime u našim strankama sve pri starom, za malo će biti, kako je već bilo: bit će drugi ban, a sve će biti onako, kako je i bilo, a koješta i gore. Na žalost se naime mora kazati, da hrvatski prvaci nemaju ni narodnoga, ni političkoga, ni gospodarskoga, ni kulturnoga programa, t. j. u nijednoj stvari ne znaju, što bi i kako bi, već svuda vlada ili smetnja, ili nebriga. Što se tiče obće nebrige, to se je pok. zastupnik Vrbanić u jednom pismu osječkomu odvjetniku Neumanu gorko tužio, kako u koaliciji nema nikoga, tko bi htio i znao voditi, a jednako

nema nikoga, tko bi htio slušati. Što se tiče političkih pitanja, tu naši političari narod samo smućuju: sad su za bratimstvo s Magjarima, a za malo proti Magjarima; bore se proti Rauchu, a traže proti njemu pomoći kod Magjara, koji su ga poslali! Sa srbstvom i s vjerom prave se najgadnije špekulacije: državna vlast, koja je Srbe podupirala i dizala protiv Hrvata, sad ih radi srbstva tuži i predlaže na vješala, a svećenstvo, koje želi tobože katolički preporod, pomaže političkoga sljepara, koji se je jedini otvoreno protivio prvomu katoličkomu sastanku u Zagrebu (god. 1900.), kojim se je kod nas katolički pokret započeo. Slavenska misao, koja je od preporoda okupljala hrvatske rodoljube, tako je potamnjela, da se je mnogi odriču, a drugi ju s nova ruže.

I tako bismo mogli nastaviti nabrajajući važna pitanja, u kojima je naša inteligencija ili smetena, ili nebrižna. Nigdje nikakve ozbiljne i odlučne misli ni cilja!

No što je glavno: hrvatska gospoda ili inteligencija sasvim je izgubila i sam smisao za narod, posebice za seljački narod, i to tako, da se oduševljene riječi za narod ne mogu više čuti ni u zdravicama stoloravnatelja, ni u pjesmicama naših pjesnika.

Sve ovo sili i nas, da ponovimo: Ovako se dalje ne može! Hrvatska inteligencija treba da obnovi ili revidira naš narodni i politički program. Ne velimo, da će to biti sutra ili prekosutra, ali ta stvar svakako sazrieva. Taj će program, mi nimalo ne sumnjamo, biti zadahnut duhom pravoга narodnoga, t. j. seljačkoga života i mišljenja, a glavna mu težnja za pravicom seljačkomu narodu.

(„Dom“, God. 1909. Br. 37.)

Komu će biti 70.000 jutara hrvatske zemlje?

(Virovitičko vlastelinstvo.)

Već dulje vremena pišu hrvatske novine o prodaji virovitičkoga vlastelinstva, koje ima oko 70.000 jutara, a sadašnji ga vlastnik, knez Šaumburg-Lippe, želi prodati.

Za tu se je stvar zanimala i Pejačević-Nikolićeva (koaliciona) vlada prije tri godine, a sada pišu novine, da se za tu stvar zanima i ban Rauch. Radilo se i radi se o tom, da to zemljište ostane u hrvatskim rukama, a da ga ne kupe tudjinci, koji bi tu naselili svoje zemljake, valjda Magjare. Koaliciona vlada je nastojala predobiti za tu stvar hrvatske novčane zavode, banke i štedionice, ali uzalud, a ban Rauch nastoji, kako se čuje, sklonuti bogatu brodsku imovnu općinu, da ona ovo imanje kupi i onda razproda. Novčani hrvatski zavodi nisu se htjeli upuštati u taj posao, jer nemaju, kažu, toliko novaca, a proti tomu, da stvar uzme u ruke brodska imovna općina, digao je njetko glas i u novinama hrv. stranke prava, u »Hrvatskoj« (dne 6. i 7. rujna o. g.).

Nema sumnje, da je ovo vrlo važna stvar, jer se radi o tom, da dvije do tri tisuće hrvatskih obitelji, t. j. oko 10 do 12 tisuća duša, dobije dom u svojoj domovini, mjesto da idu za kruhom u tudjinu, a k nama da se doseljuju tudjinci. Zato je vrijedno, da o tom više progovorimo.

Što hrvatski novčani zavodi nisu htjeli ove stvari uzeti u svoje ruke, mi to razumijemo. Svi naši novčani zavodi idu samo za što većim dobitkom, tako, te se kod nas obćenito misli, da banke i štedionice i nemaju druge zadaće, nego vući što veći dobitak. To je mišljenje tako utvrđeno, da bi bilo uzaludno protivno dokazivati. Zato je došlo i do toga, da mnogi naši novčani zavodi beru 15 po sto, pa i više, dobitka na svoju glavicu, i to bez ikakve brige, bez najmanjega razbijanja glave, bez ikakvoga truda i posla. Zato nije čudo, što naši novčani zavodi nisu imali volje za ovaj posao, jer bi ovo bio posao. Tu bi trebalo imati posla s ljudima, s narodom, — a čemu sve to, kad se novci i onako legu, i to još mnogo brže, jer ovaj posao ne bi donio toliko sigurnoga dobitka, na koliko su naši novčari naučni.

Zanimljivo je i razlaganje u »Hrvatskoj«, gdje se dokazuje,

da bi to bila propast za brodsku imovnu općinu, kad bi kupila ovo vlastelinstvo. Brodska imovna općina ima gotovih novaca 20,000.000 (dvadeset milijuna) K a njezine šume vriede 30,000.000 K. Virovitičko vlastelinstvo stajalo bi 42,000.000 K., a s troškovima prenosa i kamatima za prve dvie godine i do 50,000.000 K. Morala bi dakle brodska imovna općina uzajmiti oko 30,000.000 K, na koje bi morala plaćati kamate, dok bi se kupljeno vlastelinstvo razprodalo, a to bi, tvrdi »Hrvatska«, dugo trajalo. Dok bi se vlastelinstvo razprodalo, trebalo bi na njem voditi gospodarstvo, a to je za imovnu općinu vrlo neprilično. Za gospodarenje, za prodavanje kupljenoga zemljišta, za pobiranje kupovnine i kamata trebalo bi, kaže, osnovati posebna dva ureda, a tko bi sve to nadzirao? Zar su za to sposobni imovinski viećnici većinom seljaci? Napokon zaključuje »Hrv.« dugo svoje razlaganje: Ciena je preskupa, jer bi jedno jutro došlo na 800 K. Prije nekoliko godina cienio je vlastnik cijelo imanje 35,000.000 K, sada je predao pogadjanje nekome mešetaru, knez Wrede, koji cieni 42 milijuna, jer želi pri tom zaslužiti. Kad bi taj posao mogao nositi koristi, već bi se Magjari i njihove banke za tim polakomile, a ne bi toga nama prepuštale i nudile brodskoj imovini zajam od 30,000.000, što joj još treba za kupovninu.

Mi ne možemo točno prosuditi, ima li »Hrvatska« u svem pravo, jer ovaj čas ne znamo točno, koliko imanje ima jutara. »Hrvatska« piše »30 do 40 tisuća jutara«, a 30 i 40 je razlika! Još govori o nekim šumama, koje bi brodska imovina zadržala za sebe, a ne kaže, koliko je tih šuma. I još koješta nije nam u tom razlaganju jasno. Jasno je samo to, da bi pisac u »Hrv.« svakako htio odvratiti brodsku imovinu od te kupnje, jer se boji, da bi mogla stradati: zadužiti se kod magjarskih banki (zašto baš kod magjarskih?) te izgubiti i svoju gotovinu, i svoje šume i kupljeno zemljište, a sve u korist Magjara! Kako kod nas ide, Bože prosti, vrag po vragu, ovakvoj se bojazni ne smijemo doduše čuditi, pače je dobro upozorivati na zlo i štetu, koja bi nas mogla i opet zadesiti, ali nama se uza sve to čini, da pisac u »Hrvatskoj« previše crno gleda, jer po njegovom dokazivanju izlazi, da bi pri ovoj kupnji morao svatko izgubiti, pa da o njoj ne može biti ni govora. To je doduše takodjer vrlo dobro, da se za to vlastelinstvo ne lakomimo, jer kad trgovac vidi, da se kupci za njegovu robu otimaju, odmah ju skuplje cieni. Zato je

možda ovomu imanju i skočila cijena od 35 na 42 milijuna, jer su naše novine digle hajku, da to vlastelinstvo moramo kupiti baš mi Hrvati po što po to! Dobro je zato, da se previše ne jagmimo i ne vičemo, da se to baš mora kupiti.

Što se posebice tiče brodske imovne občine, a i drugih imovnih občina i zemljišnih zajednica, mi mislimo ovako: Bože sačuvaj, da itko traži od brodske ili koje druge imovine, da se ona upropasti, samo da narodu i domovini pomogne! No svakako treba na umu držati ovo: Brodska imovina ima, kažu, oko 20 milijuna novaca u državnim papirima. Taj novac jedva joj nosi više od 4 po sto. Kad se to zna, a kad se zna, da naš narod, koji kupuje zemlju, plaća i 10 po sto, i još više, onda je doista na mjestu pitanje, je li to dobro. Ako brodska imovina ne može svojih novaca dobiti i okrenuti ih narodu na korist drugim putem, nego da kupi ovo vlastelinstvo, pa da joj dužnici budu hrvatski seljaci, koji će od nje kupiti zemlju i plaćati joj, recimo, šestpostotne kamate, koliki je to dobitak za nju i za te kupce seljake! Isto vrijedi i za druge imovine, na pr. za turo-poljsku, koja također ima svojih novaca oko dva milijuna u državnim papirima, gdje nose 4 po sto, dok mnogi vlasnici tih novaca plaćaju i 12 po sto! Tu je očito, da se našom imovinom bogati ugarska država i njezini novčari.

Ovomu bi trebalo učiniti kraj, pa zato ovo najviše i pišemo. Naše imovine i zajednice imaju toliko imetka, da bi mogle osnovati svoju zajedničku banku i obavljati u prvom redu ovakve poslove, kao što je kupovanje vlastelinstva mjesto da i tu profit vuku magjarske banke, dok naša muka služiti bogzna komu. Dakako, da za to treba voljnih, sposobnih, poštenih i marljivih ljudi, i to najprije na prvim mjestima, kod vlade, na što se uz današnje neprilike ne može na žalost ni misliti.

Još jedno uz put. Pisac u »Hrvatskoj« kaže, da bi se kupljeno vlastelinstvo moglo naseliti samo narodom iz zagrebačkoga Zagorja, no zagorci se, kaže nerado sele.

Istina je, zagorci se nerado sele, ali se ipak na žalost moraju seliti, jer je nužda jača od njihove ljubavi prema očinskomu domu. No zar je baš nužno, da zagorci ostavljaju rodni dom? Englezi imaju posjeda čak preko mora u Australiji, mjesec dana i više brze vožnje na parobrodu, pa ipak tamo gospodare. Slično bi mogli raditi barem neki zagorci, kojima je teško ostav-

ljati dom. Pa kad zagorci mogu danas ići čak u Podravinu, da mlate za koru kruha tuđe žito, valjda bi im se isplatilo ići na rad na svoje zemljište, pa kad prodje radno vrijeme, vratiti se stalnomu domu. Danas, u vrijeme željeznica, ne bi to bila nikakva teškoća. U ostalom kad s napredkom prometa i prosvjete zagorski narod bolje upozna domovinu i prilike u njoj, lakše će se i seliti. Danas, u neukosti i neupućenosti, gdje mu nitko nije na pomoć, selitba je naravski seljaku kao prava smrt. Ovu smrt olakšati bilo bi za dušu svakomu, pa i onomu, tko bi ovih 70.000 jutara nabavio našem narodu.

(»Dom«, God. 1909. Br. 37.)

Zasluge svećenstva.

Vrlo često čujemo i čitamo, kako naši svećenici i njihovi prijatelji uzvisuju zasluge katoličkoga svećenstva za narod i za domovinu hrvatsku. U novije vrijeme, od kada se svećenstvo sve to manje slaže s ostalom gospodom, čuju se ili čitaju sve više ovakove pohvale hrvatskomu katoličkomu svećenstvu. Tako se i ovih dana javio jedan svećenik, pa spominje Akademiju, »Maticu«, sveučilište: svuda su tu katolički svećenici bili prvi. »Obzor« i Radićev »Dom« (onaj stari, mali) — i to su pomogli i podigli svećenici. A za sve to doživljuju crnu nezahvalnost. Dok treba pomoći, svećenici su dobri, a kad je sve gotovo, kad se njihovom pomoću iz ništa napravi nešto, onda se svećenicima pokažu vrata, onda može biti i bez njih, pače: udri po njima! Zato, braćo (čitamo u tim ogorčenim jadikovkama): budimo oprezni i pametni! Ne vjerujmo svakomu i pazimo komu pomažemo. Dosta smo se opekli. Budimo mi među sobom složni, ne dajmo se izrabljivati!

Vriedno je promotriti, koliko je u svem ovom istine i što nam je do toga držati.

Prije svega treba kazati, da je istina, da su posebice kod nas Hrvata katolički svećenici bili još do jučer gotovo svuda na prvom mjestu. Pustimo staro vrijeme, kad su biskupi bili namjestnici banske časti i glavni državnici (biskupi su na pr.

bili većinom kraljevi pouzdanici) i kad su isti kanonici pašući sablju i jašući konja branili domovinu od Turaka-Osmanlija. Jednako ostavimo na strani prve knjige hrvatske, koje su u početku sve do jedne, a kasnije većinom pisali svećenici. Držimo se samo najnovijega vremena, recimo, posljednjega stoljeća. Tu vidimo ovo: Biskup zagrebački Maksimilijan Vrhovac, rođen Karlovčanin (umro 1827.) daje upute, da treba zapisivati narodne pjesme i poslovice, t. j. pokazuje brigu za pravi narodni jezik i književnost, bez koje narodu danas nema napredka. Svećenik Pavao Štos jadikuje (god. 1831.) u pjesmi nad tužnom domovinom, nad nemarom Hrvata, koji se srame svoga jezika te hoće »drugi narod postati«. A onda (od 1849.) dolazi glasoviti biskup Strosmajer (rođen u Osieku), koji se glasno javlja od god. 1861., te u bečkom državnom vijeću i u zagrebačkom hrvatskom saboru brani Hrvatsku i njezina prava, a nada sve se stara za narodnu prosvjetu: za učeno društvo (Akademiju, koja je otvorena 1867.) i za visoku školu ili sveučilište (otvoreno 1874.). Prvi predsjednik Akademije opet je svećenik, kanonik Franjo Rački (umro 1894.), a prvi rektor (ravnatelj) sveučilišta svećenik Matija Mesić. Biskup Strosmajer ujedno je vodja svih obrazovanih i rodoljubnih Hrvata (umro 1904.). — U dalmatinskoj Hrvatskoj, gdje se je rodio i djelovao glasoviti, pravi narodni i svakomu hrvatskomu djetetu poznati pjesnik Andrija Kačić Miošić, redovnik (fratar) franjevac (umro 1760.) istakao se kao vodja hrvatskih rodoljuba — pravaša glasoviti Mihovilo Pavlinović (umro 1887.). O hrvatskoj Istri ne može se ništa ni govoriti, a da se ne spomene pok. biskup Dobrila i svećenik Vjekoslav Spinčić. U Bosni pak i Hercegovini svećenici-redovnici jedini su do jučer bili prosvjetitelji naroda i čuvari hrvatske misli, a osobito se među njima iztakao pred koju godinu preminuli pjesnik Grgo Martić.

Ovo je samo nešto, a da i nema ništa više, ovo je vrlo mnogo i sasvim dosta, da se uzmogne kazati, da hrvatsko katoličko svećenstvo ima velikih zasluga za narod i domovinu hrvatsku, osobito za prosvjetu.

No i ako je to tako, tužbe, jadikovke, prigovori i zahtjevi, koje svećenstvo u obće, a današnje hrvatsko svećenstvo napose u svezi s ovim zaslugama iznosi, nisu ni iz daleka onoliko opravdane, kako to čujemo i čitamo.

Prije svega treba držati na umu ovo: Poznato je i sasvim naravski, da i cijeli narod, kao što i pojedini čovjek, što manje zna, tim više mora vjerovati drugomu, i što je slabiji i nemoćniji, to više mora tražiti pomoći od drugoga, a kad mu nitko pomoći ne će ili ne može vapi pomoć od Boga. Zato je sasvim naravski, da svaki narod u početku uz strah pred silnim i nasilnim vladarima najviše poštuje i časti one ljude, koji mu mogu izmoliti pomoć od Boga, ili mu kazati kakvu spasonosnu tajnu. A to su od vjkada bili svećenici, koji su kod krivobožnih naroda često bili obični vrači. No ostavimo staro i krivobožno vrieme.

U naše kršćansko vrieme bili su svećenici stotine i stotine godina ne samo jedini pismoznanci, nego i jedini ljudi, koji su znali misliti i raditi i nešto drugo, a ne samo za sebe: oni su jedini dugo vremena gojili misao o obćem dobru, i to ne samo za ovaj, nego i za drugi svijet. A morali su biti pismeni već za to, što se kršćansko naučanje i služba božja ne može pravo ni pomisliti bez pisma. Za malo su svećenici povrh toga dobili takav položaj, da se nisu brinuli za kruh svagdašnji, te su se mogli baviti razmišljanjem, snovanjem, učenjem i naučanjem. To je trajalo dugo, pa je zato sasvim naravski, da su svećenici bili prvi, kad se je gdje radilo o književnoj prosvjeti i o obćem dobru, o dobru naroda, jer im je vječno i vremenito dobro bilo ne samo vazda na jeziku, nego i na misli, a osim toga su oni jedini bili bez ostalih briga (nisu na primjer morali ratovati i t. d.). Svećenička je inteligencija u kratko prvorodjenac, među inteligencijom. No kao što nije liepo ni opravdano, ako sin-prvorodjenac spočitava mladjoj braći, da je on to i to učinio i stvorio i da bez njega ne bi bilo ništa, jer je on mladju braću pomagao odhranjivati itd., tako treba znati pravu mjeru i u tom, kad se iztiču zasluge svećenstva za narod i prosvjetu. Kao što naime sin-prvorodjenac ne može razložno kazati, da je to njegova zasluga, što se je prvi rodio, tako ni svećenički stalež ne može razložno sebi pripisivati u zaslugu, što se je po naravi stvari prvi na javnom polju pojavio.

No iz ovoga, što smo spomenuli, izlazi svakako ovo: Nije opravdano tvrditi, da svećenički stalež nije učinio ništa za narod i za prosvjetu, ili dapače da i ne može ništa učiniti, te radi toga svećenički stalež grditi, ponizivati i mraziti. Naprotiv kao

što sin — prvorodjenac uživa izvjestno prvenstvo pred mladjom braćom, tako i svećenička služba i sama po sebi i po svojoj prošlosti ima uživati izvjestno prvenstvo i poštovanje.

Pita se sada, ako je tomu tako: Kako je u toj stvari došlo do nesklada i nesporazumka medju svećeničkom i ostalom inteligencijom? Zašto naime ostala inteligencija ne priznaje sadanjemu svećenstvu spomenutih zasluga, nego se svećenici tako rekući moraju sami hvaliti? — Odgovor na važno ovo pitanje dat će si svatko sam, kad prosudi ovo: Spomenuti na pr. biskup Vrhovac bio je takav pristaša napredka i novih misli, koje su vladale u njegovo vrijeme, da su ga neki držali »framasonom« ili t. zv. »slobodnim zidarom« (t. j. pristašom posebnih slobodnjačkih misli, koje se protive Crkvi i njezinu naučanju, a takovih je ljudi onda bilo mnogo). To je zacielo samo nječije domišljanje, no svakako stoji, da je biskup Vrhovac bio barem u prvo vrijeme u crkvenim stvarima pristaša cara Josipa II., koji se je u koječem protivio papi. To sudimo po tom, što je Vrhovac bio postavljen za ravnatelja novoga svećeničkog sjemeništa, koje je po svojoj zamisli osnovao car Josip II. No kako bilo u toj stvari, poznato je i to, da se je biskup Vrhovac družio s Francezima (koji su onda držali Hrvatsku s desne strane Save), a Francezi su bili svi slobodnjaci ili liberali. Pa bilo i s tim, kako mu drago, svakako je Vrhovac stupao uporedo sa mislima svojega vremena, kad se je, kako smo spomenuli, starao za narodni jezik.

Sasvim isto vidimo u tom pogledu i kod svih drugih naših glasovitih svećenika. Biskup Strosmajer došao je na pr. na glas time, što je na crkvenom saboru ili koncilu (god. 1869/70) oduševljeno i odlučno branio slobodu, i to u skladu s mišljenjem svega prosviećenoga svijeta, a proti većini ostalih katoličkih biskupa. Rački je opet bio tako oduševljeni prijatelj Rusije, da je meni jednom rekao: »Kad ne bih vidio, da sam potreban u Hrvatskoj, ja bih bio u Rusiji.« Pristao je dakle uz narodnu slavensku misao, ne izključujući iz nje ni Rusije, premda Rusi nisu katolici. Jednako je važno ovo: Premda je pok. A. Starčević znao ljuto ošinuti popove, svećenstvo je hrvatsko gotovo listom pristalo uz njegovu stranku.

I tako bi mogao i dalje nabrajati primjere i dokaze za to, da je hrvatsko katoličko svećenstvo sticalo zasluge i zasluženu hvalu samo onda, kad je ne samo pristajala uz obće narodne i

svjetske misli, nego im se postavljalo i za vodje. Danas naprotiv vidimo nešto posve drugo, naime ovo: Svećenstvo ne samo sa s nekim nepovjerenjem gleda sve, što drugi, t. zv. »svjetovnjaci«, rade i počinju, nego se organizuje samo za sebe, za interese Vjere, Crkve i svoga staleža, te pri tom izključuje sve, što nije katoličko. Zato se na pr. danas ne može ni zamisliti hrvatski katolički svećenik, koji bi — kao Rački — ljubio Rusiju. Ovo odjeljivanje svećenstva od ostalog naroda tako je očevidno i ide tako daleko, da se često čuje ovakvo umovanje, kada tko zove svećenstvo na pomoć u narodnoj stvari: »Aha, sad nas zovete, dok nas trebate, a poslie za nas ni pitanja«, — kao da je svećenstvo izvan naroda te bi radi svojih interesa smjelo i ne pomoći narodnoj stvari.

Ovo je svakako novi put, kojim je hrvatsko (a i ne samo hrvatsko) svećenstvo udarilo. To je sasvim nešto drugo, nego što smo mi Hrvati do sada bili naučni gledati i vidjeti u našem svećenstvu. Zato je vrlo čudno, kad se današnje naše svećenstvo poziva na zasluge prvašnjega našega svećenstva, na pr. na zasluge jednoga Račkoga! Tako na pr. o Rusiji misle današnji naši svećenici, kako o njima pišu naše katoličke novine (»Hrvatstvo«)!

Tužbe dakle našega kat. svećenstva na nepriznavanje njegovih zasluga treba prosudjivati, štono rječ, »sa zrcem soli, t. j. razložno — i bez obzira na to, što pojedini hrvatski svećenik nema baš nikakve zasluge u tom, što su prije njega učinili naši i drugi po svietu svećenici, pa je često vrlo smiešno, kad se istom tkogod poziva na ove zasluge i u ime toga zahtieva za sebe ovo ili ono.

Zato mi pravo i ne razumijemo, zašto naše svećenstvo toliko iztiče svoje (t. j. svojega staleža) zasluge i zašto se žali, što se te zasluge tobože ne priznavaju. Mi držimo, da se o tim zaslugama, koje su nesumnjive, može razložno govoriti samo u ovom smislu: Neka naše svećenstvo nasljeđuje zaslužne predšastnike u svojem staležu, pa će biti čašćeno i sada i u potomstvu!

No ako tko misli, da bi zasluge negdanjih svećenika imale još i danas nositi komu bilo kakve kamate, t. j. da bismo se mi danas na pr. za volju zasluga pok. Račkoga dali voditi, recimo, kakovomu g. Zajgersmidu (proti kojemu uostalom nemamo ni-

šta, nego spominjemo jedno ime, baš zato, jer o njemu gotovo ništa ne znamo), onda je tu potrebno reći, to ne ide. Svet nije nikada trpio, a ni danas ne trpi ljudi, koji drže, da su »zato rođeni, da potroše gotove plodove« (ili kako se latinski kaže: *ad fruges consumere nati*), ili kako kaže naša rieč: da živi od tuđega sala. A nije to ni pravo. Plodove treba priraditi, a zasluge treba — steći!

(»Dom«, God. 1909. Br. 39.)

Svietla pojava.

»Brat će brata i do jame, ali ga u jamu ne će!« Ako ikada, to se je sada obistinila ova narodna rieč. Poznato je naime, da su uz Frankovce osobito katoličke hrvatske novine, »Hrvatstvo«, vrlo razdraženo i ogorčeno pisale proti obtuženih Srba. Čuo se je doduše u tim novinama koji put i glas razbora, ili barem nekoga sustezanja, ali u glavnom se je »Hrvatstvo« približavalo u toj stvari frankovcima. No sad, kad je državni odvjetnik predložio pet obtuženih Srba na vješala, sad, dan uoči proglašenja osude, sad se u »Hrvatstvu« javlja »svećenik miritelj«, koji kaže: I ako su nam naša braća nebraća Srbi krivi to i to, — Bog im neka sudi, oprostimo im! Oprostimo im i kao kršćani, i kao braća, i kao Slaveni, koji smo meka srca! A ako nam i poslie toga budu nebraća, sudit će im i osudit će ih cijeli svet.

Naše će čitaoce ovaj glas hrvatskoga svećenika miroljubca i mironosca zacielo isto tako obradovati, kako je obradovao nas, i to tim više, što se taj glas čuje iz »Hrvatstva«. Pa komu bi ljepše i pristajalo, da navješćuje mir, ljubav i oproštenje, nego — svećeniku! Ta, kako kaže odlični hrvatski pjesnik, Franjo pl. Marković, u najvećoj svojoj pjesmi: prolazna je mržnja, a ljubav je vječna! I doista žalostno bi bilo, kad bi čitavo hrvatsko svećenstvo uztrajalo u onakvoj mržnji na naše Srbe, kakvu dan na dan šire Frankove novine. Ta k čemu vodi takova mržnja i čim će uroditi; Može li ta mržnja viekom trajati? Je li dostojno čovjeka, — graditi cielu politiku, cielu budućnost naroda — na mržnji, i to na mržnji na sinove iste domovine, na braću našu po jeziku i plemenu?

Ne, hrvatsko svećenstvo ne bi bilo ono, što je bilo (kako je to u posljednjem »Domu« razloženo), i što će opet, ako Bog da, biti, — da se nije čuo u ovom času i ovaj glas. Mi, kad smo to pročitali, mi smo u duhu gledali ono vrijeme, kad će hrvatski svećenici u svojoj cielosti opet biti ljudi na svom mjestu, t. j. ljudi, kojima su svete sve velike misli čovječanstva i naroda, i to još svetije, nego ikomu, jer su oni — svećenici.

Mi smo čvrsto uvjereni, da će ovaj glas hrvatskoga svećenika (a to je glas dobroga diela čitavoga svećenstva) i Hrvatima i Srbima kud i kamo više koristiti, nego sve ono dugotrajno pisanje hrvatskih koalicionaša, jer ovdje govori ljubav i težnja za pravicom, a ondje ima dosta političkoga računa i prkosa. Hrvatima će koristiti time, što će dokazati, da Srba ne zagovaraju samo njihovi politički saveznici, nego da Srbi i kao sugradjani Hrvata i njihova braća, i kao Slaveni mogu dočekati bratsku i pravednu rieč i od svojih političkih protivnika. A to je opet dokaz, da uza sve zablude srpskih (i hrvatskih!) političara Srbi u Hrvatskoj nisu krenuli stazom, na kojoj bi imalo doći do smrtne mržnje i nastati rat do uništenja, kako to propoviedaju neki špekulanti. Neka zato sud izreče, osudu kakvu mu drago, to je njegova stvar. Za budućnost hrvatskoga naroda i domovine glavno je, kako sudi hrvatski narod. A čitav hrvatski narod, bez razlike političkih stranaka, pokazuje se u ovoj stvari kao brat kršćanin i čovjek, koji ne mrzi, ne osvećuje se, ne biesni, nego ljubi, prašta i razloži.

Ne smeta nas nimalo, što se je »svećenik miritelj« uz put zadio i o Stj. Radića radi njegova članka u predposljednjem »Domu«, o toj stvari. Možda ćemo se na to drugi put vratiti, a sada prelazimo preko toga, — da ne kvarimo, liepoga razgovora. To nam je tim lakše što taj plemeniti »svećenik miritelj« kaže ne samo to, da se je ona misao Stjepana Radića u onom članku proti vješalima: da će stotine hrv. svećenika dići svoj glas proti tim vješalima, — upravo sretno pojavila zajedno s jednakom mišlju toga svećenika, — nego još dodaje, »da bi se mogli uz dobru i u drugim (misljima) složiti i na istoj meti (cilju) naći«.

Dakako, da bi. Mi smo i na posljednoj našoj skupštini javno, jasno i glasno odbili od naše stranke prigovor, da smo proti Vjeri, Crkvi ili proti katoličkomu svećenstvu. No na veliko naše

čudo našlo se ljudi, koji nas uzprkos toj našoj otvorenoj i javnoj izjavi na svu silu turaju među protivnike Vjere, Crkve i kat. svećenstva, — kao da bi im to bilo milije!

No ostavimo to! Nama nije bilo nikada do inata, pa kako da nam bude sada, u času, kad se u »Hrvatstvu« čuje glas: da bismo se mi sa svećentvom našli na istom cilju!

Nas to, kako rekosmo, napunja radošću. Mislit će tko, da je to radi Srba. Nije. Mi do Srba ni iz daleka ne držimo toliko, da bi nas to moglo dieliti od koje hrvatske stranke. Ta Srbi su politički protivnici i nama — nama »cesarevcima«.

Drugo je po sriedi, i to mnogo važnije. Nije to samo slučaj, što se je glas za slogu javio u svezi s ovom stvarju, u kojoj se ne radi toliko o Srbima, koliko o temeljnim kulturnim i političkim nazorima. Radi se eto o životu i smrti nekolicine naših sugrađana i braće naše; radi se o ogorčenoj političkoj mržnji i osveti proti celomu bratskomu plemenu; radi o izrabljivanju narodne naše nesreće u korist nizke špekulantske politike. A u svezi s ovim radi se o tom, da mi Hrvati sačuvamo svoju čast i kao Hrvati, i kao Slaveni, i kao kršćani. I tu se mi nadjosmo s plemenitim »svećenikom miriteljem« složni u misli: da naše hrvatstvo ne stoji poglavito u mržnji na bilo koga, a najmanje na Srbe; da naše Slavenstvo ne stoji poglavito u slavljenju ruskoga samodržavlja i pravoslavlja; da naše kršćanstvo ne stoji u vječnom ratu sa svim, što nije rimsko, — već da rieči Hrvat, Slaven, kršćanin imadu i drugi, mnogo širi, viši i dublji, a nada sve među sobom skladni sadržaj, koji se je bio već tako liepo ustalio kod mnogih naših otaca, da je bio postao našim narodnim ponosom. Kasnije se na žalost naše hrvatstvo, slavenstvo i kršćanstvo počelo jedno od drugoga dieliti i u sebi tamnjeti, dok ne potamnješe toliko, da predstavnici njihovi jedan drugoga već i ne vide te se među sobom gotovo poklaše.

Sad opet sviće. Mi i opet s radošću i najljepšim nadama bilježimo, što novi sklad između glavnih misli, koje su vazda vodile velike naše otce, naviešta jedan svećenik.

(„Dom«, God. 1909. Br. 40.)

»Pa šta, ako podpadnemo pod Srbiju . . . ?«

Pred nedjelju dana osudjeni su u Zagrebu Srbi, koji su bili optuženi, da su htjeli pod Srbiju i Crnu Goru.

Većina hrvatskih novina stoji u ovoj stvari na strani Srba veleći, da su ti Srbi vjerni kralju, domovini i carevini, te da je po tom optužba osnovana na izmišljotinama, a sve zato, da se Srbi odvrte od Hrvata i od Hrvatske, za koju se sada složno s Hrvatima bore. Srbi su dakle, kažu te novine, optuženi radi politike. To je dakle bila politička parnica. Trebalo je, kažu jedni, svietu dokazati, da se Srbi spremaju na bunu, pa da je nužno sjediniti Bosnu. Trebalo je zavaditi Hrvate i Srbe. Trebalo je dati izgovor Franku, da može pristati uz Rauha.

Uz većinu hrvatskih novina pristaju malone sve uglednije novine po cijeloj Evropi, t. j. prigovaraju cijeloj toj parnici i brane Srbe veleći u glavnom, da Srbi u Hrvatskoj vode srbsku politiku, a radi politike, se danas ljudi ne optužuju na vješala, jer to, kažu, više koristi optuženima, nego onomu, koji tuži.

Po svem tom nije čudo, da su se i narodni zastupnici, i to u banskoj i dalmatinskoj Hrvatskoj, oglasili u prilog odsudjenih Srba. Zastupnici hrvatsko-srbske koalicije, boraveći u Pešti poslali su odanle izjavu u tom smislu, a u dalmatinskom saboru u Zadru prekinuta je u znak žalosti sjednica, čim je tamo došao glas, da su Srbi u Zagrebu osudjeni. Dakako, da se onda lako razumije, što su onda optuženi Srbi, koji nisu odsudjeni, bili u Zagrebu oduševljeno pozdravljeni i čašćeni, kad su pušteni iz zatvora.

Tako je na jednoj strani.

Na drugoj strani novine Frankove stranke, za tim »Hrvatstvo«, pišu, da je bilo već zadnje vrijeme, da se Srbima »odbiju rogovci« ili »stane na rep«, jer su zbilja već ne samo preveć bezobrazni, nego su očito radili, da se otrgnu od carevine i da upropaste Hrvatsku. Srbska propaganda nije se dalje smjela trpjeti. Hrvatski sudci, na koje su domaće i strane novine toliko vikale i grđile ih, sudili su blago (nitko nije osudjen na smrt), ali zato treba da vlada sada pritegne uzde, pa neka zabrani ćirilicu, srbske škole, srbsku zastavu, srbske zadruga i t. d. A što se tiče onih Hrvata, koji Srbe brane, — to su izdajice, podplaćene iz

Beograda. Oni to sve rade i pišu za novce, za beogradske pare. To su posrbice, — ti vajni, tužni Hrvati. Dapače i svjetske novine — i one su podplaćene iz Beograda ili od framasuna.

Razumije se, mi smo s jedne i druge strane zabilježili samo nješto, valjda ni stoti dio stotoga diela. Ta o tom se piše već preko godinu dana, a poznato je, kako naše novine pišu!

Pa znate, što je napokon izašlo na vidjelo poslie sve ove hajke na veleizdajnike Srbe i poslie tolike omraze medju samim Hrvatima radi tih Srba? Izašlo je na javu, da i oni Hrvati, koji su radi veleizdaje dizali hajku na Srbe, misle o carevini upravo tako, kao i Srbi.

Evo naime, što čitamo u »Hrvatstvu« dne 8. listopada u članku: »Nakon osude«, koji je po običaju pun ogorčenih i biesnih upravo navala na Srbe, a pohvale sudcima, koji su ih odsudili:

»Sva dosadanja politika monarkije (carevine) na jugu išla je direktno (ravno) i sustavno (redom) za tim, da zatre, potlači, pogazi, uništi hrvatsku političku i narodnu ideju (misao). Hoće li dinastija (vladarska kuća) i monarkija, da se ta politika i dalje prosljeđuje (nastavlja)? Ako hoće, dobro, mi ćemo Hrvati kao narod propasti; ali zlo će pri tom proći i njetko drugi. Neka znadu i dinastija i monarkija, da se ovdje na jugu grle i izprepliću dvie po dinastiju i monarkiju najopasnije ideje: ideja magjarska i ideja srbska. Jedini uztuk proti njima jest ideja hrvatska. Ne će li dinastija i monarkija toga da uvide, to je njihova stvar. No mi dozvoljujemo smjernu primjetbu, »da bi u hrvatskim do sada lojalnim« (kralju vjernim) redovima znala zauzeti veće dimenzije (t. j. razširiti se) resignacija (odreknuće), kakvu smo čuli prije kojih 10 godina iz ustiju jednog hercegovačkog fratra: »Pa šta, ako podpadnemo pod Srbiju ili Crnu Goru? Što nam one mogu oduzeti? Jezika nam ne mogu oduzeti. Gore nam nikako ne može biti, nego li nam je pod Švabom.«

Pročitajte još jednom, ne zaboravite, da to piše »Hrvatstvo«, promislite, a onda pograbite kamen i bacite na — Srbe, koji su ovih dana jedva izmakli vješalima, a dobili i po 12 godina tamnice zato, što su nastojali, da dodju pod Srbiju i Crnu Goru. A kakova je razlika izmedju njih i »Hrvatstva«?

Mislite o tom, a mi ćemo nastaviti.

S kim ćemo?

»Obzor«, a osobito »Pokret«, bučno razglasuju ovih dana znameniti — valjda — događaj: da je seljačka stranka prešla u tabor »crnih klerikala« kranjskih, pače im se prodala! Tom prilikom osobito iztiču, kako u seljačkoj stranci, posebice u njezinoga vodje, nema stalnosti, već je sad uz ovo, sad uz onoga.

Doista, seljačka stranka, kao i svaka živa stranka, kušala je osobito u ovo posljednje mrtvo vrijeme, od kad nema sabora, da bilo gdje probije led, kojim smo svi zakovani. Tako je, pobijajući i dalje riečku rezoluciju, pristala i uz hrv. srb. koaliciju u njezinoj borbi proti nezakonitosti magjarštine u Hrvatskoj i proti neustavnoj vladi Rauchovoj; na poziv naprednjaka pristala je na dogovore za sporazum s njima, a sama je tražila sporazum i slogu sa starčevićancima. I zato je nestalna! I to joj zamjeraju i prigovaraju ne samo oni, koji se tuže na premnoge »stranke i strančice«, te uzdišu za slogom zahtijevajući za to »žrtve i pregaranje« nego i oni, koji su sami tako stalni, da su danas proti Magjarima, a jučer su se s njima bratimili; danas su s Pejačevićem, a nedavno su bili proti njemu; danas su proti Rauchu, jučer su bili s njim u jednom kolu! A što je najviše, to nam prigovaraju ljudi, koji, da nije bilo veleizdajničke parnice, ne bi pod Bogom znali, ni što ni o čem bi pisali, a kamo li, što bi radili! Napokon svi ovi zaboravljaju za dokaz naše nestalnosti kazati: kada smo bili uz Raucha i Franka, a to je barem po njihovom pisanju — glavno.

Svi ovi prigovori ne dokazuju međjutim, da je seljačka stranka nestalna, nego da je samostalna, jer su i njezini prvaci i njezini pristaše i njezini novinari sasvim samostalni ljudi, a budući takvi nisu se pokoravali ničijoj komandi, nisu se ravnali po glasovima bilo iz čijega kabineta, nego su radili, kako su najbolje znali — i zato je stranka »nestalna«! Dobro mi to razumijemo: Seljačka stranka nije progutala ničije udice, nije bila ni na čijoj uzici, nije bila zakaparena, pa se s njom nije moglo računati, i zato je — »nestalna«!

Vrlo je zanimljivo paziti, kako se razni naši protivnici pletu i motaju radi našega približenja »Slovenskoj Ljudskoj Stranci«. Ta to su »klerikalci«, popovska stranka, a mi, što smo mi? Tu su

naši protivnici u neprilici. Znadu, da naše svećenstvo ne pristaje uz seljačku stranku; znadu, da se seljačka stranka organizuje bez svećenstva, pače proti volji svećenstva i uzprkos njegovim navalama; — a sad smo pristali uz slovenske »klerikalce«, koji su tobože još i gori od naših! Kako je to?

Stvar je sasvim jasna. Pitajte naime stotine hrvatskih svećenika, pa će vam priznati: da nije zagrebački nadbiskup g. 1906. izdao na svećenstvo okružnicu, u kojoj odvrća svećenstvo od »braće Radića«, svećenstvo bi bilo već danas većinom u seljačkoj stranci. No mi znamo vrlo dobro, da se je u vrijeme, kad je državni odvjetnik zaplienio program Hrvatske Pučke Seljačke Stranke, vlada obratila na nadbiskupa radi toga programa. Tako mi sebi tumačimo postanak one okružnice. Zato nas nije ni najmanje uznemirivala, tim manje, što je uvodničar »Hrvatstva«, novina naših »klerikalaca«, čim je program izašao, denuncirao seljačku stranku s nelojalnosti vladaru i kritizirao zahtjev »referenduma«, a prigovorima kulturno-vjerske naravi — ni traga!

Tako je došlo do toga, da je svećenstvo ustalo proti seljačkoj stranci. A što su »braća Radići«, ili koji od njih kada »rekao« i »napisao«, to je bila samo izlika, jer programu i radu seljačke stranke nije moglo biti razložnog prigovora prosto zato, što ta stranka ne samo da nije osnovana proti Crkvi i svećenstvu, pa ni proti »klerikalizmu«, nego je naprotiv u tim pitanjima konservativna, t. j. zadovoljava se u glavnom sa svim onim, što je i »kako je do nas došlo«.

Zato je nama bilo lako približiti se Slovenskoj Ljudskoj Stranci, premda smo za nju čuli, da je »klerikalna«. No kad smo i vidjeli, što je ta stranka, u nama se doista dogodio odlučni preokret.

Mi ćemo o tom svem, dakako još više pisati i razlagati. Za danas će biti dosta, da iztaknemo glavnu misao, koja se je nama za boravka u Ljubljani rodila: Stvorimo u Hrvatskoj ono, što je Slovenska Ljudska Stranka! A to se ne može stvoriti — ni bez svećenstva, ni bez pučke inteligencije.

U ovoj misli imala bi se danas, kad se sve hrvatske stranke ili razpadaju, ili su sasvim nemoćne, stvoriti zbilja jaka hrvatska pučka i narodna stranka. Seljačka bi stranka pri tome imala znameniti dio, jer je nesumnjivo, pa toga nitko i ne poriče, da

je ona osviestila i okupila najveći dio seljačkoga naroda: ona je stvorila temelj za pravu pučku ili demokratsku stranku. Ukloniti uzroke, koji do sada smetahu, da na taj temelj stane svećenstvo, a izmedju ostale inteligencije i svećenstva ukloniti uzroke međjusobnoga nepovjerenja — to bi nam svima, koji nismo već »zakapareni« u bilo čiju službu, imao biti najpreči posao. Stvar je to moguća, a upravo nuždna. Mržnje i nedostojnoga nadmetanja već je odavna previše, a pogibelj za narod, domovinu, njezinu sreću i čast prevelika.

Glavni odbor naše stranke za stalno će mahnuti rukom na sve nespornike i krivice, te s ciplom dušom pristati uz ovu misao i poraditi, da što prije postane činom.

(»Dom«, God. 1909. Br. 42.)

Obračunajmo!

Čujmo prije svega:

Doktor Mihajlo Medjimorec, sisački župnik, piše u »Hrvatstvu« dne 6. stud. o. g. medju ostalim od rieči do rieči i ovo:

»Borili smo se sa seljačkom strankom, sa pristašama g. Stjepana Radića. Spomenuo sam, da je borba bila lagana, i mi, pravaši, vodismo ju nekako teška srca, jer napokon tko će ići daviti Stiiće, Hatiće, Mariće, Uzelce, Juhoviće, Karamarkoviće, Blažutiće, Kraljičkoviće — ta to su ipak naši ljudi! A njihov naprednjački bojni klik bio je: u Savu s njim, s Radićem!!! U Savu, razumije se, nije otišao nitko, ali je bilo mnogo nepotrebnih uvreda, pogrda i svakojakoga zla. Najveće pak zlo bilo je to, što je, da se svlada seljačka stranka, šaka ljudi potrošila u kortešaciju deset puta više novaca, nego kad smo vodili boj s madžaronima! Trebalo je, što ćemo, stotinu sastanaka, na svakoga pristašu seljačke stranke dva, a na suho nije moguće!«

Pravdo božja i istino sveta, mogućna li si!

To je prva misao, koja nam je sinula u umu i razblažila dušu, kad smo ovo pročitali.

Pet godina radimo kao mučenici i svih pet godina cvilimo upravo, jaučemo i vapimo nad nebratskim, nepravednim, pače

bezbožnim postupkom naših gospodskih stranaka proti nama, i nitko nam od te gospode ne vjeruje! Vi bunite narod, kažu gospoda, — i to je sve, što mogu proti nama govoriti. Ali je dobri Bog u svojoj providnosti sačuvao nas i od toga prigo-vora, jer uza svu hajku na nas — bune, hvala Bogu, nije bilo, pače nije bilo ni tučnjave, pa ni najmanjega nereda, ni na jednoj od stotina i stotina naših skupština i sastanaka. Čisti smo dakle kao sunce, — ali gospoda ne vjeruju, već vode protiv nas rat kao protiv dušmana. — »Nije istina! Mi se na vas i ne obazi-remo! Vas niti nema! To je par zavedenih seljaka, koje su Ra-dići zaludili, da će biti zastupnici i veliki župani!« — Tako na naš jauk i na naše proteste odgovaraju dan na dan novine gos-podskih stranaka.

Kad eto našao se čovjek pravednik, kojemu politika nije gešeft, i priznade istinu: da je njegova vlastita stranka, Hrvat-ska Stranka Prava, u spregi s naprednjacima, potrošila na borbu sa seljačkom strankom deset puta više novaca — novaca! — nego u boju proti madžaronima! A potrošila je te novce na opijanje naroda, — jer »na suho nije moguće«!

Ah, ali je Bog pravedan! Da smo mi izpisali vagone novina i izderali svoja prsa optužujući rodoljubnu našu gospodu radi ovoga zločinstva, — nama se ne bi vjerovalo. Sad su priznali sami.

Nisu priznali sve. Nisu priznali, da su na seljačku stranku polazili u čitavim kolijama oboružani i s pijanom četom za na-valu. Nisu priznali, — ali dosta je, previše je i ovo, što su pri-znali, jer je ovo strahota.

Za opijanje naroda deset puta više novaca proti seljačkoj stranci nego proti madžaronima!

I to sve u najvećem kotaru u cijeloj banskoj Hrvatskoj, gdje je kandidat te rodoljubne gospode prošao ogromnom većinom!

A kako se je onda moralo raditi u onim kotarima, gdje kandidati te gospode nisu bili tako sigurni?!

A kako je morao raditi i koliko je morao potrošiti Frank proti kandidatima seljačke stranke, kad su rodoljubna gospoda tako radila i deset puta više novaca potrošila nego proti madžaronu?

A što je morao raditi Rauch u ludbrežkom kotaru, kad su ovako radila i ovoliko potrošila rodoljubna gospoda?

Je li onda čudo, što su ova rodoljubna gospoda, kad su dobila vladu u ruke, u mjesec dana zabranila seljačkoj stranci 16 skupština? Nije li to bila krasna narodna vlada?

Ali sve je to ništa prema ovomu:

Kad su ova rodoljubna gospoda mislila, da moraju u tako sigurnom kotaru potrošiti te su zbilja i potrošila deset puta više novaca proti seljačkoj stranci nego proti madžaronima, i kad su morali držati proti svakomu pristaši seljačke stranke dvie pijanke (jer »na suho nije bilo moguće«) pitamo mi, a pita i svaki razuman čovjek:

Odkuda toliki strah pred seljačkom strankom?

Odgovor na ovo pitanje — to je ona najveća strahota, o kojoj govorimo.

Toliki strah pred seljačkom strankom mogao je — i morao je — nastati samo zato, jer su ova gospoda bila duboko uvje-rena, da rade zlo, a seljačka stranka da hoće pravo i da radi dobro. Da su ova gospoda bila uvjereni, da rade pošteno i dobro, da seljačka stranka ima krivo, — bila bi se mirne duše pouzdala u narod i u njegov razbor. Ali je misao seljačke stranke o pravu i poštovanju potlačenoga i zametavanoga se-ljačkoga naroda i o svoj jадnosti i odurnosti pokvarene gospod-ske politike bila tako jasna i tako jaka, da je potresla i tisućom duša do sada vazda »stalnih« sisačkih izbornika. I protiv ova-kove snage narodnoga uvjerenja rodoljubna sisačka gospoda nisu znala drugo, nego upriličivati pijanke, i to s deset puta većim troškom, nego protiv madžarona! Nije više bila dosta »Posavska štedionica«, već je trebalo od sela do sela, na sva-koga pristašu seljačke stranke dvie pijanke, — da se u vinskoj bezsvjestici potamni jasno spoznana misao o izbavljenju naroda ispod nedostojne komande pokvarenih gospodskih bečara i guli-jaša. Doista, to su rodoljubi!

Ili ako nije ovako, neka kažu rodoljubna sisačka gospoda: po čem je seljačka stranka deset puta gora i pogibelnija od madžarona, — kad je vriedno bilo proti njoj potrošiti deset puta više novaca? Ili neka kažu, kad znadu, da seljačka stranka nije na opijanje svojih pristaša potrošila ni filira niti im dala što drugo osim nauka, od kuda tim pristašama tolika jakost i stalnost uvjerenja, da su proti svakomu pojedinomu morala gospoda prirediti dvie pijanke?

G. župnik sisački, dr. Medjimorec, koji je djetinjom bezazlenošću, a za stalno i s rodoljubnim i kršćanskim bolom i tužom iznio i priznao žalostnu ovu istinu, — kaže, da su tako htjeli naprednjaci.

I ovim »odkrićem« učinio je g. župnik sisački veliku uslugu pravednoj stvari u našoj domovini, — ako kod nas još tko ima osjećaja pravice. Ta nismo li pred koji dan u istom ovom »Hrvatstvu«, u kojem g. župnik iznosi žalostna ova odkrića, nismo li čitali, da su naprednjaci »jednomišljenici« Stjepana Radića, a g. župnik sisački s negodovanjem piše, da su naprednjaci htjeli Stj. Radića u Savu! Što je dakle istina? Ako je istina, što piše g. župnik sisački (a cijelo njegovo pisanje odiše bezazlenom istinom), onda je laž, da su naprednjaci jednomišljenici Stj. Radića. Čemu vam je, sveta gospodo, nužna ovakva bezbožna laž? Nije li ova laž isto, što i opijanje naroda? Ili zar ćete se i vi, kad ne bude kud kamo, izgovarati, da ste vi to uvijek osuđivali, ali da je i među vama bilo vaših »naprednjaka«, koji su tražili glavu Stj. Radića? Moguće. Ne će biti doduše kasno, ali ne će biti ni častno.

A što se tiče naprednjaka u sisačkom kotaru, opažamo za sada samo ovo dvoje: prvo, da je kod svih većih tučnjava i smutnja u slavnoj borbi sisačkih rodoljuba proti seljačkoj stranci bio glavni vikač i vodja kapelan Fran Evgenije Petreković: jedan kapelan je dakle izvršivao bojni poklik naprednjački: Radića u Savu! Ali zato su naprednjaci jednomišljenici — Stj. Radića, a ne jednomišljenici — kapelana Petrekovića! — Drugo: G. župnik sisački piše, da je ovakovu borbu proti seljačkoj stranci najviše osuđivao sisački zastupnik g. Grga Tuškan. No bez obzira na to, što mi do takvoga osuđivanja, koje ništa ne hasni, ne držimo ništa, mi još pitamo: A tko je dao za borbu »deset puta više novaca« nego za borbu protiv madžarona? Naprednjaci sisački? ...

Ali — dosta!

G. župnik sisački, dr. Medjimorec, priznao je, kažemo već po treći put, djetinjom bezazlenošću jednu strahotu i otkrio je onu grdnu i smradnu ranu u politici naših rodoljuba, »ljudi ime-na i prošlosti«. On kao »pravaš« pere ruke. Mi ga razumijemo: on ne pere sebe, već hoće da spasi pravaštvo i njegove prvake? Zaludu! Sebe dr. Medjimorec ne treba prati, i to ne samo

zato, što je svatko, tko ga pozna, uvjeren, da nije nježna i umna njegova duša visoko i daleko od svake gadosti i divljačke strasti, nego već i zato, što se je on ovih gadarija, koliko je silom neprilika došao u njihovu blizinu, odrekao otvorenom, javnom izpoviešću, štedeći dakako u svojoj plemenštini i vjernosti staroj zastavi uzročnika svemu tomu zlu, tužno glasovitoga Grgu Tuškana. No staru su zastavu sami zastavnici i vojnici ne samo bez straha razderali, nego i bez srama pogazili i obezčastili. Liepo geslo »Bog i Hrvati!«, koje je desetke ljeta visoko lepršalo na toj zastavi, prhnulo je, odkinuvši se od pogazene i obezčaćene zastave, iz blatnoga niza strasti i opakosti u slobodno podnebesje, kamo prema njemu upiru oči svi dobri Hrvati, pa i g. župnik dr. Medjimorec. No to geslo nije više vezano ni na koju zastavu, ne pripada nijednoj četi. Treba da se kupi nova četa.

Ta je četa već skupljena. Snagu joj je osjetio najveći i najjači kotar u domovini. Za to joj je dao župnik Medjimorec svjedočanstvo prvoga reda: na svakoga pojedinca te nove čete trebale su po dvie ciele čete podivljalih i s naprednjacima vezanih pravaša i deset puta više novaca nego protiv čitavoga aparata bana Khuena! To je utvrđeno, to treba znati i pamtiti.

To je jedno, naime snaga misli seljačke stranke, što bi naša gospoda, koja se bave politikom, imala uzeti na um. Ali to, kolikogod mi mnogo držimo do te misli, nije ni nama samima glavno, već je glavno ovo: Strahote, što ih je opisao g. župnik sisački, dokazuju, da su sva naša gospoda, pa i pravaši, jednaka.

Nismo li svi desetke godina proklinjali madjarski gulaš i pijanke, kojima su se dobivali i čuvali mandati, a sada ih isto tako stiču i čuvaju glasoviti rodoljubi! I sve to da im bude slobodno zato, što su »pravaši«!

Ne, ovako ne ide dalje!

»Državno pravo«, to jedino tobože hrvatsko evanđelje, dopušta eto opijanje — ubijanje naroda. Domovina se oslobadja i ujedinjuje pijankama! »Bog i Hrvati« postaje poruga i na Boga i na Hrvate. Slobodna i ujedinjena Hrvatska sasvim je odijeljena od naroda, kad se eto domovina oslobadja, a narod ubija!

To je pravaštvo!

I nitko još nije smogao dovoljno snage, da ovu nakazu,

koja evo desetke godina vriedi kao narodni program, iz našega života makne.

Istina je: Pravaši se raztepoše i poklaše. Ostaviše stvoritelja i učitelja svoga, a on njih prezreo sve i pojedince, a blagoslovio čivutina!

Očito je, da tu nema blagoslova.

Zašto?

Reći ćemo, iz dna duše, svoje uvjerenje: Stvoritelj pravaštva i učitelj pravaša bio je čovjek po naravi surov; po školama hladni, oholi Rimljanin, bez trunca čuvstva u obće, posebice bez traga temeljne kršćanske crte: ljubavi i sućuti prema malenima i slabima. To nije dostojno Rimljanina! To je ludost! U skladu s tim iznio je prokletu nauku o slobodnoj domovini — bez slobodna naroda. Rimljaninu, neznabožcu, podjarmitelju naroda, gospodaru svijeta — to je razumljivo; nama kršćanima nije. Zato nam zamagliše mozag Tomislavi, Krešimiri, i »180 malih i (koliko ono?) velikih brodova«, Zrinski i Frankopani. — A grdi li naduta činovničad seljaku Boga, otca i majku; globi li ga i zatvara, stvara li mu u obiesti i neznanju na dan trista jada, — gdje bi na to mislili »sinci Zvonimira« i unuci Zrinskih i Frankopana!

Ova zasliepljenost traje desetke godina — i još je pravaštvo svetinja, pravaški program — hrvatsko evanjelje!

Plodovi se vide. G. župnik sisački kao da ne razumije, kako je dospio u kolo naprednjaka, a ipak ništa naravnije. Svoji se nadju prije ili kasnije. A oni, kojima je uzor »nadčovjek« odpadnika od kršćanstva Niemca Ničea, koji jedinu zapreku pravomu napredku čovječanstva vidi u kršćanskom mišlosrdju prema malima i slabima, nisu se slučajno našli s učenicima ledenoga Starčevića, s kojim se u ostalom slažu i u hajci na popove.

I još ima svećenika, kojima je Starčević uzor! Kažu do duše: samo u politici. Još stoputa gore, jer baš time pokazuju, da od politike ne traže više, nego što je on tražio. A on je u politici bio poganin: bez trunca mara za narod, s vječnim naglašivanjem »prava«, staroga prava, t. j. prava za one, koji ga — imaju. A za one, koji ga nemaju? Ta zar niste još prozreli, da je u njegovu naglašivanju, zajamčenoga prava — sva njegova politička mudrost? No to je politika privilegovanih, bla-

ženih posjedujućih, sasvim u skladu s rimskim pravom (stranka prava!). I naša poluinteligencija, pače i naše svećenstvo prisiže na to! A međutim je baš kršćanstvo stvorilo sasvim novi svijet i otvorilo novu borbu za sticanje i stvaranje prava, onima, koji ga nemaju.

Sav je prosviećeni svijet danas u toj i takvoj borbi. Da ne idemo daleko: Čim su »najfanatičniji klerikalci« kranjski smrvili u svojoj domovini liberalce? Marom i radom za živi narod, koji svima liberalcima baš — smrdi.

To ih jest uz ostale grieha najviše zatuklo, a nas evo približilo »crnim klerikalima«.

G. župnik sisački traži obračun s pravašima — radi kršćanstva, koje njihovi saveznici naprednjaci zametavaju. Nisu ludi pravaši, da iz oportuniteta ne osude naprednjačke ludarije. Ali tim nije postignuto ništa. Treba obračunati sa starčevićanstvom, sa ledenim, suhim, surovim, grubim, ukočenim i bezkrajno ograničenim — starčevićanstvom!

Obračunajmo i naći ćemo se mnogi i mnogi, bezbroj nas, složni na vedrini punoga narodnoga života u veselom i živom radu za živi, života željni i za život sposobni narod.

Obračunajmo, g. župniče — ?

(»Dom«, God. 1909. Br. 45.)

Program smrti.

Ban hrvatski grof Petar Zrinski napisao je svojoj ženi nje koliko sati prije, nego što mu je krvnik imao odrubiti glavu: Sutra budu, piše ban banici, meni i tvomemu bracu glavu sekli, ali se ti nemoj zato žalostiti ni bantovati, kaže, — »ar je to tako moralo biti«; moralo je tako biti, da ban hrvatski i njegov šurjak knez Frankopan izgube glavu — radi svoje politike, koja je išla proti Beču i bečkomu dvoru, proti »Nimcu«.

Davno je to bilo, malo ne prije 300 godina, i mi sebi pravo ne možemo ni pomisliti, kako je to sve bilo; ali svakomu, tko je čitao povjest o toj stvari, za stalno su duboko u dušu prodrle ove zadnje rieči glasovitoga bana: da je tako moralo biti, t. j. da je on morao voditi takvu politiku, koja ga je stajala glave.

Te riječi nisu samo prazna utjeha, nego je to odlučna politička vjera, s kojom je i za koju je ban Petar Zrinjski umro.

Ban Petar Zrinjski izpovjedio je ovu svoju vjeru malo sati prije sigurne svoje smrti. Što čovjek osjeća i kako mu je pri duši u tim časovima, to od nas nitko ne zna. No svakako je stalno, da ljudi živi, i oni, koji hoće da žive, ne mogu imati isti program života kao oni, koji umiru. Banu Petru Zrinjskomu moglo je u predsmrtnoj tugi i muki biti sve svejedno; on je mogao napisati i potpisati program smrti, kad je već bio za sviet, a za koji sat i u istinu mrtav.

No da bi i živi čovjek, koji hoće da živi, mogao sebi postaviti ovakav program smrti, može li se u to vjerovati? Može li se vjerovati, da ima političara, koji javno izpovijedaju ovu političku vjeru bana Petra Zrinjskoga?

Na ovo će mnogi odgovoriti, da može i da ima takvih političara. Ta — koliki drže, da su Zrinjski i Frankopani uzor pravim Hrvatima, a što se tiče smrti, dakako da je »bolje umrijeti, nego umirati« i da je samo častno slavno poginuti i život svoj dati za domovinu.

No svi mi znamo, da su ovo samo riječi, jer se ovo i ovako dugo već govori, a nikakvih mrtvih nitko ne vidi. Zato mi i ne pitamo za one, koji ovako govore u zdravicama ili gdje drugdje, gdje se ne pazi baš na svaku riječ, nego i opet pitamo: Ima li hrvatskih političara, koji ozbiljno vode politiku, s kojom je i radi koje je ban Petar Zrinjski pošao u smrt veleći, da je to tako moralo biti, t. j. znajući, da ta politika vodi u smrt? Ima li hrvatskih političara, koji znalci i hotice vode takvu politiku, koja hrvatski narod vodi u smrt?

Ima.

Čujmo prije svega, po čem to sudimo:

»Hrv. Slob.«, novine »Starčevićeve stranke prava«, pišu u prekjučerašnjem broju (od 6. prosinca 1909.) među ostalim i ovo:

»Beču za Hrvatsku nije stalo. (Beč) voli, da se Magjar s nama kolje za dugi niz godina, dok nas ne upokori i uništi, nego da budemo mi i Ugarska nezavisni i zadovoljni u svojoj kući. To Beč smatra za sebe najvećom pogibelji. Žrtvovat će nas Magjarima, a potajice će nas razjariti i podupirati proti njima, kako podupire i razjaruje Slovence i Rumunje, da Magjari ne

uzmognu nikada biti sasvim sigurni u svojoj kući. Zato je veoma težak i kritičan položaj hrvatskoga naroda. Nu Beč snuje, a Bog odlučuje. Nikad se ne zna, što se može dogoditi. Na unutarnju politiku monarkije utiče i vanjska politika. Sve te osnove bečkih krugova mogu od časa do časa pasti u vodu. Ako trojni savez izdahne, nastati će sa svim novi kurs u nutarnjoj politici monarkije, tada će hrvatski narod doći do važnosti i do odlučnosti po velevlastni položaj monarkije. Tada će trebati bečka gospoda zadovoljne Hrvate.«

»Kad vidimo, kako se na Balkanu mieša, kako se ustrajaju savezi proti monarkiji, kako se Italija povlači iz saveza sa dvimi njemačkim državama, moramo se radovati ne tim podhvata neprijateljstva proti monarkiji, nego li posljedicama tih podhvata. A posljedice su ojačanje i udovoljenje hrvatskoga naroda.«

»Taj čas mora nastupiti prije nego se nadamo, a za taj čas mora da je hrvatski narod pripravljen i dorasao, da uzmogne izrabiti sebi prijatne prilike vanjske politike.«

Jeste li čuli i razumjeli? Magjari su proti Beču, »na Balkanu se mieša«, t. j. Srbija traži pomoć proti Beču, — pa i hrvatski narod mora biti »pripravljen« — dakako proti Beču, jer tek tada će hrvatski narod doći do »odlučnosti«.

Nama nad ovim pamet staje.

Mi bi mogli pitati: Čim će hrvatski narod odlučiti u »onaj čas«, kad se na našu carevinu dignu Magjari, Talijani i Srbija?

Mogli bismo pitati: Hoće li hrvatski narod osloboditi i Hrvatsku stvoriti Magjari, ili Talijani, ili Srbi, ili svi zajedno? Ili će to možda učiniti Rusija?

Ali tu nije vriedno pitati ništa niti razpravljati. Ovo, što rade naša gospoda, i to sva bez razlike (ne izuzimajući ni gospode oko »Hrvatstva«, koja su nedavno pisala: »Pa što, ako padnemo pod Srbiju ili Crnu Goru?«), to više nije novinsko naklapanje, nego je to u ovo ozbiljno vrijeme tako važno i odlučno političko držanje, po kojem je cijeli hrvatski narod došao na glas, da je proti carevini, da je veleizdajnički. Sudeći po pisanju svih naših novina, to je za hrvatsku gospodu podpuna istina. Srbi, koalicija, starčevićanci i furtimaši — to je sve ista politika. Mi zato ne pozivamo državnoga odvjetnika, da on podigne tužbu, jer to ne bi koristilo, nego mi pozivamo hrvatski

narod, neka on sudi. On neka sudi, što zaslužuje novinarski črčkar ili njegov gospodar, koji piše ili daje pisati, da će goloruki hrvatski narod odlučivati, kad se zametne rat između carevine i njezinih neprijatelja? Ta ne vidimo li, kamo je takva politika dovela Srbiju, koja ipak ima kakvu takvu vojsku i barem nadu u Rusiju, ili čak Englezku? A kamo će nas dovesti?

I još ih ima, koji pitaju, zašto kralj ne saziva sabora!

I još ih ima, koji se tuže, što nas Beč uvijek žrtvuje Magjarima, kojima sami pod kopito plazimo!

Ta trpa li nas »Beč« pod Ugarsku, kad starčevićanci eto pišu »mi i Ugarska svoji u svom« i rone suze, što Magjari nisu gospodari u svojoj kući — baš po onoj, da je ta magjarska kuća — »sveta naša zajednička domovina«, kako je pisao A. Starčević!

I još ih ima, koji se čude, što sviet ne vjeruje, da Magjari tlače Hrvate, Slovake i Rumunje, kad evo »Hrv. Slob.« piše, da to samo Beč razjaruje i podupire ove narode protiv Magjarima!

Ovo je sve očito, to je uzrok svih naših neuspjeha, to je naša smrt! Tu ne hasni razlagati i naučati, nego tu mora doći do preloma; na jednu stranu sva veleizdajnička naša gospoda, »koli Hrvati, toli Srbi«, koji bi htjeli s kožom hrvatskoga naroda na pazar, — a na drugu stranu hrvatski narod, koji je, kolikogod je neupućen, toliko ipak pri sebi, da zna, što je to: ići s Magjarom, Talijanom (i Srbijancem, ako prije ne uteče) protiv svomu kralju i njegovoj državi. Jer, ne skrivajte se, rdje novinarske, »Beč« — što je to, nego naš vladar i njegova država?

I tek onda, kada dodje do toga preloma, do preloma s gospodskom magjarsko-talijansko-srbijanskom ludošću, koja očekuje spas hrvatskoga naroda od »vanjske pljuske« i od propasti carevine, — a zarazila je ta ludost svu našu gospodu, tek onda ćemo moći misliti na prelom s Magjarskom, o kojem, kako se vidi, Mile Starčević samo bunca, kad njegovi ljudi rone suze, što »mi i Ugarska nismo svoji u svom«.

Hoće li hrvatski narod da živi, ovaj je prelom nuždan više nego išto. A hrvatski narod hoće još da živi, pa mu ne treba »programa smrti«, — ar to tako — ne mora biti!

Borba za »korito«.

Najveći i najjači prigovor našoj stranci jest to, da ona tobože buni narod protiv »gospodi«. Seljačka stranka radi tobože zlo, zlo rade njezini prvaci i vodje, što seljačkom narodu tobože bez prestanka najviše govore o tom, kako gospoda rade za sebe, za svoj žep. Tim seljačka stranka razdvaja narod, dieli seljačstvo od gospode, inteligencije, a to je zlo, strašno zlo, koje se seljačkoj stranci ne može nikako oprostiti. To je jedna strašna i zlobna zabluda seljačkih vodja, to je velika jedna rak-rana, koju će trebati dugo liečiti, dok se opet »naš dobri narod« ne povjeri svojoj gospodi, koja su za njega uvijek radila i t. d. i t. d.

Ostavimo na strani »razdvajanje naroda«, kad je na žalost dobro poznato, da je to i pok. A. Starčević u poznatom naputku svojim pristašama napisao, da između hrvatskoga seljačstva i inteligencije postoji veliki jaz, ponor, nepovjerenje. Nema dakle nikakvoга смисла prigovarati seljačkoj stranci radi razdvajanja naroda, kad je to postojalo i prije nje. A ako bi tko ovo i priznao, ali ujedno uztvrdio, da seljačka stranka povećava jaz i ponor između gospode i seljačstva, to se protiv takvoj tvrdnji može mirne duše pokazati već petgodišnji zajednički rad seljačstva i doduše malobrojne inteligencije u seljačkoj stranci: u njezinom glavnom odboru i na njezinim glavnim skupštinama i na običnim sastancima. Ta toga prije seljačke stranke nije ni bilo, da bi seljaci zajedno s gospodom kao jednaki članovi viećali i dogovarali se. To je uvela seljačka stranka. A koliko je to kadro seljaka ne samo podići, nego i približiti gospodi, toga ne treba tek dokazivati.

No kako je spomenuti prigovor protiv seljačkoj stranci ne samo bez смисла, nego i bez srama, vidi se po ovom:

Tko je u Hrvatskoj samo malo čuo za politiku, tomu su dobro poznate rieči »korito« i »mešine«. To su rieči pok. A. Starčevića. U tim je riečima njegova politička mudrost, to je njegovo glavno oružje. A što te rieči kažu? Ni više ni manje, nego to, da naši političari — a to su valjda naša gospoda — vode politiku samo za svoje trbuhe ili »mešine«, samo za to, da dodju na »korito«, t. j. na vladu, gdje će moći dobro debelo, da oprostite, žderati, pa makar se i prodali tudjincu, kao što su se po

suđu pok. A. Starčevića i prodavali, pa ih je zato i nazivao »prodanim mešinama«.

Sad mi pitamo svakoga pravednoga čovjeka: Je li tko ikada očitije i grublje prikazao hrvatsku gospodu kao ništarije, nego što je to učinio pok. A. Starčević? Pa da li tko njega i njegove pristaše osudjuje, da bune narod proti gospodi? Ta on je tako pisao o svoj hrvatskoj gospodi, jer su njemu osim dvojice trojice njegovih pristaša sva hrvatska gospoda bili »slavosrbi« i »prodane mešine«! Ne prigovara! A zašto? Zašto se na pok. A. Starčevića, koji je tako bezobzirno grdio našu gospodu bez izuzetka, zašto se na njega i na njegovu stranku nije dizala radi toga gotovo nikakva, a pogotovo ovakova hajka, kako se diže na seljačku stranku?

Ne znamo do duše, što bi na ovo odgovorili oni, koji kude seljačku stranku, a slave Starčevića, no čini nam se, da bi odgovorili ono isto, što odgovaraju, kad im se spomene, kako je Starčević napisao, da su »popovi poživinčili narod«: odgovorili bi, da su narod poživinčili — slavosrbski popovi, obzoraši. Tako bi rekli valjda, da pok. Starčević nije ni svu gospodu nazivao »prodanim mešinama«, nego samo »magjarolce« (kako je on zvao magjarone) i »slavosrbe«.

No premda je ova obrana slaba, jer osim »madžarolaca« i »slavosrba« nije gotovo ni bilo gospode, — ipak u njoj ima istine. To je naime ovako:

Starčevići »slavosrbi« i »magjarolci« — to su bili ljudi, koji ili nisu znali, što je ljubav domovine, ili ako su znali, nisu za to marili, jer im je domovina bila — njihova mešina. Oni su to na svoj način priznavali i sami: A, što domovina! Bili su to dakle ljudi ili neosviešteni, ili pokvareni. A takvih je bilo i bit će uvijek, više ili manje, i politika s njima nema posla (jer politici zapravo nije zadaća, da ljude osvješćuje i popravlja, nego da ih za koji zajednički cilj organizuje). Današnji pak gospodski političari ne samo da znadu, što je domoljublje, nego oni hoće da ih narod drži rodoljubima. A što se oni otimaju za vladu, za »korito«, te što se pri tom služe raznim mudrijama, pa i lažima, to nije nikakav grijeh, kažu oni, nego to i jest politika.

I tako je došlo do toga, da širenje lažnih vesti, »podmetavanje noge« protivniku, podmićivanje i zatvaranje izbornika i t. d. i t. d. — da to nisu nepošteni čini, nego sasvim obična

politička sredstva. Pa tko bi se usudio kazati na pr. bivšem banu Khuenu, da nije pošten čovjek zato, što je dao zatvarati izbornike? Tko bi se usudio kazati bivšemu podbanu Nikoliću, ili zast. Tuškanu, da nisu poštene ljudi zato, što je prvi zabranjivao skupštine seljačkoj stranci a drugi na opajanje izbornika potrošio silne novce! Sve to nije grijeh, jer se tim putem dolazi na »korito«. A kad si na »koritu« svejedno je, kako si na njega došao. Protivnici se mogu radi toga ljutiti, ali prigovarati ne smiju.

Ovakova politika vlada već poduže u Ugarskoj i u Srbiji, a sada je zavlada i u Hrvatskoj. Nas hvata groza, kad čitamo, kako se Rauchove, Frankove i naprednjačke novine (»Ustavnost«, »Hrv. Pravo«, »Pokret, a i »Obzor«) otvoreno i bez svakoga srama upravo trgaju i grizu, tko će doći na vladu, na »korito«. O domovini, o narodu — tu više nema ni spomena, to našoj gospodi nije više ni na jeziku: glavno je — na »korito«!

Gadi nam se a nije ni vriedno, da potanje ocrtamo to vučje ili pasje, da prostite, natezanje i klanje. Držali smo samo potrebnim upozoriti narod na to, kako je sva gospodska naša politika pala na to, da će i skori izbori voditi pod geslom: Na korito!

(»Dom«, God. 1910. Br. 2.)

Jesmo li u Turskoj?

Ima ljudi, koji na svaku nepravdu odmah viču i pitaju: »Jesmo li u Turskoj?« Mi ni tima ne zamjeramo, jer znamo, da je svakomu teško podnašati krivicu i da ima pravo barem vikati, ako drugo ne može.

No mi pišući ovo nemamo na pameti ovakove pojedine događaje, nego ovo pišemo u potpunom uvjerenju, da danas u banskoj Hrvatskoj nema baš nikakvoga reda ni pravice.

Za dokaz ćemo spomenuti danas samo dva primjera, a imamo ih mnogo. Svatko će pak priznati, da k nama ne dolaze svi, kojima se ovako događa, kao ovoj dvojici, od koje smo saznali evo ovo:

Gjuro Horvat iz Kopčevca, obč. Dugo selo, pripovieda nam, da mu je provedena ovrha radi toga, što nije tobože dovezao svoj dio pieska (šudera) na obč. sajmište. No on je slučajno sačuvao (što sve seljak ne mora radi gospodске samovolje i nemarnosti čuvati!) — sačuvao je potvrdu, da je zbilja dovezao, što mu je bilo naloženo, i podje s tom potvrdom obč. bilježniku Knivaldu, da ga pita, zašto mu obč. poglavarstvo dalo provesti ovrhu, kad je svojoj dužnosti udovoljio. Ujedno mu pokaže potvrdu i dodade: »Tako ste mi dali provesti ovrhu i radi poljske štete grofu Draškoviću, premda sam ja tu štetu namirio«. Dakako, da je bilježniku u lice rekao, da sve to nije u redu. A bilježnik Knivald na njega: »Izdiri van, ti pijandura i prasica pijana!« Gjuro Horvat mu na to uzvрати, da je prasac onaj, koji nije upisao, da sam ja, kaže, svojoj dužnosti udovoljio, te mi time napravi nepotrebna troška. Knivald na to pozove obč. stražare Stjepana Krčmara i Gjuru Vrbanića i zapovjedi im, da Gjuro Horvata svežu i u zatvor odvedu. Gjuro Horvat nije se dakako dao na pravdi Boga natezati i vezati, branio se dakle, a ova mu dvojica u natezanju slomiše srednji prst desne ruke i zatvoriše ga, a tek na njegovu viku i lupanje, jer ga je slomljeni prst bolio, izvedoše ga poslije nekoliko sati, da može poći k liječniku.

Razumije se, da je Gj. Horvat tužio bilježnika i stražare, ali se na žalost razumije i to, da nije dobio pravo. Ali je zato presudom kr. kot. oblasti od 13. siečnja 1910. br. 7960/1909. dobio na tužbu Knivaldovu — deset dana zatvora. U kakvoj je g. bilježnik Knivald bio stisci i kakav je to morao biti sud, neka svatko sudi po tom, što je svjedok proti Gjuri Horvatu bio sin bilježnika Knivalda, inače obč. pisar kod iste občine (liepo, doista!) koji je posvjedočio, da se je Gjuro Horvat i rodio sa slomljenim prstom, t. j. da mu je prst onakav od poroda! To svjedoči mladić, koji je u Dugom selu tek treću godinu, svjedoči o vremešnom čovjeku, kojemu ima blizu 50 godina, — a cijelo selo može posvjedočiti, da je Gj. Horvat do onoga dana imao zdrav prst! Ni to nije sve: Na tužbu Knivaldovu bio je Gj. Horvat pozvan na dan obč. izbora, pa dodje kot. predstojniku i zamoli ga, neka ga presluša, jer moram, kaže, na izbor. »Dobro, dobro, idite samo, idem i ja, a vas ću pozvati drugi put«. A presudjen je iz ogluhe! Dakako, da u presudi stoji, da može uložiti

utok na županiju u roku od tri dana, tako da bi, kao da nema druge brige, morao odmah sutra letjeti u Zagreb k županiji.

Dakle u kratko: čovjeku ni krivu ni dužnu provedoše ovrhu, opsovaše ga, osramotiše, zlostaviše, prst slomiše i još odsudiše na 10 dana zatvora. To je Turska.

Drugi čovjek, dakako seljak, Josip Pohizek iz Svinjarca, obč. Dubrave, pripovieda: Rodjen sam u Zagorju, pa sam se odlučio preseliti u Dubravsku obćinu te prodao svoje zemljište i dobio od kupca mjesto kupovnine mjenicu na pogodjenu svotu.

Kad je mjenica dospjela, predade ju odvjetniku Tonkoviću u Zlataru i odvjetnik zbilja utjera kupovninu od kupca, ali je Pohizeku nije dao, nego ga zvao za osam dana, pa opet za osam dana, dok Tonkovića nije na nesreću njetko ubio, kako je poznato. Pohizek se se prijavio među vjerovnicima, ali do danas svojih novaca nije dobio. Zvali su ga na licitaciju Tonkovićeve ostavštine. Došao je i rekao upravitelju ostavštine, odvjetniku Krigloviću: »Što ste me zvali? Ja kupiti ne ću ništa, nego dajte i moje novce« — »Dodjite za tri dana« reče mu taj odvjetnik. Došao je, a odvjetnik mu rekao — prosto, ne može se napisati: idite v..., ja s tim nemam posla, to je sad pri sudu. Išao je sudcu, premda ima pješice tri dana hoda, — ništa, za badava! Pisao sudcu 13 preporučenih pisama pitajući, hoće li kada dobiti svoje novce. Nikad odgovora! Obratio se četiri puta na kr. banski stol, koji naravski nijedamput nije obnašao »ništa odrediti«. Ima taj Pohizek poziv od kr. sudb. stola u Varaždinu, da se po tom i po tom paragrafu stečajnoga reda ima prijaviti, pa ide čovjek po Varaždinu s tim pozivom, bio je »u četiri kancelarije« i svuda su ga — iztjerali! Šalju ga advokatu, tjeraju ga u nezasiťne odvjetničke ralje, — a advokat ga je na to spravio, da mora svoju sirotinju ovako po svijetu tražiti.

Što vele na to tolike naše stranke i toliki rodoljubi, koji su svi »za narod«?

Ali, imadu oni drugoga posla: bore se i pogadjaju za to: Tko će, oni ili tko drugi, opet dvie-tri godine globiti i zatvarati ovaj nesrećni narod, te mu otimati i ono malo sirotinje, što je ima. To i ništa drugo je politika naše gospode, kad su na sve ovo gluha i sliapa.

Mi smo u Turskoj, — ili još gore.

Preokret koalicije.

Za ono, što se je ovih dana dogodilo u hrvatskoj politici, pisale su novine, da je to »za bogove«. Da se razumije, što to znači, treba znati, da su krivi bogovi, u koje su Grci i Rimljani vjerovali, bili po vjerovanju i pričanju svojih vjernika — velike bekrije i ništarije, koje su se viekom među sobom varale, svadjale, tukle, ubijale, žene jedne drugima otimale i razne lopovštine pravile i tepnarije zbijale, a kad bi kojega uhvatili u masnoj kakvoj tepnariji ili lopovluku, onda bi se ostali upravo bogovski smijali i radovali. Tako bezposleni stari grčki črčkari, inače glasoviti ili »klasični pisci« zvaní, pričaju, kako je jedan takav njihov bog hodao za jednom božicom, koja je imala muža, pa ih muž oboje ulovio u nejakvoj mreži, — a bogovi se smijahu kao konji — rekli bi naši ljudi. To je bio prizor »za bogove«: smijati se lopovštinama i tepnarijama. Takav je prizor ili slika (kaže »Pokret« i »Hrv. Pravo«) bilo i poklonstvo naše saborske većine, koalicije, pred Khuenom u Pešti i njezina pomirba s njime.

I odista naša gospoda imadu pravo. Ovo je zbilja za onakve bogove, kad se od najsvetije stvari napravi sprdnja, od najozbiljnije šala, sve bez ikakvoга srama i straha.

Prosudite samo malo: Što sve nisu pisale naše novine, što se nije govorilo u saboru o Khuenu i khuenovštini, o zakonu, koji je pogazio, o domovini »ljubljenoj« i »miloj« koju je poniživao, o »milom našem narodu«, kojega je tlačio sa svojim »prodanim mešinama«, mađjaronima, — a sada ovi, koji su tako pisali i govorili, zajedno s tima istima mešinama idu pred Khuena i primaju od njega vladu, — brane ga i hvale ga!

Da, to je doista bogovski! Sita i pijana, od svakoga obilja i od obiesti jedna drugima jalna gospoda — počupaše se i pokaže, uhvatiše se gdje koji i za grkljane, no kad ogladniješe, prekinuše boj, spremiše se za pune stolove i — nikomu ništa. Ako je tko kojega nespretnjaka i slabića i oborio ili osramotio, osobito pak, ako je tko komu vješto podmetnuo nogu, ili na kom izkalio davni bies i mržnju, sad se imadu barem čemu smijati i veseliti za punim stolom. A domovina, narod, zakon, pravica...

Ah! Zar ne, da i vi, koji nikada niste čuli za bogove, da i vi

sad vidite, da bi bogovski smiešno bilo — sada, poslije svega, što vidimo, govoriti našoj saborskoj većini o domovini, o narodu, o zakonu, o pravici?

Naši su dakle politički prvaci počinili opet jednu bogovsku lopovštinu? Jesu li?

Jesu, o tom nema sumnje. No što ćemo im? Što im možemo? Hoćemo li udriti u viku: Vi izdajice, vi varalice, vi lopovi? Ne ćemo: Gdje bi nam pamet bila! Ta tko već što drži do tih i takvih rieči?! Nisu li eto ti ljudi, o kojima pišemo, vikali do bjelomučnosti na Khuena i njegove mađjarone, a danas su s njima za istim stolom, da ne rečemo koritom? Šta to hasni? Naša bi vika potvrdjivala samo uvjerenje celoga našega naroda da su sva gospoda jednaka i sva skupa da su lopovi. A toga na žalost ne treba potvrdjivati, jer je to uvjerenje i opet eto na očigled dokazano. No kako rekosmo: do tih izdajica i lopova ne drži nitko upravo tako, kao što ni do tolikih »dičnih rodoljuba«, »čelik Hrvata« i t. d. Sva se ta imena daju već i pravima i krivima, i vriednima i nevriednima, pa do toga ne drži nitko ništa.

A preokret, koji je eto koaliciju i mađjarone s Khuenom doveo u isto kolo, učinio je svaku viku na »izdajice« i »prodane mešine« odurnom sljeparijom.

Ne ćemo govoriti o političkim razlozima, koji su koaliciju natjerali na ovaj korak. O tom će još biti govora. No ti politički razlozi nisu za nas nipošto tako važni, kao što je važno ovo:

Koalicija je političku borbu našega naroda izvrgla ruglu. A koalicija — osobito, ako držimo na umu, da joj nisu protivni ni starčevićanci, a frankovci da su takodjer bili spremni primiti od Khuena vladu, — koalicija dakle — to je sva naša inteligencija, koja je eto narod gadno prevarila, pošto ga je pet godina mučila i za nos vodila.

Poslije toga mora u narodu nastati temeljita promjena: to mora u narodu ubiti svako povjerenje u svu našu inteligenciju, koja je preokretom koalicije konačno pred narodom, koji isto razumije, izgubila svaku vriednost: ona je bankrotirala.

To osobito vriedi za dvie inače protivne, ali vrlo slične grupe, za naprednjake i frankovce. Naprednjaci su bili podigli takovu, štono rieč, kolosalnu dreku: proti prodiranju na iztok. proti tiraniji, korupciji itd. i zbilja se tom drekom nametnuli našoj dobroćudnoj javnosti. Sad će tomu biti kraj. A kako je

narod, koji što razumije, na čistu i s frankovskom politikom, možemo se nadati, da će ta naša inteligencija malo zamuknuti, a onda možda udariti drugim ozbiljnijim i —poštenijim putem. Drečanje i lajanje ne će više biti u tolikoj cieni — a nama, koji smo od početka radili drugačije, bit će posao olakšan.

(»Dom«, God. 1910. Br. 6.)

Furtimaština u Gjurgjevcu.

Ne znam jesam li više od dva, tri li puta napisao rječ »furtimaši«, premda sam u svojem malom »Domu« prvi, mislim, upozorio na rječcu »furtim«, kojom je pokojni biskup Strosmajer okrstio postupak onih svećenika, koji su ga nagovorili, da pristane na osnivanje posebnih katoličkih novina, t. j. »Hrvatstva«. Biskup je naime rekao, da su oni svećenici »furtim«, t. j. tatski i s prevarom izmamili od njega privolu, govoreći mu, da osnivaju novine za obranu katoličke vjere, a kad tamo, snovali su i osnovali sasvim nješto drugo. Od onda su ljudi oko »Hrvatstva« dobili to ime i nose ga i danas, pače se kadkada i sami tako zovu. No ja, a ni naš »Dom« nije se rado služio tim imenom jedno zato, što je doista pogrdno ili barem malo ozbiljno, a drugo zato, što se je to ime često nadjevalo koječemu, što je u svezi s katoličkim svećenstvom, premda baš nije ili ne mora biti furtimaština. Osim toga ja nisam bio na čistom, što je zapravo »furtimaština«, a ni naša stranka nije do hajke na furtimaše držala više, nego do ostalih naših malo ozbiljnih novinarskih »pitanja« i »pojava«. No ovih sam dana boraveći dne 27. i 28. veljače u Gjurgjevcu imao prilike, da furtimaštinu vidim na djelu i da sebi o njoj stvorim sud. Evo dakle, što sam čuo, vidio i što sudim.

Noć od prošle subote na nedjelju prospavao sam u kući Valenta Hodalića ili pravije njegova starca oca: Sin je davni i revni pristaša seljačke stranke. U večer smo sa još dva prijatelja razgovarali o politici, pa o gospodarstvu. Domaće žene, starica majka Valentova, pak njegova supruga, nisu utjecale u razgovor, osim kad je bio govor o krasnoj kravi-simentalki, s ko-

jom je snaha Hodalička bila u Zagrebu god. 1906. na izložbi. U jutro ustadosko po seoskom običaju u 5 sati. Mladi odoše po poslu, da prostitute, u štalu, a ja ostadoh sa starom mamicom, koja se za malo počela spremati k misi. Ne znam, jesmo li koju rječ o čemu drugom progovorili, kadno mamica, 70-godišnja starica, češljajući se počne meni razlagati od prilike ovako:

Sve bi to drugačije bilo, da nije bilo kapelana Kubovića. On je počeo skupljati tercijarce i tercijarke i načinio takovo zlo, da se to premisliti ne može. Uvijek je govorio, da to nije nikakva politika, a što je od toga nastalo! Među narodom je nastala takva mržnja, da se to ne može izreći. Ovi tercijarci i tercijarke, koji se svaki tjedan izpoviedaju, a svaki dan pričešćaju, drže sebe za druge ljude od nas, koji nismo u tom društvu. Oni imaju i svoje posebne prošencije, pak idu posebice i na skupnoj prošeciji! I Bože sačuvaj, da bi koji od njih išao uporedo s kojim od nas! Mi smo drugi za njih kao bezvjerci. A kolika je iz toga nastala mržnja! Sestra sestre ne će ni pogledati. Oni se nam nijednomu ne će ni pokloniti (tj. pozdraviti). Mene moja sestrična, koja je tercijarka, kad smo se sastale pri kapelici na proštenju, nije ni pogledala, a kamo li bi mi se poklonila. Zna, da su me suze oblijale. A ovaj naš susjed, koji je uvijek liepo živio s mojim starim, sad njegov sin ne će nas nijednoga ni pogledati. I što su, vidite napravili! Sviet su medju sobom omrazili i posvadili, da sestra sestre, kako sam rekla, gledati ne može. A što je toga treba? Što treba svaki dan na izpovied i onda ostati u crkvi do 10 i 11 sati? Mi za to nemamo Bože moj, ni vremena. Što nije dosta, kako je pri nas od starine, u nedjelju k misi, pak na izpovied, kako je do sada uvijek bilo? A kakva korist od toga? Sviet su omrazili, sestra sestre gledati na može!

Ovo nije rječ po rječ, ali ovo je redom ovako i u ovom smislu rečeno, samo je toga rečeno više, a osobito je ona mržnja razložena mnogo življe, s mnogo više zabrinutosti, žalosti i boli. Kad je starica pripoviedala svoj susret sa sestričnom, činilo mi se, da plače.

Slušajući ovo, ja sam jedva koju rječ progovorio, a kad je starica svršila i otišla u crkvu, ja sam se zamislio. Meni je ovo razlaganje ove starice više vriedno od svih knjiga, brošura i novina protiv klerikalizmu, jer ovo je pravi život, ovo je živí

osjećaj, ovo je istina, bez strasti, bez ikakve tendencije. Zato ja ovo razlaganje od početka do kraja uzimam kao pravu živu istinu, koja se ne daje ničim oboriti.

Ja ne znam, što o djelovanju tih crkvenih udruga ili kongregacija, koje su se i u nas u novije vrijeme počele osnivati, misle izkusni, priznati pastiri-dušobrižnici, i jesu li i oni opazili mogućnost, da će se tim kršćansko stado u istinu razdvojiti na vriedne i manje vriedne sa svim onim posljedicama što ih sviest ili umišljanje o većoj vriednosti u čovjeku stvara. Da u katoličkoj Crkvi nije prihvaćeno načelo: da laici (nesvećenici) nemaju rieči u ravnanju kršćanskog života, ja bih bio protiv ovakvom stvaranju Crkve u Crkvi. Ali, kad je već tako, o tom neka sude crkveni poglavari, kako to djeluje u crkvenom životu. No kako djeluje u društvenom i političkom životu, o tom svakako treba da vodi računa svaki političar.

Evo naime, što se dogodilo u Gjurgjevcu:

Tercijarci i tercijarke nadjoše se najedamput u posebnom političkom kolu pod vodstvo svećenstva, koje si je za kandidata izabralo starčevićanca-milinovca odvjetnika, Balaška. Koliko je tu političke sviesti i uvjerenja, za to se ne pita, već se samo po sebi razumije: tko je u tercijarskoj družbi, taj ne spada među »bezvjerce«, a »bezvjerci« su sve osim njih. — Uz put samo budi spomenuto, da osoba, nazori i život njihovoga kandidata divno pristaje na čelo ovoj družbi.

A sad evo, što sam vidio:

Na javnoj skupštini, što su ju dne 27. veljače sazvale pristase seljačke stranke u Gjurgjevcu, zatražio je i dobio rieč i domaći kapelan Jakupek. I premda je bio najprije upozoren, a onda opomenut, neka govori o onom, o čem su govorili drugi pred njim i radi čega je skupština i sazvana, on je strastveno i razdraženo prihvatio rieč samo za to, da iznese o nazočnom dru Anti Radiću jednu klevetu, na ime: da se je dr. A Radić u svojem »Domu« rugao sv. pričesti. Kad sam ga ja upozorio, da to nije istina, i pozvao njega neka opetuje, što je rekao, a slušateljstvo neka dobro pamti, što g. kapelan govori, počeo se izmotavati, da nema »Doma«, da je to pripoviedao jedan seljak, napokon da je to bilo u novinama. No ja ga nisam tako lako pustio, nego sam mu pred celom skupštinom rekao ovo: Nije

zamjeriti kapelanu, što laže, kad laže njegov biskup Krapac, i to pod službenim brojem duhovnoga stola. Biskup je Krapac pod službenim brojem potpisao laž, da je dr. Ante Radić rugajući se sv. pričesti govorio o krušnom Bogu, a dr. Ante Radić javno mu je u novinama (u »Domu«) rekao, da pod službenim brojem širi izmišljotine, i pozvao ga, neka ga tuži sudu. Biskup Krapac nije ga do sada tužio. A dok biskup Krapac ne tuži radi toga, što mu se kaže, da je laž potpisao, može njegov kapelan lagati, što hoće.

Svatko si može misliti, kako je bilo jednomu kapelanu pred velikom skupštinom. Nije pomoglo ni to, što je drhtureći dokazivao, da je bio pristasa seljačke stranke, dapače njezina žrtva, da je i on dušom i tielom i sada uz seljačku stranku, samo da joj vodstvo nije »dostojno«, — sve nije pomoglo, nego je jadni kapelan bio u očima naroda još jasniji.

A to ima zahvaliti »furtimaštini«. Furtim je došao do rieči i izvalio klevetu, furtim se htio izvući iz škripca. I sad će biti kriv »Radić« što je jedan svećenik, pače i biskup pred narodom osramoćen!

A znate li, kako je imao raditi katolički svećenik, koji nije furtimaš? Ovako: Imao je doći na skupštinu, govoriti o onom, o čem je govorio Radić, i — pobiti ga, ako ima krivo, a nadkriliti ga jasnoćom razlaganja i snagom uvjerenja, ako ima pravo! Tako radi svećenik Slovenac dr. Krek, pa mu u bečkom saboru plješću i — socijalisti!

Jest, ali kapelan Jakupek ne zna ni beknuti o onom, o čem se je tu govorilo, pa dolazi na političku skupštinu — kao iz neba u rebra — sa sv. pričesću, koje nitko ni spomenuo nije, kao što u obće o vjeri nije bilo ni govora.

A to je nedostojno sljeparenje — to je furtimaština.

(»Dom«, God. 1910. Br. 9.)

Seljak u gradu.

Dugo mi je ova stvar na srcu, pa hajde da ju jednom iznesem. Prije svega da vam pripoviedam:

Jedne jeseni prije dvie godine dodje rano u jutro k meni znanac iz mojega sela, seljak dakako, i iza malo rieči kaže mi, da je tu u Zagrebu jedan moj prijatelj iz našega sela u zatvoru s još jednim susjedom: uhvatili ih, kaže, gradski panduri i zatvorili kod »crvene lampe«. Ja brže tamo, na redarstvo, gdje su mi rekli da su ti ljudi napravili »izgred«, tj. da su se rdjavo ponašali, pa da će biti preslušani, globljeni i pušteni. I zbilja, pustiše ih prije podne, a kad se sastadosmo, izpripoviedi mi prijatelj da su se kao jučer vraćali nešto prije 11 sati iz grada Petrinjskom ulicom na Sajmište, gdje im stoje kola sa sienom, pa smo, kaže, malo zapjevali, a stražari nas, odmah pograbili i s nama u zatvor. Badava mi dokazivali (bili smo triezni), da nismo znali da se ne smije pjevati, i da nije tako kasno, i da nikoga ne bunimo, jer je sila svieta još na nogama i po gradu, — ne pomaže: vodi nas u zatvor i psuje nas i grdi, oh, da je mrzko kazati. »Ali to još nije ništa«, kaže dalje, »nego kad nas je drugi jedan zatvarao, udario taj mene čitavom rukom, u kojoj je držao svežanj ključeva, udario me tako po licu, da sam sve zvijezde vidio. Ali što za zvijezde, nego kako me je bilo sram pred samim sobom: što se to sa mnom radi? Ničija se ruka nije još dotakla mog obraza, a sad eto njetko od nekuda udara me po licu. Oh, majku ti tvoju! škrinem zubima i da ću ga« (a mogao bi onakva tri) — »da ću ga medju šakama potrgati kao repu i zgnječiti kao kupus! Ali sjetim se na ženu, na djecu, na svoje sieno na Sajmištu, na sramotu i na sve, što iz toga može izaći. Pozvat će oni svu tu svoju kasarnu, grom u nju udario, svladat će me, svezat će me, pa šta imam! Pustio sam mira, pa ni onomu u jutro njihovomu komandantu, koji li je vrag, nisam ništa kazao — od sramote, brate! Nego da mi koji od tih kosturaša, sveca im ljubim, da mi dodje u šake, pamtit će on seljačke šake...«

Što ću da vam dalje govorim, nego zakipjelo i u meni od srama i jada! U glavnom »našem« gradu, u bielom Zagrebu, u toj »diki« našoj, u tom srcu našem — naš je seljak tu kao ciganin,

i još gore! — Odem gore na poglavarstvo, i prijavim cielu stvar. Poznati me činovnik tamo liepo poslušao, sve popisao — i do danas nikomu ništa, osim što je moj prijatelj doma na občini platio 5 K, što je u Zagrebu zapjevao i dobio šakom po obrazu!

A evo i druga pripoviest, kako je seljaku u gradu: Jedno prije podne dodje mi supruga sva uzrujana iz grada: — »Pomisli«, kaže što mi se dogodilo. Malo da me ne zatvoriše! A, to je zbilja škandal! — »Što je?« upitam ju. — »A, tomu ipak mora jednom biti kraj! Siromašni taj svijet... Vraćam ti se ja Zrinjecom s trga kući i vidim, kako se stražar dere nad jednom seljakinjom. Pristupim i čujem, da ju psuje i tjera, da se tu ne smije sjedjeti. A ona sirotica bila sjela na jednu klupu na Zrinjecu, i to dosta po strani, da pojede nešto malo, što je imala u svežnjiću. Ja sam rekla stražaru, neka ženu pusti u miru, što joj smeta, a on na me, što mu smetam »uredovanje«, da on zna svoje propise, i kako se ja zovem, da će me prijaviti! A ja mislim: Prijavi ti, što ti drago, ali ova će sirota to svoje bogčije pojesti, ma ja bila zatvorena! Ali valjda nema takvih propisa! »Samo vi ostanite tu«, rečem ženi, a ja ću tu uz vas stajati. Budemo vidjeli... I zbilja stražar pusti sirotu u miru i po malo se mrmljajući udalji. A da si vidio ono siročel! Onaj strah, ona plahost, kao u progonjene živine, a onda onaj zahvalni pogled prema meni, ah, tako mi se sirotica smilila!...

I tako bismo mogli još dugo pripoviedati, i još ne bismo izpripoviedali svih neprilika i sve sramote, što seljaka može stići u gradu, posebice u »našem« Zagrebu.

Krivo bi mislio, tko bi krivnju za ovakve događaje svaljivao na gradske stražare, koji nisu dosta obrazovani i upućeni, kako imadu postupati. Mi znamo, da su ti stražari i sami većinom seljaci, ali znamo i ovo: Gospoda građani bez razlike, pače i isti manji trgovci i obrtnici, drže seljaka nečim nižim od sebe, tj. ne drže ga sebi ravnim čovjekom, koji ima pravo na jednako poštovanje. Ovo glupo preziranje seljaka tako je jako da se brzo uciepi svakomu gradskomu stanovniku, pa tako i stražaru, osobito kad vidi, kako njegovi poglavari postupaju sa seljacima i kako se prema njima vladaju. Ovakav stražar brzo izgubi onu nježnu vezu sa seljačtvom, on se počima sve više stiditi svojega seljačkoga roda, onda ga počne tajiti, na-

pokon mrziti i prezirati i držati sebe sretnim, što više nije seljak, što se je »civilizovao« — pogospodio.

Kako je ovakvo mišljenje i postupanje sa seljačtvom nerazumno, ne treba dokazivati. A osobito je to nerazumno kod nas Hrvata, koji smo seljački narod. Ta što je Hrvatska bez seljačstva? Što bi Zagreb bio bez seljačstva? Od koga živu zagrebački građani? Tko uzdržava tolike oblasti, po kojima je Zagreb središte domovine?

Sve bi ovo imali promisliti oni, koji imaju u rukama vlast nad Zagrebom. To bismo osobito preporučili novomu gradskomu vijeću. Seljak je jezgra hrvatskoga naroda, temelj domovini. On treba da u Zagrebu bude kao u svojem, da u njega stupi s ponosom i sigurnošću, a ne sa stidom i strahom na svakom koraku.

(«Dom», God. 1910. Br. 10.)

Novi izborni zakon.

Proširenje izbornoga prava.

Svemu zlu u našoj politici i u obće u našem narodnom životu: nasilnom i nepravедnom vladanju, gadnomu klanju gospodskih stranaka — svemu je tomu krivo to, što u banskoj Hrvatskoj većina naroda nema nikakvoga prava, nego tako rekući šaka ljudi bira zastupnike, koji onda rade, što hoće, jer vlada može napraviti izbore kakve hoće.

Gospoda i gospodske stranke znadu vrlo dobro za ovu krvavu krivicu; one znadu i to, da je ta krivica tako velika i teška, da bi narod dao i žrtvovao sve, samo da se ta krivica ukine. To vrlo dobro zna i sadašnja saborska većina, koalicija, pa se je zato i usudila sporazumjeti sa starim magjaronima, dobro računajući, da će joj narod sve odobriti, samo neka se proširi izborno pravo. I doista: novine od koalicije bubnjale su upravo zaglušno, da će sada najednom preko 300.000 (trista tisuća) naroda dobiti pravo glasa! Pa nije li se za tu cieniu vriedno složiti i sa samim vragom, budi Bog s nama, a kamo li ne bi s madžaronima!

No nije dugo potrajalo, a te novine počele šepRTLjati. O

proširenju izbornoga prava znade se naime još uvijek vrlo malo. Toliko su ipak javile i vladine novine, da će se kod toga proširenja najviše paziti na to, da u Hrvatskoj ne bude razmjerno više izbornika — nego što ih je u Ugarskoj. U tom je smislu ban Tomašić, vieraao s ministrom-predsjednikom Khuenom dne 9. ožujka i premda je u kratkom službenom izvještaju o tom vieraanju naglašeno, da je proširenje izbornoga prava naša domaća stvar, ipak je eto stalno, da mi Hrvati ne smijemo dobiti više izbornoga prava, nego što ga razmjerno imade Ugarska već tolike godine. Tamo preko Drave već odavna imade izborno pravo svatko, tko plaća deset kruna poreza, te jednoga zastupnika bira obično par tisuća izbornika. Samo su magjarska gospoda stvar tako udesila, da za Slovake, a još više za Rumunje vriedi drugi izborni cenzus, nego li za Magjare, a budući da većina magjarskoga seljačkoga puka nema svoje zemlje, nego su to prosti nadničari, to i po tom proširenom izbornom pravu u Ugarskoj vladaju, kako to vidimo i znamo, samo magjarski velikaši s magjarskim židovima. Od svih 413 kotara devet milijuna nemagjarskih naroda nema ni trideset zastupnika, a osam milijuna Magjara ima ih preko 380, od toga je 150 židova. I gle, sad bi nješta slična htjeli uvesti i u Hrvatsku, kao da nije dosta nepravde i sile po ovom današnjem izbornom zakonu!

Iz svega onoga, što se o proširenom izbornom pravu u službenim novinama piše, a još više iz onoga, što se o njemu ne piše, vidi se naime već sada posve jasno, ovo dvoje: Prvo, da ne će svi dosadašnji birači postati izbornici, tj. da ne će pravo glasa dobiti svaki onaj gospodar, koji plaća 10, dotično 6 kruna izravnoa poreza, nego da će se zahtievati mnogo veći izborni cenzus, i to 15 ili 20 kruna. Drugo je ovo: U gradskim kotarima, gdje je već sada cenzus za pol manji nego u kotarima seoskim, tražit će se i u buduće daleko manji porez za pravo glasa, nego na selu, po svoj prilici 6 K.

Ona prva stvar, da naime svi birači ne postanu izbornici, jer bi to bilo tobože previše prava za narod, ta prva stvar, ako se zbilja dogodi, sramotna je i gadna prevara; no ako se dogodi još i ovo drugo, t. j. ako u gradskim kotarima bude i opet za pravo glasa dosta plaćati pol poreza manje, nego u kotarima seoskim, onda je to opet jedna u nebo vapijuća krivica, pravo zločinство proti narodu.

Seljačkoj stranci prigovaraju sa svih strana, naravski bez svakoga razloga, da ona ciepa narod i da sije mržnju među seljačtvom proti gospodi. A pitamo mi, što može seljaka više ogorčiti, nego kad već danas vidi, da je na selu potrebno plaćati 60 kruna za pravo glasa, a u gradu je dosta trideset, te je sva sila građana, koji, kako se ono kaže, nemaju ni grunta, ni funta, a ipak biraju narodnoga zastupnika, a ogromna većina dobrih seljačkih gospodara ne smije na biralište, kako se kaže, ni Boga moliti. I sad bi se ta krivica imala još povećati i to sve s razloga, što su građani sami po sebi prosvjećeniji, a seljaci kako se fino veli, zalupaniji. I ovakvo posebno pravo za gradove zagovara »Hrv. Sloboda«!

Proti toj krivici i zločinstvu treba unapred ustati oštro i odlučno izvan sabora i u saboru, i to na temelju ovih neoborivih istina:

1. svaki onaj stalež, koji se mora boriti za koru svakdašnjega kruha, spada jednako među narod, dotično među puk. S gledišta gospodarske potrebe narod je dakle jedna cjelina, koja se ne smije pod nikakvom izlikom dieliti na tobože više i niže staleže.

2. Ako u gradu čovjek više svakojakih novosti vidi i čuje, te na prvi pogled izgleda pametniji, to umjesto toga živi seljak u takvoj svezi s prirodom, i tako se teško pati u životu, da je po svom iskustvu, a pogotovo po svojoj vjeri u Boga, po svojoj stalnosti i poštenju poprečno vredniji od građanina. Zato su se seljački kotari na pr. pod Khuenom opirali svekolikomu službenom nasilju i pokvarenosti i onda, kad već gradski kotari, a na čelu im sva tri kotara zagrebačka, bijahu u mađjaronskim rukama.

Da nema ništa drugoga, ova sama stvar bila bi dovoljnim razlogom, da koaliciona saborska većina ne učini te nepravde i toga zločinstva. Ako to ipak učini, bit će to jasnim i nepobitnim dokazom, da se je do kraja pomagjaronila i da samo takvom krivicom misli zadržati svoju većinu.

Možda će joj to na neko vrijeme i uspjeti. Ali kad dodje do obračuna, bit će taj ozbiljniji i strašniji, nego je bilo sa starim mađjaronima.

Pučka politika, osobito kako ju vodi seljačka stranka, ne da se više ničim ugušiti i uništiti. Ovakva krivica, kakva se

proti seljačkom staležu sprema, sa sasvim drugim izbornim redom, nego što je bio obećan, takva krivica može učiniti samo to, da seljačka stranka dodje nešto kasnije do odlučne većine u saboru. A bilo proširenje izbornoga prava kakvo mu drago, bit će to ujedno i takvo proširenje seljačke stranke ne samo izvan sabora, nego i u saboru, da će današnja koalicionaška većina još ljuto požaliti, što žrtvujući sveobće izbornu pravo nije znala ni htjela postići barem takvo proširenje, po kojem bi sav puk »osim tvorničkih radnika i poljskih nadničara« (srećom kod nas još dosta malobrojnih), i seoski i gradski postao velika politička cjelina, glavni i prvi faktor za našu gospodarsku i političku slobodu. Ovom svojom lukavom i ludom popustljivošću koaliciona mjesto da se ojača, na koncu će se pred narodom do kraja osramotiti i upropastiti.

Razdieljenje izbornih kotara.

No po svem sudeći koaliciona bi jedva dočekala, da ne dodje do nikakvoga proširenja. A tu bi joj mogli pomoći frankovci. Proti ovom kakvom-takvom proširenju izbornoga prava ustaju naime, kako smo već javili, frankovci i priete se, da će na svaki način ovo proširenje spriječiti. To bi koaliciona jedva dočekala i rekla: Mi smo htjeli, ali nisu dali frankovci! Zato je upravo nužno prosuditi, što to hoće frankovci.

Frankovci (na svoj već način, t. j. grdnjama i bukom) dokažu ovako: Ovo proširenje ojačat će samo Srbe, koji i danas imadu kud i kamo veći broj zastupnika, nego što ih ide. Novi naime izborni zakon, kako ga je zasnovao bivši podban Nikolić, a prihvatio ban Tomašić i koaliciona, zadržat će isto razdieljenje kotara, kakvo je i danas. A danas su kotari tako razdieljeni, da 70 Srba u Lici bira jednoga zastupnika upravo tako, kao i deset i dvadeset puta toliko Hrvata na pr. u dugoselskom i sisačkom kotaru. To je razdieljenje zamislio i stvorio Khuen, samo da oslabi Hrvate. Za to će se frankovci svim sredstvima boriti proti tomu novomu zakonu.

Ovo, što frankovci pišu za izborne kotare, nije ništa nova, čudno samo, što oni ovu krivicu vide, a kao da ne vide i drugih strašnih krivica, kao što je na pr. ono, da seljak, koji spada pod Zagreb ili Petrinju i t. d., ima pravo glasa, premda

plaća 30 K poreza, a njegov susjed preko gradske medje, koji plaća na pr. 50 K poreza, nema prava glasa! Ali to nije glavno, što nama u ovom frankovačkom dokazivanju smeta, nego nas smeta ovo: Frankovci pišu, da bi ban Tomašić mogao počekati, dok se obće izborno pravo uvede u Ugarskoj! Frankovcima je toliko stalo do toga, da se izborno pravo ne proširi sada, da se služe i izvlačenjem, te pozivaju u pomoć i kraljevu rieč, sjećajući naime bana Tomašića, da je kralj odredio novi izborni zakon za Hrvatsku istom za onda, kad se uvede u Ugarskoj, — a nije tako! Kralj je naime pisao saboru, da će se obće izborno pravo uvesti u Hrvatskoj onda, kad se uvede u Ugarskoj, — ali sada se ne radi o obćem izbornom pravu, nego samo o proširenju.

Ovim su se frankovci odali. Nije njima, po svem se vidi, do obćega prava glasa i t. d., nego im je glavno do toga: ili da se izbori obave po starom izbornom zakonu, tj. po starim listinama (koje su sastavljene po Rauchovom nalogu i uz sudjelovanje mnogih frankovaca!), ili barem da ostane, kako jest, tj. da se izbori još jedno vrijeme ne razpisuju, nego da frankovački zastupnici zadrže svoje kotare, jer kakvogod bilo proširenje, — frankovci se ne boje, da će njih biti manje.

Ako nije ovako, mi nikako ne razumijemo zašto vole stari izborni zakon — koji ima jednako nepravedno, a za Srbe povoljno razdieljene kotare — nego kakvo-takvo proširenje.

A što se tiče razdieljenja kotara, o tom nema sumnje, da je to jednaka krivica kao što i izbornički cenzus (visina poreza), pa ako koalicija ne će da bude ona ista staromadžaronska četa prodanaca i nasilnika, ona će uz proširenje izbornoga prava ukinuti i sadašnje khuenovsko razdieljenje kotara. Ne će li, ona se pred narod ne će smjeti ni pokazati. To joj mi jamčimo. Ne radi se tu naime samo o Srbima, premda je na žalost istina, da je to razdieljenje stvoreno radi Srba. I ako Srbi imadu i prst obraza, te ako ne će da i dalje sve Srbe, pa i Srbe samostalce smatramo toporištem, na koje se može nasaditi svaka magjarska i magjaronska sjekira, — oni moraju sami zahtievati, da se ukine ova sramota, koju im je Khuen namienio. Tu će se vidjeti, jesu li Pribićevići i Banjani drugi Srbi, nego što su bili Gjorković i Gjurdjevići. Ali ne radi se, rekoh, samo o Srbima, nego se radi o jednoj rugobi, koje se mora stidjeti svaki pošten

političar. Pa ako koalicija doista pristane na staro razdieljenje kotara, onda će biti očito, da su frankovci uza sve svoje Arguse i Fridjunge prema njoj — pravi poštenjaci.

Mi smo dakle za proširenje — pa bilo šire samo za vlas, ali smo u isti čas i za drugo razdieljenje kotara. Ne kažem, da smo za »pravedno« razdieljenje kotara, jer bi se kod vlade počeli izgovarati, da moraju tek »proučavati« broj žiteljstva i t. d. Ali očite nakaze, kako smo spomenuli i za koje svatko znade, — to se mora i može jednim saborskim glasovanjem i jednim glasom ukinuti.

A da su oni, koji su proti proširenju, a kažu, da su za obće pravo glasa, da su to ili prkosnici ili bilo kakvi spekulanti, — to je očevidno, pa to ne treba ni dokazati — i bez obzira na to, što je kralj odredio, kada će se kod nas moći uzakoniti obće pravo glasa, a kraljevska se ne poriče.

Napokon tako prošireno izborno pravo, da svatko, tko plaća 10 K poreza, dobije pravo glasa, to je za seljačtvo u istinu obće pravo glasa. Mi žalimo doduše, što će koja tisuća radnika ostati bez prava glasa, ali pitamo: Je li veća krivica, da ga ne dobije deset tisuća (to je najviše radnika), ili da ga ne dobije trista tisuća (to je najmanje!) seljaka?

(»Dom«, God. 1910. Br. 11.)

Nova hrvatska vlada pred saborom.

Kad naši čitaoci pročitaju govor bana Tomašića, što ga je dne 20. ožujka izrekao u hrvatskom saboru, za stalno će pomisliti, ako i ne će uzviknuti: Nešto se je promienilo!

I u istinu se je promienilo.

I da odmah kažem, nije promjena u tom, što je jedan od zastupnika seljačke stranke i ujedno predsjednik glavnog odbora, Stjepan Radić, po više puta odobravao govor bana Tomašića, i što je drugi zastupnik seljačke stranke, Vinko Lovreković pridružio zastupnicima većine i dopratio bana u sabor, je sabor ustanovio, te bana dopratio u sabor. Ta sve se stranke znadu hvaliti i obećavati, da će uvijek odobravati sve, što je

dobro, pa dolazilo to od koga mu drago, a narod drži, da je to zastupniku upravo dužnost. A i ono, što se je zastup. Lovreković pridružio zastupnicima većine i dopratio bana u sabor, ne bi još samo po sebi morala biti nikakva osobita promjena, jer kad se u društvu, u kojemu se sastanu različni ljudi, imade udovoljiti uljudnosti ili običaju, često se događa, da uljudjen čovjek izkaže čast i onomu, koga inače ne gleda. Sve ovo dakle ne bi bilo još ništa. No nije samo to, nego je poslije prvoga banova govora u saboru očividno, da se vlada u istinu promienila, t. j. da je vlada drugačija, nego što su bile magjaronске vlade. Pročitavši taj banov govor naši će se čitaoci i sami o tom uvjeriti, a ovdje će biti potrebno, da se posebice spomene, na što u banovom govoru treba osobito paziti.

Prvo, što treba zapamtiti i iztaknuti, a što se razlikuje od dosadašnjih govora svih magjaronских banova, pa i bana za »narodne« vlade, Pejačevića, jest ovo: Ban Tomašić kaže, da je na stolicu hrvatskih banova došao po povjerenju predstavnictva naroda, t. j. po povjerenju većine sabora. Ne kaže dakle ban Tomašić, kao što su do sada svi nagodbeni banovi bez izuzetka pred saborom govorili: da su na bansku stolicu zasjeli »povjerenjem ugarskoga ministra-predsjednika«. Nešto je doduše o tom »povjerenju ministra-predsjednika« kazao i ban Tomašić, ali na drugom mjestu i s drugačijom nakanom. No o tom kasnije. Ovo dakle ne bi imao biti ban, kojega su nam Magjari »poslali«, nego ban, koga hoće narod, t. j. većina zastupnika, koje je narod izabrao.

Drugo je ovo: Ban Tomašić nije ni jedne riječi potrošio na to, da je novoj vladi zadaća čuvati »osamgodišnju vezu s Ugarskom«, da joj je čuvati i paziti na »interese zajednice«, — kako su to bez izuzetka svi banovi otvoreno, odlučno i kao nekakvu višu zapovied pred saborom izjavljivali. Bilo je pače banova, koji su se najbezobzirnije, kao pravi tudjinski komisari, prietili, da će najodlučnije progoniti one, koji budu radili proti toj osamgodišnjoj vezi. Novi je ban spominjao Ugarsku samo kao jednu stranku jednoga ugovaratelja, proti kojemu hrvatski ban ima posebno, hrvatsko stajalište, od kojega ne odstupa.

No glavno je ovo: Ban Tomašić govorio je tako uvjeren o potrebi, da se naš narod novim izbornim zakonom ojača, t. j. da se izborno pravo proširi i što prije na cijeli narod protegne,

— da je to moralo zadovoljiti svakoga, tko doista hoće, da hrvatski narod dobije odlučivanje o svojoj sudbini u svoje ruke.

Pita se sada samo ovo: No nije li današnji ban Tomašić nekadašnji khuenovac, pače vodja njegovih magjaron, kojima je i uspomenu prokleo čitavi hrvatski narod? Je li moguće, da taj čovjek, kojega je toliko proklinjani Khuen predložio Nj. Veličanstvu za bana, je li moguće, da taj čovjek hoće dobro Hrvatskoj? Je li moguće, da je Khuen predložio kralju takovoga čovjeka, koji bi htio dobro Hrvatskoj, koji bi smio braniti njezino pravo i proti Ugarskoj? Nije li naime, kako je to i u saboru kazao zast. Elegović, protuslovlje, kad ban Tomašić kaže, da stoji na hrvatskom stanovištu, a uživa povjerenje ministra-predsjednika Khuena, koji stoji na magjarskom stajalištu.

Ovo i ovako mogu pitati ne samo strančari, koji nikako ne će da priznaju isto dobra komu drugom, i koji za drugim ničim i ne idu, nego da se kao opozicija iztaknu, te time na glas dodju i što više pristaša steku, — nego ovo i ovako može i mora pitati i svaki Hrvat, koji još nije zaboravio, što je bio Khuen i njegovi magjaroni. I dobro je, da se tako pita, jer se samo na takova pitanja može odgovoriti ovako:

Ako nam je što držati do riječi novoga bana Tomašića, onda je očividno da se je nešto sasvim promienilo. No ta se promjena nije dogodila prošle subote, kad je novi ban onako govorio. Ta se promjena dugo spremala. Borba naime naših rodoljuba Kvaternika, Strossmajera, Račkoga, Starčevića, Mankanca i t. d. nije bila uzaludna, pa premda je mnogi iz njihovih redova prešao medju magjarone, baš zato je i medju magjaronima znalo biti ljudi, koji su mislili i htjeli ovo i ovako, kako to danas govori ban Tomašić, pa su ovi ljudi znali i većinu hrvatskoga sabora sklonuti, da kako-tako ustane barem na obranu nagodbe protiv samovolje ugarske vlade. Ban Tomašić pače kaže, da je »narodna« (magjaronска) stranka i onda rodoljubno radila, kad je bila na vladi, ali da nije imala uspjeh, pa ju je on, kaže, htio opet uzkrisiti, da dokaže da je doista tako.

No ban Tomašić priznaje doduše mnogo, ali ne priznaje sve. On priznaje, da magjaronска »narodna« stranka nije imala uspjeha, jer nisu bile prilike povoljne, t. j. jer su Magjari bili prejak; on priznaje pače, da u toj »narodnoj«, magjaronскоj stranci ima ljudi, koji ne pitaju za domovinu, nego za sebe.

Ban Tomašić napokon priznaje, da je narod tu stranku odsudio, i nijednom riečju ne prigovara, što je to narod učinio, pa tim priznaje, da je narod pravo učinio. Ali jedno je teško banu Tomašiću priznati, a to je ovo: Rodoljubni Hrvati ne krive magjarona, zato i nisu na njih ogorčeni zato, što nisu domovine oslobodili od Magjara, i još ju možda ujedinili, nego hrvatski narod krivi magjarone zato, što su progonili prave rodoljube, pače svaku rodoljubnu misao i pokušaj, što su bili nasilnici i tlačitelji rođene svoje braće. To je ono, što boli i što se zaboraviti ne može.

Zato je bilo uzaludno nastojanje bana Tomašića, da uzkrisi narodnu stranku, jer se je tomu uzprotivila i sama koalicija, premda ban nije valjda išao za tim, da uzkrisi nasilnike i tlačitelje vlastitoga naroda, nego da uzkrisi iskrene prijatelje Ugarske.

Ali mi niti toga ne možemo odobriti. — Mi seljačka stranka, a i čitavo seljaštvo — ne možemo i ne ćemo ni toga odobriti, jer su »iskreni prijatelji Ugarske« bili uvijek zakleti neprijatelji ne samo opravdanih težnja hrvatskoga naroda, nego i najljuciji i najsuroviji tlačitelji seljačkoga naroda. Zato je predsjednik seljačke stranke i naglasio, da će seljačka stranka vladu i većinu u saboru i izvan sabora podupirati kod proširenja izbornoga prava i kod odstranjivanja činovničke samovolje, ali da će se i vladi i većini najoštrije, upravo nepomirljivo uzprotiviti, čim samo pokušaju Hrvatsku možda još jače svezati s Ugarskom, nego što je danas, jer za nas Hrvate bit će to bolje, što manje budemo imali posla s Peštom i s Magjarima.

(»Dom«, God. 1910. Br. 12.)

Vlada, većina i opozicija.

Naš hrvatski državni sabor imao je do sada samo četiri sjednice, a to nije dosta, da se vidi, kakva je nova vlada, kakva je saborska većina i kakva opozicija.

Vlada je kod nas u Hrvatskoj, kakav je ban: ban je takav, kakav je položaj u carevini, u Ugarskoj i u našem saboru.

A položaj je u kratko ovakav: Bosna je sjedinjena, — sa

Srbijom, dakle i sa Srbima »svima i svuda« — mir. Zato je ban Rauch, koji je baš radi položaja u carevini bio udario na Srbe u Hrvatskoj svom silom svoje vlasti, morao otići.

Ovo je djelovalo i na Ugarsku, gdje su Magjari cijelo vrijeme, dok je prietila pogibelj rata, radili što su htjeli, a moralo im se popuštati, jer su se grozili, da će uzkratiti novac za vojsku i t. d. Čim je nestalo pogibelji rata, osjetiše Magjari uzde, a kad ne poslušase, dobi uzde u ruke Khuen. Magjarske se stranke preko noći raztepoše videći, da ne će golim velikim obećanjima i dalje moći svoj narod voditi. A kako je tamo politika dobrim dielom spekulacija, nagruše svi Khuenu nudeći mu se za zastupnike. Novine pišu, da se je Khuenu ponudilo za svaki kotar do 20 kandidata!

A u Hrvatskoj? Koalicija se dobro raztrieznila: Prvo — ne diči se više magjarskim bratimstvom, dapače pljuje na one, s kojima se bratimila; ne ide s puškom na Beč, dapače usred Beča sklapa s Austrijom mir, i to ne samo Hrvati, nego i Srbi. A Srbi se pogotovo raztriezniše, videći, da ne samo ni Englezka, ni Turska, nego ni Rusija ne će u rat, da Bosna bude Srbiji.

Ovako raztrieznjena koalicija nije mogla imati druge želje, nego da se ukloni Rauch. A to je lako, to je dapače nužno. I to je učinio, Khuen!

I mi da primimo bana od Khuena?! Od Khuena, koji je...! — »Zašto ne? S Košutovcima smo se bratimili, i to ne samo u Pešti, nego i u Beogradu, a oni ne samo da su povukli rep, nego su na banskoj stolici držali Raucha, koji je gnjavio Srbe radi onoga, o čem smo mi, Hrvati i Srbi, s njima divanili i što smo ponešto i u riečku rezoluciju metnuli. To su hulje, ti košutovci, a prva je hulja sam Košut! Neka Raucha makne i sam vrag, samo da ga makne!«

I maknuo ga je — i dobro je.

Ali to nije sve. Khuen je mogao maknuti Raucha, a predložiti kralju za bana — Josipovića, ili Stjepana Kovačevića. Ali nije, nego je predložio Tomašića, koji je malo prije toga napisao učenu knjigu o hrvatskom državnom pravu, u kojoj knjizi dokazuje na temelju starih pisama, da je hrvatsko kraljevstvo bilo uvijek slobodno. Zašto je profesor Tomašić pisao knjigu o državnom pravu, a nije pisao o financijama, što bi svatko očekivao, jer je Tomašić o financijama naučao u sveučilištu?

Nema sumnje, profesor je Tomašić pisao knjigu o hrvatskom državnom pravu zato, jer je to trebalo. Komu? Valjda nije to trebalo Magjarima, nego Hrvatima, jer treba znati, da je narod u hrvatski sabor birao većinu zastupnika, koji su za hrvatsko državno pravo, naime: preko 20 pravaša u koaliciji, 16 uz Franka, 9 uz Milu Starčevića, 3 u seljačkoj stranci, t. j. sve osim Srba, naprednjaka i ono nešto presvietle gospode.

No za čudo — nitko i ne zna, da je u saboru, recimo tako, već sada hrvatska državopravna većina, ili ako zna, ništa do toga ne drži, nego se Srbi, naprednjaci i presvietla gospoda drže, kao da je Tomašić njihov ban, a pravaši im ga još poklanjaju i naturuju! Sve još misli, da je u većini koalicija, ona košutovsko-srpska koalicija, koja je sklopila riečku rezoluciju!

I tako doživjesmo čudnu stvar, naime: da su bana Tomašića, koji se je za banstvo pripremio proučavanjem i iznašanjem starih, tisućljetnih pisama i uspomena, pozdravili kao svoga bana baš oni, Srbi i naprednjaci, koji ne samo da do tih starih pisama i uspomena ništa ne drže, nego su im se znali i te kako narugati!

Ovoliko je za sada bilo dosta natuknuti, a što bi se iz овога moglo izleći, još u ovom saborskom zasiedanju, to ćemo možda doživjeti. Iz овога naime jasno izlazi, da se danas još ne zna, tko je i kakva je banova ili vladina većina, a tko je i kakva je opozicija. Čini se doduše, da je t. zv. koalicija većina, a sve ostalo da je opozicija. No kad se prosudi, da su razciepani pravaši izvan koalicije, tj. frankovci i starčevićanci, više opozicija jedni drugima nego vladi, za tim, da se bivši frankovci vrlo obzirno, pače prijateljski drže i vladaju prema tobožnjoj većini, a sadašnji su frankovci još jučer podupirali nagodbenog Raucha, onda je doista očevидno, da se ni za pravu opoziciju još ne zna, i to tim manje, što je ban tako govorio, da su mu pljeskala i dva zastupnika seljačke stranke.

Mного bi trebalo razlagati, zašto je to ovako u hrvatskom saboru, tj. zašto su razciepani i raztepeni oni, koji visoko dižu i neprestano naglasuju hrvatsko državno pravo, a zašto su složni tako različni ljudi u koaliciji koja se po tom čini kao većina, a nije većina. Ovo se ipak može reći: Samo obće ili prošireno izborno pravo može ovu ranu izliečiti, tj. dovesti u sabor druge ljude.

Hrvatska i katolička misao u Bosni i Hercegovini.

Smutnje medju katoličkim Hrvatima dovele su napokon do toga, da biskup ustaje proti biskupu, ili bolje: biskup proti nadbiskupu.

Ove su smutnje vrlo važne za budućnost našega naroda, a razjašnjaju nam i mnoge današnje prilike i neprilike u banskoj Hrvatskoj, pa je zato potrebno, da i naši čitaoci barem u kratko saznadu, o čem se radi. Za bolje razumievanje treba segnuti i koju stotinu godina natrag.

Katoličkih biskupija bilo je u Bosni i Hercegovini od starine, t. j. tamo prije 700—800 godina, a spadale su pod glavarstvo nadbiskupa spljetskoga u primorskoj Hrvatskoj (t. j. u Dalmaciji) ili barskoga (u Baru, u današnjoj Crnoj Gori). No kako su se ove nadbiskupije otimala za crkvenu vlast nad Bosnom i Hercegovinom i kako se je radi razdvojenja kršćanske Crkve na iztočnu (grčku) i zapadnu (rimsku) i naš narod već u to doba razdvojio na dvie Crkve, moralo je biti mnogo nereda i nezadovoljstva, pa je narod odstupao i od jedne i od druge Crkve, te prihvaćao novu kršćansku vjeru, bogomilsku, koja nije priznavala nikakvih biskupa ni biskupija. Proti ovoj novoj vjeri i njezinim pristašama ustade i Crkva i država, pa su se proti bogomilima vodili i krvavi ratovi. To je bilo tamo za Kulina-bana bosanskoga, t. j. prije 700 godina, a ratovi su trajali još 100 i više godina poslije toga. Zato je Turcima-Osmanlijama, koji su god. 1463. (prije 450 godina) u Bosnu provalili, bio lak posao: našli su narod razciepan, zavadjen i zaraćen. Većina velikaša bosanskih, koji su pristajali uz bogomilsku vjeru, prihvatili sada vjeru Muhamedovu, postanu muslimani. Što je ostalo kršćanskoga naroda, podpalo je pod grčko-iztočnu Crkvu u Carigradu, koja je sada i sama došla pod osmanlijsku vladu, a kasnije su se vjernici ove Crkve radi vjerskoga jedinstva s narodom u susjednoj Srbiji počeli sve to više nazivati srbi, razumievajući pod tim nazivom jedino vjeru.

I tako je uredjenje katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini sasvim zatrto, t. j. nije više bilo ni župa, ni biskupija, nego su

ostali, poslije se dizali samo samostani, u kojima su živjeli redovnici (fratri) franjevci, koji su od onda, pa za čitave osmanlijske vlade, t. j. preko 400 godina sve do god. 1883., bili jedini katolički svećenici i pastiri katoličkih vjernika u tom dielu naše domovine, pa što se je katolička vjera u Bosni i Hercegovini sačuvala, to se ima zahvaliti njima.

Malo iza toga, što je Bosna i Hercegovina došla pod vladu našega vladara, uzpostavljena je u njoj i katolička crkvena vlada (hijerarhija).

Osnovana je jedna nadbiskupija, vrhbosanska, sa sjedištem u Sarajevu i dvie biskupije, i to u Banjaluci i u Mostaru. Nadbiskupom je imenovan svećenik iz banske Hrvatske Josip Stadler, biskupom banjalučkim franjevac Marijan Marković, a mostarskim franjevac Paskal Buconjić. Osnovano je s vremenom i jedno 10 novih župa, na koje su postavljeni svjetski svećenici, a ne franjevci.

Već u početku opazala se njeka protivština između franjevaca i novih svjetskih svećenika, a to je bilo i sasvim naravno, jer je uzpostavljena crkvena vlada, t. j. nadbiskup, nastojao, da katoličku Crkvu uredi onako, kako je uređena po ostalom katoličkom svijetu, naime, da upravljanje župe predade svjetskim svećenicima, a franjevci da se vrate u svoje samostane.

U to dodje i novi pokret narodni i katolički. Hrvatska narodna misao javlja se po malo u Bosni i Hercegovini već pred 50 godina, za osmanlijske vlade, a prvi su ju poprimili oni franjevci, koje je školovao biskup djakovački Strosmajer u svojem svećeničkom sjemeništu. Poslije okupacije Bosne ojačala je hrvatska narodna misao naukom pok. A. Starčevića, koji je osobito cijenio bosanske muslimane i njihovu vjeru, pa je bilo sve to više i muslimana, osobito mlađjih, koji su se priznavali za Hrvate. No tu je sad došlo do žestokih opreka među samim katolicima Hrvatima, i to već prije kojih 12 godina. A evo, kako se je to prvi put pokazalo.

U Sarajevu se osnovalo hrvatsko pjevačko društvo »Trebević«, koje je sebi nabavilo društveni barjak ili zastavu. Po običaju, koji se drži i drugdje, trebalo je barjak posvetiti ili blagosloviti. No tko će ga i gdje će ga posvetiti, kad u društvu ima i muslimana, a muslimani ne mogu prisustvovati posvećenju

u katoličkoj crkvi? — Oko tog pitanja vodila se žestoka borba malne cielu godinu.

Nadbiskup je Stadler naime sa svojim ljudima, kanonicima i svećenstvom zahtievao, da barjak ima posvetiti katolički svećenik, a tomu su se protivili ne samo muslimani, članovi društva, nego i oni katolici, koji nisu htjeli, da muslimani radi toga iz društva izstupe. Napokon je došlo do preloma i barjak nije bio nikako posvećen, nego samo svečano prvi put razvijen.

Već tom zgodom pokazale su se velike opreke između nadbiskupa Stadlera, pa njegovoga svećenstva, i između ostalih Hrvata katolika, uz koje su većinom pristajali ne samo franjevački svećenici, nego i njihovi biskupi. Po onom naime, što je Stadler želio i zahtievao, moglo se je misliti, pa su mnogi i mislili, da on hoće ovo: Sve, što je hrvatsko mora biti i katoličko. Po tom se samo po sebi razumije, da Hrvati mogu biti samo katolici, a to znači od Hrvata goniti i muslimane i pravoslavne (»Srbe« po vjeri). I doista je ova misao izrečena na katoličkom kongresu (sastanku) u Zagrebu god. 1900., kod kojega je kongresa prvu riječ vodio nadbiskup Stadler.

Kamo vodi ova misao, po kojoj bi svi Hrvati imali biti katolici, to se vidi iz današnjih smutnja među samim katolicima Hrvatima u Bosni i Hercegovini, naime u protivštini između nadbiskupa Stadlera i biskupa Markovića. O tom još riječ.

Kad se je slutilo, da će se i u Bos.-Herc. uvesti sabor, dopustila je vlada, da se i Hrvati nekako za to priprave, i tako bi osnovana »Hrvatska Narodna Zajednica« (HNZ), društvo, koje bi se imalo starati za prosvietu i gospodarski napredak Hrvata u Bos.-Herc. Da dugo ne pripoviedamo, reći ćemo odmah, da je proti ovoj Zajednici nadbiskup Stadler osnovao »Hrvatsku Katoličku Udrugu« (HKU), a svim svećenicima i vjernicima zapoviedio, da izstupe iz HNZ. Uz prkos toj zapoviedi, koju je nadbiskup Stadler proglasio u svojoj korizmenoj poslanici, javio je biskup Marković u novine, da on ostaje u HNZ, a ostao je u njoj i jedan svećenik-franjevac, koji ne spada u biskupiju Stadlerovu. Razumije se, da su svega toga pune tamošnje novine i da se o tom mnogo govori i piše.

Da je ovo smutnja, i to strašna smutnja, jer je to otvoren sukob i rat među svjetovnim i redovničkim svećenstvom jedne

vjere i Crkve, to je očividno. A tko je kriv ili što je krivo? Kako je i zašto je do toga došlo?

Nadbiskup Stadler zahtievao je od HNZ, neka se postavi na katoličko stajalište. Da zaprieči razkol među Hrvatima-katolicima, ljudi u HNZ primili su u svoja pravila, da će se Zajednica u vjerskim i prosvjetnim stvarima prema svojim članovima katolicima držati nauka katoličke Crkve. Ali to nije bilo Stadleru dosta, već on zahtieva, da se Zajednica i u političkim stvarima, i ne samo prema katolicima, nego u svem i prema svakomu ima držati nauka katoličke Crkve, jer pravi katolik ima biti svagda i svagdje podpun katolik, držati se nauka svoje Crkve i naredaba crkvenih poglavara, posebice biskupa. Naročito sva katolička društva treba da budu pod pazkom i nadzorom svoja biskupa.

Ne možemo i ne ćemo za sad potanko razlagati, što o svem tom mislimo. Kažemo samo u kratko: Svatko razborit vidi, da po ovom, što hoće nadbiskup Stadler, Hrvati različne vjere ne mogu nikako i ništa zajednički raditi, dapače i Hrvati katolici morali bi biti svi u jednoj stranci, i to pod vodstvom svojih biskupa. Katolička misao, kako ju shvaća i provodi nadbiskup Stadler, protivi se dakle ne samo hrvatskoj narodnoj misli, nego i svakomu slobodnu razvoju, a do čega vodi, to se već dovoljno vidi po načinu borbe i po neslozi i mržnji među katoličkim svećenstvom u banskoj Hrvatskoj, a sada evo po ovoj strašnoj smutnji među samim katoličkim biskupima u Bosni i Hercegovini.

(»Dom«, God. 1910. Br. 14.)

Seljačka stranka i Slovenci.

Pod naslovom »Radić i Slovenci« bio je u »Hrvatstvu« u ponedjeljak 18. travnja članak, u kojem, kako kaže uredništvo »Hrvatstva«, dobar poznavalac slovenskih prilika razlaže, zašto hrvatsko svećenstvo ne može pristati uz seljačku stranku. Članak nije, kao inače u »Hrvatstvu«, samo psovanje, lomatanje i izrugivanje, nego ima nešto i stvarnih prigovora, koji dakako ne stoje. Tako se sad najedanput prigovara seljačkoj stranci,

što je uz vladu bana Tomašića, i to »Hrvatstvo« debelo tiska, te je očito, da do toga mnogo drži, pa pita Slovence: Što će oni na to? Već se po ovom vidi, kako su razlozi »Hrvatstva« proti seljačkoj stranci slabi ili nikakvi. Ta svatko, tko hoće znati, znade, da je Radić u saboru izjavio, da će novu vladu podupirati samo u proširenju izbornog prava. Ili zar pisac ovog članka u »Hrvatstvu« ne zna, da je Stj. Radić jasno, odlučno i otvoreno izjavio, da seljačka stranka ne priznaje »magjarske krune« i da mu je na to ban odmah i odgovorio? Je li onda, recimo odmah, pošteno, prikazivati seljačku stranku tako, da ona pristaje u magjaronsku vladu?

Ali pustimo »Hrvatstvo«, jer mi od njega, kako se po svem vidi, ne ćemo dočekati ozbiljnoga i pravednoga suda, pa makar bio i nepovoljan za nas. Nas više zanima ono nekoliko rieči, što ih je u »Hrvatstvu« poslie onoga članka »Radić i Slovenci« objelodanio jedan (nama dobro poznat) Slovenac (dakako svećenik) (kao što nam je, budi uz put rečeno, poznat i pisac onog članka u »Hrvatstvu«). Taj Slovenac (dakako svećenik) piše u »Hrvatstvu« dne 23. travnja o. g.:

»Vaš članak »Radić i Slovenci« je bil prav potreben. Tu je treba natočiti čiste vode! Cerkvi naravnost sovražne (neprijateljske) politike ne moremo in ne smemo podpirati. Mi smo seveda (dakako) mislili, da bo Radić, ako se z nami združi, krenil v tem oziru na drugo pot. Na preteklost (prošlost) se sicer (doduše) nismo ozirali. Če bi hoteli namreč (naime) devati besede vsakega politika, ki jih je kdaj v življenju govoril, na tehtnico (tezulju, vagu) bi še marsikdo (još netko) odletel. Vsak človek se lahko moti (pogrieši). A če (ako) je svojo zmoto (zabludu), pogrešku spoznal, se mu odpusti. Vse kaj drugega pa je, ako zmoto svojo nadaljuje in može odnehati (ne će odustat) od nje.

Radić mora vendar (ipak) vedeti (znati), da je naša stranka odlučno katolička, da je boj z liberalizmom nje življenjski element, in da je mogočna stavba (zgrada) naše ljudske organizacije v pri vrsti delo naše duhovščine (svećenstvo), — da torej roma, da blatilci cerkve ne morejo biti naši zavezniki!

Toda povejte mi, ali ni res (istina), kar smo slišali, da je Radić sodeloval pri I. hrvatskem katoliškim sastanku? Če je

to res, kako bi mogel potem grditi katoliške institucije?! Tega ne razumemo.

Tu je treba jasnosti. Treba vedeti, pri čem da smo. Veste (znate), kako naredimo! Skličimo (sazovimo) jugoslovanski katoliški sastanak, kjer hočete: v Zagrebu, ali v Ljubljani, in tam se pogovorimo jasno, odkrito!

Toda če (ako) nam pa z Radićem res ne bo mogoče hoditi, na koга naj se obrnemo? Oprostite mi vprašanje (pitanje): Zakaj se Vaša stranka bolj ne posvečuje organizaciji hrvatskega seljaka? Zakaj prepuščate polje samo Radiću? Zakaj stojite nekako visoko nad ljudstvom?

O vsem tem treba jasnosti! — Eno (jedno) pa je jasno sedaj: Liberalne agrarne stranke mi ne smemo in ne bomo podpirali.

Mi se doduše s ovim ne slažemo, ali se o ovakovom pisanju ipak možemo razgovarati, pa se možda složimo.

Vrlo dobro piše brat Slovenac, da se ne treba obazirati na to, što je tko kada rekao, jer čovjek lako pogrieši. A mogao je dodati: i zato, što protivnici mnogo toga izmisle i podmetnu. Za to smo imali ovih dana primjer, kad se je toliko navaljivalo na nar. zastupnika Stj. Radića zato, što je u saboru kazao, da je seljačka stranka i proti popovskom zaglupljivanju naroda. Nema sumnje, da se je zast. Stj. Radić, kad se je poslužio onim riečima, svakako prenaudio. One rieči: da »popovi zaglupljuju narod«, uvijek su na jeziku protivnicima katoličke Crkve, osobito socijalistima, i oni to kažu za sve popove za svećenstvo bez razlike, jer tvrde da vjerovati može samo glupan. Zast. Stj. Radić kazao je doduše jasno, da je danas većini hrvatskoga svećenstva uzor pokršteni židov i tudjinac Frank, i da to svećenstvo zaglupljuje narod. A da nije mislio ni mogao misliti na čitavo hrvatsko svećenstvo, a kamo li na svećenstvo u obće, to može svatko suditi po tom, što je u istom svojem govoru slavio Strosmajera i Račkoga, koji su također bili svećenici. Krivo mu dakle čine oni, koji ovim riečima u zloj namjeri podmeću drugi smisao. Naprotiv ne može se zamjeriti onima, koje su ove rieči ozlovoljile već zato, što su izrečene, jer se tim riečima, kako smo spomenuli, služe otvoreno protivnici kat. Crkve. Tu se je dakle zast. Radić bez sumnje prenaudio, i on bi sam, kako je nama dobro poznato, bio one rieči požalio, da mu je predsjednik dao izgovoriti. Da su baš one rieči pale, to

žali svaki pravi pristaša seljačke stranke, premda znade, da doista ima popova, i to ne samo frankovaca, koji »zaglupljuju narod«. Mi za to, nažalost, imamo dosta dokaza. Ali od toga, pa do tvrdnje, da svi popovi već po svojem zvanju zaglupljuju i moraju zaglupljivati narod — do toga je daleko.

No kako se čovjek lako zaleti, dokazuje evo i sam brat Slovenac, koji se je sigurno također zaletio, kad je napisao, da je »boj s liberalizmom življenski element« Slovenske Ljudske Stranke, tj. da S. Lj. S. ne bi mogla ni živjeti, da nema boja s liberalci! Ta za Boga, to tvrde sami liberalci! A mi mislimo, da bi S. Lj. S. mogla tek onda pravo živjeti i raditi, da se ne mora boriti još i s liberalci!

Sasvim pravo piše brat Slovenac, da S. Lj. S. ne dade blatiti Crkve. No neka nam kaže, čim i kako blati Crkvu seljačka stranka ili Radić? Mi otvoreno priznajemo, što se i bez toga vidi, da nam je kat. svećenstvo protivno i da se moramo ovdje-ondje s njim i boriti. No je li to blačenje Crkve i njezinih institucija? Ako jest, nisu li onda novine biskupa Mahnića (»Jutro«) i nadbiskupa Posilovića (»Hrvatstvo«) blatile Crkvu, kad se je u njima onako pisalo o svećenicima, — protivnicima, pače o cijelom katoličkom pokretu u Hrvatskoj? — Prosimo odgovor!

I mi smo, i to oduševljeno za to, da se sazove jugoslavenski katolički sastanak, na koji, dakako, imadu pristup svi katolici, pristaše svih političkih stranaka iz naših zemalja. Ovaj sastanak neka odredi, koju stranku imadu katolici podupirati. To mi jedva čekamo! Onda ćemo barem vidjeti, kamo će oni župnici, kojima je židov u njihovom mjestu jedini drug i prijatelj, a seljak-katolik nedostojan, da sjedne s njima za isti stol. Onda ćemo vidjeti, hoće li i dalje biti moguća rugoba, da u kojem kotaru svi do jednoga katolički svećenici glasuju zajedno sa židovima proti većini katoličkoga seljačtva. Na posao za jugoslavenski (bolje: hrvatsko-slovenski) katolički sastanak!

Razumijemo i podpisujemo, da katolička i pučka S. Lj. S. ne može podupirati liberalne agrarne stranke. No jednako naglašujemo, da pučka seljačka stranka ne može biti klerikalna (»popovska«). A nas je i bez našeg pitanja uvjeravao sam pisac ove poruke u »Hrvatstvu«, da ni S. Lj. S. nije klerikalna stranka.

Čekamo prijateljski odgovor.

(»Dom«, God. 1910. Br. 17.)

»Što se čovjek sve više ugiblje, oni sve gori!«

Primio sam ovo pismo: Veleučeni gospodine! Šaljem vam evo Stadlerovo smetište, pak vidite, što piše nekakav: ... Mato Majnarić, ne znam, što je, oli pop furtimaš, oli Frankova i Stadlerova prirepina. Zar ta ... bagra ne će prestati lajati, što je bilo prije 6 godina i nako izkrivljivati, svoje djubre na druge bacati! Ama ne imam niti vremena, niti imam sve brojeve »Doma«, iz kojih on vadi jedno slovo, pa iz njega izvadja veliku jamu smrdeža, u kome treba da se sam zadavi. Vi to bolje znate i vremena imate, a pri ruki su vam svi oni »Domovi«, pa ga odrapite onako, kako bi to ja toj gospodskoj skresao. Što vas ti sinovi ne puste na miru? Ta vidim; što se čovjek pošten tim više ugiblje, oni su gori! Moje je to: više niti za vlas uzmicati, pak bio pop, grof, biskup, papa ili sam vrag! Učinite, kako rekoh, neka ta gamad truže narod lažju i kleve-tom. Rekoh: obrišite tu šmrkavu kukavicu, ja mu prostiti ne mogu.

S Bogom! Vaš

čiča Ilija Martinović.

Da znate radi se o pisanju u sarajevskoj »Vrhbosni« (izlazi dva puta na mjesec, gdje pop Mato Majnarić piše na dugo i široko o Radićima. Sad piše o meni, pa vadi iz brojeva staroga »Doma« po nekoliko rieči, u kojima nema ama baš ništa od onoga, što bi on htio, nego se on sam domišlja i onda te rieči po svojoj volji tumači i nadopunjuje, samo da dokaže, kako sam ja protiv kršćanstvu.

Ja sam pročitao ono u »Vrhbosni« i snebivao sam se, no nisam ni čas mislio, da na to odgovorim. Sad evo odgovara moj prijatelj, čiča Ilija Martinović. On je čitao stari »Dom« od početka, pa zna, što je u njem bilo, a kad sada čita, što ovaj pop u njem nalazi, ne snebiva se, nego ga spopada takav bies, da je u prvom jadu sasuo na pisca svu silu pogrda, kojih mi ne možemo ni natiskati, a onda zaključuje: »Više niti za vlas uzmicati«.

Ovo je vriedno zabilježiti i nad tim se zamisliti. Svatko je naime mogao opaziti, da seljačka stranka i svojim držanjem i pisanjem pokazuje najbolju volju, da se opreke izmedju nje i

svećenstva odstrane. To je, osobito poslije našega pohoda u Ljubljanu, na skupštinu nesumnjivo katoličke »Sveslovenske« Ljudske Stranke«, išlo tako daleko, da to eto naš čiča Ilija shvaća kao uzmicanje, pa videći, da to ništa ne koristi zahtieva: »Više ni za vlas uzmicati!« »Ta što se čovjek pošten tim više ugiblje, oni sve gori!«

I doista je tako. Nitko od nas ne vidi, da bi naša dobra volja ikoliko djelovala, dapače navale na seljačku stranku, na »Radiće«, sve su žešće, sve bezdušnije. A eto, sad se vidi: Jesu li to Radići? Je li Jalžabetić i Martinović, Koren, Pollak, Štivić — je li i to »Radić«? Ne vidi li medju svećenstvom baš nitko, do čega evo ove bezdušne navale dovode?

Znam, da će nam odgovoriti: »Vi ste ih tako odgojili«. No u »Domu« je već kazano, da su barem Jalžabetić, Koren i Martinović došli u seljačku stranku kao gotovi ljudi. A onda, i to je glavno: Ako smo mi u pet šest godina odgojili ovakove ljude, koji samostalno, bez straha i otvoreno pod svojim mišljenjem protiv naopakoga djelovanja svećenstva, — što je to svećenstvo radilo, kad u tisuću godina nije odgojilo nijednoga seljaka, koji bi samostalno i otvoreno ustao protiv »bezyjeraca« Radića? Tu nije dosta onaj seljak-magjaron Jakić, koji se je hvalio, da je bogat, što se je pričestio, a bio je medjutim u tom bogatstvu tako lakom i krivodušan, da je već pol sata iza sv. pričesti dokazivao, da je obćinsko zemljište njegovo — zato, što ga je 30 godina uživao — milošću khuenovskoga obć. vieća i poglavarstva! I to je do sada jedini seljak, branitelj vjere i svećenstva proti Radićima!

Sve je ovo, kao što i pisanje u »Vrhbosni«, nesumnjivi znak pokvarenosti svećenstva. Farizeji će se dakako nad ovom tvrdnjom zgražati ali uzalud, jer je toga u Crkvi katoličkoj bilo već više puta. To je dokazano, pa ni crkvena poviest toga ne taji.

No mi sebi ne umišljamo, da ćemo mi svećenstvo popraviti. To nije naš posao. Pazimo samo, da ga naše uzmicanje pred njegovom pokvarenošću ne učini još gorim. I u tom ima čiča Ilija pravo.

(»Dom«, God. 1910. Br. 18.)

Pogledajte, kakvi ste sami!

Odkad je počelo izlaziti »Hrvatstvo« dakle već sedam godina, traje neugodno komešanje u Hrvatskoj. Našlo se nekoliko ugodnika u mantiji častnoj, koji su znali izrabiti i priliku i bolest starca nadbiskupa, pak na račun tobože obrane sv. vjere izmamiti od njega silne novce da mogu podržavati glasilo za svoje osobne interese. Ovim ugodnikom nije ništa sveto. Lupaju lievo, lupaju desno, sve po onima, koji s njima ne pušu u isti rog. Briga njih za opravdane zahtjeve i potrebe celoga svećenstva! U svojoj mahnitosti već su tako daleko zabrazdili, da za malo ne će biti uglednijeg otačbenika, svjetovnjaka i svećenika, koga nijesu svojom strašću i zlobom poprskali. Mare oni za to, što to ni malo ne dolikuje svećeniku, samo kad je para, da se može dalje. Sve to na štetu svega hrvatskoga naroda. Briga njih, da se bolje odgaja svećenstvo, da se zamisle i porade, kako bi se otklonili prigovori na katoličko svećenstvo.

Poznato je ogavno pisanje »Hrvatstva« protiv prebendara Korenića, proti sveuč. profesora dra Bauera, a nedavno protiv uzornog svećenika, župnika Jurja Ortnera. A zašto protiv potonjega? — Zato što je prešao u seljačku stranku, da kao svećenik narodni ne radi bez naroda!

Ovaj čestiti župnik, koji je ostavio najljepšu uspomenu narodu svagdje, gdje je služio, usudio se reći tim ugodnikom oko »Hrvatstva« istinu. Taj vrijedni župnik, koji nije opajao mlađeži po izletima kongregacija, niti imao prilike da pravi iz nadbiskupova dvora noćne kavane i pijanke, — prateći stanje domovine doviknuo je onima, koji su zastranili: Ne izazivajmo boja! Zar ne znate, da nismo kod kuće uredjeni, da naše stvari s narodom nisu uredjene, da i nas napokon ima svakakvih. »Pogledajmo i na sebe!«

Taj svećenik opravdano dovikuje: Zamislimo se radje u ono, što se svećenstvu prigovara, da to odklonimo. — A prigovara se, da svećenstvo nema dosta opće naobrazbe, da plitko propovieda, da ne poznaje biblije, da je farizejsko prema okolini. Možda su koji prigovori i opravdani. Taj svećenik navodi u jednom članku, da klerikalna stranka nije opravdana u Hrvatskoj, jer prošlost i sadašnjost pokazuje, da je katoličko sve-

ćenstvo požrtvovno i samopriegorno sudjelovalo u političkoj borbi za narodna prava Hrvatske, a da je često puštalo s vida svoj staležki interes.

I radi toga dižu se pogodjeni protiv njega i ne biraju sredstva, kojim da ga denunciraju. Stidite se, farizejci! — Danas mu vičete Hosana, a sutra Propni ga! »Pokret« Vam je dobar, da oblatite svećenika, Vi, koji dižete nebo i pakao, kada tko drugi dirne u kojega od vas. Zar je to obrana svećenstva! To je obrana vaše družbe! Vi sebičnjaci!

U brizi ste za sv. crkvu i ugled svećenstva? — A kad ste razpravili dogodovštinu kanonika Barona sa Štrasnofom? Kad ste pozvali dra Cenkića i druge, da pobiju ono, što vriedja cieli stalež? Vi mu otvarate stupce u svojim novinama! Kad je pobijeno i protumačeno ono, da je jedan kanonik podmitio novine, da protiv njega ne pišu?

Čekamo držanje svega svećenstva — nad ovakim farizejcima oko glasila crkvenoga. Valjda će ih ipak biti, koji će i kao kršćani i kao ljudi ipak jednom pogledati i sami na sebe, pak se upitati: Jesu li zbilja svemu krivi »bezzvjerci«, ili ima krivnje i drugdje, nije li pače to izticanje »bezzvjerstva« samo plašt za prikriivanje farizejštine i sebičnosti! »Pogledajte, kakvi ste sami!«

(»Dom«, God. 1910. Br. 20.)

Prošireno izborno pravo!

Hrvatski sabor u Zagrebu prihvatio je zakon o proširenju izbornoga prava.

Ovaj zakon nije bez prigovora.

Ne prigovaramo mi samo tomu, što nije uvedeno obće pravo glasa, ili što nije visina poreza (cenzus) snižena barem na 10 K., kako se je obećavalo, nego prigovaramo tomu, što ovaj zakon ni na svojem temelju nije pravedan. Ne ćemo govoriti o krivičnoj razdiobi kotara, po kojoj jedni kotari nemaju ni 500 izbornika, drugi ih imaju samo od jedne do dvie tisuće, a njekeji i preko pet tisuća. To spada u drugi zakon, u zakon o uredjenju sabora, pa je vlada obećala, da će se to drugim

zakonom izravnati. No nikako ne možemo pustiti bez prigovora to, što u zadrugama imade izborno pravo samo gospodar zadruge i onda, ako zadruga plaća koliko ti drago poreza. Jednako je krivo, što i po ovom zakonu gradski stanovnici imaju veće pravo, jer se od njih zahtjeva samo 10 K. (u gorskim i primorskim županijama 6 K.), a od seljaka (u ostaloj Hrvatskoj) 15 K poreza za pravo glasa.

No uza sve ove prigovore može se i mora se reći, da s ovim zakonom nastaje za hrvatski narod novo doba.

Stojeći na pragu toga novoga doba mi se radujemo i zato skromne ove svoje seljačke novine okitismo svečanim znakom narodne hrvatske trobojnice, jer je ovo za nas veliki i za budućnost naroda i domovine naše znameniti događaj, jednako znamenit, kao i onaj dan godine 1835., kad su izašle prve hrvatske novine, ili kao godina 1848., kad je naš narod pokazao, da ne će biti podložan Magjaru.

Za koju godinu ćemo i mi, koji smo proživjeli izbore po starom izbornom zakonu, — i mi ćemo jedva moći vjerovati, da je zbilja obstojalo ovakvo izborno pravo, a djeca naša i unuci ne će moći pojmiti, kakvi su to bili izbori! Oni će badava sebi razbijati glavu, da shvate, kakvo je to bilo pravo kad je cijeli narod u kojem kotaru bio za svojega čovjeka, a ipak ga nije mogao izabrati za svojega narodnoga zastupnika! Njima ne će ići u glavu, da je moglo obstojati takvo pravo za izbor narodnoga zastupnika, po kojem pravu sam narod nije imao nikakvoga prava, nego su to pravo imala samo gospoda i gospodske slugе, kao što su pisari i luđari, a svoji gospodari, vriedni i poštjeni seljaci, — nisu imali toga prava, i to često samo onda, ako ih kotarski predstojnik nije izpustio iz popisa!

Ali što rekoh, da našoj djeci to ne će ići u glavu! Djeca će naša to i te kako razumjeti i slobodna će se duša i misao njihova buniti nad ovakvom nepravdom još kud i kamo više, nego što se je bunila i što se još i danas buni duša i misao onih tisuća probudjenoga naroda, koji tu krivicu još danas ne samo na svoje oči gleda, nego ju čitavim svojim bićem trpi. Ta djeca naša znati će tek pravo prosuditi, što je to bilo, kad su među ovaj seljački narod, nad kojim su vladala gospoda sasvim po svojoj volji te mu dapače kao za porugu »birala« zastupnika,

— kad su među taj narod počeli dolaziti ljudi, koji su mu navieštali, da sav narod ima doći do rieči i do svojega prava.

Djeca će naša istom pravo moći prosuditi, što su uradili osnivači i prvi širitelji nauka pučke politike i seljačke stranke u hrvatskom narodu.

*

Hrvatski narod, osobito seljački, za kojega neki misle, da za sve, što ima, mora biti nekome zahvalan, pa i za to, što je još živ, — komu dakle ima zahvaliti ovo prošireno izborno pravo?

Bit će ih bez sumnje, koji će s tim pitanjem doći pred narod, pa će odmah i odgovoriti: »To imate zahvaliti nama!« Prva će biti valjda današnja većina zastupnika u hrvatskom saboru, koja će za to pravo tražiti od naroda zahvalnosti i — nagradu: mandate, t. j. da ih narod opet izabere za svoje zastupnike.

No krivo će imati svi, koji će se tim hvaliti i tražiti zahvalnost.

Proširenje izbornoga prava u banskoj Hrvatskoj došlo je najviše i prije svega, da tako kažemo: »samo od sebe«. Dakako, »samo po sebi!« to su samo rieči, jer samo po sebi ne nastaje ništa, nego te rieči znače ovo: Svuda oko nas uvedeno je već podavno šire izborno pravo nego kod nas, pa je naravski, da je to došlo i k nama.

Hrvati naime nisu odijeljeni od ostaloga svijeta, nego motre i odlaze u susjedni svijet, a susjedi dolaze k nama; mi gledamo, kako je kod njih i ugledamo se u njih, pazeći, da nam ne prigovore. Prosviećeni je svijet naime danas kao jedno društvo, u kojem svaki mora paziti, kako se vlada, da mu drugi ne prigovore, ili čak da ga iz svojega društva ne odprave. Zajednica prosviećenih naroda danas je tako čvrsta, da se ne može ni pomisliti, da bi koji narod u toj zajednici živio i vladao se sasvim na svoj način. Osobito pak nije moguće ni pomisliti, da bi koji narod, ako hoće da ga smatraju članom te zajednice, mogao ne mariti za ono, što svi ostali narodi priznaju za pravo. A takva jedna stvar, koju svi prosviećeni narodi priznaju za pravo, jest i izborno pravo naroda. U tom prosviećenom svijetu živimo i mi Hrvati, i dosta smo s njim u svezi već od starine, pa je sasvim naravski, da se je napokon i kod nas moralo priznati za pravo ono, što za pravo priznaju ostali prosviećeni narodi.

Proširenje izbornoga prava ima dakle hrvatski narod zahvaliti prije svega prosvjetnoj zajednici naroda.

To treba da znade, o tom treba da bude sebi više ili manje svjestan svaki hrvatski izbornik: svaki treba da zna, da mi Hrvati ne živimo sami za sebe i sami o sebi, nego da je i naš duhovni i tjelesni život u čvrstoj svezi s ostalim prosviećenim svijetom. Spoznanje ove sveze potrebno je sada tim više, što sada velik dio našega naroda dobiva rječ u mnogim stvarima, na koje će i ostali svijet paziti, jer se i njega tiču.

*

Ima dakako i bližih uzroka, koji su pripomogli, da je baš sada kod nas prošireno izborno pravo, kao što ih ima na žalost, koji su uzprkos našoj svezi s ostalim prosviećenim svijetom zapriječili, da izborno pravo nije već davno kod nas uvedeno. Poznato je naime, da su sve hrvatske političke stranke za obće pravo glasa, i to s razloga, koji smo spomenuli, naime radi ostalog svijeta. No uza sve to ne bi bilo došlo ni do proširenja izbornoga prava, da se većina hrvatskoga sabora (koalicija) nije u politici zaplela, pa je morala napokon pristati gotovo uz sve ono, što je kudila i ona sama i cijeli narod: pristala je naime, obično govoreći, uz »madžaronstvo«. No da se pred narodom barem s nečim pokaže, iznesla je ovaj čas prošireno izborno pravo. Vlada pak, i zajednička u Pešti i domaća, došla je također i radi košutovske politike u Ugarskoj i radi pripojenja Bosne-Hercegovine i progona Srba u Hrvatskoj također u takvu nepriliku, da je jedva dočekala, da u Hrvatskoj bude mir. I tako su ove obadvie strane, i saborska većina i obadvie vlade, upotrebile zgodu, da hrvatskomu narodu tobože poklone nešto, što se samo po sebi razumije i što je Nj. Veličanstvo kralj već god. 1906. naviestio. Razlog pak, zašto Nj. V. car i kralj zahtjeva pravo glasa za sav narod leži prije svega u pravednosti mudroga našega, izkusnoga i dobroga vladara, a onda bez sumnje i u tom, što je velikaško-židovska politika u Ugarskoj dodijala cijeloj carevini i zaprijetila nesrećom i samoj Ugarskoj.

Sve su to uzroci, koji su doprinijeli, da je misao celoga prosviećenoga svijeta o pravednosti obćega izbornoga prava dozorila i u Hrvatskoj toliko, da je proširenje izbornoga prava došlo kao samo od sebe, i to tim sigurnije, što je dosadašnje

izborno pravo u Hrvatskoj bilo ne samo prava rugoba za čitav prosviećeni svijet, nego i sablazan za velik dio probudjenoga seljačkoga naroda. Da pak u probudjivanju seljačkoga naroda ima seljačka naša stranka velik dio, to je poznato.

Proširenjem izbornoga prava stupa naša Hrvatska Pučka Seljačka Stranka pravo i podpuno u život. Šestgodišnja gotovo naša muka donosit će istom sada obilnije plodove. Raditi će se morati dakako još i više, ali ćemo raditi kud i kamo veselije, jer ne ćemo raditi samo u nadi, nego u potpunju sigurnosti, da je sada budućnost naša.

(»Dom«, God. 1910. Br. 21.)

»Pravaši« i seljačstvo.

Kad se javila seljačka naša stranka i počela zahtijevati i za seljaka pravo i slobodu, odgovarali su pofrankovljeni starčevićanci — pravaši, da seljačkoga prava niti nema, jer tobože nema ni gospodskoga prava! A kad smo im na to pokazali, kako fiškali imadu pravo ne samo računati svoju zaslužbu, nego čovjeka upravo oguliti; kad smo im kazali, kako svake ruke službenici imadu pravo ne samo na dobru plaću, dok služe, nego i na dobru penziju, kad već ne služe; kad smo im kazali, da i svaki župnik ima zapisano u kakvoj makar sto godina staroj »vizitaciji« svoje pravo na kokote, sire, »povjesna«, »luknjenke«, težake i t. d., i da to pravo, premda ga nema u nikakvom zakonu, ipak vrijedi toliko, da se po tom pravu može voditi eksekucija; kad smo im pokazali, kako trgovci imadu ne samo trgovačku komoru, nego i svoj trgovački zakon — i t. d., i t. d., da seljak nema baš nikakvoga prava, nego samo, kad treba platiti i pred gospodom šutjeti, — onda su se ti »pravaši« dosjetili, pa rekli, da je seljačko pravo »uključeno« u njihovom programu, t. j.: kad se opet uzpostavi samostalna hrvatska država, kako to zahtjeva pravaški program, onda će biti dobro i hrvatskom seljaku jer ne će biti tuđji sluga. bit će svoj u svom i tako dalje, praznih rieči, koliko hoćete. Dok se ne stvori slobodna i samostalna Hrvatska — dokazuju dalje ti »pravaši«, — za seljačstvo se i

ne može ništa učiniti jer ne dadu — Madjari, ne da nagodba koja onemogućuje svaki pravi društveni i gospodarski rad.

Ovo je i danas sva politička mudrost svih takozvanih »pravaša«, bili čisti ili nečisti.

Da se pravaši pišući i braneći se ovako samo pletu i motaju, vidi se već po tom, što su najprije tvrdili, da seljačkoga prava niti nema, t. j. da ga niti ne treba, kad tobože nema ni gospodskoga prava, a za tim, videći, da su nepravde proti seljačkomu narodu očevodne i da se sam seljački narod proti tim nepravdama sve to više diže, — stali su seljačtvo uvjeravati i miriti, da je to pravo »uključeno« u pravaškom programu; napokon, videći, da se po tom programu ne da za seljačko pravo ništa učiniti, stadoše opet po običaju očajavati: da se za narod ne može ništa, dok postoji nagodba. No kao da to nije dosta smetenosti, javlja se iz katoličkoga pravaškoga krila glas: da bi pravaški program ipak trebalo popuniti i pomladiti novim zahtjevima pučke i baš seljačke politike. Ovo je treće još najpametnije u tom celom pravaštvu, jer ovi ipak ne će da budu sljepi kod očiju.

Mi smo već više puta spomenuli, kako se je kod nas Hrvata ustrojila već četvrta, koja li »stranka prava« i kazali, da tomu leži uzrok u tom, što naša gospoda u velikoj većini jedno nemaju ni najmanje samostalnosti i odlučnosti, jer se nitko ne usudjuje ni korak dalje od onoga, što su i kako su naši oci radili: svatko se boji vike i graje, da hoće »opet« nešto novo. A tomu je opet uzrok to, što je misao i volja u naše gospode sasvim zakržljavila. Tko se naime odluči na novi kakav politički put ili program, taj mora prije svega biti na čistu u mnogim velikim stvarima, a za to treba znanja, treba učiti, motriti i svojom glavom misliti, za tim treba — i to je glavno — biti spreman na borbu za te nove misli, — a toga se velikoj većini naše gospode ne će, i zato se, gotovo bi čovjek rekao, sliepo drže nekakvoga »programa 1894. god.«, kao da je u tom programu Bog zna što.

A u tom programu ne samo da nema ništa osobita, nego se naša gospoda ne drže ozbiljno ni onoga, što jest u tom programu. Tako smo imali već prilike spomenuti, da taj program hoće ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku »u okviru monarkije«, t. j. u ovoj carevini, pa bi prema tomu bilo sasvim naravski da

svi pristaše toga programa nastoje carevinu uzdržati i da ju brane, da se vesele, njezinu napredku i jakosti, — a kad tamo da o drugom ne govorimo, rugaju se nama zovući nas cesarevcima zato, što svakom zgodom naglašujemo, da smo za ovu carevinu, a proti svim njezinim neprijateljima.

A što kažu, da taj program »uključuje« i seljačko pravo, upravo je smiešno. Znamo mi, kako gospoda umuju, naime ovako: Pravaški program hoće dobro i sreću cijeloj Hrvatskoj, pa je onda sasvim naravski, da hoće dobro i seljaku. No to je baš ono, što to ne stoji i što pravaški program toga ne »uključuje«. Da to dokažemo, ne će nam trebati mnogo razlagati.

Ako ne ćemo da dielimo Hrvate, osobito političare hrvatske, samo na dvoje, naime na rodoljube i prodane mješine, onda moramo priznati, da svi Hrvati hoće dobro i sreću sietoj Hrvatskoj. No to je baš ono, što jedni misle da će Hrvatskoj biti sasvim dobro i da će biti sretna i onda, ako ostane sve, kako je danas, samo da se riješimo Magjara; neka dakle i dalje fiškali gule, neka štedionice-gulionice beru i 20% kamata, neka obć. bilježnici i predstojnici tjeraju seljaka riečima »marš van!« iz ureda, neka ga globe i zatvaraju za svaku šibu, što posieče u šumi i za svaku sitnicu, neka mu prave neprilika ždriebeima i bikovima i t. d., neka se gotovo sav porezni novac što ga seljak i ostali narod težkom mukom skupi u državnu blagajnu, i dalje troši na gospodске plaće, na kažnjenike u Lepoglavi ili Mitrovici, pa na žandare, na kazališta, štipendije i gospodi na podpore — sve na stotine tisuća — i tako dalje; neka i dalje svako gradsko derište smije seljaka slobodno i pogrditi, neka i dalje u domovini bude zadnji seoski čifut imao više rieč pred gospodom, nego prvi seoski gospodar, — neka bude sve to tako, Hrvatska će biti sretna, samo kad ne bude Magjar ili Švaba gospodar u Hrvatskoj!

Smiešno bi bilo pitati naše pravaše: Zar Magjari zapoviedaju našim fiškalima, da gule narod? Zar Magjari nalažu našim sudcima, da više gledaju na fiškalski brk, nego na seljačke suze? Zar Magjari bubnjaju seljačke gruntove? Zar Magjari odredjuju, koliko će hrvatski sabor u Zagrebu odrediti novaca za pomoć seljačkom gospodarstvu? Zar su ona gospoda Magjari, koja hrvatskomu seljaku grde mater, psuju Boga, za-

tvaraju ga kao krmka i globe kao Turci? Zar zbilja treba tek nagodbu ukinuti, da ovo prestane?

Ili zar ta gospoda pravaši zbilja toga ne vide?

Ali što pitamo! Vodja današnjih »jedino« pravih pravaša, dr. Mijo Starčević, rekao je u hrvatskom saboru, da će u Hrvatskoj nastati pokolj ako seljačka stranka dobije većinu, t. j. ako seljačstvo dodje do odlučne rieči u javnom životu. To je izrečeno javno u saboru i ne može se poreći. A što to znači? To znači, da je hrvatsko seljačstvo takovo, da ono, kad bi došlo do rieči i vlasti, ne bi znalo drugo, nego klati!

Ne, pravaši, zvali se oni frankovci ili starčevićanci, ili kako drugačije — oni ne poznaju i ne pripoznaju seljačstva: za njih je to još uvijek divlje mnoštvo, koje dapače ne zna drugo, nego klati i klati se. I takav sud o seljačtvu čuo se u saboru od ljudi, koji su se u novinama hvalili, da su tomu i tomu »opipali rebra«! I nitko se u saboru osim zastupnika seljačke stranke nije našao, tko bi bio tomu prigovorio. A da nije, kako jest, t. j. da sva gospoda nisu upravo biesna na seljačku stranku, bio bi onaj nesretni Mijo Starčević dobio drugi odgovor, koji bi od prilike ovako glasio: I tako se o hrvatskom seljaku usudjuju govoriti gospoda, koja od toga seljaka živu, koja ga dan na dan gule i uza to ponizuju i preziru, pa ipak još nije se dogodilo, da bi tko od te gospode bio radi takvoга postupka zaklan, što — ne bi bilo čudo!

Mi smo s pravaštvom odavna na čistu. Mi vidimo, da se pravaštva drže samo ljudi do skrajnosti duševno lieni, koji drže, da je u politici najbolje živjeti, što no rieč, od »staroga sala«. Pri tom je najnedostojnije to, što ti ljudi proglasiše i proglašuju, da je pravaštvo jedino hrvatsko rodoljublje i prema tomu narodna svetinja, pa tko nije pravaš t. j. tko ne pristaje u njihovo kolo, taj je slavosrb, obzoraš, izdajica. Jednu dakle sasvim naravsku narodnu misao i osjećaj uzeli su neki ljudi, štono rieč, u zakup za sebe. To je dakle sasvim obična i poznata pojava: da se nesposobni i lieni ljudi priliepe uz jednu misao, kao da je njihova i kao da su joj oni jedini branitelji. Onda je naravski, da ovakvi ljudi ne samo nemaju smisla za druge pojave i potrebe narodnoga života, nego se i boje pristati uz koje novo nastojanje, — samo da im se ne reče, da više nisu oni »pravaši«, oni stari, oni nepopustljivi i t. d. rodo-

ljubi. Zato je sasvim naravski, da pravaštvo nema smisla ni za borbu seljačstva, već se naprotiv, što je doista nepojmljivo, kao kakav starovjerski zemaljski gospodin — boji seljačstva i proriče na usta svoga najčišćega vodje, javno pred celim saborom: da će nastati obći pokolj, ako seljačstvo dodje u domovini do rieči i do svojega prava! Pa kad uzmemo na um, da je prigodom razprave o proširenju izbornoga prava ban Tomašić proglasio, da se ne treba radi toga proširenja ništa bojati, — onda tek vidimo, kako su 50 godina političkoga razvoja pravaši kao prospavali, te da još spavaju. Zato nije ni čudo, što još računaju, da bi mogli svoju jaku stranku obnoviti. Ali nikada! Jake stranke u Hrvatskoj nema više bez seljačstva, a što pravaši drže o seljačtvu, to smo čuli.

Sudbinu pravaša — po našem: lienih pospanaca — zapečatit će seljačstvo.

(»Dom«, God. 1910. Br. 23.)

G. Ivanu Peršiću,

novinaru i narodnom zastupniku.

U svojoj »Hrv. Slob.« od jučer i danas pišete, da su mene u Ludbregu izabrali madžaroni, čime hoćete reći: da za me u užem izboru nisu glasovali izbornici, koji su kod prvog izbora glasovali za kandidata koalicije, pristašu programa g. 1894.« (tako se je sam preporučivao na izbornim plakatima), — ja ne bih bio izabran.

Prema ovoj vašoj tvrdnji stoje ove činjenice:

1. Ja sam imao kod prvoga izbora, kod kojega su madžaroni glasovali za svojega kandidata, 33 glasa više od vašega i franco-žido-popovskoga kandidata dra Ivana Ružića, pa da je vaš taj kandidat odbio madžaronske glasove, ja sam bio siguran i u užem izboru. Nisam dakle trebao magjarskih glasova sve dotle, dok se vaš kandidat nije s njima složio.

2. Vaš se je kandidat složio s kandidatom magjarskim, što je magjarski kandidat dr. Damaška javno izjavio.

3. Za vašega kandidata dra. Ivana Ružića glasovalo je 28 mađarona, pa i sam mađjaronski kandidat, — pošteno po sporazumu.

4. Ja sam javno, pred drom Damaškom i njegovim izbornicima i pred mnogo svojih izbornika, odbio mađjaronske glasove, t. j. glasove onih izbornika dra Damaške, koji čekaju na kakav sporazum ili mig. To je mogao čuti i vaš pristaša zast. Stj. Zagorac, jer mi je tom zgodom stajao iza leđa.

5. Za mene su u užem izboru glasovala 24 izbornika, koji su kod prvoga izbora glasovala za dra Damašku.

6. Za vašega su kandidata glasovali mađjaroni po sporazumu, po dogovoru po pogodbi: da će vaši, ako uztreba, glasovati za dra Damašku, za mađjarona. Tako mi je rekao dr. Damaška.

7. Za vašega su dakle kandidata glasovala 4 mađjarona više nego za mene.

Ne stoji dakle, da su mene izabrali mađjaroni, jer ako su za me glasovala 24, za vašega ih je glasovalo 28, te mi po tom nisu ništa pomogli. A što su za me glasovali 24, zašto je to veći grijeh i sramota, nego to, što ih je za Vašega kandidata glasovalo 28? Očito samo zato, što vaš kandidat nije izabran, — uzprkos tomu, što se je s mađjaronima sporazumio, a ja sam izabran, premda nisam s njima bio u sporazumu i premda sam javno odbio komandirane glasove.

Budući da vi sve ovo znate pa ipak i u neupućeni narod širite laži, da su mene izabrali mađjaroni, moram Vam ovim putem dati na znanje, da Vas ne držim poštenim čovjekom, te da ću se prema tomu spram Vas i vladati, a isto tako i spram svih, za koje znam, da za ovaj Vaš postupak znadu, a ipak ga ne osudjuju, ili ne osude. Radi njih (jer među njima imam znana i prijatelja) ovo i izjavljujem, da razumiju moje ponašanje.

U Zagrebu, dne 12. srpnja 1910.

Dr. Ante Radić,
narodni zastupnik.

(«Dom», God. 1910. Br. 28.)

Ban Tomašić odlazi.

Prošle subote počele su iz Pešte nenadano dolaziti viesti, da se ban Tomašić ne slaže već sa hrvatskim delegatima na peštanskom saboru, a za malo eto viesti, da je ban predao ostavku, da odlazi. Razumije se, novine o drugom sva ova tri dana i ne pišu, nego o tom, kako je do toga nenadanoga preokreta došlo i kako će se to svršiti. Po novinskim viestima (koje su ovaj put sasvim pouzdane i istinite, jer je ban k viećanju s delegatima pustio i novinare) došlo je do sukoba zato, što je saborska većina zahtjevala od bana Tomašića, da podpuno izvrši sve ono, što su ugovorili (t. j. pakt), a ugovorili su među ostalim i to, da će biti sa svojih mjesta maknuti svi oni visoki i viši činovnici, koji su za bana Raucha radili nezakonito i nepravedno. Među tima je na prvome mjestu vladin predstojnik za pravosudje Slavko Aranicki, za tim veliki župan Vučetić, i Junković, podžupani Horvat, Malvić i još neki. No na viećanju u Pešti prošle subote ban je najedanput i iznenada objavio koaliciji, da to ne može učiniti, t. j. da ovih činovnika ne može maknuti, pa ako koalicija ostane kod toga zahtjeva, da će on otići. Koalicija je isti dan po podne pismeno javila banu, da ostaje kod svojega zahtjeva, a na to je ban ministru predsjedniku Khuenu najavio, da predaje svoju ostavku. Khuen će radi toga za koji dan u Isl, gdje sada kralj boravi, i onda će se stvar riješiti.

Iz ovoga nenadanoga događaja vidi se prije svega ovo troje: 1. da Mađjarima nije nikada vjerovati; 2. da u našoj politici uvijek odlučno djeluju Srbi; 3. da tajna politika nadmudriovanja i varanja ne vodi nikamo.

Što se tiče prvoga, vidimo opet, što smo vidjeli poslie riečke rezolucije: Dok su Mađjari Hrvate trebali, pristali su na bratimstvo i na sve; čim ih nisu trebali, iznesli su zakon o mađjarском jeziku na željeznicama, samo da se rieše Hrvata. Tako i sada: Dok je Khuenu trebalo, da u Hrvatskoj bude mir, da on uzmogne mirno provesti izbore u Ugarskoj, Hrvate je gladio; čim je sad malo čvršće sjeo, nije mu stalo do Hrvata, i to tim manje, što će Mađjare tim više udobrovoljiti, što će više Hrvate ozlovoljiti.

Što se tiče Srba, poznato je, da je Rauch došao i strahovao

radi njih. Oni su se protivili pripojenju Bosne, radi njih bili su i Hrvati saborske većine u toj stvari niemi, što se je tumačilo tako, da u tom drže sa Srbima proti carevini. Od tuda sumnje, procesi. Isto imamo i danas: Srbi traže glavu Aranickoga, koji je kao vladin predstojnik pravosudja dopustio veleizdajničku parnicu. Ali oni, po čijoj želji se je ta parnica zapodjela, imaju i danas rječ, i koliko god su bili spremni, da se protiv Srba ne tjera mak na konac, tako sada ne dadu, da se mak na konac tjera protiv rauhovcima. No Srbi (skoro polovica saborske većine!) ne popuštaju, a koalicionaški Hrvati im ne znadu kazati pametne rieči u toj stvari.

Napokon ta tajna politika nadmudrivanja: »Mirujte!« To je samo finta! Nismo mi za Magjare, mi ćemo njih prevariti! — Tako su rezolucionaši znali tješiti seoske svoje pristaše — ne seljake, nego seoske krčmare i krojače. I mislili su, da vode veliku politiku. Ali se eto vidi, da ni Magjari nisu ludi, pa da i oni znadu, što je »finta«. A da se je i ovaj put mislilo na fintu, možemo slutiti po onom, što je ban Tomašić rekao jednomu novinaru, naime: da mu je od koalicije dosta neiskrenosti i varanja, pa da hoće čist račun.

Iz svega ovoga mogli bismo se mnogo naučiti već za sutra, a kamo li ne za budućnost. Mogli bismo naime naučiti, da se s Magjarima nemamo dogovarati ni pogadjati drugačije, nego iz našega sabora uz sudjelovanje našega vladara. Tu onda prevare i finte ne može biti. A proti posebnoj srbskoj politici, koja nas na svakom koraku dovodi u nepriliku i vodi na stranputicu, imali bi barem svi Hrvati biti složni. Danas naprotiv Srbi su složni kao jedan, a ni tri Hrvata u koaliciji nisu složna, što bismo mi Hrvati imali početi i čega se držati u ovoj carevini.

Dnevne, i to jedine novine saborske većine »Pokret«, počele su junačiti, pa već pišu, da je ban Tomašić »naprasit«. Brzo je došlo do toga — od onolike jučerašnje hvale! Ne znamo, je li to junačтво radi Srba, t. j. u pouzdanju u njih i njima za volju, ili vide, da će morati opet u izbore, pa se treba unapried junačiti.

Frankove se novine, dakako, vesele. Malo se pletu, jer bi najvoljele, da mogu javiti, kako su koalicionaši prignuli glavu, a ne da se bore proti vladi. No frankovci, vječni strančari, nalaze i tu izlaz: pišu naime, da se koalicionaši bore za svoje osobe, a ne za narod. Ne znamo, koliko se frankovci nadaju od

toga preokreta. Čulo se doduše već u Zagrebu odmah poslije ovoga preokreta: »Dolazi Rauch!« No Rauch ne će doći. Ali politika, kojoj je služio Rauch, nije sasvim pokopana. To dokazuje ovaj nenadani preokret i odstup bana Tomašića.

(»Dom«, God. 1919. Br. 29.)

Braća Dumbovići.

Živu u Vukancih, jedno pol sata kolima od postaje zagorske željeznice Sutinsko, koja dolazi prije postaje Zlatar — Bistrica.

»Tu je taj naš grdi jarak« — reče mi Imbro kad smo se približili domu njihovomu, a po glasu mu se poznalo, kako mu je taj »grdi jarak«, ili klanac, kako bi drugdje rekli, — kako mu je taj jarak drag i kako se ponosi, što je to njihov dom.

Braća Dumbovići živu dakako zajedno, t. j. pod jednim krovom i za jednim stolom. Zar ne, to je danas riedkost? Malo toga ima još po Hrvatskoj. Pitao sam Imbru, kad sam sav zadovoljan i sretan ostavljao njegov dvor: kako to, da se ne diele i da tako dobro i složno živu, a on mi odgovorio kratko i razumno, onako razumno, kako to po zreлом mužkom razumu znadu govoriti svi naši seljaci, ali većinom samo onda, kad je već kasno. »Izprobao sam ja to i kod vojničtva: gdje ima jesti za dvojicu, ima i za trojicu, a gdje ima za petoricu, ima i za osmoricu. To i Vi znate, i o tom ste pisali. Da smo svaki sam, bili bi siromaki, nikad dalje, nikako si ne bi mogli pomoći. Ja sam s tim na čistu: ni misliti na diobu!«

— A slažete li se? Slušaju li vas? — upitam ga. Pitao sam njega, Imbru, slušaju li ga, jer je on stariji, ima mu 56 godina, a Gabro je mlađi skoro deset godina. I da vam je komu bilo čuti, kako mi je razlagao njihov složni život! To je bila pjesma ljubavi i razuma, sreće i zadovoljstva.

— Uviek, doktore! — odgovori kratko Imbro, ali više mi je govorio uvjereni i zadovoljni njegov glas, nego same rieči: po glasu sam poznao, da govori istinu. — »I ne samo on, nego i djeca« — nastavi i počne mi upravo s djetinjim veseljem pripoviedati, kako je neki dan rano probudio Gabrinu djecu, da

podju s njim obaviti neki prešni poljski posao, a djeca veselo i jedva dočekala, da na mig stričev urane i s njim podju. Treba naime spomenuti, da Imbro nema ni jednoga djeteta, a Gabro ih ima osmero: od 20-godišnjega sina i udavače kćerke, koja nam je stol cviećem okitila, pa do maloga Iveka, kojeg sam od radosti na rukama tako zanjihao, da se je malo i prestrašio i na tren zaplakao.

Jedno me je još zanimalo razgovarajući ovako s izkusnim i razumnim ovim dobrim čovjekom, naime: kako njihove žene, jer žene — to je onaj, budi Bog s nami, to je onaj vrag, koji braću razdvaja. Vidio sam ih obadvie, i govorio sa svakom, ali malo, na skoku. Ostavio sam ih zadovoljan, jer je sve, što sam vidio, sasvim pristajalo onomu, što sam vidio i što znam za njihove muževe. Nisu mučaljive, namrgodjene (kako to zna biti, kad dodju ovako strani gosti), nego otvoreno sasvim slobodno razgovaraju, po čem sam mogao suditi, da razumiju i to, po kakvom su poslu danas njihovi muževi pošli od kuće.

— A kako nevjesta? — upitam Imbru. — Kako se slaže s vašom ženom?

— Dobro, doktore, da ja bolje ne želim. Mi smo to ovako uredili: Moja žena kuha i gospodari kod kuće, a nevjesta ima sav vanjski posao. Imamo koji put i 30 do 40 težaka na polju, a ja ih po tri četiri dana i ne vidim: ona to sve uredi i nadgleda, a meni u nedjelju predade samo popis i račun, da izplatim. A moja žena točno na uru (ima ju u njedrih!) šalje težakom jelo, pazi na djecu, — pa je sve, hvala Bogu, u redu. Ne velim Vam samo tako, — nego za istinu: ne mogu se potužiti i ne mogu bolje željeti.

*

U to smo se provezli kraj jednoga selca, podalje od ceste. a Imbro mi pokaže rukom:

— Iz toga je sela moja žena. — I misao mu se vrati natrag za ciljanih 30 i toliko godina, pa nastavi: Bio sam vam ja stražmeštar kod domobranstva. Onda su još mogli podčasnici doći u Ludovika-akademiju i postati časnici. Poznam ih, koji su tako postali časnici, a jedan je nedavno umro kao major. I mene su htjeli i zvali na prijavu, ali ja sam već bio obećao svojoj današnjoj ženi, da ću ju uzeti, pa zato nisam htio. Kad su me pitali, zašto ne ću, morao sam im lagati: da imam djevojku.

koje već ne mogu i ne smijem ostaviti, jer će biti skoro majka. A vidite, ni danas nemam djeteta, — ali se drugačije nisam mogao izgovoriti... Htjeli su me svakako, bio sam, znate, velik, jak dečko. Ali ne samo radi toga, nego radi doma i motike, — nisam htio. Motika mi je i danas najmilija, — završi Imbro svoju pripoviest.

Slušao sam ja i drugda naše ljude, što govore o motici, ali nikad to nije na me tako djelovalo, kao sada, sad mi se činilo, kao da vidim krasnoga zagorskoga mladića, kako uz svoju motiku gleda i ljubljenu svoju djevojku i »grdi svoj jarak« i nad njim kuću i oko nje brežuljke, vinograde, oranice — rječju — dragi svoj dom, kojega ne bi dao ni za cijelo carstvo, a kamo li za častničke zviezde.

*

Sasvim je naravski, da ovakvi ljudi imadu blagoslova. Da Zagorci naši imadu vina, osobito lanjskoga, to nije Bog zna što, kao što ni to možda, što ga naši Dumbovići imadu kojih 140 hektolitara. No uz put da i ovo spomenem: Pili smo kod stola dobro, jako staro vino, a naš Imbro dvorio i kucao se sa prijateljima baš veselo, kao pravi domaćina. Zato me tim više iznenadilo, što mi je putem kazao, da oni nikad skoro ne piju čistoga vina, nego s vodom. — »To Vam je«, reče, »i radi žedje, koja se bolje gasi razriedjenim vinom, a onda, znate, doktore, nije dobro piti: kad čovjek pije malo više nije mu razum bistar, čovjek već nije pravi. Ja toga ne trpim i ne podnosim«.

Da, i pozna se, da su Dumbovići triezni ljudi. Treznoća, vazda bistar razum — to je razbor, to je sloga, to je napredak u svakom dobru. Zato je moguće bilo, da su složna braća nedavno kupila od propale loborske grofiije kojih sedam jutara zemlje po 2400 K jutro i sve odmah gotovim izplatila. Čifut se još branio primiti novce: nije sila, nisu velike kamate, — ali Dumbovići ne će da budu dužni.

Pa što da još veličam tu braću, kad znate i to, da u Zagorju ima seljaka, koji nisu dužni?

*

Ipak imam još nješto kazati.

Tko zna, što je seljačka stranka, taj odmah vidi, da bi bilo čudo, kad ovakvi ljudi, seljaci, ne bi bili u seljačkoj stranci.

I doista: U Zagorju nema — osim stubičkog kotara — seljačka stranka skoro nimalo pristaša, a ipak su se u njoj od prvoga početka našli braća Dumbovići i uztrajali uz nju godine i godine sami u svom kraju. I ova njihova stalnost u osamljenosti zaslu-
 žuje, da im se ime čuje po celom hrvatskom narodu, osobito seljačkom. Nije to mala stvar. Pristati uz to i uztrajati sam
 proti ovakvoj našoj gospodi a uz onako neuko i zasljepljeno
 mnoštvo zarobljenoga naroda, kakvoga je bilo i još ga ima u
 krajevih, gdje najboljim Hrvatom i katolikom drže jednoga
 Franka!

Cielu bi pripoviest trebalo izpripoviedati, kako su braća
 Dumbovići na prvu glavnu skupštinu seljačke stranke u Zagreb
 došli tako, da su noću jedva priekim i neobičnim putem utekli
 — žandarom! A kad spomenemo, da su obojica od prvoga
 početka dioničari seljačke stranke, i to svaki sa pet dionica,
 onda je doista toga dosta, u što se prosviećeni i osviešćeni
 seljaci širom domovine mogu ugledati.

Za nas osnivače i pristaše seljačke stranke ovo je ne samo
 dika, nego utjeha i još više nada, što su medju nama ovakvi
 ljudi. I kad bi našoj gospodi, koja seljačku stranku sliepo mrze,
 sebično ju, jalno i kukavno ocrnjuju, — kad bi toj gospodi što
 hasnilo govoriti, mi bi joj rekli: Gledajte i osvietite se! Ova
 bratinska i rodbinska ljubav, ova razborita sloga, ova treznoća,
 marljivost i skrbnost, ova odlučnost i stalnost za obće dobro,
 u jednu rječ: ova seljačka duša — to je snaga i jakost Hrvatske!
 To nam je sve, što imamo!

Hoće li do te sviesti doći hrvatska gospoda, ne znamo.
 Ali mi Bogu hvalimo, što do te sviesti dolaze naši seljaci, medju
 kojima su prvi dubovi ili hrastovi — kako im i ime kaže —
 braća Dumbovići!

(»Dom«, God. 1910. Br. 31.)

Ciela Hrvatska za tri milijuna.

Vani izvan Zagreba čuje i sazna čovjek vladinu osnovu,
 koju u samom Zagrebu drže najvećom tajnom. Tako se na pr.
 u dolnjoj Hrvatskoj odmah na početku banovanja Tomašićeva

dobro znalo za glavnu točku pakta ili sporazuma, kojim se
 koalicija obvezala, da će u sabor opet uvesti stare magjarone,
 radi kojih je narod i svoju krv prolijeva. Tako se i sada naro-
 čito u Podravini već glasno govori, da će kod skorih saborskih
 izbora odlučiti novac, i to da je ucjena za Hrvatsku postavljena
 tri milijuna, i ta tri milijuna da su već u pripravi. Ovo govor-
 kanje prikazuje se istinitim onaj čas, kad vidiš i znaš, kako su
 na pr. frankovci iz Peteranca u Koprivnici dne 4. o. mj. kao
 jedan čovjek glasovali za tri bilježnika, da budu županijski skup-
 štinari, i kako se čudno ponašaju mnogi ljudi iz svih stranaka,
 koji su se do jučer izticali kao opozicionalci.

Čim se po svoj carevini raznio glas, da su magjarski košu-
 tovcu kod prošlih izbora u Ugarskoj potrošili 12, a grof Khuen
 18 milijuna, te je jedan glas poprečno stajao oko 50 Kruna,
 bilo je stalno, da će se i u Hrvatskoj s više strana pokušati
 s tim istim načinom. Sad je ta stvar sigurna i po tom, što svaki
 čas kojekakve sumnjive osobe čuješ, gdje se hvale, da je po
 novom izbornom zakonu lakše postati zastupnik, nego je bilo
 po starom, jer ako ima više izbornika, da su zato mnogo gladniji
 i da će biti mnogo jeftiniji.

Što će na to ova naša gospoda, koja narod tobože uvijek
 samo odgajaju i koja su ga još kod zadnjih izbora vodila, kamo
 su htjela? Čovjek bi mislio, da naši političari svih stranaka, a
 osobito narodni zastupnici drže na sve strane sastanke i skup-
 štine, da narod upućuju i slažu već svaki prema svom politič-
 komu uvjerenju. Naročito bi to čovjek očekivao od saborske
 većine, koja se hvali, da je u njezinim rukama sudbina Hrvatske,
 kako donekle na žalost u istinu i jest.

Da, da! Drže i naše gospodske političke stranke i te kako
 dobro posjećene sastanke i skupštine, samo čujte, što se na
 njima radi! Evo što čitamo u »Obzoru« od 16. kolovoza o. g. o
 sajamskoj izložbi u Zagrebu: Tu najprije čitamo, kako je pred-
 sjednik te izložbe, g. Grahor, otvarajući ju, kazao doslovce i ovo:
 »Ova izložba nema da bude ogledalom naše gospodarske snage
 i našega razvoja, već lih sajamska izložba. Da uzdržimo običaj
 i navike kraljevskoga sajma, upriličili smo prostor za okrepu,
 koji smo uredili ljepše, shodnije i otmenije, a na zabavnom
 prostoru trsili smo se, da okupimo što više i boljih privlačići-
 vosti...« Dalje nastavlja »Obzor« svoj opis ovako: »Poput

valova nagnuli su posjetnici u izložbu... Potokom teče hladno pivo, da opere prašinu i okvasi suha grla. Preko 7000 osoba posjetilo je taj dan izložbu... Svi su paviljoni (šatre), naročito oni, gdje se točila kapljica, bili upravo nagnjeteni».

To su vam eto koalicionaške, starčevićanske i furtimaške skupštine i sastanci. Imaju i do 7000 slušalaca, i svi su zadovoljni, svima je dobro!

Ali nije tako samo u glavnom gradu Zagrebu. I malo dalje, u tobože najrodoljubivijem gradu Karlovcu, bilo je dne 14. i 15. o. mj. tobože veliko narodno slavlje, a kad tamo, zapravo neprestana gostba i zabava. Prvi dan je zabava trajala do rane zore, a drugi dan bio je na trošak grada Karlovca, t. j. i na trošak karlovačke sirotinje banket, koji »Obzor« od 17. o. mj. ovako opisuje: »Banket je tekao u vrlo ugodnoj zabavi uz izvrstno karlovačko pivo, žarku karlovačku kapljicu — te vojničku glazbu i skladno pjevanje... Otvarajući banket rekao je dr. Vinković, neka se svatko zabavlja, kako hoće... Može da govori svatko, ali ostali nisu dužni da ga slušaju... U 5 sati počela je opet velika pučka zabava, a u 9 sati na večer ples... do zore...

Samomu veselju i samoj zabavi i pjesmi nema prigovora, ali zato ne samo prigovarano, nego žigošemo ovo troje:

1. da se svakom zgodom priredjuju skupi banketi, često i na tuđi račun tako, da je to samo gospodska gostba, a nipošto društveni srdačni sastanak;

2. što se na tim banketima čuju same prazne rieči, pa i podpune ludosti, kao na pr. da ćemo se rodoljubnom pjesmom najuspješnije odvrati svakomu neprijatelju;

3. što se sve ovakve zabave obično izrode u proste pijanke i što su im često na čelu i stariji političari, koji nikad nemaju ni vremena ni novaca za narodni posao, a seljačtvu ne priušte ni najskromnijega užitka, već neprestano govore o neukom, lienom i zapuštenom narodu. Pravi je ipak ponor podpunoga nemara za sve, osim za užitak i zabavu, ono, što je rekao načelnik Vinković: Neka govori, tko što hoće, ali drugi ga ne moraju slušati! Ta to je podpuni razsap toga društva! Tu već nema traga nikakvoj zajedničkoj misli i težnji, na koju bi jedan drugoga poticao, dapače: svatko se boji, da tko živom riečju ne dirne zaspalu savjest i ne uzbuni puni želudac, pa za to

domaćina unapried proglašuje: nitko ne mora slušati, što tko govori. Svatko se neka sasvim predade grlu i želudcu!

I onda njihove novine pišu, o nekakvim konferencijama i rezolucijama, — kao da su ovakvi ljudi sposobni za isto drugo, osim da ugođe sebi; svome tielu i želudcu.

Sve ovo spominjemo zajedno s tri milijuna, za koje hoće da kupe Hrvatsku, s toga razloga, jerbo naši protivnici i neprijatelji naš narod sude po našoj gospodi. Naša gospoda većinom su raztrošna, liena i kukavna, a takvi ljudi ne mogu imati ni jakoga poštenja iliti karaktera, te se lahko pokore sili, a i novcu podaju. To je dobro izprobao nepopravljivi silnik Khuen, pa je valjda u njegovoj glavi i nikla ta osnova, da Hrvatsku treba za njezine novce kupiti, za njezino ju uže objesiti.

Ovu strahotu trebalo je ovako javno i bez obzira reći, a treba joj i otvoreno pogledati u lice i upitati se: Može li se što u takvom narodu?

Mi velimo, da se može. Ali velimo i sada kao i do sada: Od gospode ne nadamo se ničemu! Tu nema govora o tom, da bi se to moglo popraviti i preokrenuti. Gospodi je, koja živi od narodne muke, predobro, ona živi prelako, bez brige, — jer njihove su plaće, a po tom hladno pivo, žarka kapljica, ples do zore — to im je osigurano, pa nadvladao kod izbora Tomašić, Nikolić, Vrag ili Sotona. Njima je svejedno. Ima ih doduše, koji to sve vide, koji sve to u duši i kude, ali ima ih malo, pa i oni se boje sjeći granu, na kojoj sjede.

Ali osim gospode ima tu i velika većina ostaloga naroda, seljačtva, koji živi sasvim drugim životom. Ne velimo, da se seljačtvo ne zabavlja, da ne zna za veselje, i t. d. Ali je temeljna razlika medju onim, koji svojim zubima kruh jedu, i onim, koji živi na tuđi račun, pa kad mu ponestane, diže vik, »neka se povise plaće« — na račun naroda, a za bankete i gostbe! Temeljna je razlika izmedju seljačtva i gospode i u poštenju. Gospodi je, rekao bi čovjek, skoro sve slobodno, što ne spada na državnoga odvjetnika, a seljačtvo ima u tom stalne granice, koje mu je postavilo ljudsko življenje od starine i kršćanski nauk od tisuću i više godina. A sad k tomu dolazi još seljačka sloga. Staro ovo seljačko poštenje i nova seljačka sloga — to je

jedino, što Hrvatsku može obraniti od sramote, da tko njezino pravo, slobodu i čast — kupi za novce.

To će dokazati skori izbori!

(»Dom«, God. 1910. Br. 33.)

Uzroci preokretu u hrvatskoj politici.

Sjetimo se malo posljednjih političkih događaja u domovini:

Pošto je ban barun Rauch skoro pune dvie godine vladao proti volji većine hrvatskoga sabora, imenovan je banom bivši hrvatski ministar dr. Nikola pl. Tomašić, kojega je ista saborska većina (koalicija) podupirala, te mu među ostalim dopustila trošenje javnih dohodaka do konca studenoga o. g. Proti novomu banu ustadoše žestoko oni, koji su branili Raucha, naime Frankova stranka i ono malo organiziranoga svećenstva (oko »Hrvatstva«): od Frankovaca župnik i zastupnik Tomac navali na Tomašića u prvoj saborskoj sjednici nazivajući ga apostatom t. j. odmetnikom od katoličke crkve, dok ga je zastupnik Elegović nastojao ujesti iznašajući na javu njeke njegove domaće stvari; od svećenstva pak napisa u »Hrvatstvu« glavni mu urednik, prevendar Lončarić, žestoku navalu na novoga bana i poziv na svećenstvo, da ustane proti banu-»odmetniku«. Medjutim je hrvatski sabor, pošto je brzim radom prihvatio novi izborni zakon i još brže izabrao 40 izaslanika u peštanski sabor, bio bez potrebe odgođen i gospoda se razidjoše koji kuda, a ban u toplice; u Ugarskoj naprotiv obavljali su se izbori i naskoro je sazvan novi tako zvani zajednički sabor, u kojem su se imali pokazati i Hrvati te, naravski, podupirati ministra Khuena, kojega je većina tih izaslanika 20 godina, u Hrvatskoj pobijala. No do toga nije došlo, jer se je prije sastanka peštanskoga sabora ban Tomašić s koalicijom razkrstio i za malo predao ostavku. Pošto kralj ostavke nije primio, pozvao je Tomašić javno saborsku većinu, da se s njim sporazumije za daljnji rad, na što mu je ona, takodjer javno, odgovorila, da hoće, ali na to do danas nije dobila odgovora, i to zato, što ona nije banu odgovorila: ostaje li ili ne ostaje kod toga, da se vladin predstojnik Aranicki makne. Ali iz novina se doznalo, da ban mjesto mnogo stranaka u saborskoj većini želi jednu stranku, i dok ovo pišemo, Hrvati

u koaliciji slažu se u jednu stranku, koja će se onda sporazumjeti sa srbskom samostalnom strankom. No ban je već poručio koaliciji, da ne želi dvoglave (hrvatske i srbske) vladine stranke, već neka Srbi i Hrvati budu jedna vladina stranka.

Dok se ovo izmedju bana i saborske većine događalo i još događja, opaža se na drugoj strani velika promjena: glavnom uredniku »Hrvatstva«, Lončariću, koji je onako žestoko udario na Tomašića, uzeto je uredništvo, a Elegoviću i Tomcu ni traga ni glasa u njihovoj stranci! Kod svećenstva i frankovaca vode rieč drugi ljudi, pa su zato i sasvim drugi glasovi: Tomašić, nije više odmetnik, »Srbin« i t. d. ali nije samo to, nego i ovo frankovci i svećenstvo slažu se u jednu stranku, za koju ima dosta znakova, da bi mogla podupirati bana Tomašića.

Stvari su se na jednoj strani dakle mnogo promienile. Nije ni malo važno, što se je promienio Elegović, jer je on sam, a i zna se, da se je promienio radi sebe, a ne radi kakve politike. Ali je važno, što je vodstvo svećenstva promienilo svoju politiku i što se s tim vodstvom slažu starčevićanci—frankovci.

Nije doduše ništa neobična, što svećenstvo podupire vladu, a nije ni to sasvim novo, da i pravi starčevićanci ovako ili onako podupiru bana magjarona. Ali je u našem javnom životu sasvim novo ovo dvoje: prvo, da se vodstvo hrvatskoga svećenstva slaže sa starčevićancima, drugo za — Austriju ili za carevinu.

Da se bolje vidi, kako se je u tom nastojanje protivnih stranaka sasvim promienilo i na protivnu stranu okrenulo, treba iztaknuti ove činjenice:

Do nedavna dielili su se naši prvaci na dvoje: na starčevićance (pravaše, »samo Hrvate«) i »slavosrbe (Jugoslavene, Srbo-Hrvate). Ova se je dioba jasno očitovala ne samo u politici, nego i u književnosti i u životu. S političkoga se gledišta mora iztaknuti, da su starčevićanci držali slavosrbe austrijancima, pristašama Beča i Austrije; dapače se je mnogo pisalo o tom, da je Austrija stvorila i pomagala slavenstvo, jugoslavenstvo, srbstvo i srbo-hrvatstvo. Starčevićanci ili »samo Hrvati« bili su žestoki protivnici Austrije i željeli joj sve, samo ništa dobra, dok su slavosrbi znali s njom »šurovat«. I uživati njezino povjerenje. Danas je baš obratno: hrvatsko-srbska koalicija, u kojoj su i hrvatski Srbi i koja se ponosi, da vodi narodnu, slavensku politiku, ona je ne samo osumnjičena, da je proti care-

vini, nego se je u istinu dogovarala i zajedničku politiku vodila s Magjarima košutovcima, koji su poznati protivnici carevine. Naprotiv starčevićanci-frankovci posljednjih godina drugo i ne rade, nego vode boj proti neprijateljima carevine (monarkije). Ta svakomu je djetetu u Hrvatskoj poznato, kako su na pr. frankovci-starčevićanci bili zabrinuti za carevinu u vrijeme veleizdajničke parnice proti hrvatskim Srbima, a najjače njihovo oružje protiv hrv.-srbskoj koaliciji upravo je to, što se franko-starčevićanci drže braniteljima i čuvarima carevine, koju Srbi, posrbice i kojekakvi Slavjani hoće da poruše ili da joj naškode.

Kako se je dogodio ovaj preokret?

Prije svega treba znati, je li se tu u istinu dogodio kakav preokret? Očividno je naime ovo: Ako Jos. Frank hvali Austriju ili joj služi, ne može se reći, da su se starčevićanci promienili, jer da su prije bili proti Austriji, a sad su za nju. To bi se moglo reći onda, kad bi na pr. Ante Starčević, da je živ, okrenuo kabanicu i počeo hvaliti Austriju i carevinu. Jednako je sa slavonsrbima: kad bi biskup Strossmayer, da je živ, počeo graditi slavenstvo, onda bi se moglo reći, da su ljudi stare narodne stranke promienili svoje mišljenje.

Ali toga ni jednoga ni drugoga nema, i to ne samo zato, što nije živ ni A. Starčević, ni biskup Strossmayer, nego i zato, što ni njihovi za života im drugovi i pomagači nisu u istinu promienili mišljenja. Zato, ako se među »slavonsrbima« čuje rječ, da treba s puškom na Beč, ne čuje se ta rječ od staroga »slavonsrba«, nego od staroga pravaša-starčevićanca — Tuškana; ako se među koalicionašima čuje rječ, da treba uništiti tu sramotu od monarkije, i opet ju izriče pravaški gojenac — Vinković. I tako dalje. Na drugoj strani, ako se u novinama, koje brane carevinu, dan na dan, godinu za godinom siplju pogrde na srbstvo i slavenstvo, ne čine to nekadašnji branitelji i sluge carevine slavonsrbi, nego to čini rodjen žid i stari pomagač magjaronskoga bana Raucha — Jos. Frank.

Što se je dakle promienilo, ako se ljudi nisu promienili? Zašto tolika vika na izdajice (na pr. na izdajice svojega učitelja A. Starčevića), kad su naši ljudi ostali vjerni svojem mišljenju i programu?

Na ovo pitanje odgovorit ćemo drugi put.

(»Dom«, God. 1910. Br. 35.)

Da u kratko opetujemo:

»Starčevićanci«, koji su prije bili proti Austriji i proti svećenstvu, koji su voljeli s Turskom nego s Austrijom, a za svećenstvo su katoličko pisali, da je poživinčilo narod, — oni su danas složni s katoličkim svećenstvom, a sve za volju Austrije i Beču!

Naprotiv »slavonsrbi«, i to slavonsrbi »svih dlaka«, koji su prije šurovali ili šarali s Austrijom (s Bečom) i služili joj, a sa svećenstvom katoličkim živjeli u liepom skladu, — danas šuraju s Magjarima, groze se, da će s puškom na Beč, a svećenstvo se je katoličko gotovo sasvim od njih odbilo (dok ih je prije vodio jedan biskup Strossmayer).

Kako se je to tako preokrenulo? Gdje je obraz onima, koji slave Antuna Starčevića, i Austriju, a bez svećenstva se ne mogu ni pokazati, ni maknuti? — Gdje je obraz onima, koji su godine i godine pisali za Magjare, da su divljaci i dokazivali, da Ugarska nema baš nikakvođa prava nad Hrvatskom, a danas ili jučer proglašuju, da je nastojanje Magjara opravdano? Gdje je obraz onima, koji nisu mogli napisati ni novinske bilješke, a da ne spomenu »dičnošta svećenstva«, a danas im je čitavo svećenstvo — odurna »furtimaština«, koju treba prije svega uništiti.

Da se ovaj podpun preokret protumači, mi smo posljednji put upozorili na to, da su neki stari starčevićanci prešli među slavonsrbe, ali su ostali starčevićanci (na pr. Tuškan), a tako zvani slavonsrbi (»sluge Austrije«, špekulanti i t. d.) došli su među starčevićance, ali su ostali, što su i bili (na pr. Jos. Frank). Obično bi se to reklo: starčevićanci su navukli na se kožu ili krinku austrijansku, a slavonsrbi kožu starčevićansku.

No pita se: Zašto? Zašto su predstavnici glavnih naših političkih smjerova uzeli krinke, a u duši ostali isti? Zašto se na pr. Tuškan, kad hoće još uvijek s puškom na Beč, nije ostao starčevićanac? Zašto naše svećenstvo koje hoće da vjerno služi caru i carevini, ide pod zastavom A. Starčevića, kojemu je carevina bila najgora zlotvorka, a svećenstvo najpokvareniji dio naroda?

Na ovo pitanje, mogao bi na pr. Tuškan odgovoriti ovako: »Ne mogu ja biti s onim švindlerom Frankom! Ta sad je on starčevićanac, a ja nisam! On je pljunuo u zdjelu, iz koje smo

mi stekliši jeli, pa nam se je ogadilo. Ja sam ostao isti, koji sam i bio, ali kad su čifuti starčevićanci, ja ne ću biti».

U ovom odgovoru ima mnogo istine. Samo se pita: Kako je tko mogao vjerovati, da čifut može biti starčevićanac? Kako je pače sam sinovac pok. Starčevića (da ne spominjemo drugih Hrvata) mogao godine i godine vjerovati, da jedan čifut može biti bolji Hrvat, nego toliki rodjeni Hrvati?

Ovakvim razlaganjem ulazimo evo u onu »politiku«, koje su pune naše novine, naše skupštine, naš sabor, i iz koje se čini, da nema izlaza, jer jedni kažu za druge, da su švindleri i sebičnjaci, t. j. da samo na oko pristaju i prisižu na ovaj ili onaj program, a u istinu rade samo za sebe, za svoj žep, za svoj trbuh, i to ponajviše na želju vlade, na želju Beča, na želju Magjara.

Je li sve ovo samo kleveta, ili tu ima i istine? Je li istina, da naši političari zbilja imaju krinku? Čemu im krinka i što hoće da pokažu, a što da sakriju?

Na ovo se može bez srčbe i ljutine odgovoriti sasvim otvoreno, da naši političari doista imaju krinku. To je očevdno. Očevdno je, da je Starčević Franku samo krinka, jer nema čovjeka koji ne bi vidio, da Frank radi nešto sasvim protivno onomu, što je radio Starčević. To u ostalom priznaju medju sobom i njegovi pristaše. Isto vriedi i za mnoge članove svećenstva, osobito višega: svakomu je jasno, da se svećenstvo ne može iskreno oduševljavati za Starčevića, koji je kao malo tko svećenstvo pogrdio.

A da se i uvjereni starčevićanci znadu pritajiti te ugovarati ne samo s nagodbenim vladama i banovima, nego čak i s ministrima i dvorskim ljudima u Beču, — i to je dovoljno poznato.

Pita se samo: Čemu ove krinke? Čemu pritajivanje?

Odgovor nije težak. Starčevićanska je misao bila tako obladala u našoj javnosti, da je svaka politika osim starčevićanske proglašena izdajstvom. Zato, tko god je htio, da pred našom javnošću ima uspjeha, morao se očitovati kao starčevićanac, ako i nije bio starčevićanskoga uvjerenja.

No: »O kakvom je to govor uspjehu« — upitat će mnogi. — »Ako tko hoće uspjeha, po starčevićanskoj nauci zašto mu treba, da se samo očituje kao starčevićanac? — Ta svaki takav i jest starčevićanac!«

Jest! Ali to je baš ono, što ih ima, koji su htjeli sasvim nešto drugo nego starčevićanci, ali nisu mogli, jer za to nije bila javnost, nije za to bio narod, ili ono malo naroda, koji nešto razumije i nešto hoće. Ovi i ovakvi, koji su to htjeli, našli su svoje ljude, da to provadjaju — pomoću samoga naroda, a da im narod vjeruje, morali su se očitovati kao starčevićanci.

No, kako se vidi, stvar ta, što se tiče starčevićanstva, nije uspjela: Nije prošlo ni 10 godina, i ljudi su spoznali, da Frank nije starčevićanac. Jednako će za malo biti jasno, da ni hrvatskomu svećenstvu nije do starčevićanstva, nego do nečega drugoga, ali (kako prekjučer dokazuje »Hrvatstvo«) — ne može se proti narodu, pa treba pristati uz pravaše, za koje je tobože narod.

Jedan je dakle uzrok preokretu u našoj politici djelovanje iz vana: izvanjska politika htjela je starčevićance skrenuti na drugi put — i skrenula ih je, a da im zastave nije uzela.

Ovo je uostalom — ta starčevićanska austrijanština — bio samo prividni, tobožnji preokret, jer su starčevićanci, koliko su što mislili, ostali isti: dobili su samo drugoga vodju.

No mnogo važniji i istinski preokret zbio se je i zbiva se danomice u dobrom dielu ozbiljne hrvatske inteligencije. Taj se preokret zbiva u tom smislu, da je ciela naša narodna politika, i starčevićanska i »slavosrbska«, bila u jednoj stvari na krivom putu, naime u tom, što je držala, da je nama Hrvatima i u obće Slavenima Austrija tudja država, i drugo: da su pravi Slaveni samo Rusi i Srbi.

Ovu je zabludu spoznao već Gaj i zato je umro zaboravljen. Spoznao ju je i Strosmajer, i zato je preko 30 godina živio mrtav, barem za politiku. Danas ovu zabludu, koju je najsmjelije odsudio i najbistrije razložio predsjednik seljačke stranke, javno i jasno pobija pred celim narodom seljačka stranka, i zato se ona ne preokreće, jer zna jasno, kud joj je poći.

No o toj zabludi i izlazu iz nje kojom zgodom.

(»Dom«, God. 1910. Br. 36.)

I opet seljačka krv!

»Obzor« od 5. rujna o. g. ima pod naslovom »krvavi događaj u Zaprešiću« ovaj člančić:

»U petak se je u selu Drenju kod Zaprešića dogodio krvavi događaj, koji je uzbunio cijelo okolišno pučanstvo.

Sam ovaj događaj sbio se je ovako: Ivan Rašen, 55-godišnji seljak, bio je po mjestnom sudu u Zaprešiću osuđen, da plati 60 K. U petak prije podne došao je obćinski pisar s oružnicima, da zaplieni za taj dug kravu. Ivan Rašen nije dao zaplijenjene krave s teletom odvesti, a ovrhovoditelj, mjesto da je seljaka uputio, pozvao je oružnike, neka ureduju. Rašen se je suprotstavio oružnicima, te je pograbio u štali srp i stao na vrata. Rašenova pako žena pograbila je vile i priskočila mužu u pomoć. Oružnik Mane Topić pozvao je Rašenu, neka se makne, a kada ovaj nije htio, oružnik opali pušku, a tane pogodi Rašena u prsa i Rašen se sruši na zemlju. Sada se je mogla provesti zapljena. Smrtno ranjenoga Rašena preneli su ukucani u sobu gdje je u najvećim mukama umirao do 11 sati u noći, kad je umro.

Suseljani čuvši hitac puške, dotrčali su do Rašenove kuće, a kad opaziše oružnike, uzavrije im krv, te odu kućama i bez ikakova dogovora se vratiše naoružani u Rašenovo dvorište. Tek sada su oružnici uvidjeli, što su učinili, pak su u brzo dozvali preko Sutle slovenske oružnike u pomoć. Kada su seljaci vidjeli, da imade osam oružnika, malo su se prestrašili, a kada su ih nekoji pametniji stali miriti, povratili su se svi kućama.

Cijela ova stvar prijavljena je oružničkim i vojnim oblastima, koje su izaslale u subotu komisije. Jučer je pako izišlo na mjesto sudbeno-liečničko povjerenstvo.

Što je opet ovo? Po »Obzorovu« pisanju ništa drugo, samo jedan »krvavi događaj«, a o kojem se piše isto tako, kao o kakvoj tučnjavi na ulici, ili tako kao da je onoga seljaka ubio grom. A ipak prosudite samo ovo troje: Jedan ovrhovoditelj ima pravo pozvati oružnike, »da ureduju«, t. j. da čovjeka i ubiju. Oružnički zapovjednik Mane Topić u istinu svoje »uredovanje« shvaća takodjer i kao ubijanje, jerbo poslije pukoga poziva na seljaka, da se makne, taj razbojnik u oružničkoj odori

gadja ravno u prsa, a pogodjen seljak još isti dan u najvećim mukama umire; napokon eto ti tu celoga sela na strašan glas, da im imetak i život otima baš ona oružnička puška, koja nosi krasno ime sigurnostne straže, t. j. koja im mora u prvom redu imetak i život čuvati! Na taj glas selo dotrča i po samom naravskom nagonu skoči samo na obranu prvoga svoга čovjeka prava, koje je starije od svih zakona, jer je starije i od same države, prava, koje je čovjeku dao Bog, a to je pravo na život. No medju tim tu je već osam oružnika na čelu s onim razbojnikom; i da tu nije naravski strah bio jači od one ljutine, da se nije našlo i samih seljaka, kojima je zdrava pamet kazala, da ne idu silom proti takvom razbojstvu, koje se izvršuje pod zakonskim cimerom, da nije prevladao taj strah i taj razbor, bilo bi čitavo Drenje u krvi — i nikomu ništa.

A što ćete na to vi seljaci, koji ovo pročitate?

Čujte i dobro svaku rieč vagnite: Strah iz kostiju, a pamet u glavu! To je prvo. Oni su seljaci dobro učinili, što nisu na oružnike navalili, pa da su bila samo dva oružnika, ili samo jedan jedini onaj razbojnik. Ali zašto su se razišli? Zašto se nisu kao razumni ljudi odmah sastali na dogovor sve po zakonu? Zašto nisu, pošto su sve sami vidjeli i čuli, odmah poslali pred bana odaslanstvo, koje bi mu sve iskazalo i pozvalo ga, da sa svoга visokoga mjesta čuva barem seljački život od ovakvoga razbojstva?

Ali tu su još ove tri stvari: Prvo i prvo, onaj oružnički zapovjednik nije pozvan na »uredovanje« ni iz Pešte ni iz Beča, nego od našega hrvatskoga ovrhovoditelja, dakle od naše hrvatske uprave; drugo; ni taj ovrhovoditelj nije pozvao Manu Topića, da seljaka ubije, a da ga je i pozvao, Mane Topić, kao i svaki drugi oružnik, imade propise, koji mu najstrože zabranjuju upotrebiti na ovaj način oružje, osim slučaja, kad sam brani svoj život pred navalom uzbunjene svjetine; treće napokon: tu se seljaku imala odvesti zadnja krava. A jeste li kad čuli ili čitali, da su kojemu činovniku za ikakav dug zaplijenili cijelu njegovu mjesečnu plaću? Baš naprotiv: Svakomu je činovniku najveći dio njegove plaće osiguran proti svakoj ovrhi.

Sve je to tako. Pa ipak sve naše gospodske stranke bez razlike najviše viču na Beč i Peštu, a mnogi njihovi napuhnuti pristaše viču sve to više i na seljaka, kao na krivca svemu zlu,

a mi eto vidimo, da je veliki glavni koren zlu u našoj upravi, koja je sva zadahnuta neprijateljstvom i prezirom proti seljačtvu i puna takve samovolje, pa i bezdušnosti, da se seljačstvo i bez razloga ne samo globi i zatvara, nego čak i ubija. A ta je uprava, jerbo je i sam ban, koji joj je glava, odgovorna našem hrvatskomu saboru. No gle, većina toga sabora nije ni sada s banom Tomašićem došla u sukob radi nepodopština i nasilja naše uprave proti seljačtvu, te ni sada nijedne novine te još jučer saborske većine nisu proti ovomu krvoproliću u Zaprešiću prosvjedovale, a kamo li da bi sva naša štampa jednostavno ustala na obranu ovoga prvoga i temeljnoga čovječjega prava. Zar su zbilja naši gospodski političari i novinari tako nizko pali, pa ih ova stvar zato ne ogorčava, tu ubijen jedan seljak? Ako je tako, s kojim će se obrazom ti isti političari našem seljačtvu predstaviti kao kandidati za narodne zastupnike, dakle za narodne branitelje? Ili zbilja, misle, da je dosta samo govoriti osobito pred izborima: »I mi smo za seljačstvo još i više nego seljačka stranka!«

(»Dom«, God. 1910. Br. 36.)

Nove stranke.

Dne 4. kolovoza zaključili su zastupnici hrvatske stranke prava, koja je bila u koaliciji sa srb. samost. i hrv. naprednom strankom, da se imadu pozvati svi Hrvati u koaliciji, da stvore jednu stranku. Ovom pozivu odazvala se je hrv. napredna stranka te je dne 20. kolovoza prihvatila taj poziv. Na to je posebni odbor obiju stranaka uz sudjelovanje dra Aleksandra Badaja sastavio program nove stranke, koji je program odbor napredne stranke prihvatio dne 30. kolovoza, a hrv. stranka prava dne 6. rujna. Taj program glasi:

I. »Nova stranka, pristupajući riješavanju savremenih narodnih zadataka u smislu hrvatskih narodnih ciljeva, uzima za temelj i izhodište svoega političkoga rada postojeće zakone i državopravne ugovore.«

II. »Stojeći na tom temelju nova stranka određuje kao svoj zadatak, da u naprednoj i po složnom radu svih naroda jakoj

habsburžkoj monarkiji, te u pravednoj državnoj zajednici sa kraljevinom Ugarskom, narodnu, gospodarstvenu i kulturnu snagu naroda podiže i jača, a državopravnu samostalnost kraljevina Hrvatske i Slavonije čuva i razvija.«

III. »Nova će stranka u prvom redu nastojati, da se nagodbene povrede iz ciele, neprovedene ustanove njene potpuno provedu, a osobitu brigu kod te provedbe voditi o našim financijskim i gospodarstvenim zahtjevima.«

IV. »Nastojat će nadalje, da se pojedine ustanove hrvatsko-ugarske nagodbe prema cjelokupnom razvoju našeg državnoga prava ustavnim putem nadopune i izmiene.«

V. »Nova će stranka raditi, da se prema načelu narodnog jedinstva i samoopredjeljenja a u skladu sa državopravnim ugovorima, zakonima i kraljevskim prisegama provede ujedinjenje onih zemalja habsburške monarkije, u kojima prebiva narod hrvatskog i srbskog imena.«

VI. »Stranka stoji na stanovištu narodnog jedinstva Hrvata i Srba, te na stanovištu, da se ovo pitanje ima riješiti posebnim zakonom na temelju obostranog sporazuma i u duhu ravnopravnosti.«

Dalje se potanko nabrajaju zahtjevi za osiguranje građanske slobode, poboljšice u sudstvu i upravi, poboljšice seljačkomu staležu i obrtu, napokon o školstvu, gdje se vjeronauk prepušta Crkvi i vjerskim občinama.

Dne 15. rujna sastali su se ostatci Starčevićeve čiste hrv. stranke prava sa pravašima oko »Hrvatstva« (furtimašima) i sklopili su ovaj sporazum:

I. »Starčevićeva hrvatska čista stranka prava« i pravaši oko »Hrvatstva« uvaživši činjenicu, da se i do sada njihov rad podudarao u političkom pravcu, a u iskrenoj želji, da se svi pristaše pravaškoga programa što prije nadju u jednoj stranci, sjedinjuju se u jednu stranku pod imenom »stranka prava«, te će stojeći nepokolebivo na državopravnom programu od 26. lipnja 1894. nastaviti svoj dosadanji politički rad u čisto hrvatskom duhu i pravcu pokojnoga dra Ante Starčevića.

II. »Stranka prava« uzimlje za osnovku svog rada na polju kulturnom, gospodarskom i socijalnom načela kršćansko-soci-

jalna, te će na osnovi ovih načela osobitu brigu posvetiti podignuću hrvatskoga seljačtva, radništva i obrtništva.

III. »Stranka prava« uzimajući u obzir činjenicu, da se jedinstveni hrvatski narod dieli u više vjeroizpovijesti, stojeći sama nepokolebivo na svojem katoličkom stanovištu, poštivat će vjersko uvjerenje pripadnika svih zakonom priznatih vjeroizpovijesti, pa je po tom omogućeno i inovjercima, da u stranci suradjuju oko oživotvorenja državopravnoga programa od 26. lipnja 1894.

IV. Stranka prava stoji na načelu, da su katolička crkva i država svaka u svom djelokrugu nezavisne, prema tomu imaju one mješovita im pitanja dogovorno i u skladu rješavati, a u svim vjerskim crkvenopravnim pitanjima traži »stranka prava« za katoličku crkvu potpunu autonomiju.

Dalje je uređeno, da će zajedničke novine biti »Hrvatsko Pravo«, koje će se tiskati u katoličkoj tiskari, koja će mu biti vlasnica. I doista je »Hrvatstvo« prestalo.

Mi ćemo se na ove nove stranke i njihovo značenje osvrnuti u sljedećem broju.

(»Dom«, God. 1910. Br. 38.)

U predposljednjem broju priobćili smo prvi dio programa »nove stranke« a sada evo, što taj program kaže dalje:

VII. 1. »Nova će stranka navlastito uzakoniti i zaštititi građanske slobode, kao što je sloboda osobna, sloboda savjesti, sloboda izjave misli i po tom štampe, sloboda sastajanja i udruživanja, sloboda znanosti, nepovredivosti kućnoga praga i listovne tajne, te građanska jednakost pred zakonom. Uvedenje općeg, jednakog, tajnog i izravnog prava glasa za sabor i županijske skupštine bit će ciljem politike nove stranke, kao i najstroža čistoća i podpuna sloboda izbora«.

2. »Nova će stranka poimence nastojati o tome, da se redarstveni patent i naredbe iz absolutističke dobe izmiene novim zakonskim propisima, kojima će oblastima biti dozvoljeno razpolagati sa slobodom i imetkom državljana samo na temelju zakona i zakonskog priuzdržanja. Ima se stvoriti redarstveni zakonik. Imade se urediti upravni postupak u na-

prednom duhu. Ima se za zaštitu javnih subjektivnih prava i ovlaštenih interesa stvoriti upravno sudište. Ima se položaj činovnika i njihov objektivan rad osigurati uvedenjem činovničke pragmatike. Upravni organizam ima se preustrojiti u pravcu boljeg i bržeg poslovanja«.

3. »U sudstvu će nova stranka posvetiti pažnju tomu, da se zastarjeli zakoni izmiene savremenim novim zakonima. Svakako će medju prvim zadatcima uzeti u posao lihvarski zakon, uvedenje novog sudbenog građanskog postupka, a u kaznenom postupku proširenje porotne sudbenosti na sve političke i teške delikte. Sudačka nezavisnost ima se obezbijediti. Odvjetništvo kao važan pravosudni organ ima se preustrojiti u duhu samoopredjeljenja i stališke discipline«.

VIII. 1. Nova će stranka nastojati, da se u kraljevini Hrvatskoj čine državne investicije i podupiru iz zajedničkih prihoda pojedine gospodarstvene grane, poimence industrija, u razmjeru porezne snage kraljevine Hrvatske naprama onoj kraljevine Ugarske, da se izgrade potrebni prometni putevi i uredbe, napokon da se urede tarifalni odnosi prema interesima zemlje. Pošto samo u skladnom razvitku svih narodnih sila nova stranka vidi jamstvo za opći napredak, nastojat će, da se održi pravedno ravnovjesje medju svim gospodarstvenim interesima domovine. Ali će se nova stranka naročito brinuti, da se promišljenom agrarnom politikom u seljačkom staležu održi jezgra našega naroda na svojoj domaji i da se ona organizuje počevši od seljačke porodice pa do ukupnog seljačtva u svrhu uspješnijega gospodarenja i boljeg blagostanja. Zato će nova stranka poimence nastojati, da se donesu zakoni o zaštiti seljačkoga posjeda, o promjeni seljačkoga nasljednog prava; da se organizacijom jeftine vjeresije ublaži seljačka prezaduženost i provede seljačko naseljivanje te istodobno zaustavi ili barem shodno uredi izseljivanje.

— Nastojat će stranka nadalje, da se kod kr. zemalj. vlade ustroji posebni gospodarski odjel, a javna uprava zemlje prožme živahnim gospodarstvenom politikom na temeljima strukovnim; da se izgradi sveukupno gospodarsko školstvo, da se podupru gospodarstvene samoupravne organizacije i gospodarsko zadružarstvo, kao i izvozna trgovina; da se prema gospodarskim mjestnim potrebama uredi uprava zemljišnih za-

jednica i imovnih obćina, te njihovi posjedi privedu intenzivnijoj kulturi; da se bolje obezbiedi poljodjelstvo promjenom lovnoga zakona i uređenjem poljskoga redarstva, da se uvede plaćanje svih obćinskih i sličnih daća po razmjeru izravnoga državnoga poreza bez privilegija preurede prema savremenim zahtjevima gospodarstva, napokon da se provede načelo progresivnoga državnoga poreza.

3. Da se domaći maloobrt uzmogne odhrvati svjetskoj utakmici, nova će stranka raditi, da se on podupre sa svim pomagalicama savremene gospodarstvene politike — kao što su reforma obrtnog zakona, promicanje obrtnog udruživanja i školstva te jeftina vjeresija, uz različite državne pogodnosti. Nova stranka nastojat će, da se i radničkom staležu shodnim ustanovama socijalno-političkim poboljšaju uvjeti za život.

Da se pak ojača zdravi razvitak obćih kreditnih prilika u zemlji, nastojat će nova stranka, da se sve zemaljske zaklade i pod nadzorom javnih vlasti stojeći novci u jedinstvenoj upravi organizuju.

XI. čl. govori o školstvu, pa medju ostalim kaže, da škola treba da bude narodna odgojna, obrazovna, ćudoredno-religiozna i savremena, za tim da unutrašnje uređenje škole ima biti samostalno, ne dirajući pri tom u nadzor, koji državi pripada nad sveukupnom nastavom i uzgojem, kao ni uređenje vjerske obuke, koja prinadleži crkvi i vjerozakonskim drućbama.

Hoteći da kaćemo svoju o ovim »novim« strankama treba prije svega reći, da ovo nisu nove stranke. A nisu nove ni po programu, ni po ljudima, nego se stare stranke slaću u jednu, a stari programi prekravaju. Zato, na zadovoljstvo mnogih naših ljudi, koji se boje već dosadašnjih tolikih stranaka, a kamo li ne bi mrzko gledali koju novu stranku, — na njihovo zadovoljstvo nije se ovim toboće novim strankama broj stranaka povećao, nego se je paće umanjio: mjesto starih ćetiriju imamo sada dvie.

Što znaće ove stranke u našem narodnom i politićkom ćivotu, o tom nije potrebno mnogo razlaćati. Dosta će biti kaćati ovo:

Hrvatski politićari koji su se god. 1905. s Magjarima-koćutovcima sporazumjeli i obećali, da će se boriti za podpunu

samostalnost Ugarske, doćli su tim putem za godinu dana (1906) do vlade, pošto su koćutovci naše stare magjarone odbacili. Uz ove nove magjarone pristali su (kao obićno) za malo i Srbi i tako nastade hrv.-srb. koalicioja. No kad su koćutovci stvorili željeznićarski zakon, kojim se magjarski jezik uvodi i na hrvatske željeznice, doćlo je izmedju te koalicioje i Magjara opet do nesporazuma i protivćtine, a Hrvatskoj poslaće za bana Rauha, koji nije bio po volji ni koalicioji, ni starim magjaronima. Koalicioja podje u nove izbore proti Rauhovoj vladi — i doćije većinu. Ali Rauch ostade na banskoj stolici i vladaaće dvie godine bez sabora, jer je većina sabora, koalicioja, bila proti njemu, a bila je proti njemu poglavito s toga, što je dao obtućiti Srbe radi veleizdaje. Kad je Bosna i Hercegovina pripojena carevini i minula pogibelj rata sa Srbijom — a radi toga je doćlo do obtućbe Srba, jer se je bilo boćati, da će Srbi dići ustanak. — Trebalo je naćiniti mir i red. Zato je bilo potrebno, da ban Rauh otidje, a nova vlada da se s većinom sabora i Srbima pomiri. Koalicioja i Srbi doćiće Rauhovu glavu i zato pristadoće, da banom bude bivći ministar, stari magjaron dr. Nikola pl. Tomaćić, koji je sasvim stao na stranu koalicioje i Srba. Posebice je novi ban pristao uz koalicioju u stvari onoga željeznićarskoga zakona te izposlovao, da taj zakon nije u hrvatskom saboru proglaćen (ali se zato svećedno vrći). Uz Srbe je pristao ne samo time, što je govorio o hrvatskom i srbskom narodu, nego i time, što je hajkaće na Srbe (frankovce) nazvao »pokvarenim elementima«. Da i narod nećto doćije, pristade i ban i koalicioja, da se proćiri i izborno pravo. A da se dokaće, da je sve opet u redu, saborska većina izabra najpripravnije izaslanike u pećtanski sabor. Time se je saborovanje svrćilo. No kad se imalo proći dalje, vidjelo se, da nije sve u redu. Što se je poremetilo, to se pravo ne zna. Toliko se zna, da je novi ban zahtievao i novu stranku. I zbilja se od koalicioje poćela stvarati nova stranka, — ali ne od ciele koalicioje, nego samo od Hrvata u koalicioji, naime od starih pravaća i od naprednjaka, a Srbi ostadoće, kako su i bili. Zato ban nije bio i joć nije zadovoljan: on hoće i Srbe u novu stranku.

Po tom se dakle moće suditi, da je »nova stranka« nastala po želji bana Tomaćića, t. j. zato, da uzmogne ostati uz vladu. Prema tomu je udećen i program nove stranke. Što ban nije

s tim programom zadovoljan, to je zato, što su program sastavljali i stari pravaši, pa su, da ostanu u očima izbornika koliko-toliko ono, što su bili, metnuli u program i to, da su one zemlje u carevini, u kojima stanuje hrvatski i srbski narod, ujedine. Ban kaže, da se to protivi postojećim zakonima, jer bi se tim stvorila u carevini treća država (trializam), a toga oni veći i jači ne dadu.

Ostalo, što je u tom programu, osobito ono, što danas priobćujemo, nema nikakve važnosti. Tu ima toliko toga, što je samo onako napisano, da se ne kaže, da nije napisano, ili da gospoda nisu na to ni mislila, pa se zato ne može ni ozbiljno uzeti. Tko će na pr. ozbiljno uzeti ono, što se tu govori o seljačtvu? Kako je lako napisati, da se seljački stalež »organizuje počevši od seljačke porodice pa do ukupnog seljačstva u svrhu uspješnijega gospodarenja i boljeg blagostanja« i t. d. Ta to su samo riječi i opet riječi, kod kojih svatko osjeća već kad ih čita, da su samo riječi. Stranka, koja zbilja nešto hoće, a ima već većinu, ne trpa toliko toga u jedan mah i na jedan dah, nego uzima u program ono, što zna, da će moći provesti. Zato je očividno, da je mnogo toga u tom programu samo radi toga, da bi se mogli bolje predobivati pristaše, i to oni, koji još koliko-toliko vjeruju ovakovim gospodskim obećanjima. Dok stranka okuplja pristaše, da dodje do većine, mora dakako iznašati sve dobro, što kani, no kad ima većinu, suviše je i ozbiljnije je, da ne govori praznih riječi.

Mi posebice kao seljačka stranka naravno ne možemo ni malo biti zadovoljni s ovim programom. Ovoj je gospodi naime jednako važno na pr. »odvjetništvo kao važan pravosudni organ« kao i krvave nužde seljačkoga staleža; a ipak je očividno, da barem odvjetnicima ne treba toliko pomoći i zaštite od vlade i zakona, koliko seljaku.

Uz ovo ima još jedna stvar, radi koje nama ova nova stranka nije ni malo po volji, a to je, što se je ova stranka dala sasvim pod okrilje vladino. Istina je, ona se ponešto nećka, da se pokori banu, ali nipošto ne poriče, da bi pristala uz vladu. To mi sudimo po tom, što je pripravna udovoljiti banovu zahtjevu: stvorila naime novu stranku. A mi se sjećamo, kakvi su ovi ljudi bili, kad je vlada bila njihova, pa se bojimo, da će

i opet biti tako: da će naime vlada ovu novu stranku, ako se prije izbora s banom sporazumije, milom i silom napried turati — po starom običaju. A Hrvatsku je ovakva vladina stranka dovela dole, gdje je danas: da narod ni malo ne vjeruje u sebe, kad vidi, da vlada može sve. Zato bi bilo pravilno jedino to, da se nova stranka sporazumije s banom poslije izbora, u saboru.

Uz put možemo zabilježiti, da je nova stranka pokopala naprednu stranku, koja se je stvarala, stvorila i radila poslije s tolikom žestinom, s velikim nadama, a sad je eto već iza pet godina nema. Možda dospijemo, da se na prestanak ove stranke povratimo.

Druga je nova stranka »stranka prava«, t. j. sjedinjeni frankovci i t. zv. furtimaši ili »pravaši« oko »Hrvatstva«.

U sjedinjenju ovih dviju stranaka ne razumijemo mi sasvim ništa. Ne razumijemo, zašto bi se kršćanska misao, koju nose pravaši oko »Hrvatstva« imala provoditi u duhu A. Starčevića, ili u duhu bilo kojega čovjeka, kad kršćanstvo ima voditi duh Kristov i drugi ničiji. Ne razumijemo toga osobito onda, kad se spomenemo, što je i kako je Ante Starčević sudio o katoličkom svećenstvu pa i o samom kršćanstvu. A kad se spomenemo, da su se borci za katolički pokret išli na dan sjedinjenja pokloniti glavnomu, otvorenomu i javnomu do jučer tako rekuć protivniku katoličke organizacije (katol. kongresu god. 1900), dru Josipu Franku, onda pogotovo ne razumijemo ništa u to stvari.

Govori se doduše i piše, da je do toga sjedinjenja došlo radi toga, što su frankovci sasvim propali a katolički pokretaši oko »Hrvatstva« vidjeli, da u sedam godina nisu mogli ništa učiniti. Pisalo se i govorilo u svezi s tim o kupovanju frankovske tiskare i plaćanju dugova (100 ili 150 tisuća), što je u glavnom zacielo i istina. Ali to sve ne će biti glavni razlozi ovako nenaravskomu sjedinjenju, već je možda bliže istini to, da je i ova druga nova stranka nastala upravo tako na nječiju želju, kako je nastala i ona prva. Tomu se možemo domišljati poglavito radi toga, što nadbiskup zagrebački i dalje, kako se čuje, daje velike svote za novine ove nove stranke, a poznato je, kako je nadbiskup Stadler u Sarajevu, koji je spadao među najodrešitije protivnike pok. A. Starčevića, držao za zgodno i potrebno, da se javno izljubi s Josipom Frankom, o kojem je

zacielo još nedavno mislio onako, kao i sva ostala hrvatska inteligencija. I ovo je dakle sjedinjenje kud i kamo više djelo visoke gospodske politike, nego sjedinjenje naprednjaka i koalicionaša. A koja je politika željela ovo drugo sjedinjenje, o tom ćemo možda kazati koju drugom zgodom.

Jedno je ipak, što nas kod ovoga drugoga sjedinjenja zadovoljno, a to je ovo: Premda je »Hrvatstvo« još nedavno oštro pobijalo zahtjeve seljačke stranke za temeljito olakšanje i poboljšanje života seljačkoga staleža, nekogi su pristaše nove stranke prava (na pr. svećenik Cunko), kad su došli pred narod, sami živo zagovarali ove zahtjeve. Bude li toga više i prevladaju li u novoj stranci prava ovakvi ljudi, koji ne sipaju praznih rieči, već zahtievaju temeljitu i brzu pomoć seljačtvu, — mi ćemo se s ovim ljudima naći složni i jednodušni, pa ćemo im na svakom koraku, pomagati. To ćemo činiti i sada pojedincima, koji ozbiljno i odlučno ovim putem udare.

(»Dom«, God. 1910. Br. 40.)

»Kakovo zlo prieti Hrvatskoj i seljačtvu — od Radićeve stranke?«

Pod ovim naslovom izašla je, kako je to »Hrvatska Sloboda« već i naviestila knjižica od punih 55 stranica, a ciena joj nije naznačena, nego se badava dieli do sada naročito po kotaru petrinjskom i brodskom, jer je u ta obadva kotara imao kandidirati onaj, koji je dao novac za tu knjižicu, naime dr. Mijo Starčević. Knjižicu je napisao i potpisao Mijin glavni pomagač, Ivan Peršić. To je već napredak. Glavni su naslovi: 1. »Kako Radić obsjenjuje i vara seljačstvo«. 2. »Radić i Lovrako-
vić samo sramote seljačstvo« i slično. Pod drugim naslovima i u cijeloj knjižici sve je puno straha za seljačstvo i za domovinu. Najviše se piše o seljačkoj tiskari i o njezinu duhu, pa se dokazuje, da tiskara mora propasti ili da se seljačka stranka i njezini zastupnici seljaci, koji za dug jamče, moraju vladi prodati, da postanu veliki župani, pa da uzmognu dug platiti. I premda je to tobože sasvim sigurno, jauče Peršić očajno (na str. 29.):

»Nesreća, koja prieti Hrvatskoj, radi koje, da ju zapriečimo, svatko pametan i rodoljuban, mora nastojati, da prije Radićeve tiskare propane Radićeva stranka, ne ćemo li, da bude unesrećena Hrvatska«. Peršić je ovo pisao u takvoj zdvojnosti, da mu eto ova izreka nema pravoga smisla. Malo dalje (na str. 41) piše: »Ja poučen žalostnim iskustvom sve malo precрно gledam, pak sam možda i u ovoj stvari plašljiviji, nego bi trebalo«. To svoje žalostno iskustvo Peršić obširno razlaže na str. 30. do 35., gdje pripovieda, kako su frankovci badava turali u narod silne novine i proglase, a to da je koštalo silne novce; kako su dobro plaćali par svojih govornika (među kojima je bio i Peršić); kako su ustrojili legionaše, a to je opet koštalo; kako su počeli izdavati male, jeftine dnevne novine i opet za silne novce; kako su za 100 tisuća kruna kupili na dug tiskarske strojeve; kako je mladi Frank učinio na nekakvom imanju Jankomiru za dvie godine kvara do sto tisuća kruna i kako je najedanput sve to trebalo nadoknaditi, da da su se zato frankovci najprije predali Rauchu, onda nudili Khuenu i napokon prodali furtimašima za preko sto tisuća kruna.

Svaki pristaša seljačke stranke znade dobro, da se seljačka stranka baš svega ovoga čuvala i čuva i radi toga se je baš i Peršić nama rugao, videći, gdje se naši programi prodaju, a ne diele se badava, kao što mi nikomu ni »Doma« badava ne šaljemo. Uza sve to Peršić je tobože u silnom strahu za seljačku tiskaru, a ponajviše za one seljake, koji jamče za njezin zajam u Ljubljani. Malo za tim piše (na str. 36.), da je dosta, da seljačka tiskara dobije od vlade na tiskanje školske knjige i odmah bi mogla doći do godišnjega prometa od stotine hiljada kruna tako, da bi ostalo i za dugove i za čisti dobitak. Ali ujedno dodaje, da će onda seljačka stranka zažmiriti na jedno ili na obadva oka, tj. da ne će biti proti vladi, a to je ta propast za Hrvatsku.

Da, da, Ivan Peršić dobro znade, kako to ide, jer je on sam, Peršić, 12 godina za dobru plaću žmirmio na sve ono, što je Frank sa svakom vladom mešetario, te je sa svojim današnjim gospodarom Mijom bivšega svoğa gazdu Franka, već nebrojeno puta nazvao lopovom, pa sad misli da je sav svijet lopov.

Zato ova njegova knjižica može seljačkoj stranci i seljačkoj tiskari samo koristiti, jer tko ju pročita, mora

se uvjeriti (ako nije podpuno glup), da je sve ne samo vrlo plitko zamišljeno, nego i nedostojno korteško sredstvo koje će, kako rekosmo, više koristiti seljačkoj stranci, nego bivšim frankovcima. Zato je naš predsjednik umolio Peršića, da mu dade 3500 kom. ovih knjižica, da ih priložimo »Domu«, no Peršić reče, da ih — nema! A tiskali su 5000! Tako su ih brzo prodali.

No ova knjižica, kakogod je napisana za sasvim stranačku svrhu, naime, da oslabi ili možda uništi — ne nagodbenoga bana Tomašića, i nagodbenjačku koaliciju, nego divnu već seljačku slogu, — ipak će bez sumnje koristiti obćoj narodnoj stvari, jer je i nehotice izniela jednu, vrlo važnu i ozbiljnu stvar u našem političkom životu, a to je pitanje: Tko ima nositi troškove i žrtve za narodnu našu političku borbu, u prvom redu troškove za političku štampu, za političke novine?

Svi mi naime, koji se i koliko bavimo politikom, znamo, da borba za pravo naroda i domovinu stoji žrtava, novaca. Peršić kritizuje gospodarstvo u seljačkoj tiskari i kaže, da ima gubitka, pače da i ne može imati dobitka, jer nema dosta prometa ili zaslužbe. To doduše nije baš tako po računima seljačke tiskare, ali neka bude. No mi znamo, a i Peršić zna, da je jedna starčevićanska tiskara već propala. Bila je to »Tiskara dra Davida Starčevića i drugova« u Zagrebu (smještena u Kukovićevoj kući). Pok. D. Starčević i drugovi nisu plaćali korteša i smutljivaca, nisu organizovali legionaša, nisu izdavali dnevnih jeftinih novina, nisu protepli ni Jankomirskih novaca, — pa ipak je njihova tiskara propala. Zašto? Zato, jer je politička borba, jer su novine stajale novaca. D. Starčević i drugovi se iztrošili, a pomoći, žrtava nije bilo. Poznato je dalje, da su i pravaške novine, i to već po više puta, propale (na pr. nedavno »Hrvatska«).

Sve se je to dogodilo uzprkos tomu, što su nekoji prvaci žrtvovali silne novce za starčevićanske tiskare i novine. Pok. župnik Žerjavić znao je govoriti, da je za starčevićanske novine žrtvovao do 100.000 for. (sto tisuća for.!), a slično je znao reći i pok. župnik Boroša, da ne spominjemo Tuškana, koji je bezbroj puta prekleo sve te novine zlovoljno se tužeći na troškove i žrtve.

Sve ovo dokazuje, da politička borba stoji novaca, pa je po tom sasvim naravski, da i političko nastojanje seljačke stran-

ke stoji novaca i žrtava. Mjesto bogatih pojedinaca, kakvih u seljačkoj stranci nije bilo, primilo je na sebe te žrtve više ljudi, i to seljaka, — prvi put, od kada postoji hrvatski narod. Pravi i poštenu rodoljub morao bi se tomu samo veseliti, dapače svaki prosviećen čovjek kojega bilo naroda mora priznati, da je to napredak, i to veliki napredak, kad najširi slojevi naroda već i znatnim žrtvama sudjeluju u političkom nastojanju za dobro svojega staleža i domovine. A što vidimo evo mjesto toga? Piše se ciela knjižica zato, da se ovakvi požrtvovni ljudi, koji imadu smisla i volje za obće dobro, — da se ustraše, jer da bi mogli biti upropašteni! Pa tko to straši ovakve rodoljube? Oni, koji su znali i znadu govoriti i pisati, da za domovinu imademo žrtvovati i isti život! Života doduše nije nitko žrtvovao, ali kad su neki dokazali, da su spremni najposlie žrtvovati i nešto od svoga imetka, — isti ovi, koji inače traže i život, straše ih, što su za Boga učinili, jer da će čak propasti!

Tko bi dakle imao žrtvovati, kad je već stalno, da borba za narod i domovinu stoji žrtava? Imali bi valjda žrtvovati bogati pojedinci, naravski gospoda, kako je to bilo do sada. A sad mi pitamo — kako Peršić (na str. 37) pita za naše seljake: zar se »tim bogatašima« može toliko vjerovati i pouzdanja pokloniti, da oni ne bi bili u stanju u može bitnom slučaju radje žrtvovati i domovinu i stranku, i program i nauk, nego li svoju imovinu?« ... Ne vriedi li i za ove požrtvovne bogataše ono, što Peršić piše (str. 35): »Svaki je sebi najbliži?« Zar su ovi ljudi pod kožom manje krvavi od drugih«, kako to Peršić (str. 35) ne može vjerovati za Radića? Je li možda manje od drugih pod kožom krvav M. Starčević, koji plaća i Peršića i njegove novine? To se može pitati tim većim pravom, što Peršić piše (str. 37): »Ta i bogati Tuškan i Hinković i drugi svečano su govorili, da ne će nikada u Peštu ...«, da i ne spominjemo, što piše o Franku.

Što dakle hoće Peršić i drugovi s ovom knjižicom? Jer kad se on boji, da bi trideset i više ljudi moglo izdati stranku i domovinu, kako se ne bi mi drugi bojali, da će ju izdati jedan čovjek koji stranku sam uzdržava te ju ima sasvim u rukama!

Ali šteta ovoga razlaganja! Peršićeva je knjižica najzreliji plod njegova 12-godišnjega služenja Franku. I doista će biti žalostno, ako čitava naša javnost ne shvati i s gnjušanjem ne

osudi nizki i za cijeli narod do krvi uvredljivi smisao sramotne ove knjižice.

Jednako bi šteta bila dokazivati, kako nesretni ovaj čovjek u neobuzdanoj strasti sam sebe pobija i upravo ubija. Ta svako diete znade, da je pok. A. Starčević, hrvatsku gospodu, poimence Strosmajera, Račkoga i t. d., cijeli svoj život nazivao »prodanim mešinama« te se je svako starčevićansko diete upravo dičilo prezirući te prodane mešine. Glavni izdajica bio je ban Jelačić, taj sluga Beča. To je znalo svako stekliško diete. A što piše Peršić u ovoj knjižici? Brani hrvatsku gospodu, a za dokaz, kako su hrvatska gospoda htjela dobro narodu i domovini, spominje: Jelačića, Gaja, Bogovića, Vukotinovića, za koje kaže (str. 43.) da su to bila »dosta dobra gospoda«. Spominje (str. 44) i A. Starčevića, Eugena Kvaternika, Štrosmajera, Račkoga, pa još veli »i t. d.« i kaže, da su to bila »više manje dobra naša gospoda« — i da su te »prodane mešine« stvarale »prilično krasne zaključke o slobodi, samostalnosti i ujedinjenju naše hrvatske domovine«. — A 30 godina nije A. Starčević i stranka prava drugo radila, nego dan na dan, godine i godine grdila ovu našu »više manje dobru gospodu«, ove »slavosrbe«, koji se jedni po finim Starčevićevim riečima od drugih razlikuju samo toliko, koliko se razlikuje turopoljska svinja od englezke! — Ali kad treba pobiti zahtjeve seljačkoga naroda i tužbe na gospodsku silu i krivicu, — onda su i »prodane mešine« »više manje dobra naša gospoda«.

Ali nisu dobri samo stari slavosrbi, nego su sasvim dobri i današnji nagodbenjaci, koalicionaši. To Peršić dokazuje sa više primjera iz god. 1906. i 1907., kad su koalicionaši bili u većini i na vladi, pak (na str. 52) piše od rieči do rieči: Sva naša gospoda vide silnu nepravdu u tome, što naši velikaši i spahije ne moraju porazmjerno jednaki obćinski namet plaćati kao i seljačtvo. I stvorila su naša gospoda 1906. sve bez Radića jednoglasni zaključak. Ali opet ništa! Ne dadu Beč i Pešta«

Gospoda dakle naša u saboru hoće sve dobro narodu, ali ne mogu! Samo mi onda ne znamo, zašto starčevićanci toliko viču na nagodbenu većinu i zašto zovu narod u svoju stranku, da dobiju većinu, kad ta većina ne bi mogla ništa, kako ne može ni današnja, po priznanju Peršićevu, sasvim dobra gospodska većina. Ali nismo gotovi, nego čujte: Ta dobra gospoda, piše

Peršić, svečano se zaklinju (na pr. Tuškan i Vinković), da ne će u Peštu, ali za novce ipak idu! I to su ta gospoda, koja su za narod!

Doista, i Hrvatska ima prosvjetitelja naroda i blago narodu, kojemu je sudjeno primati ovako jasnu i zdravu političku uputu!

*

A što se tiče seljačke tiskare i njezinoga duga, kažemo i prijatelju i neprijatelju: Jedna dobra skupština seljačke stranke kadra je podmiriti sav dug seljačke tiskare, — kad bi to trebalo. Ta koliki su nam već predlagali: Razpišimo po 1 Krunu na svakoga, pa je sav dug plaćen u čas!

Na koncu ovo: Kad već neki Peršić misli, da mu je strepiti nad propašću onih, koji su dobre volje stavili, recimo, u pogibelj svoj imetak za stvar, koju drže dobrom, ne bi li mi drugi imali pravo pitati: A od kuda oni novci, koje je Peršić dobivao od Franka i sad ih dobiva od M. Starčevića? Ne bismo li imali pravo pitati, kojim je načinom stečeno ono 80.000 Kruna, što ih je dr. Mijo Starčević baštiniio od svoje braće, Martina i Davida? Ne bi li se našlo, da se malo samo potraži, koliko je seljaka moralo dati od svoga imetka, i ti nipošto dobre volje, da se skupi ona hrpa novaca od 80.000 u posjedu Starčevićeve braće? I ne bi li Peršić imao kuraže kazati, koliko je ukupno dobio već od Franka i Starčevića? I kad bi se pokazalo, da je zacielo u jednoj godini dobio više, i to za grđenje Frankovih protivnika, poštenih Hrvata, nego što su oba Radića dobila za pet godina, odkad po najboljem znanju okupljaju i upućuju seljački narod, — bi li imao toliko poštenja i srama, ne on, nego itko u njegovom kolu te rekao: E ipak je to gadno, da ovakav plaćenik hoće da uzme ovim siromasima jedino, što imaju, dobar glas!

Ne, ne će se naći takav tako skoro, jer je stranka prava jedva počela provadjati ovaj naputak svojega učitelja, pok. A. Starčevića, kojim ju je svjetovao, da »odbaci iz svih staleža nečiste ljude«. A ako pisac ove nečiste knjižice nije nečist, onda ne znamo, tko je nečist.

Molimo čitaoce, da nam oprostite, što smo im radi ove nečistoće toliko dosadili.

**Dr. Ante Radić,
Stjepan Radić.**

(*»Dom«, God. 1910. Br. 41.*)

Ban Tomašić i koalicija.

Kako smo javili, službene su »Narodne Novine« pisale, da je hrvatski narod u ogromnoj većini vjeran temeljnomu zakonu — nagodbi i da je to na posljednjim izborima dokazao, pošto je birao većinu zastupnika, koji »priznaju nagodbu«. Među te zastupnike broje »Narodne Novine« i devetoricu od seljačke stranke, na što smo mi u posljednjem broju odgovorili. Radi toga: da li seljačka stranka priznaje ili ne priznaje nagodbu, vodi »Hrv. Pokret« s »Narodnim Novinama« prepirku, koja nas ne bi baš jako zanimala, da u njoj ne vidimo kako koalicionaški »Hrv. Pokret« krivi bana Tomašića, što je u sabor došlo više protunagodbenjaka, nego što ih je bilo u posljednjem saboru. »Hrv. Pokret« naime (sasvim pravilno) piše, da je i seljačka stranka proti nagodbi, ali ne piše to zato, da seljačku stranku ili pohvali ili pokudi, nego zato, da dokaže, kako je u sabor išlo 10 državopravnih opozicionalaca više, a umanjio se broj »pozitivnih elemenata«, — a sve to, »krivnjom bana Tomašića«. A nedvojbeno je, piše dalje isti »Pokret«, »da bi sabor imao 70 mandata na nagodbenom temelju, da je Tomašić išao u izbore sporazumno i s povjerenjem hrvatsko-srbske koalicije«.

Ban Tomašić je dakle kriv, što u saboru nema 70 mandata na nagodbenom temelju, ili, kako »Nar. Novine« pišu: 70 mandata »vjernih temeljnom zakonu nagodbi«! To mu u krivnju upisuju oni, koji se danas smatraju jedinim pravim predstavnicima Hrvatske!

Ovo i ovakovo okrivljavanje bana Tomašića u ovaj čas govori i otkriva više, nego sva novinska i skupštinska nagadjanja o sporu između sadašnjega bana i hrvatsko-srpske koalicije. Očito je naime, da je koalicija sasvim magjarska skupina, koja svoj spas vidi jedino u podpunoj vjernosti Magjarima. Ona

je ujedno jedina prava magjarska stranka, koja eto hrvatskoga bana tuži (Magjarima) da je doveo u sabor protunagodbenjake. Takve stranke u Hrvatskoj još nije bilo!

Sve ovo podpuno razjašnjuje položaj, pa bio ban Tomašić »kriv«, što su se protunagodbenjaci pomnožali u hrvatskom saboru, ili ne bio, hrvatski narod može mirno čekati nove izbore. Novi će izbori broj »pozitivnih elemenata« hrvatsko-srbske koalicije sigurno ne samo umanjiti, nego ih sasvim izključiti iz hrvatskoga sabora, jer se zacielo ne će naći živa hrvatska duša, koja bi isto hrvatsko i domoljubno vidjela u ovoj sasvim magjarskoj skupini, koja u ovom ozbiljnom času ne će i ne može drugo, nego tužiti hrvatskoga bana Magjarima, da je u sabor doveo protunagodbene zastupnike. Pita se samo: Kako je ovakva stranka mogla od hrvatskoga naroda dobiti i 20 mandata?

Dobila ih je jednom sasvim običnom obsjenom, tim naime, što se je prikazivala, da je proti banu, dakle i proti vladi i proti nagodbi, i proti Magjarima, jer je u Hrvatskoj po obćem mišljenju sve to jedno: i ban i nagodba i Magjari. Medjutim to nije tako. Može se naći ban, koji je doduše za nagodbu, ali je i za carevinsku politiku, a može se naći stranka, koja je proti banu, ali je za nagodbu i za Magjare, jer je proti carevinskoj politici. Takova je stranka današnja hrvatsko-srbska koalicija.

Zašto ta koalicija vodi takvu politiku?

U kratko zato: Hrv.-srbska koalicija ne može ništa bez hrvatskih Srba, a nema Srbina, koji bi bio za carevinsku politiku, tj. za to, da naša carevina bude jaka. Hrvati u koaliciji moraju u tom ići za Srbima, i zato su proti carevinskoj politici, koju vodi i ban Tomašić, pa su zato i proti banu. Ali su proti carevinskoj politici i magjarski košutovci i magjarsko javno mnijenje, pa je koalicija zato i za Magjare.

(*»Dom«, God. 1910. Br. 46.*)

Seljačka stranka za rad u saboru.

Objavili smo već poziv, što ga je ban upravio na zastupnike seljačke stranke, da sudjeluju kod sastava saborske radne većine i radnoga programa. Na taj poziv dali su naši zastupnici banu ovaj odgovor:

Njegovoj preuzvišenosti

dru Nikoli pl. Tomašiću,
banu kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

U Zagrebu.

Na poziv Vaše Preuzvišenosti od 9. studenog o. g. s obzirom na suradnju Hrvatske Pučke Seljačke Stranke kod sastava saborske većine i radnoga programa čast nam je odgovoriti, da zastupnici Hrvatske Pučke Seljačke Stranke prihvaćaju tu ponudu uz ove uvjete:

I. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka stupa u radnu saborsku većinu za ovu saborsku periodu bez obzira na to, od kojih stranaka i zastupnika bude sastavljena, i to kao samostalna stranka, sa svojim dosadanim programom, organizacijom i saborskim klubom, koji će naravno svoj saborski rad udešavati sporazumno sa spomenutom radnom većinom, dok bude s njom u sporazumu.

II. U previšnji odpis, kojim će se otvoriti sabor, imade se kao dio radnoga programa uvrstiti skrb za seljački stalež kao najbrojniji i najvažniji u državi udovoljenjem najprećih seljaćkih potreba, a napose:

1. novo uredjenje občinske i županijske uprave;
2. promjena šumskoga zakona i zakona o upravi krajićkih imovnih občina;
3. uredjenje izseljivanja;
4. uredjenje odkupa javnih radnja i doprinosa za ceste;
5. promjena zakona o lovu;
6. briga za seljaćki kredit i postepeno umanjenje seljaćke prezaduženosti;
7. reforma gradjanskoga postupnika.

Na uzakonjenje ovih zahtjeva imadu pristati sve stranke i svi zastupnici, koji će stupiti u radnu saborsku većinu time, da pismeno prime i ovaj dio radnoga programa uz obvezu, da će ga uzakoniti u duhu programa Hrvatske Pučke Seljaćke Stranke.

III. U zajednićki ugarsko-hrvatski sabor ne će zastupnici Hrvatske Pučke Seljaćke Stranke ni drugih članova sabora birati, ni sami izbora primiti s onih razloga, koji su u ime seljaćke stranke izneseni u zadnjem saborskom zasiedanju.

IV. Ovaj sporazum ne vriedi:

1. ako ne dodje do sastava spomenute radne većine;
2. ako do odgode sabora ne bude udovoljeno barem prvomu ili drugomu od navedenih zahtjeva.

U Zagrebu, dne 12 studenoga 1910.

Predsjednik:

Stjepan Radić v. r.

Podpredsjednik:

Tomo Jalžabetić v. r.

Dr. Benjamin Šuperina v. r.

Dne 22. studenoga sabor je hrvatski otvoren previšnjim kraljevskim odpisom, u kojem je sadržan ne samo obći uvjet: da u radnom programu vlade ima biti »skrb za seljaćki stalež, najbrojniji u zemlji, udovoljenjem najprećih seljaćkih potreba«, nego je u njem sadržana i većina pojedinice nabrojenih uvjeta, koje su postavili zastupnici seljaćke stranke. Nije prihvaćen uvjet o promjeni županijske uprave i šumskoga zakona.

Razumiije se, da su zastupnici seljaćke stranke za zadovoljstvo primili na znanje ovu svećano izjavljenu spremnost kralj. vlade, da zadovolji najprećim potrebama seljaćkog staleža, jer to je bez sumnje prvi put, od kada postoji hrvatski sabor, da jedna stranka od kraljevske vlade zahtieva prije svega udovoljenje najprećih seljaćkih potreba; prvi je to put, što je ban došao u položaj, da Nj. Velićanstvu, uzvišenomu kralju našem, službeno na znanje dade potrebe i zahtjeve organizovanoga seljaćkoga naroda u banskoj Hrvatskoj, a time i obstanak toliko od gospode mržene i klevetane naše seljaćke stranke. I uzvišeni vladar i kralj naš stavio je pod zahtjeve te stranke i svoj previšnji podpis. Dakako, time su uvjeti naših zastupnika samo na pol izpunjeni, jer je još potrebno, da na ove uvjete pristane i saborska većina i da se obveže, da će ih u saboru uzakoniti.

*

Radi ovoga dogovaranja ili pogadjanja naših zastupnika s banom digle su novine koalicije i Miije Starćevića pravu hajku na seljaćku stranku: da je postala madžaronska, izdajnićka.

No mi prepuštamo mirne duše ne samo pristašama seljačke stranke, nego i celom narodu, da sve ovo prosudi. Upozorujemo ipak i pristaše i protivnike da niti u banovom pozivu, a još manje u odgovoru naših zastupnika nema ni spomena o tom, da će naši zastupnici podupirati vladu, nego da će u saboru sporazumno raditi s onim strankama i zastupnicima, koji pristanu na to, da sabor radi. Pristane li dakle na saborski rad i stranka prava ili Starčevićeva stranka prava, — seljački će zastupnici raditi sporazumno s njima.

No seljačka je stranka tobože magjaronaska već zato, što se i dogovara s banom, kojega su Magjari poslali, koji je Kuevov sluga i t. d. Seljačka stranka tim priznaje i nagodbu.

Kad bi to bilo magjaronstvo, onda bi seljačka stranka doista bila magjaronaska. No mi danas drugoga bana nemamo, nego onoga, kojega na predlog zajedničkoga ministra-predsjednika imenuje Nj. Veličanstvo kralj. Pa ipak s takvim banom su se dogovarali ili barem razgovarali već političari svih naših stranaka, pa bi po tom sve naše stranke bile magjaronске, — »Jesu, ali nisu pristale uz njega, a seljačka je stranka pristala te će ga podupirati« — mogli bi nam odgovoriti. A mi odgovaramo: Ako je pristala, neka se kaže, na koje je zlo pristala. Nije li na pr. i Mijo Starčević mnogo puta izjavio, da će podupirati svakoga, tko hoće što dobra za narod?

A što se tiče priznavanja nagodbe, seljačka stranka priznaje sve zakone, pa i nagodbu; ali je drugo priznavati, a drugo odobravati nagodbu, a da seljačka stranka ne odobrava nagodbu i da će ju nastojati u saboru i ukinuti, to je poznato svakomu pristaši seljačke stranke.

Mi doduše razumijemo i one, koji kažu i naučaju: »S nagodbenom vladom, s nagodbenim banom — ništa! Najprije treba srušiti nagodbu! — No mi razumijemo, kad ovo kažu gospoda, jer gospodi je kako-tako, pa i dobro i onda, ako se od nagodbe ne ide dalje, jer i nagodba daje gospodi dosta: odvjetničke kancelarije i štedionice mogu mirno dalje raditi, plaće i penzije teku u redu i t. d. Zato gospoda mogu čekati još i 50 godina, dok se nagodba sruši. Ali ne bismo razumjeli, kad bi ovako govorili seljaci, a koji tako govore, ne znaju, šta govore.

U ostalom predsjednik je seljačke stranke prigodom konferencije kod bana pozvao i izaslanika stranke prava dra Aleksandra Horvata i Miju Starčevića: neka se slože sa seljačkom strankom proti nagodbi, pak je Mijo rekao, da od toga ne može biti ništa. Što onda hoće?

Malone sve novine pisale su ili otvoreno, ili prikriveno, da je Stjepan Radić pristao uz vladu za svoju osobnu korist. »Pokret« je pisao, da su sveze s banom »unosne«, t. j. da nose korist.

Teško je trpjeti ovakve gnjusobe, ali u tom gnjusu valja se sav naš politički život. Napokon će se doista vidjeti, tko je dobio kakvu korist, pa to bezdušni klevetnici i sami znadu, — ali oni su barem nešto postigli: naškodili su na čas protivniku. Jedno će im ipak nepošteni njihov posao smetati: zastupnici seljačke stranke ne će u Peštu.

(»Dom«, God. 1910. Br. 49.)

Starčevićanstvo i magjaronstvo.

Zabilježili smo u posljednjem broju, kako Starčevićeva »Hrv. Sloboda« na život i smrt brani i izpričava srbsko-hrvatsku koaliciju, osobito poradi toga, što je u peštanskom saboru dala izjavu magjarskim jezikom. Rekosmo: na život i smrt, jer se iz ciele obrane vidi, da ostatci starčevićanstva brane tim i sebe, videći, da će s koalicijom nestati i njih.

Stvar je zanimljiva, pa da je prostora i vremena, bilo bi ju vrijedno i poučno potanko razložiti. Jednom će se i to morati. Za sada će možda biti dosta ovo:

Da je hrv.-srbska koalicija jedina prava magjaronaska stranka u Hrvatskoj, to su joj ne samo spočitavale sve stranke, nego je to i ona sama pune dvie godine otvoreno priznavala, propoviedajući narodu sporazum, slogu, pače i bratimstvo s Magjarima. Da se to bolje razumije, treba kazati još to, da je ta koalicija staro-magjaronaska hrvatsku vladu srušila s pomoću Magjara, te toga nije ni poricala, nego se tim hvalila. Od onda do danas drži koalicija Peštu središtem hrvatske politike te

odanle juriša na hrvatske banove. Mađjari jedva mogu više željeti.

Ovo je obćenito poznato. To nije ničije domišljanje, nego su to politički čini. A po tim činima sasvim je opravdano mišljenje, da je koalicija prava mađjaronska stranka, — ako rieč »mađjaronstvo« ima još svoje pravo značenje.

Uz ovakvu dakle nesumljivo mađjaronsku stranku pristaju i današnji starčevićanci, kako se to vidi iz svakoga broja njihovih novina, a vidjelo se i u prošlom zasjedanju hrvatskoga sabora. Bivši drugovi starčevićanaca (frankovci) odmah su poslie razkrštenja (u travnju 1908) pisali, da su »odmetnici«, Mile Starčević i drugovi, pristali uz koaliciju, ili kako su oni voljeli reći: uz »posrbice« i »veleizdajnike«. Starčevićanci su se s početka branili, a danas se više i ne brane, naprotiv, brane koaliciju.

No narod, koji jošte velikom većinom drži, da se mađjaronstvo i starčevićanstvo ne može slagati, morao bi znati, što je samo obična novinarska i stranačka kleveta ili zabadanje.

Po našem sudu, kako se svatko može i sam uvjeriti, ako mirno promisli i činjenice prosudi, stoji stvar ovako:

Već pok. A. Starčeviću prigovarali su njegovdašnji »obzoraši«, da je držao s mađjaronom banom Rauhom otcem, a A. Starčević nije ni poricao, da je pisao u mađjaronske novine, samo se je branio: da se ne pita, gdje je pisao, nego što je pisao. To u ostalom doista ne bi moralo imati odlučnoga političkoga značenja u ovoj stvari, kad ne bi bilo na pretek dokaza, koji ovo Starčevićovo držanje jasno tumače. Jednako bi se toliko spominjano šaranje nasljednika A. Starčevića, Jos. Franka, sa svakom mađjaronskom vladom moglo tumačiti samo kao časovita stranačka taktika, t. j. nužno postupanje u stranačkoj borbi.

Ali stvar ima u prošlosti i sadašnjosti dublje korenje. Starčević je naime, kako je dovoljno poznato, bio proti Austriji. Volio bi imati posla s Turskom nego s Austrijom — to je Starčevićeva rieč, koja se je mnogo spominjala. A da su i Mađjari i te kako proti Austriji, i to je dovoljno poznato. I to sve nije samo onako, kao za šalu, ili od inata, nego su i starčevićanci i Mađjari jednako oduševljeno slavili Zrinjske i Frankopane i grdili Jelačića bana. To znadu i djeca.

Zato je već po ovom sasvim razumljivo, da se prava mađjarska i prava starčevićanska stranka ne samo mogu nego i moraju slagati.

A pogotovo je to razumljivo danas, kad je sasvim očividno, da je Jos. Frank — sve pod imenom A. Starčevića — znao i htio poslužiti politici Austrije, osobito za vrijeme pripojenja Bosne i Hercegovine. Tu se i jesu dotadašnji drugovi razkrstili i zavadili, te sada još biju boj oko Starčevićeve ostavštine. Sasvim je dakle naravski, da su se pravi starčevićanci našli na istom putu s mađjaronskom koalicijom, koja je tri pune godine s Frankom bila očajni boj.

»Pa zašto ne priznadu, da su mađjaroni, kako je ta koalicija priznavala? Zašto zovu mađjaronima i grde one, koji priznaju nagodbu, ili se dogovaraju s banom, a ne zovu mađjaronima i ne grde onih, koji ne samo takodjer priznaju nagodbu, pače su po njoj i vladali, nego se dogovaraju i bratime sa samim Mađjarima košutovcima i svu hrvatsku politiku prenose u Peštu?«

Preslabi su za to i premalo savjestni prema narodu. Mađjari i mađjaroni toliko su zla i krivice učinili hrvatskomu narodu, da je već svako diete proti Mađjaru i mađjaronu. Zato je pogibeljno hvaliti Mađjare i mađjaronsku politiku. To je mogla koalicija, ali samo onda, dok je uz nju bila košutovska ugarska vlada i s njom zajednički činovnici, koji su po starom izbornom zakonu mnogo odlučivali. Danas se ni ona ne hvali svojim mađjaronstvom. Mnogo je lakše pred neupućenim narodom grđiti mađjarone i time predobivati pristaše — opet za mađjaronsku politiku.

»Nije moguće! Kako bi starčevićanci htjeli mađjaronsku politiku, kad su oni ne samo proti nagodbi, nego u sav glas traže pače prelom s Ugarskom!«

Pa baš u tom i jest politička smiješnost i narodna tuga starčevićanstva: starčevićanci su kao i svi pravi Hrvati i proti nagodbi i proti Ugarskoj, a htjeli bi nagodbu srušiti i s Ugarskom se razkrstiti — mađjaronskom t. j. protucarevinskom politikom.

Toga starčevićanci ne vide, sve od starinske talijansko-mađjarske mržnje na Austriju, i to ih dovodi u mađjaronske

stope i u toliko smiešni, koliko žalostni položaj, da i slavitelje Jelačića bana zovu — magjaronima i grde ih.

(»Dom«, God. 1910. Br. 50.)

U kojem se smjeru imadu preurediti naše občine?

Naše občine imadu se preurediti u tri smjera, i to: u političkom, uredskom i gospodarstvenom-društvenom (socijalnom).

I. Političko preuredjenje občina stoji u tom, da vlast u občini dobije u ruke zbilja narod, što kod nas dakako znači seljačstvo. Ta je stvar već dovoljno razpravljena, te je posve dozrela i nema više mnogo protivnika barem u glavnoj stvari, naime: da občinski odbor biraju svi obćinari, koji izmedju sebe biraju trećinu obć. odbora.

No ako hoćemo, da u občini dobije vlast zbilja narod, treba tu ići i dalje, t. j. treba obćinu urediti tako, da zbilja čitav narod, t. j. svi obćinari imadu rječ u obćinskoj upravi. Dokle god je naime obćina u rukama samo odboru, koji bez odgovornosti pune tri godine radi u občini, što hoće, ne će biti zadovoljstva, nego će se stari bezuspješni prigovori proti odboru i dalje opetovati i stvarati zlovolju. Zato treba odlučivanje o glavnim obćinskim stvarima dati u ruke obćinskoj skupštini, t. j. svim obćinarima, kojima ujedno treba zajamčiti i omogućiti pravo nadzora nad radom odbora. A to se ima urediti tako, da obćinska skupština, u kojoj ima rječ svaki obćinar, ne bira samo obć. odbor, nego i obć. načelnika, za tim obćinske službenike (bilježnika, blagajnika i t. d.), a što je glavno: obć. odbor imade svake godine dati obćinskoj skupštini potanko izvješće o radu, a obć. skupština ima pravo to izvješće prosuditi, odobriti ili ne odobriti, a za propuste i za svako prekoračenje zakona pozvati odbor na odgovornost.

II. Uredsko poslovanje občine treba preurediti tako, da obćinom upravljaju birani odbornici, a ne službenici, drugim rječima: službenici, (osim načelnika) doista imadu biti službenici, koji obavljaju naloženi im posao, ali nemaju nikakve

vlasti, niti odgovornosti, nego svu vlast imade obćinski odbor, koji je obćinskoj skupštini odgovoran.

Praktički se ovo poslovanje ima urediti tako, da se odbor podijeli u više odjela (pododbora) po 3 do 5 članova, koji će u određene dane u obć. uredu uredovati, a obć. će službenici odluke pododbora izvršiti (napisati, ubilježiti, odpraviti i t. d.). Odluke će podpisati i za nje odgovarati načelnik i svi članovi pododbora.

Da se ovo uzmogne uspješno provesti, trebat će stvoriti sposobne odbornike, a trebat će im i njihov rad u občini nagraditi. Za to će trebati svakom kotaru urediti svake zime odborničke tečajeve (školu), gdje će vješti upravni činovnici novo izabrane odbornike dvie do tri nedjelje uputiti u obć. zakon i obćinsko uredovanje. Za uredovanje u občini, kao što i za obćinske sjednice imade obćina odbornike odštetiti umjerenom nagradom (naknadom troška i dnevnicom).

III. Gospodarsko i društveno (socijalno) djelovanje občine treba proširiti, a samo gospodarstvo staviti sasvim na drugi temelj. Obćina ima naime biti prvi i najuzorniji gospodar u občini, i to ne gospodar, koji samo troši, nego gospodar, koji i privređuje. Zato se obćina ima na svoj račun baviti prema prilikama raznim granama poljodjelskoga i rukotvornoga gospodarstva nastojeći, da u tom dade posla nezaposlenim obćinarima. A od trgovačko-prometnoga gospodarstva treba s obzirom na naše prilike da obćina svakako uzme u svoje ruke novčani promet time, da stvori svoju obćinsku štedionicu i posudionicu.

Društveno svoje djelovanje treba da obćina proširi ponajprije time, da nastoji umanjiti broj parnica. U tu svrhu treba obćinskim zakonom odrediti, da je svatko, prije nego što preda sudu kakvu tužbu, dužan pred obć. odborom pokušati nagodu, te dok nema potvrde, da je nagoda pred obć. mirovnim odborom pokušana, ne može početi parnice. Da se pak sporovi medju obćinarima lakše izglade, moći će obćina držati kod mirovnoga odbora zakonu vješta čovjeka, koji će stranke moći upozoriti, kako bi se parnica mogla svršiti, te ih time sklonuti na izvan parbenu nagodu.

U za to će obćina nastojati, da ukloni i same uzroke par-

nica i to time, što joj po zakonu ima biti dana ovlast, da pazi na uredno vodjenje gospodarstva i na red u kući.

Premda bi po ovom občinski troškovi, i to već radi odštete odbornicima narasli, to se ipak ima nastojati, da se občinski namet sasvim ukine, a troškovi občinske uprave, da se pokriju dohodicima občinskoga gospodarstva. Pri tom treba držati na umu i to, da bi občine imale od državnoga proračuna dobiti svakako odštetu za preneseni djelokrug (za pobiranje poreza i t. d.), ako joj to i dalje bude povjereno, a onda i to, da občine moraju svakako dobiti pripomoć za uzdržavanje škola iz domaćega državnoga proračuna.

Ovo je u kratko glavno o preuredjenju naših občina, pa mi našim pristašama i ostalomu narodu preporučujemo, da ovo razmisle i medju sobom razprave te svoje mnijenje svojim zastupnicima priobće.

(»Dom«, God. 1910. Br. 51.)

Gospoda se slažu!

Izenada javiše ovih dana novine, da je hrv.-srb. koalicija pozvala na dogovor »stranku prava« (»franko-furtimaše«) i starčevićance (Miju Starčevića i drugove). Viest se obistinila, i dok ovo pišemo, gospoda se dogovaraju, što će i kako će u saboru.

Što je bila sva naša politika posljednjih, osobito posljednjih triju godina, na ime: borba hrv.-srb. koalicije proti franko-rauchovcima, pojačana god. 1908. borbom obnovljenih starčevićanaca s istim frankovcima, — to nam je još svima u živoj pameti. Ta borba nije bila šala, jer je petdeset ljudi bilo obtuženo za vješala, te su jedni obtužene branili, a drugi čitavu godinu dana bez prestanka i kao pomamni vikali: na vješala, na vješala!

Danas nesudjeni obješenjaci i vješatelji — sjede za jednim stolom, — barem nekoliko sati, da viećaju, ne bi li zajedno i dalje ostali.

Što je to? Što se je dogodilo? Što je ovakve krvne neprijatelje potaklo ili prisililo na slogu?

»Obzor« piše, da je koalicija prozvala franko-furtimaše, da ih dovede u škripac, neka se vidi, jesu li u istinu proti nagodbenomu banu, kako kažu. »Obzor« još veli, da je stupica dobro namještena.

No očito je, da je ovo »Obzor« izmislio samo zato, da kako-tako protumači ovaj nečuveni škandal.

Škandal?? Ta oni se slažu za dobro domovine — uvjerava i »Pokret« i »Hrv.Pravo«.

No da »Srbici« i posrbice mogu viećati o dobru domovine, o sreći Hrvatske, — zar to možemo vjerovati »Hrv. Pravu«?

Ili da franko-rauchovci mogu viećati o dobru domovine, — zar ćemo to vjerovati »Pokretu«?

Ali, kako se čini, bit će ljudi, koji će i to vjerovati uzprkos tomu, što su obadvoje ove novine godine i godine, a dan na dan pisale, dokazujući protivno i time opravdavale cielu svoju politiku.

Gdje je sad ta politika? Je li i jedna rieč istinita u tom pisanju, radi kojega je narod do bjesnila uzrujan, radi kojega je bilo krvavih i mrtvih glava, radi kojega je narod štetovao milijune?

Što ostaje od sve te gospodske politike? Je li istina i jedna rieč od onoga, što su jedni o drugima pisali po novinama, govorili na skupštinama i u saboru?

Mi ne vjerujemo, da se tu radi o dobru domovine. Ta što je radio Khuen? Što je jučer radio Rauch! I nisu se složili!

Je li moguće, da su tako neozbiljni političari preko noći došli k pameti? Je li se što osobito dogodilo, što ih je na slogu prisililo?

Mi ne vidimo toga. Mi vidimo jedino tu pogibelj, da koalicioniši izgube peštanske mandate, a time sav politički upliv i znatne dohodke. Je li to samo posriedi? Pa ako i jest za koaliciju, što sili novu »stranku prava«, franko-furtimaše, na zajednički rad sa »Srbima« i posrbicama? Je li im samo do toga, da ih koalicionska javnost prestane smatrati špekulantima, tudjinskim izmečarima?

Bit će svega toga. I sve to dokazuje, da u svoj toj gospodskoj politici nema ništa stalna, nego da je svaki čas sve moguće. Jedno samo nije moguće, naime: Nije moguće, da se gospodske stranke slože sa seljačkom.

Našim pristašama ne treba toga na široko tumačiti: mi smo to prorekli na stotinama sastanaka i skupština. Gospodske će stranke jedna drugoj sve oprostiti, sve zaboraviti, pogaziti i svoje programe, samo da utuku seljačku stranku.

Mi to ne izmišljamo. Ta oni sami priznaju, da ih na slogu sili samo seljačka stranka. Evo, što piše »Hrv. Slob.« (od jučer): zove koaliciju, da tobože načini prelom s Ugarskom te ne bira novih delegata u Peštu, ali onda odmah brani koaliciju pišući doslovce: »Magjari bi mogli ukinuti naš sabor, mogli bi provesti izravne izbore u Peštu. A na žalost imadu uvijek uza se braću Radiće, koji su voljni predati im se, kako su im se predali sada«.

Jeste li čuli? Magjari bi mogli ukinuti hrvatski sabor, — jer imadu uza se braću Radiće! Devet zastupnika »stranke braće Radića« može, pa bilo i sa 18 banovih, više nego sva koalicija (35) i svi pravaši (24), njih 60 zajedno! Sudbina Hrvatske u rukama je »braće Radića«!

Jedina pogibelj dakle za Hrvatsku — to su danas braća Radići, seljačka stranka. Zato — svi složno proti njima, proti njoj!

I to je ta najnovija gospodska sloga, od koje Hrvatska pred Božić 1910. ima dočekati svoj spas!

(»Dom«, God. 1910. Br. 51.)

SADRŽAJ

Dom 1909.—1910.	Strana
»U okviru monarkije«	7
»Carevci«	10
Hrvati i carevina	11
»Sin neba«	22
Srbi pod optužbom	26
Optužnica proti Srbima radi veleizdajstva	29
Zagorac i Supilo	37
Srbi — gospodari u Hrvatskoj	42
Naši lutorani	44
Mile Starčević	48
U metežu	51
»Gdje su Zrinski, Frankopani«	54
Na kojem se temelju slažu naša gospoda	56
Poljaci i Rusi u Galiciji	60
Što vriedi čistoća u gospodarstvu?	64
Novi Starčevićev program	68
Rat i narod	71
Što možemo, a što ne možemo?	74
Frank za Raucha	77
Hrvati i Srbija	80
Zaista — prieka potreba	82
Vlasi ili Rumuni	84
Jedini pravi put	87
Parnica proti optuženim Srbima	90
Od kuda nerad i mrtvilo?	92
Državna banka	94
Prava i zdrava misao	99
Nar. zastupniku Stj. Zagorcu	102
Što hoće dr. Josip Frank?	105
Ban Jelačić 1848.	109
Ban Josip grof Jelačić	111
»Za našu djecu«	114
Učinimo kraj tomu ruglu!	118
Što se prigovara slavenstvu?	121
Politička zrelost i nezrelost	128
Ljudevit Gaj	131
U Budimpešti se može samo pazariti!	134
Javna kontrola državne uprave	136
»Što su Slaveni učinili za Hrvate?«	139

	Strana
Kakav je učitelj, pristaša seljačke stranke	142
Prvi naši slobodnjaci i narodnjaci	144
»Ovako se ne može dalje!«	149
Komu će biti 70.000 jutara hrvatske zemlje?	152
Zasluge svećenstva	155
Svietla pojava	160
»Pa šta, ako podpadnemo pod Srbiju...?«	163
S kim ćemo?	165
Obračunajmo!	167
Program smrti	173
Borba za »korito«	177
Jesmo li u Turskoj?	179
Preokret koalicije	182
Furtimaština u Gjurgjevcu	184
Seljak u gradu	188
Novi izborni zakon	190
Nova hrvatska vlada pred saborom	195
Vlada, većina i opozicija	198
Hrvatska i katolička misao u Bosni i Hercegovini	201
Seljačka stranka i Slovenci	204
»Što se čovjek sve više ugiblje, oni sve gori!«	208
Pogledajte, kakvi ste sami!	210
Prošireno izborno pravo!	211
»Pravaši« i seljačstvo	215
G. Ivanu Peršiću	219
Ban Tomašić odlazi	221
Braća Dumbovići	223
Ciela Hrvatska za tri milijuna	226
Uzroci preokretu u hrvatskoj politici	230
I opet seljačka krv!	236
Nove stranke	238
»Kakovo zlo prieti Hrvatskoj i seljačtvu — od Radićeve stranke?«	246
Ban Tomašić i koalicija	252
Starčevićanstvo i magjaronstvo	257
U kojem se smjeru imadu preurediti naše obćine?	260
Gospoda se slažu!	262

